

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**HÜKÜMLÜ AİLELERİNİN YAŞAM DENEYİMLERİ:
NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA**

Betül Kübra DOĞAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

HÜKÜMLÜ AİLELERİNİN YAŞAM DENEYİMLERİ:
NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA

Betül Kübra DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

KABUL VE ONAY

Betül Kübra DOĞAN tarafından hazırlanan “*Hükümlü Ailelerinin Yaşam Deneyimleri: Niteliksel Bir Araştırma*” başlıklı bu çalışma, [Savunma Sınavı Tarihi] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

[İ m z a]

Prof. Dr. Kasım KARATAŞ (Danışman)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

30/06/2021

Betül Kübra DOĞAN

¹“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* *Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Kasım KARATAŞ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Arş. Gör. Betül Kübra DOĞAN

İnsan Hakları ve Sosyal Adalet Uğruna Akıtılan

Her Damla Alın Terine...

TEŞEKKÜR

Yoğun alıŐma temposuna rağmen bilgisi, tecrübesi ve donanımı ile yüksek lisans sürecimin ilk gününden itibaren bana destek olan, danıŐmanım olmayı kabul ederek beni onurlandıran, her daim sabır ve anlayıŐla beni dinleyen çok değerli bilim insanı, sayın hocam Prof. Dr. Kasım KARATAŞ'a en içten teŐekkürlerimi sunuyorum. Esirgemediğiniz desteğiniz ve rehberliğiniz bana her daim ışık olacak.

Tez savunma sınavımda yer alan, değerli önerileri ve katkıları ile tezimi zenginleŐtiren saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Fatma ARPACI ve Prof. Dr. Reyhan ATASÜ- TOPçUOğLU'na ilgileri ve rehberlikleri için teşekkür ediyorum.

Tezimin her aşamasına tanık olan, benden daha heyecanlı bir Şekilde beni dinleyen ve desteğini her daim hissettiğim canım arkadaşım Sosyal Hizmet Uzmanı Dilan DURSUN'a; yemek ve kahve molalarımın olduğu kadar kakhahalarımın da baŐrolü, biriciğim Tuğçe BUDAKER'e; ben tez ile ilgilenirken beni de düşünerek alıp geldiği kahveler için, ama en çok da dostluğu için meslektaŐların en değerlisi Arş. Gör. AyŐe Nur PEKASIL'a teşekkür ediyorum.

Tezimin olduğu kadar hayatımın her aşamasında desteğini esirgemeyen sevgili teyzem, kuzenlerim, ismini saymadığım arkadaşlarım ve her daim kapıları bana açık olan canım hocalarıma teŐekkürlerimi sunuyorum.

iten paylaşımları ile beni hayatlarına kabul eden hükümlü ailelerine araŐtırmam için ayırdıkları zaman ve gösterdikleri ilgi için teşekkür ediyorum.

Bundan yıllar önce dünyayı güzelliğin kurtaracağına ve her Şeyin bir insanı sevmekle baŐlayacaęına dair umutlarımı yeŐerten Emre KARATAŞ'a desteği, anlayışı ve yol arkadaŐlıęı için teşekkür ediyorum.

En büyük teŐekkürüm ise kendilerini düŐündüęüm her an yüreğimde oluşan sıccak gülümsemenin sahipleri canım annem AyŐegül DOğAN, canım babam Rifat DOğAN ve canım kardeşim Berrin Őevval DOğAN'a. Sol yanımın goncaları, sizler benim en büyük Őansımsınız.

ÖZET

DOĞAN, Betül Kübra. *Hükümlü Ailelerinin Yaşam Deneyimleri: Niteliksel Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Aile üyelerinden birinin tutuklanması hükümlülüğe oranla içerisinde bir miktar umut barındırsa dahi oldukça travmatik bir deneyimdir. Geride kalan aile üyeleri için umutların tükendiği bir deneyim olan hükümlülük olgusu ise aileleri pek çok yönden daha ciddi etkilemektedir. Fakat konu ile ilgili alanyazın incelendiğinde Türkiye’de hükümlü ailelerini konu alan az sayıda araştırmaya rastlanılmıştır. Bu nedenle araştırma, hükümlü ailelerinin hükümlülük olgusu sonrasında yaşadığı değişimleri, sorunları, gereksinimlerini ve baş etme stratejilerini kısaca hükümlülük sonrası yaşam deneyimlerini anlamayı amaçlamaktadır. Hükümlü ailelerinin yaşam deneyimlerine ilişkin edinilen bilgiler ışığında ise hükümlü ailelerine yönelik sosyal politika ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktadır.

Niteliksel araştırma modeliyle tasarlanan araştırmada, ailelerin deneyimlerine ilişkin soruları içeren yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, kartopu yöntemi ile ulaşılan 17 hükümlü eşi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Eşi cezaevinde olan 14 kadın ve 3 erkek ile yapılan görüşmeler kuramsal bilgiler ışığında çözümlenerek yorumlanmıştır.

Araştırma sonuçları tutukluluk-hükümlülük sürecine ilişkin sonuçlar, aile sisteminde yaşanan değişimlere ilişkin sonuçlar, ailelerin yaşadıkları sorunlara ve gereksinimlerine ilişkin sonuçlar ve baş etme stratejilerine ilişkin sonuçlar olmak üzere dört ana başlıkta ele alınmıştır. Bahsi geçen sonuçlara yakından bakıldığında ise hükümlü ailelerinin ekonomik, psikososyal ve infaz sürecinden kaynaklı sorunlar yaşadığı, hükümlülük sonrasında aile yapısının, ilişkilerin ve iletişimin değiştiği, rollerin yeniden yapılandırıldığı ve ailelerin yaşadığı sorunlar karşısında ciddi gereksinimleri olduğu görülmüştür. Ailelerin yaşanan sorunlarla genel olarak duygusal odaklı baş etmesi ve hizmet/destekler konusunda farkındalıklarının ve erişimlerinin oldukça düşük olduğuna rastlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hükümlü aileleri, yaşam deneyimleri, sosyal hizmet

ABSTRACT

DOĞAN, Betül Kübra. Life Experiences of the Family Members of Convicted People: A Qualitative Research, Master's Thesis, Ankara, 2021.

Even if the detention of a family member contains some hope compared to convictions, it is a highly traumatic experience. The phenomenon of conviction, which is a hopeless experience for the rest of the family members, affects families more seriously in many ways. However; when the literature on the subject is examined, there are few studies on convict families in Turkey. Thus, this research aims to understand the changes, problems, needs and coping strategies experienced by convicts' families after convictions, in short, their life experiences after convictions. In the light of the information obtained about the life experiences of convicts' families, suggestions are made for the development of social policies and social services for convicts' families.

In the research designed with a qualitative research model, a semi-structured interview form containing questions about the experiences of the families was used, and in-depth interviews were conducted with 17 convicts who were reached using the snowball method. The interviews with 14 women, whose husbands are in prison, and 3 men, whose wives are in prison, were analyzed and interpreted in the light of theoretical knowledge.

The results of the research were discussed under four main headings: the results regarding the detention-convict process, the results regarding the changes in the family system, the results regarding the problems and needs of the families, and the coping strategies. When the aforementioned results were examined closely, it was seen that convicts' families had problems arising from economic, psychosocial and execution process, family structure, relations and communication changed after convictions, roles were restructured and families had serious needs in the face of problems they experienced. It has been found that families generally cope with the problems experienced emotionally and their awareness and access to services/supports are quite low.

Keywords: Convict' families, life experiences, social work

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
ADAMA	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar DİZİNİ.....	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I.....	3
GENEL BİLGİLER.....	3
1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNSA LI	3
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	7
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	8
1.4. ARAŞTIRMANIN TANIMLARI.....	8
BÖLÜM II	9
KURAMSAL ÇERÇEVE.....	9
2.1. SUÇ, CEZA VE HÜKÜMLÜLÜĞE DAİR.....	9
2.1.1. Suç ve Ceza Üzerine.....	9
2.1.2. Suç ve Ceza Olgusuna Dair Günümüzdeki Durum	12
2.2. SUÇ VE AİLE	14
2.2.1. Suç İşleme Sürecinde Aile ve Sosyal Çevrenin Etkisi	16

2.2.2. Islah ve Rehabilitasyon Sürecinde Ailenin ve Sosyal Çevrenin Rolü	17
2.3. SUÇ VE CEZALANDIRMA SÜRECİNİN HÜKÜMLÜLÜK AŞAMASI VE ETKİLERİ	18
2.3.1. Hükümlülüğün Bireye Etkisi	18
2.3.2. Hükümlülük-Aile İlişisini Kuramsal Boyutta Düşünmek	22
2.3.2.1. Araştırma ile İlgili Teorik Perspektifler	23
2.4. SUÇ VE CEZALANDIRMA SÜRECİNİN HÜKÜMLÜLÜK AŞAMASINDA AİLELERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE GEREKSİNİMLERİ	29
2.4.1. Psiko-Sosyal Sorunlar ve Gereksinimler	30
2.4.2. Ekonomik Sorunlar ve Gereksinimler	32
2.4.3. İnfaz Sürecinden Kaynaklı Sorunlar ve Gereksinimler	34
2.5. HÜKÜMLÜ AİLELERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARLA BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ	39
2.6. HÜKÜMLÜ AİLELERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE GEREKSİNİMLERİ BAĞLAMINDA AİLELERE YÖNELİK POLİTİKA VE HİZMETLER.....	43
2.6.1. Aile Politikaları ve Ailelere Yönelik Hizmetler	45
2.6.1.1. Aile Politikaları ve Sunulan Hizmetler Bağlamında Hükümlü Aileleri.....	49
BÖLÜM III.....	54
YÖNTEM	54
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	54
3.2. ÖRNEKLEM ALANI VE SEÇİMİ.....	55
3.3. VERİ TOPLAMA ARACI	58
3.4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ	58
3.4.1. Ailelere ve Katılımcılara İlişkin Tanıtıcı Bilgiler	61
3.5. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ	79
3.6. SINIRLILIKLAR	80
3.7. ETİK KONULAR	81
BÖLÜM IV	83
BULGULAR VE YORUM.....	83
4.1. TUTUKLULUK/HÜKÜMLÜLÜK SÜRECİ	86

4.1.1. Tutuklanma Süreci	87
4.1.2. Hükümün Kesinleşmesi	91
4.2. AİLE SİSTEMİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER	97
4.2.1. Aile Yapısında Yaşanan Değişimler	98
4.2.2. Rol Dağılımı ve Güç İlişkilerinde Yaşanan Değişimler	102
4.2.3. Aile İçi İlişkiler ve İletişimde Yaşanan Değişimler	106
4.3. AİLELERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR VE GEREKSİNİMLERİ.....	114
4.3.1. Psikososyal Sorunlar ve Gereksinimler	115
4.3.1.1. Psikososyal Sorunlar	115
4.3.1.2. Psikososyal Destek İhtiyacı	134
4.3.2. Ekonomik Sorunlar ve Gereksinimler	137
4.3.2.1. Ekonomik Sorunlar	138
4.3.2.2. Ekonomik Destek İhtiyacı.....	144
4.3.3. İnfaz Sürecinden Kaynaklı Sorunlar ve Gereksinimler	146
4.3.3.1. İnfaz Sürecinden Kaynaklı Sorunlar	146
4.3.3.2. İnfaz Süreci ile İlgili Gereksinimler.....	157
4.4. BAŞ ETME STRATEJİLERİ.....	161
4.4.1. Psikososyal Sorunlarla Baş Etme Stratejileri.....	162
4.4.2. Ekonomik Sorunlarla Baş Etme Stratejileri.....	172
4.4.3. İnfaz Sürecinden Kaynaklanan Sorunlarla Baş Etme Stratejileri	185
BÖLÜM V.....	188
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	188
5.1. SONUÇ.....	189
5.1.1. Tutukluluk/Hükümlülük Sürecine İlişkin Sonuçlar	189
5.1.2. Aile Sisteminde Yaşanan Değişimlere İlişkin Sonuçlar	190
5.1.3. Ailelerin Yaşadıkları Sorunlara ve Gereksinimlerine İlişkin Sonuçlar	191
5.1.4. Baş Etme Stratejilerine İlişkin Sonuçlar.....	195
5.2. ÖNERİLER	197
5.2.1. Hükümlü Ailelerine Yönelik Politika ve Hizmetlere İlişkin Öneriler	197
5.2.2. Araştırmacılara Öneriler	201
KAYNAKÇA.....	204

EKLER

EK 1. ORİJİNALLİK RAPORU	222
EK 2. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU	224
EK 3. YARI YAPILANDIRILMIŞ SORU FORMU	225
EK 4. AYDINLATILMIŞ ONAM.....	228
EK 5. CEZA VE TEVKİF EVLERİNİN VERİ TALEBİNE İLİŞKİN CEVABI.....	230
EK 6. ANNE-ÇOCUK ÜNİTESİ HAKKINDA CİMER CEVABI	232
EK 7. TEZ YAZI TAHTASI.....	233
EK 8. METOT OKULU KATILIM SERTİFİKASI	234
ÖZGEÇMİŞ.....	235

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: 2005-2019 Hapishane Nüfusu	3
Tablo 2: Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine ve Eşlerinin Hükümlülüğüne İlişkin Bilgiler	85

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1:	Hükümlü ve Tutuklu Sayısı, 1998-2019	13
Şekil 2:	Bronfenbrenner'ın Ekolojik Sistem Kuramı	25
Şekil 3:	Ailelerin Sorun ve Gereksinimleri	44
Şekil 4:	Genogram Lejantı	61
Şekil 5:	Hiyerarşik Kod- Alt Kod Modeli	79
Şekil 6:	Temalar Arasındaki İlişki	83
Şekil 7:	Psikososyal Sorunlar Hiyerarşik Kod- Alt Kod Modeli	116
Şekil 8:	Ekonomik Sorunlar Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli	139
Şekil 9:	İnfaz Sürecinden Kaynaklı Sorunlar Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli	147
Şekil 10:	Baş Etme Stratejileri Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli	162
Şekil 11:	Sonuç ve Öneriler	188

GİRİŞ

Neredeyse insanlık tarihi kadar eski olan suç ve suçluluk kavramları, toplumlara ve toplumların çeşitli şartlarına göre şekillendiğinden sosyal yaşamın sonucu olarak algılanmaktadır. Sosyal yaşamın bir sonucu olması sebebi ile çok yönlü bakış açısı ile ele alınması gereken suçluluk üzerinde bireysel, kalıtımsal ve psikolojik etkenler, bireyin yaşadığı çevre, bireyin ve ailesinin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar dolaylı etkilere sahiptir (Acar, Demir, Görmez, & Keser, 2015).

Ekonomik, psikolojik ve sosyal pek çok sonucu olan, tutuklu ya da hükümlü bireyi pek çok yönden etkileyen suçluluk olgusunun salt öznel bir deneyim olarak ele alınması yanlış olacaktır. Çünkü sosyal bir varlık olan insan için “içeri” ile “dışarı”nın sınırları sanıldığı kadar farklı değildir. Bahsi geçen sınırların belirsizliği özellikle bireylerin aileleri söz konusu olduğunda daha da görünür olmaktadır. Aileler ilişki içerisinde olduğu yasal süreçler ve adli kurumlardan etkilenmekte özellikle tutukluluk ve hükümlülük durumu aile sisteminde büyük değişimlere, aile bireylerinde baş etmesi güç sorunlara neden olabilmektedir.

Yalnızca içerideki bireyin değil o bireyin ailesinin de tutukluluk-hükümlülük durumlarından etkilendiğini ve ailelerin bu süreçten ayrı düşünülmemesi gerektiğini Loucks (2004) “*Cezaevi bir aile deneyimidir.*” sözü ile ifade etmektedir.

İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda toplum içerisinde öncelikle dezavantajlı/incinebilirliği yüksek bireyler/gruplar ile çalışmalar yürüten sosyal hizmet, yasal sistem ile ilgili sorunlar konusunda önemli bir yere sahiptir. Ayrılma, boşanma, çocuk koruma gibi alanların yanı sıra yetişkin adli hizmetlerini de kapsamakta olan, zor ve örseliyici süreçleri içerisinde barındıran adli alanda sosyal hizmet, bireylerin çevreleri içerisinde ele alındığı ekolojik sistem yaklaşımını ve bu yaklaşımın sunduğu bakış açısını

benimsemesi ile aileyi sistem olarak ele almakta ve tüm aileyi kapsayan uygulamalar yürüterek adli alanda yer alan diğer sosyal bilimlerden ayrılmaktadır.

Bu çalışmada -sosyal hizmet bakış açısıyla- ebeveyn rolündeki hükümlü bireyin hükümlülük durumunun aileleri-aile sistemini nasıl etkilediğini anlamak ve ailelerin bu süreçteki deneyimlerini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda araştırma beş ana bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde araştırmanın problemi, amacı ve önemi aktarılmıştır. İkinci bölümde araştırmanın kuramsal çerçevesi tanımlanarak hükümlülük, Türkiye ve Dünya'daki durum, aile sistemleri teorisi bağlamında hükümlülük durumunun aileye etkisi, hükümlü ailelerinin deneyimledikleri sorunlar ve gereksinimleri, baş etme stratejileri, aile destek hizmetleri ve Türkiye'de aileye yönelik hizmetler hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın modeli, veri toplama aracı, veri toplama süreci ve verilerin çözümlenmesi hakkında bilgiler verilmiş ve araştırma özneleri tanıtılmıştır. Elde edilen verilere ilişkin bulgular ve yorumlar dördüncü bölümde aktarılmıştır. Beşinci bölümde ise elde edilen tüm bilgiler ışığında sonuç ve öneriler oluşturulmuştur.

BÖLÜM I

GENEL BİLGİLER

1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNSALI

Dünya’da suç oranlarına bakıldığında, dünya hapisane nüfusu toplamının 30.9.2018 tarihi itibariyle 10,743,619 olduğu ve 2000 yılından bu yana %24 oranında arttığı bilinmektedir (Walmsley, 2018). Türkiye’de ise 2005 yılından itibaren sürekli artış gösteren hapisane nüfusu 2019 yılı itibarı ile 291,546’dır (TÜİK, 2019). Bu sayının %84,1’ini hükümlüler, %15,9’unu tutuklular oluşturmakta olup 2005 yılı ve sonrasına ait hapisane nüfusuna ilişkin veriler aşağıda tablo olarak verilmiştir.

Tablo 1: 2005-2019 Hapisane Nüfusu

Yıllar	Toplam	Yıllar	Toplam
2005	55 966	2013	144 098
2006	70 524	2014	158 690
2007	90 732	2015	177 262
2008	103 435	2016	200 727
2009	115 920	2017	232 340
2010	120 194	2018	264 842
2011	128 253	2019	291 546
2012	136 638		

(Kaynak: Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 1998-2019)

Suç olgusunun ülkemizde ve Dünya'daki yaygınlığı ve suç oranları ile hapishane nüfusunun sürekli artış göstermesi pek çok açıdan kaygı vericidir. Çünkü bireysel, kalıtsal, psikolojik ve sosyal etkenlerin etkili olduğu suç olgusu bireyleri, aileleri ve toplumları çok yönlü ve çok boyutlu etkileyen bir toplumsal sorundur.

Suçun ortaya çıkmasında tek etken olduğunu söylemek yanlış olsa da bireylerin toplumsallaşma ve gelişim süreçlerinde etkili olan ailenin, bireylerin suça sürüklenmesinde ya da rehabilitasyon süreçlerinde de oldukça etkili olduğu bilinmektedir. Fakat bahsi geçen etkilenme durumunun yalnızca bireye mahsus olduğunu düşünmek, insanın sosyal yönünü ve karşılıklı etkileşimi yok saymak olacağından yanlış olacaktır. Birey ve aile karşılıklı olarak etkileşim içerisindedir ve bireyin suç ile olan ilişkisi aileyi etkilemektedir.

Aile üyelerinden birinin suç işlemesi/suçta sürüklenmesi durumunda bireyin yokluğundan, ilişki içerisinde olduğu yasal süreçler ve adli kurumlardan etkilenmekte olan aile, özellikle ebeveyn rolündeki bireyin hükümlülüğü sonrası büyük değişimler yaşamakta, baş etmesi güç sorunlar ile karşılaşabilmektedir.

Ölüm, boşanma, evden uzakta çalışma gibi sebepler ile ebeveynlerden birinin veya her ikisinin aileden ayrılmasını anlatan parçalanmış aile kavramı (Yusufoğlu & Kızmaz, 2016) ebeveyn hükümlülüğünü de kapsamakta fakat aile sisteminin hükümlülük gibi doğal olmayan bir yolla parçalanması, ailelerin deneyimledikleri sorunların daha karmaşık ve zorlu olabilmesine sebep olmaktadır.

Ebeveynlerden birinin hükümlü olması durumunda ailenin yapısında ve aile üyeleri arasındaki ilişki/iletişimlerde yaşanan değişimler olabileceği gibi bireylerin rol ve işlevlerinde de değişiklik görülebilir, bu değişiklikler ise ailelerin karşı karşıya kaldığı psikolojik, sosyal, ekonomik ve cezaevinden kaynaklı pek çok sorundan ayrı düşünülemez.

Parçalanmış aileler ile ilgili mevcut alanyazın incelediğinde hâlihazırda var olan ataerkil aile yapısına göre gelir getirici rol üstlenen babanın yokluğunun, ailelerde ekonomik sorunlara neden olduğu görülmektedir. Ailenin tek gelir kaynağının babanın kazancı olduğu durumlarda ailenin yoksulluğa dair deneyimledikleri daha da ağırlaşmaktadır.

Babanın hükümlülüğü durumunda ekonomik sorunlar yaşayan ailede bazı yapısal değişimler yaşanabilmektedir. Örneğin yoksulluk ile baş edebilme amacı ile aile kök ailesinin yanına taşınması yoluyla geçici bir genişlemeye uğraması gibi.

Yoksul ailelerde aile gelirine katkı sağladığı düşüncesi ile çocukların gelir kaynağı olarak görülmesi nedeniyle çalışma yaşamına giren çocuk eğitim yaşamından kopabilmekte ya da daha önce çalışmayan annenin çalışmaya başlaması da cezaevi deneyimine bağlı olarak aile içindeki rollerde değişime işaret etmektedir.

Ailede annenin yokluğu da aileyi ekonomik olarak etkileyebilmektedir fakat mevcut ataerkil sistemde bakım rolünü üstlenen birey olarak karşımıza çıkan annenin hükümlülüğü söz konusu olduğunda genelde bakım meselesi üzerinde durulmaktadır. Çocuğa bakım verecek kimsenin bulunmadığı durumlarda çocuğun kurum bakımına alınabildiği (Martynowicz, 2011) ya da anneanne, babaanne, evin büyük kız çocuğunun bakım sorumluluğunu üstlenebildiği (Campbell & Light, 2011; Woodward, 2003) böylelikle rollerde değişimlerin yaşandığı görülmektedir.

Yoksulluk ve ev içi emek-bakım ihtiyacı durumlarında olduğu gibi anne/baba yokluğunun çocukları psikolojik olarak farklı boyutlarda etkilediği, özellikle hapisteki ebeveyn anne olduğunda anne-çocuk arasında yaşanan ayrılığın güvenli bağlanma ilişkisini bozarak çocuğun psikolojik gelişiminde çeşitli kalıcı hasarlara neden olduğu bilinmektedir (Poehlmann & Shlafer, 2010).

Bu bağlamda düşünüldüğünde, hükümlü olan ebeveynin cinsiyetinin aile sistemini etkilediği, rollerde değişimlere sebep olduğu, ailelerin sorunları ve ihtiyaçlarını şekillendirdiği ve baş etme stratejilerinin farklılaşmasına neden olduğu görülmektedir. Hükümlü ailelerinin deneyimlerinin şekillenmesinde doğrudan etkili olan cinsiyet etkeninin yanı sıra ailelerin eğitim ve sosyoekonomik durumları, hükümlü bireyin suç türü ve hüküm sebebi ve ailelerin aile yaşam döngüsü de deneyimleri etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır.

Hükümlü olmanın sosyal tezahürlerinin, sosyal dışlanma ve damgalanma süreçlerinin ele alındığı bir araştırmada denetimli serbestlik aşamasındaki hükümlü bireylerin %60,5'inin mahkûmiyet durumlarının toplumsal ilişkilerine zarar verdiğini düşündüklerini ifade

etmektedir (Timurturkan ve Demez, 2017). Toplumsal ilişkilere zarar veren, aile içi ilişkileri bozan, yalnızlaştıran, fırsatlara ve haklara erişim noktasında bireylere sorun yaşatan “hükümlü” sıfatı, yalnızca bireylerin kendileri ile anılmamakta, hükümlü bireylerin aileleri de bu sıfat üzerinden tanımlanmakta ve etiketlenmektedir. Bu sebeple sosyal dışlanma/damgalanma gibi olumsuz deneyimleri doğuran bu etiketlenme durumunun geride kalan ebeveynin ve çocuğun yaşadığı psikososyal sorunlara kapı aralayacağı, sosyal çevre ile yaşanan sorunlarda önemli etkenlerden biri olacağı, hükümlü ebeveynin suç türü/hüküm sebebinin yaşananların şiddetinde etkili olacağı öngörülmektedir.

Sosyo-ekonomik değişkenlerin suç oranını belirlemede etkisinin araştırıldığı bir başka çalışmada ise işsizlik oranının, kişi başına düşen gelirin, gelişmişlik indeksinin, şehirleşme oranının ve demografik unsurların suç oranını pozitif olarak etkilediği görülmüş, sosyoekonomik etkenlerin suç olgusunda önemli olduğu ortaya konulmuştur (Cömertler ve Kar, 2007). Bireylerin suça yönelmesinde ve suça bakış açısında etkili olan sosyoekonomik etkenler ve eğitim olgularının hükümlü bireyin ailesi söz konusu olduğunda da önem taşıyacağı düşünülmektedir. Aile üyelerinin suçu ve hükümlülük durumunu nasıl algılayıp değerlendirdiği, bu süreçte yaşadıkları sorunların boyutu ve bu sorunlar ile baş etme noktasında ailelerin stratejilerinin eğitim ve sosyoekonomik durumlarından etkileneneği düşüncesi ile eğitim ve sosyoekonomik durum da hükümlü ailelerinin deneyimlerini şekillendirebilecek olan etkenler arasında yer almaktadır.

Bu sebeple çalışmada ailelerin deneyimleri anlaşılmaya çalışılırken hükümlü bireyin cinsiyeti, suç türü/hüküm sebebi, ailenin eğitim ve sosyoekonomik durumları ve aile sistemini doğrudan etkileyen aile yaşam döngüleri göz önünde bulundurulacaktır.

Dünya’da ve ülkemizde gün geçtikçe daha çok insanı ve aileyi etkilemekte olan suçluluk alanında (suça sürüklenme, yeniden cezaevine girme ya da rehabilitasyon gibi konularda) suç-aile ilişkisi sıkça araştırılmış olsa da ailelerin bu durumdan nasıl etkilendiğini konu alan araştırmalar özellikle ülkemizde yok denecek kadar azdır¹. Tutuklu-hükümlü

¹ Merçil (2020: 9) cezaevlerinin görünmezliğinin başlıca sebeplerinden birinin “zor saha” olarak nitelendirilmesi olduğunu söylerken bu alandaki istatistik ve kaynak eksikliğine, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün cezaevleri içerisindeki araştırmalara sıcak bakmamasına ya da cezaevinde saha çalışması sırasında yaşanan zorluklara değinmektedir.

ailelerinin ve çocuklarının sosyal politikalar, sosyal hizmet, eğitim ve adalet sistemleri düzenlenirken gereksinimlerinin göz ardı edilmesine yol açmakta olan ve dezavantajlı bir grup olarak toplumda yer almalarına sebebiyet veren bu ihmal durumu, aile bireylerinde travmatik süreçlere yol açabilmektedir. Oldukça önem arz eden bu alanın ihmal edilmesi, bireylerin haklarına erişememelerinde, hak kaybı yaşamalarında ve çeşitli sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmalarında doğrudan etkilidir.

Bu tartışmalar doğrultusunda hükümlülük durumunun aileleri, özellikle ebeveyn hükümlülüğünde geride kalan ebeveyni ve çocuğu, nasıl etkilediğini anlamak gerekmektedir. Bu gereklilik sebebi ile araştırmanın odağı, alanyazında, hizmetler ve politikalar bağlamında gerekli ilgiyi yeterince görmediği düşünülen hükümlü aileleridir ve hükümlü ailelerinin bu süreci nasıl deneyimlediklerinin anlaşılmaya çalışılması araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır.

Aile sisteminde yaşanan değişimler ve etkileri, ailelerin bu süreçte yaşadıkları sorunlar ve gereksinimleri, yaşanan sorunlarla nasıl başa çıktıkları gibi konuları içeren deneyimlerde, hükümlü olan ebeveynin cinsiyeti, suç türü/hüküm sebebi, ailelerin eğitim ve sosyoekonomik durumları ve aile yaşam döngülerinin göz önünde bulundurulması ise sorunun bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma kapsamında, hükümlülük durumunun aileleri nasıl etkilediğini anlamak ve bu süreci çok yönlü analiz ederek ailelerin deneyimlerini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Bu doğrultuda aşağıda verilen alt amaçlar oluşturulmuştur:

I. Hükümlülük olgusu ile aile sisteminde yaşanan değişimler nelerdir?

- Ailenin yapısı ve işlevlerinde yaşanan değişimler nelerdir?
- Aile üyelerinin rollerinde nasıl değişimler yaşanmıştır?
- Bu süreçten aile içi ilişkiler (iletişim, etkileşim) nasıl etkilenmektedir?

II. Bu süreçte ailelerin karşılaştıkları sorunlar nelerdir?

- Hükümlülük olgusu, aileyi ekonomik olarak nasıl etkilemektedir?
- Hükümlülük olgusunun aileye psiko-sosyal etkileri nelerdir?

- Ailelerin infaz sürecinden ve cezaevi uygulamalarından kaynaklı olarak yaşadıkları sorunlar nelerdir?
- Hükümlülük olgusu aileler için başka ne gibi sorunlara kapı aralamaktadır?
- Ailelerin bahsi geçen sorunlar karşısındaki gereksinimleri nelerdir?

III. Hükümlülük olgusunun çok yönlü etkileri ile aileler nasıl başa çıkmaktadır?

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Ülkemizde hükümlülük olgusu hükümlü bireyler özelinde ele alınmış ve genelde olgunun hukuki boyutuna değinilmiştir. Hükümlü aileleri ile yapılan çalışmaların azlığı göz önüne alındığında yapılan araştırmanın var olan bilgi eksikliğinin giderilmesinde etkili olması amaçlanmaktadır. Bahsi geçen alanyazındaki eksikliğin çalışmayı gerekli ve özgün kıldığı, araştırmanın önemini artırdığı düşünülmektedir.

Çalışmanın hükümlü ailelerinin deneyimleri ve gereksinimleri doğrultusunda tutuklu²-hükümlü ailelerine yönelik sosyal politika, plan ve hizmet önerilerine temel düzeyde bilgi sağlayacağı ve sosyal hizmet uygulamalarına ışık tutacağı da düşünülmektedir.

1.4. ARAŞTIRMANIN TANIMLARI

Araştırma kapsamında kullanılan kavramların araştırmacı tarafından hangi bağlamlarda kullanıldığının açıklanmasının, araştırmanın anlaşılması noktasında okuyucuya kolaylık sağlayacağı ve kavram karmaşasını önleyeceği inancı ile araştırmada kullanılan bazı kavramların tanımları aşağıda verilmiştir:

Hükümlü³: Suç olarak tanımlanan bir fiili işleminin ardından yargılama süreci bitmiş, hükmü kesinleşmiş ve eşi ile görüşme yapıldığı esnada ceza infaz kurumunda olan kişi.

Hükümlü Ailesi: Eşi hükümlü olan kadın ya da erkek ve varsa çocuk/çocukların oluşturduğu parçalanmış aile.

² Araştırmaya dâhil edilmese de tutuklu ailelerinin de benzer sorunlar yaşayabileceği düşüncesi ile sosyal politika, plan ve hizmet önerilerine temel düzeyde bilgi sağlayabileceği ve sosyal hizmet uygulamalarına ışık tutabileceği düşünülmektedir.

³ Hükümlü kavramı yerine değer yargısı içermeyen alternatif bir söylem aransa da hukuki statüye vurgu yapma ve olası kavram karmaşasını engelleme amacı ile tezin başlığı dahil olmak üzere bu bireyler “hükümlü” olarak isimlendirilmiştir.

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. SUÇ, CEZA VE HÜKÜMLÜLÜĞE DAİR

2.1.1. Suç ve Ceza Üzerine

Sosyal yaşamın ancak uyulması gereken kurallar ile mümkün olduğu ve aksi durumların yaptırımlar ile engellenmesi gerektiği kabulü MÖ 1700'lere dayanmaktadır. İnsanların ihtiyaçları ve toplum olmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan kurallar ve yasalar ile anılan suç olgusu ise hukuki ve kanuni boyutlarıyla bir kişinin ceza alıp almamasını belirleyen eylemler bütünü olarak düşünülebilir (Şenol Durak & Emiral Coşkun, 2017). Günah kavramı ile aynı hatlarda geliştiği bilinen suç olgusu ilerleyen dönemlerdeki popüler görüşlerde kötü davranış ya da günümüzde sapma davranışı-anti sosyal davranış olarak tanımlanan davranışlarla eşit tutulmuştur (Roth, 2017). Bireylerin toplumsal beklentilere uygun olmayan, toplumsal düzen paralelinde istenmeyen davranışlar sergilemeleri olarak tanımlanan suç kavramı, günümüzde güncelliğini korumaya devam eden önemli toplumsal sorunların başında gelmektedir (Kızmaz, 2004). Suç olgusu insanla beraber karşımıza çıkan, insanlığı küresel olarak etkileyen, bütün toplumlarda var olan önemli sorunlardandır.

Sosyal ve dinamik bir olgu olması sebebi ile değişimden ayrı tutulamayan ve zamana, mekâna ve toplumlara göre farklı anlamlar taşıyabilmekte olan bu olgunun genel geçer bir tanımını yapmak oldukça zor olsa da suç, toplumda var olan normlardan sapma durumunu anlatmakta, yasalara uygun olmayan ya da yazılı bir kuralın çiğnendiği davranışlar olarak tanımlanabilmektedir (Burkay, 2008).

Suç olgusunun tarihi gelişimine bakıldığında ise toplu yaşamaya başladıklarından bu yana insanların, toplum düzenini sağlama amacıyla koydukları yasalar ve kurallar karşımıza çıkmaktadır. Koyulan yasa ve kuralların suç kavramını doğurması ve insanların kurallara uymamaları durumunda çeşitli yaptırımlarla karşılaşmaları da elbette ki bu yasa ve kuralların işlerliği konusunda bizlere ipucu vermektedir. Günümüz formel hukukunda ceza ya da güvenlik tedbirleri olarak tanımlayabileceğimiz hukuki yaptırımlar, suç olgusunun doğuşundan itibaren suç olgusuna eşlik etmiştir.

Uygarlığın doğuşundan beri insanların mülkiyet standartlarına uymayanları ve müessir fiil (bedene acı veren, sağlık ve akıl bozuklukları oluşturabilen) olarak adlandırılan eylemleri işleyenleri cezalandırmak için özgün yaptırımlar buldukları bilinmektedir. Kuzey Avrupa turbalıklarında bulunan ve Erken Demir Çağı'na kadar uzanan erkek, kadın ve çocuk bedenlerinin bazılarında turbalığa atılmadan önce oluşmuş olan idam izleri ve bu bedenlerin en ünlülerinden biri kabul edilen Lindow Man⁴'in bahsi geçen izleri barındıran varlığı yargı ve cezalandırma algısının başlangıcı olarak yorumlanmakta ve yaptırımlara örnek gösterilmektedir (Roth, 2017).

Kaynaklarda genellikle devlet yani yasa koyucu tarafından yasaya karşı gelen kişi hakkında uygulanan hüküm olarak tanımlanan ceza olgusunun ve ceza infazının tarihi ise uygulanan yaptırım türleri dikkate alındığında üç dönemde değerlendirilmektedir (Demirbaş, 2010; Demirbaş, 2019):

- Orta Çağ'ın ilk dönemlerine denk gelen ve tek ceza aracı olarak kefarete ve para cezalarının olduğu birinci dönem,
- Orta Çağ'ın sonlarında bedene eza veren yaptırımlar ve yaşama yönelik cezaların söz konusu olduğu ikinci dönem ve
- 17. Yüzyılda Fransız İhtilali ile özgürlüğün insan için vazgeçilemeyecek bir değer oluşunun anlaşılması sonucu hürriyeti bağlayıcı cezaların yer aldığı ve hapis cezasının cezalandırma sisteminin esas haline geldiği üçüncü dönem.

Kefarete ve para cezalarının ya da parçalanmış, eklemeleri kesilen, kerpetenle çekilen yerlerine erimiş kurşun ya da kızgın yağ dökülen bedenlerin ceza ile yıldırmanın aktörleri

---

⁴ Yaşı MÖ 350 yılına kadar uzanan Lindow Man günümüzde British Museum'da sergilenmektedir (Roth, 2017).

olmaktan çıkması ve bedenini çektiği acının ya da kefaretin yerine gözetim altında tutma ve kapatılma gibi bireyin kimliği üzerinde etkili olan cezaların gelmesi arasındaki süreçte hapisaneler, cezalandırılmak istenen kişinin devletin elinin altında bulundurulmasını temin için inşa edilmiş tutukevleri veya ölüm cezasına mahkûm edilen bireyin infazına kadar muhafaza edildiği yerler olarak kabul edilmişlerdir. Ancak daha sonra özellikle kilise hukukunun etkisi ile basit suç işleyen bireylerde ölüm cezalarının yerine hapis cezalarının konulduğu ve bu süreçte mahkûmların ıslah edilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Düzeltme, ıslah etme ve iyileştirmeyi hedefleyen kapatılma cezaları bu süreçle birlikte bedene acı çektirmekten ve işkenceden uzak durmuş ve özgürlüğe yönelik hale gelmiştir (Foucault, 2019; Alşahin ve Artuk 2018).

Devletlerin toplumsal düzeni sağlama ve koruma konusunda birey üzerindeki en önemli yaptırımlarından biri kabul edilen cezalandırma yetkisini kullanım biçiminin zaman içerisinde değişimi ile fiziksel cezalandırmadan özgürlükten mahrum bırakmaya evrilen ceza politikaları, uzunca bir süredir ceza infazında merkezi bir konuma yerleşmiştir (Demirel, 2020). Modern devletin mutlak otoritesini, cezalandırma gücünü temsil eden hapisaneler, bu süreçte Mohseni'nin (2012) belirttiği gibi en kapsamlı sosyal kontrol, düzenleme ve suç önleme aracı haline gelmiştir.

Suç ve ceza olgusu ve aile ilişkisinin tarihine bakıldığında ise bireylerin işlediği suçun hiçbir zaman kendileri ile sınırlı kalmadığı, tarihte örnekleri bulunan kan davaları ve aileler arası husumetlerin varlığı ile kanıtlanmaktadır. Söz edilen bu husumetlere ek olarak ceza infazının tarihinde etkin rol oynayan cezaevleri de yalnızca suç işleyen bireyi ilgilendirmemektedir. Inwood ve Maxwell-Stewart (2015, s.159-162) tüm mahkumların bir aileden geldiğini ve birçoğunun hapis cezasının yol açtığı kargaşaya rağmen aile kurmaya devam ettiğini söylemektedir. Aile konusunda söyleyecekleri bu kadarla sınırlı olmayan yazarlar, cezaevlerinin suçlularla yakınları arasındaki bağları koparmaya çalıştıklarını çünkü suçun ana kaynağının işlevsiz aileler olduğuna inanıldığını ifade etmektedir. Ek olarak araştırmacılar, söz edilenler doğrultusunda cezaevlerinin aile dostu kurumlar olmadığını ve tarihte ailelerin cezaevlerine ulaşım noktasında, vasıflı bir işçinin yıllık ücretinin yarısı gibi, ağır mali yükümlülükler gerektiğini bu sebeple de genelde ailelerin cezaevlerine gidemediklerini ve mahkum bireylerin sosyal bir ölüme mahkum edildiğini dile getirmektedir.

2.1.2. Suç ve Ceza Olgusuna Dair Günümüzdeki Durum

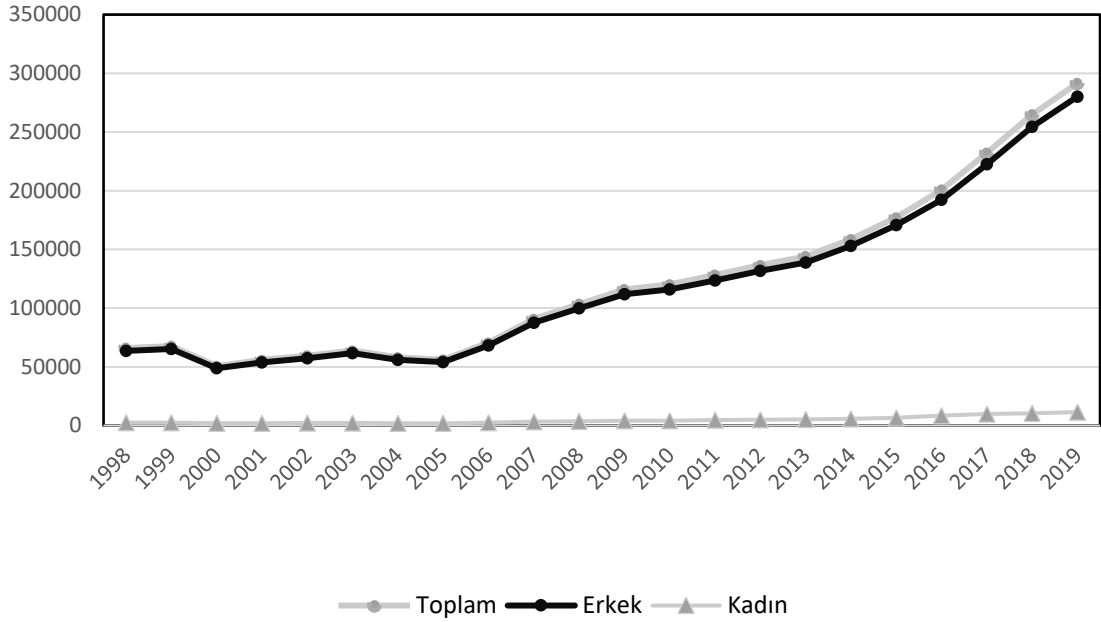
İslah etme ve iyileştirmeyi hedefleyen ceza politikaları, süreç içerisinde pek çok etkenden etkilendiği gibi yönetim anlayışlarından da etkilenmiştir. Bu çerçevede devletler ve yönetim anlayışlarından bağımsız olarak düşünilemeyen ceza politikalarının refah devletinin ardından küresel düzeyde hâkim olan neoliberal politikalardan etkilenmesi ile devletlerin suç ve suçluya bakış açılarında da değişiklikler yaşanmıştır. Suç işleyen bireylerin rehabilitasyonunun ve işgücüne kazandırılmasının amaçlandığı hapisaneler, refah devleti anlayışının hâkim olduğu dönemde “kendi kontrolü dışındaki nedenlerle” suç işleyen mahkûmların sağlıklı bir birey olarak topluma kazandırılması işlevine sahipken neoliberal dönemde “kendi iradesi ile suç işleyen” mahkûmların kontrolü ve toplumun bu bireylerden korunmasına yönelik önlemler almayı görev edinen kurumlar haline gelmiştir (Demirel, 2020).

Günümüzde her ne kadar hala rehabilitasyona yönelik söylemler söz konusu olsa da suçlulara bakış açısının ve hapisanelere biçilen misyonun farklılaştığı gerçeği cezalandırma rejimlerindeki sert dönüşüm ve -hapisanelerin en sık kullanılan cezalandırma yöntemi olması sebebi ile- artan hapisane nüfusu ile kendini göstermektedir.

Araştırmanın sorunsalında da söz edildiği gibi dünya hapisane nüfusu giderek artmaktadır (Walmsley, 2018). Soruşturma veya kovuşturma aşamasında kaçma ya da delil karartma şüphesi gibi nedenler ile tutuklanarak hürriyeti kısıtlanan tutuklular ve ceza yargılaması sonucu mahkûmiyet hükmü verilen hükümlülerin sayısını gösteren hapisane nüfusu hapisanelerin çok sayıda birey için olağan bir istikamet haline geldiğini doğrular niteliktedir.

Ülkemizde 2019 yılında bir önceki yılın aynı tarihine göre %10,1 artan cezaevi nüfusunun, yıllara göre dağılımı ise aşağıda verilmiştir.

Şekil 1: Hükümlü ve Tutuklu Sayısı, 1998-2019

Kaynak: T. C. Adalet Bakanlığı, Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2019.

Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri'ne göre yıllar içerisindeki dağılımı yukarıda verilen hapisane nüfusuna ilişkin en güncel veri ise 30.04.2021 tarihinde yayınlanan istatistiklerdir. Bu istatistiklere göre 283,516 olan ceza infaz kurumu mevcudunun 245,965'ini hükümlüler oluşturmaktadır (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2021a).

Suçun cezalandırılmasında hapisanelerin en sık kullanılan cezalandırma yöntemi olması ile hapisane nüfusunun artmasının yanı sıra öncesinde bahsedilen neoliberal politikalar tutuklu ve hükümlü bireylerin hapisaneler ile ilişkileri üzerinde de etkili olmuştur. Neoliberal politikalarla ekonominin işleyişine engel olan unsurlar olarak görülen ve ortadan kaldırılması gerektiği düşünülen tutuklu- hükümlü bireyler; yeni ekonomik düzenin gerektirdiği nitelikleri edinme şansı bulamayıp istihdam edilemediğinden illegal aktivitelere, sokak çetelerine katılmak zorunda kalmış, böylelikle hapisaneler çok sayıda birey için olağan bir istikamet haline gelmiştir (Demirel, 2020).

Daimî ya da geçici olsa da çok sayıda birey için olağan bir istikamet haline gelen hapisaneler yalnızca veriler ya da rakamlarla değerlendirilecek, suç ve ceza olguları

üzerinden tartışmaları yapılacak kurumlar değildir. Çünkü bu kurumlar bahsi geçen tüm tartışmalardan azade, bireyler için pek çok sorunla anılmaktadır.

Rehabilitasyon, cezalandırma ya da gözetim altında tutma gibi amaçların hangisi ile ilgili olursa olsun, tutukluluk ya da hükümlülük durumları bireyleri pek çok açıdan etkilemektedir.

2.2. SUÇ VE AİLE

Suç davranışını açıklamaya yönelik çalışmaların kökeninin dinler tarihi kadar eski kabul edilmesi suça ilişkin yapılan bilimsel çalışmalar öncesinde, suçu açıklayan en önemli unsurların, getirdikleri emir, yasak ve kurallar ile, dini kurallar olmasından kaynaklanmaktadır. Orta Çağ Avrupası'na gelindiğinde doğaüstü güçler ile açıklanmaya çalışılan suçluluğun nedenlerinin metafizik ögeler üzerinden belirlendiği görülmektedir. “Karanlık Çağ” olarak nitelendirilen bu dönem sonrasında başlayan Aydınlanma Çağının suçluluk alanında etkili olması ile insan haysiyetine yakışır bir ceza adalet sisteminin ortaya konmaya çalışılması ise yalnızca suç olgusuna bakış açısının değişiminde etkili olmamış, kriminoloji biliminin de ilk yapı taşlarını oluşturmuştur (İçli, Altay, Başpınar, & Bahtiyar, 2011; Soytürk, 2013).

Suçun nedenlerine ilişkin açıklamalarda etkili olan klasik, pozitivist ve ekolojik okullara bakıldığında insan davranışını ve suçluluğu açıklayan teorileri İçli ve diğerleri (2011, s. 22-28) biyolojik ve psikolojik suç teorileri ve sosyolojik suç teorileri olmak üzere iki başlık altında ele almışlardır. Biyolojik ve psikolojik suç teorileri suçun biyolojik, fiziksel ya da psikolojik rahatsızlıklardan kaynaklandığını ifade ederken, sosyolojik suç teorileri suçun sosyolojik olarak ele alınması ve araştırılması gerektiğini savunmaktadır.

Suçun çok katmanlı ve karmaşık yapısı düşünüldüğünde, suçun ortaya çıkmasına olanak sağlayan eğilim ve yönelimlerin yalnızca tek bir etkenden kaynaklanmadığı, bireylerin kişisel özellikleri, ruh hali, biyolojik yapısı, içerisinde yaşadığı toplumun koşulları ile yakından ilgili olduğu bu sebeple kriminoloji teorilerinin bütüncül bir bakışla incelenmesi gerektiği söylenebilir (Gökulu, 2019; Soytürk, 2013).

Alanyazına bakıldığında da bireysel özellikler, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, psikolojik sorunlar, geçmişteki suç davranışı, çevresel koşullar, işsizlik, göç, ekonomik sorunlar,

ailevi sorunlar, arkadaş ilişkileri, yaşam koşulları gibi etkenler suç davranışının nedenleri arasında gösterilmektedir (Soytürk, 2013; Durak, 2017).

İçli ve diğerlerinin (2011) Türkiye’de hükümlü profilini ortaya koymak için yaptıkları araştırmada mala karşı suç işleyen bireylerin yarıya yakınının göç eden ailelerden geldikleri bulunmuştur. Özellikle kırsal kesimden kentlere göç etmiş olan bireylerin yaşadığı kente uyum sorunlarının, işsizlik ve beraberinde getirdiği ekonomik sorunların suç işleme davranışında etkili olduğunu belirten araştırma, şahsa karşı işlenen suçlarda kalabalık ve sosyoekonomik düzeyi düşük ailelere mensup bireylerde suç işleme oranının daha yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Görgülü ve Cankurtaran Öntaş (2013) Ankara Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü’nde kalmakta olan 60 hükümlüyle yaptığı çalışmada hükümlülerin suç davranışının nedenlerine ve suç davranışı risk faktörlerine ilişkin düşüncelerinin neler olduğuna yanıt aramışlardır. Yapılan bu çalışmada aile faktörünün suç davranışında oldukça önemli bir değişken olduğu aile birlikteliğinin noksanlığı ya da ailenin sorumluluğunu yerine getirmemesi, ebeveynlerden birinin ya da ikisinin yokluğu, çocuk üzerinde aile kontrolünün eksikliği, aile içi şiddet ve ailede suç davranışının olması gibi ailesel faktörlerin suç davranışında etkili olduğu belirtilmiştir.

Petrosino, Derzon ve Lavenberg (2009) de aile ve suç davranışı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacı ile 1984-2005 arasında yapılan 26 meta analiz çalışmasını inceledikleri çalışmalarında ailelerin suçun kaynağı olmadığını fakat aile ile ilgili etkenlerin suç davranışında ve bu davranışın devamında önemli olan bir etken olduğunu belirtmektedir.

Bu sebeple bu bölümde:

- Suç İşleme Sürecinde Aile ve Sosyal Çevrenin Etkisi
- Islah ve Rehabilitasyon Sürecinde Ailenin ve Sosyal Çevrenin Rolü alt başlıklarına yer verilmiş, hükümlülük olgusunun aileye etkileri daha geniş ele alınmak üzere sonraki bölüme bırakılmıştır.

2.2.1. Suç İşleme Sürecinde Aile ve Sosyal Çevrenin Etkisi

Suçluluk üzerinde tek yönlü etkisi olduğunu söylemek yanlış olsa da toplumsallaşma ve gelişim sürecinde bireyi en yakından etkileyen grup olan aile, sahip olduğu yapısal özellikler, aile içi işlevlerin gerçekleşip gerçekleşmeme durumu, ailenin eğitim ve ekonomik durumu, aile içi ilişkilerdeki çatışmalar gibi etkenler ile bireylerin suça sürüklenmesinde oldukça etkilidir (Akbaba, 2011; Avcı, 2011).

Küçükşengül Özkan (1990) Kocaeli ve Buca kapalı cezaevlerinde bulunan tutuklu veya hükümlü kadınlar ile yaptığı çalışmasında sosyalleşme sürecinin ailede başladığını, ailenin birey açısından en yakın ve maddi-duygusal bağımlılığın en yoğun yaşandığı toplumsal birim olduğunu ifade etmiştir. Diğer davranışlar kadar suça yönelme ve sonrasında da ailenin çok boyutlu etkileri olduğunu belirten Küçükşengül Özkan, kadınların kök aileleri ve evlilik yolu ile kurdukları ailelerini paralel olarak değerlendirmiştir. Ekonomik sıkıntılar, çalışma yaşamına katılım ve eşitliğe ilişkin tutumlardan kaynaklı olarak artmakta olan kadın suçluluğunda aile faktörünün etkisinin ebeveyn, eş ve aile üyeleri ile ilişkiler bağlamında incelendiği araştırmada maddi-duygusal bağımlılığı yoğun olarak yaşayan suçlu kadınların diğer davranışlarında olduğu gibi suç eyleminde de ailelerinden etkilendikleri ifade edilmektedir.

Karataş, Erükçü Akbaş ve Gülhan Orhan (2020) Ankara ilinde emniyet çocuk şubeye gelen olgular üzerinden yaptığı çalışmalarında çocuk suçluluğunun nedenleri arasında oldukça önemli bir yer tutan sosyal boyuta değinmişlerdir. Çocuğun içinde bulunduğu aile, arkadaş çevresi, okul, çalışma deneyimi, kitle iletişim araçları ve göç deneyimleri gibi unsurların çocuğun sosyalizasyon sürecini ve suçla ilişkisini oldukça etkilediğini, özellikle ailede suç işleyen kişilerin bulunmasının, taklit ve model alma döneminde olan çocuğun suça sürüklenmesinde etkin rol oynadığını ifade eden yazarlar, incelenen olgularda çocukların annelerinin %33,3'ünün, babalarının ise %47,3'ünün daha önce bir suç olayına karıştığını belirtmişlerdir.

Ailenin çocuklarda suça sürüklenmedeki yerini, Uluğtekin, Baykara Acar ve Cankurtaran Öntaş da (2004), sosyal inceleme raporları ve gözetim raporlarının çocuk adalet sistemindeki yeri ve işlevini ele aldıkları çalışmalarında aileyi mikro sistem olarak tanımlayarak dile getirmişlerdir.

Şahinli (2012) Ankara çocuk ve gençlik kapalı ceza infaz kurumunda bulunan tutuklu ve hükümlü çocuklar ile yaptığı çalışmada çocukların suça sürüklenmesine neden olan ailesel faktörleri incelemiş ve çocukların suça sürüklenmesinde etkili olan etkenlerin, ailelerinden kaynaklanan sorunlar olduğunu ifade etmiştir. Ailede daha önce suç işlemiş birey bulunması, ailelerin çocuk üzerindeki denetimlerinin azlığı, ailelerin ekonomik durumlarının ve eğitim seviyelerinin düşük olması, araştırmada yer alan her üç çocuktan birinin parçalanmış ailelere sahip olması bulguları çocuk ve suç olgusunda ailenin önemi doğrular niteliktedir.

Suç olgusunda informal öğrenmenin ele alındığı suç ve çocuğa dair araştırmalar ya da kadınlar hakkında yapılan çalışmalara ek olarak erkekler de bağlanma stilleri, öfke ve travmatik yaşantılar gibi bazı psikososyal değişkenlerin değerlendirildiği araştırmaların öznesi olarak alanyazında yer almaktadır (Ayan, 2013).

Doğrudan ya da dolaylı olarak aile ve suç ilişkisinin ele alındığı bu çalışmalar ve çalışmalara ait bulgular ise suç-aile ilişkisinde ailenin suça yönelme-sürüklenmedeki rolünü ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

2.2.2. Islah ve Rehabilitasyon Sürecinde Ailenin ve Sosyal Çevrenin Rolü

Suçta sürüklenmedeki rolünün yanı sıra aile yeniden cezaevine girme ve rehabilitasyon gibi süreçlerde de önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Sampson ve Laub (1992) çocuklar ile kurulan güçlü ilişkilerin, bireylere hapisaneye dönmeleri durumunda kaybedecek bir şeyler sağladığını söyleyerek aile içi ilişkilerin yeniden cezaevine girme ya da rehabilite sürecindeki önemini vurgulamıştır.

Birleşik Krallık Adalet Bakanlığı'nın 2014 yılında yayınladığı *Rehabilitasyonu Dönüştürmek: Yeniden Suç İşlemenin Azaltılmasına İlişkin Kanıtların Özeti*⁵ isimli raporda da eksik ya da zayıf aile ilişkileri yeniden suç işlemede etkili olan etkenlerden biri olarak ele alınmaktadır. Raporda güçlü, destekleyici aile ve aile ile kurulan yakın ilişkilerin suçtan vazgeçmede önemli etkenler olduğu, bu süreçte ailenin suça yönelen birey için bir anlam, amaç ve yön duygusu verebileceği belirtilmektedir (United Kingdom Ministry of Justice, 2014).

⁵ (Transforming Rehabilitation: A Summary of Evidence on Reducing Reoffending)

Bu bağlamda Farmer (2017) da *Yeniden Suçu Önlemek ve Kuşaklar Arası Suçu Azaltmak İçin Mahpusların Aile Bağlarını Güçlendirmenin Önemi*⁶ isimli çalışmada görüştüğü bir aile üyesinin kendisine "Mahkûmların ziyaretler ve mektuplar için yaşadığını" söylediğini ifade etmektedir. İngiltere ve Galler'deki hapisanelerde hükümetin ihtiyaç duyduğu reform için bir bakış açısı sunması sebebi ile önemli olan bu çalışma, suçun nesiller arası aktarımını ve yeniden suç işlemeyi azaltan aile ilişkilerini vurgulamaktadır.

2.3. SUÇ VE CEZALANDIRMA SÜRECİNİN HÜKÜMLÜLÜK AŞAMASI VE ETKİLERİ

Alanyazına bakıldığında tutukluluk- hükümlülük olgularını içeren çalışmaların genelde yukarıda bahsedildiği gibi suç kavramını ve suç işlemeye etki eden faktörleri açıklamaya yönelik olduğu görülmektedir.

Yapılan bu çalışmalar suç olgusunun anlaşılması, rehabilitasyon süreçlerine katkı sağlanması ve alana yönelik katkılar noktasında elbette çok değerli ve tüm disiplinler için önemlidir. Fakat suç ve cezalandırma sürecinin hükümlülük aşamasında yaşananlar birey ve bireyin ailesini derinden etkilemektedir.

Bu bağlamda bu bölümde hükümlülüğün bireye ve aileye olan etkileri ele alınacaktır.

2.3.1. Hükümlülüğün Bireye Etkisi

Suç işleme ile başlayıp cezaevine uzanan bu süreçte birey başta özgürlüğünün kısıtlanması, serbest hareket edememe, yemek yeme ve uyuma gibi ihtiyaçlarını isteği dahilinde gerçekleştirilememesi, ailesinden uzak kalma gibi durumlar olmak üzere pek çok zorlukla karşı karşıya kalabilmektedir.

- 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 2. Maddesinde yer alan "Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazında zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı ve onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz" ifadeleri,
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı "Ceza İnfaz Kurumu Yönetimi El Kitabı"nda bulunan "Hapis cezası sadece özgürlükten yoksun bırakmayı içerir, hapsedme koşulları asla ek bir cezalandırma olarak

⁶ (The Importance of Strengthening Prisoners' Family Ties to Prevent Reoffending and Reduce Intergenerational Crime)

kullanılmamalıdır” ve “Özgürlüklerinden mahrum edilen bütün insanlara, her zaman, insanlık onuruna uygun bir şekilde ve insan olmalarından kaynaklanan onura saygı gösterilerek davranılmalıdır” ifadeleri (Şekerci, 2020),

- Avrupa Cezaevi Kuralları'nın ilk maddesinde yer alan *“Özgürlüğünden yoksun bırakılan herkese, insan haklarının gerektirdiği gibi saygılı davranılmalıdır”* ifadesi tutuklu-hükümlü bireylerin en başta insan haklarına yapılan vurguya işaret etmektedir (Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 2021).

Uluslararası kurallara göre bireylerin cezaevinde olmalarının, tüm haklarının askıya alınması anlamına gelmemesi ve cezaevi koşullarının ek bir cezalandırma yöntemi olarak kullanılmaması gerektiğini hatırlatan Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi'nin Cezaevleri Raporu'nda (2017) cezaevinde yaşanan sorunlar, temel sorunu tecrit olan F tipi cezaevleri ile L tipi cezaevleri örneklerinin ardından ele alınmış olup aşağıda verilen 6 alt başlıkta incelenmiştir.

a) Kapasite

Raporda tutuklu ve hükümlü sayısındaki artıştan kaynaklanan kapasite sorununun, yaşam koşullarına ilişkin sorunlara yol açtığı, asgari insani standartların sağlanmasını zorlaştırdığı belirtilmektedir.

b) Yaşam ihlalleri

Yaşama hakkı bakımından cezaevlerinde meydana gelen bazı ölüm olaylarının soru işaretlerine neden olduğunu, azımsanmayacak sayıdaki intihar olayının ise bir cezaevi gerçeği olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

c) Nakil sorunları

Her tutuklunun yargılandığı yargı çevresinde bulunmasının esas olması ya da çok uzak cezaevlerine yapılan nakillerin güvenli yapılması gerektiği aksi takdirde yaşam ihlaline yol açan kazaların yaşandığı belirtilmektedir.

d) Mahpus yakınları sorunları

Başka bir cezaevine nakli gerçekleştirilen tutuklu ve hükümlülerin aileleri, uzaklık ve maddi yetersizlikler sebebi ile tutuklu/hükümlüyü ziyaret edememektedir.

e) Disiplin cezaları

Raporda özellikle, F Tipi ceza ve tutukevlerinde çeşitli bahanelerle disiplin cezaları uygulandığı, baskıcı cezaevi yönetimlerinin keyfi davranışlarda bulunduğu ifade edilmektedir.

f) Beslenme

Cezaevindeki bireylere verilen günlük iye bedelinin sağlıklı bir beslenme ya da ciddi rahatsızlıkları bulunanların diyetinde yeterli olmayacağı söylenmektedir (Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi, 2017).

Barolar Birliği'nin raporunda belirttiği bu alt başlıklara paralel olarak Ceza İnfazında Sivil Toplum Derneği (CİSST, 2020) sitesinde verdiği farklı zamanlarda farklı kaynaklardan faydalanılarak toplanmış genel istatistiklerde, Türkiye'de 220.230 kapasiteli toplam 355 hapisane olduğunu ve bu hapisanelerin nüfusunun 282.703 olduğunu ifade etmektedir. %28 kapasite fazlası hâlihazırda zor olan cezaevi deneyimini daha da zorlaştırmakta, cezaevi koşulları üzerinde oldukça etkili olmaktadır.

Devletlerin sorumluluğunun çok daha büyük olduğu ceza infazı aşamasında kötü olan fiziksel koşullara ek olarak suç ve yaş ayrımının yapılamaması oldukça büyük bir sorundur (Pişkinsüt, 2001, s.202-203). Çünkü kapasite fazlalığı sebebi ile bireylerin aynı ceza infaz kurumlarında ya da koğuşlarda kalmalarının suçluların birbirinden etkilenmesine ve farklı suç işleme yöntemlerinin öğrenilmesine sebep olabileceği düşünölmektedir.

Suç ve yaş ayrımının yanı sıra dünya genelinde olduğu gibi ölkemizde de cezaevi nüfusu içinde kadınların azınlıkta olması, cezaevine ve suça dair cinsiyetçi bir bakış açısı yaratmakta ve bu durum kadınlar üzerinde baskı yaratıp kadınların etiketlenmesine neden olurken kimi zaman ceza adalet sistemi tarafından göz ardı edilmesine de sebep olmaktadır. Ağırlıklı olarak erkek nüfus için tasarlanan, fiziksel koşulları ve ceza infazının kadınların ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu kadın cezaevleri ile ilgili başlıca sorunlar bunlarla sınırlı kalmamaktadır. Sayıca az olan kadın cezaevleri sebebi ile kadınlar ailelerinin yaşadığı şehirde kalamamakta, erkek mahpusları da barındıran cezaevlerinde kalıp ailelerine yakın olduklarında ise cezaevindeki sosyal yaşama erişimleri oldukça kısıtlı olmaktadır. İkinci bir kapatılma yaşayan kadınlar bazen kapalı

kapılar ardında tutulmakta, ortak alanlarda dolaşmaları engellenmekte ve cezaevinin koşulları kadınların ve kadınları ile kalabilecek çocuklarının ihtiyaçlarını gözetmediğinden çocuklar da mağdur olabilmektedir (Merçil & Doğuç Ergin, 2020, s. 20-21).

Sosyolog Erving Goffman hapishaneleri, içerisinde tutulananların tüm yaşantısını kapsama iddiasında olan, dışarıyla arasına katı ve keskin sınırlar çizen, içeridekiler üzerinde “total” bir tahakküm kurma potansiyeli taşıyan “total kurum”lar olarak isimlendirmektedir. İçeridekileri ve içeriği dışarıya kapatması gibi dışarıyı da içeriye karşı ulaşılmaz, bilinemez kılan bu çift taraflı kapalı (UNODC, 2019) kurumlardaki bireylerin deneyimleri elbette burada yazılanlardan ibaret değildir.

Pişkinsüt (2001) tutuklu ve hükümlü yakınlarının cezaevindeki bireyi ziyaretleri esnasında yardım-kuryelik yapabilecekleri düşüncesi ile görüşme isteklerinin kabul edilmesi, görüşme yerlerine giriş ve görüşme esnasında sorunlar yaşadıklarını ifade etmektedir. Soyadları aynı olmayan yakın akrabaların görüşe alınmamaları, ziyaretçilerin getirdikleri eşya ve yiyeceklerin karıştırılması, zaman zaman gelen eşya ve yiyeceklerin tutuklu-hükümlüye verilmemesi, görüş süresinin haklı nedenler olmaksızın kısa tutulması gibi sorunların yaşandığını ifade eden yazara göre, hükümlülerin cezaevi koşullarından kaynaklanan sorunları genelde fiziki koşullardan ve ziyaret esnasında sergilenen tavır ve davranışlardan kaynaklanmaktadır.

Cezaevi koşullarının ve bu koşulların etkisinin, özgürlüğün kısıtlanmasının, sevdiklerinden uzak kalmanın yarattığı psikolojik ve sosyal sorunların yanı sıra bireyler özgürlüğün kaybı ile bağlantılı olarak sosyoekonomik sorunlar da yaşayabilmektedir.

Özellikle tutuklu-hükümlülerin ikamet ettikleri şehirden uzaktaki bir ceza infaz kurumunda olması savunma haklarını kullanabilme ve yakınları ile görüşebilmeleri açısından olduğu kadar ekonomik açıdan da büyük bir sorundur (Pişkinsüt, 2001, s.203). Fakat ekonomik sebeplerden kaynaklanan sorunlar bununla sınırlı kalmamaktadır. Sönmez (2021, s.149-157) eski tutuklu ve hükümlülerin gündelik yaşam deneyimlerini anlama amacı ile yaptığı araştırmasında, ekonomik durumu iyi olan kişiler ile yoksullar arasında tabakalaşmanın olduğundan bahsetmiştir. Ekonomik sorunlar yaşayan bir tutuklu/hükümlünün koğuş temizliği, alışveriş ya da diğer mahkûmların çamaşırlarını

yıkama gibi işlerini üstlendiği “meydancı” tipinin bu durumun kanıtı olduğunu söylemiştir. Sönmez’in araştırmasının devamında da ele aldığı gibi infaz süreci boyunca bireyi ve aileleri etkileyen ekonomik sorunlar yalnızca cezaevi süreci ile de sınırlı kalmamaktadır.

Özellikle hakkında verilen hükmün onandığı hükümlü bireyler cezaevinden tahliye olduktan sonra ‘eski hükümlü’ olmaları sebebi ile iş bulma başta olmak üzere pek çok sorunla karşılaşmaktadır.

Kanunla ihtilafa düşmüş bireylerin işlediği suçun cezası çeşitli yöntemler ile infaz edilmesine ve yasa koyucu tarafından tamamlattırılmasına rağmen toplumun bu infazı yeterli görmediği durumlar olarak karşımıza çıkan bu süreç, ne yazık ki başka sorunlara kapı aralamaktadır (Köktaş, 2014). Yaşanan bu psikolojik ve ekonomik sorunlara, suç olgusunun söz konusu olması sebebi ile sosyal dışlanma ve damgalanma gibi sosyal sorunlar eşlik etmektedir.

Dışlanma ve damgalanma sorununun tutuklu-hükümlüler için yıkıcılığının anlaşılabilmesi için, Goffman'ın (2014) bahsettiği Yunan geleneği göz önünde bulundurulmalıdır. Yunanlıların, tarihte bazı kişileri işaretlediği, işaretlenen kişinin tuhaf ve kötü olan ahlaki durumunu ifşa etmek için damga kavramını oluşturduğu bilinmektedir. Bahsi geçen işaretler ise işareti taşıyan kişinin bir köle, suçlu ya da hain olduğunu ifade edip bedende kesik ya da yanık şeklinde bulunmaktaydı. Bu damgalar damgalanan kişilerin kamusal alanlarda dışlanmasına ve toplumun damgalanan kişilerden kendisini sakınmasına neden olmaktaydı. Günümüz toplumları suçlu olan bireylerin bedenleri üzerinde fiziki bir ize ya da damgaya ihtiyaç duymamakta, damgalama fiilini sosyal olarak gerçekleştirmektedirler.

2.3.2. Hükümlülük-Aile İlişisini Kuramsal Boyutta Düşünmek

Hükümlülüğün aileleri nasıl etkilediğini anlamayı amaçlayan araştırmada aile sistemi ekosistem bakış açısı ile ele alınmakta, araştırmanın teorik perspektifi bahsi geçen kuramları içermektedir.

Bu başlık altında hükümlülüğün aileye etkisini ve aile sisteminde yaşanan değişimleri anlayabilmek amacıyla araştırmada benimsenen ilgili teorik perspektiflere yer verilmiştir.

2.3.2.1. Araştırma ile İlgili Teorik Perspektifler

Kadim felsefenin “insanı” mikrokosmos, “evreni” makrokosmos olarak görmesi üzerine bu kavramsallaştırmanın aslında aynı olgunun farklı düzeylerde algılanması olduğunu söyleyen Canatan (2018) aynı algının sosyolojiye taşınması durumunda “ailenin” mikrokosmos, “toplumun” ise makrokosmos olarak düşünülebileceğini ifade etmekte ve aileyi “geniş toplumun en küçük yaşam birimi” olarak tanımlamaktadır.

Toplumun en küçük/temel yapı birimi kabul edilen aile sevgi, ilgi, koruma gibi duygusal temellere sahip olması yönüyle hukuki bir yapı ve kurumdan çok daha fazlası olduğunu kanıtlamaktadır. İlk insan topluluklarından itibaren var olan aile kurumunun toplumların gelişme aşamalarına göre yapı ve işlevlerinde farklılıklar göstermesi sebebi ile evrensel bir tanımının yapılması zor olsa da -toplumun sahip olduğu değer yargıları, normatif kurallar ve sosyalleşmenin en ciddi ve yoğun yaşandığı toplumsal yapı olan- aile, alanyazında farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Genel olarak evlilik ya da kan bağı gibi bağlara sahip olan bireylerin oluşturduğu en küçük birlik olarak özetlenebilecek olan aile, Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu'nca (1989) aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

“Kan bağı, evlilik ve diğer yasal yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan; bireylerin cinsel, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir birim”.

Toplumbilimciler tarafından alanyazında farklı tanımlamaları yapılan, toplumsal yapının en önemli kurumlarından biri olan aile, bireyler arasındaki cinsel ilişkileri belli kurallara göre düzenlemekte, temel bir ekonomik birim olarak karşımıza çıkmakta ve bireylerin psikolojik ihtiyaçları ile sosyalleşmeleri noktasında etkin rol oynamaktadır (Karataş, 2001).

Değişen toplumsal yapı ile hem yapısal hem işlevsel olarak değişime uğrayan bu kurumu anlayabilme ve karşılaşılan sorunların ailenin yapısı, tanımı ve işlevleri üzerindeki etkisini irdelemek noktasında ekolojik perspektif ve aile sistem kuramının işlevsel bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

2.3.2.1.1. Ekolojik Perspektif ve Sistem Kuramı

Bireyin ve sorununun anlaşılıp müdahale edilmesi noktasında çevre faktörüne vurgu yapan genel sistem yaklaşımı sosyal bilim alanyazınına girmeden önce mesleki uygulamalarda hâkim olan yaklaşımın medikal model olduğu bilinmektedir. 1920’lerden 1960’lara kadar insan davranışını değerlendirmek için kullanılan medikal model, duygusal ve davranışsal sorunların nedenlerini bireysel patolojilerde aramakta ve ağırlıklı olarak içsel yaşantı üzerinde durmakta, bireye ve soruna odaklanmaktaydı (Danış, 2006). Medikal modelde öncelikli görev “hasta ya da sorunlu” olarak görülen bireyin problemlerinin nedenlerini teşhis etmek ve tedavi sürecini yönetmektir (Zastrow, 2014).

Bireylerin suçlanmasına yol açtığı düşünülen medikal modelin (Acar & Acar, 2002), sosyal bilimler uygulamalarındaki etkinliğini, işlevselliğini yitirmesi ve ekolojik yaklaşımın temellerinin atılması II. Dünya Savaşı ile bağlantılıdır. Savaşın neden olduğu sosyal sorunların, çevrenin birey üzerindeki etkisini ortaya koymaya başlaması ile insan davranışının çevre içerisinde şekillendiği ve bu yönüyle değerlendirilmesi gerektiği savunulmaya başlanmıştır (Danış, 2006).

Kuramsal temeli Ludwig Von Bertalanffy’nın genel sistem yaklaşımına dayanmakta olan sistem yaklaşımı ve teorik temelini Bronfenbrenner’in oluşturduğu ekolojik sistem kuramı bu bağlamda karşımıza çıkmakta olan yaklaşımlardır.

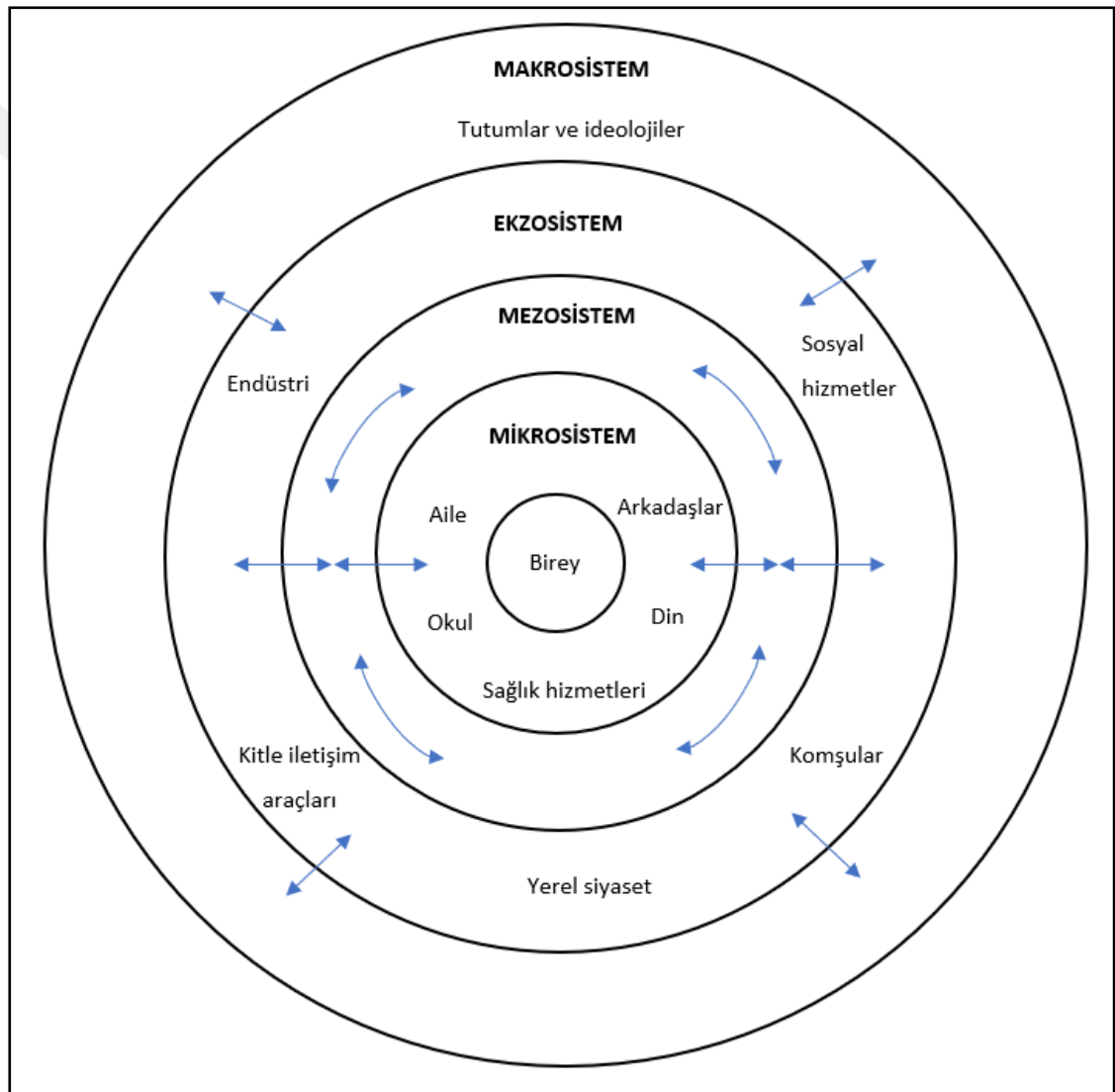
Birbirleriyle ve değişen çevreleriyle sürekli ilişkileri olan, aralarında kuvvetli bir dayanışma bulunan öğelerin birleşmesinden oluşan, gizli ya da açık bir amacı bulunan bir bütün olarak tanımlanan sistem, küçük parçaların bir araya gelmesinden oluşan bir bütünden fazlasını anlatmaktadır. Sistemi oluşturan parçalar sisteme göre birer alt sistemdir ve sistem ile alt sistemler birbirlerinden bağımsız olmayıp aralarında karşılıklı ilişkiler bulunmaktadır. Sosyal bilimlerin hemen her alanında etkili olan sistem yaklaşımı, sistemin sürekliliğinin yanı sıra işlevselliğini de açıklamada kullanılan bir model olması sebebi ile önemlidir (Bayır, 2018).

Doğa bilimlerinden uyarlanan ekolojik yaklaşım ise canlıların hem kendi aralarındaki hem de çevreleriyle etkileşimlerini savunmakta ve bireyler ile çevreleri arasındaki etkileşimi anlamayı amaçlamaktadır. Varlıklar arasındaki ilişkilere ve bu varlıkların çevreleri ile olan ilişkilerine odaklanması yönüyle sistem yaklaşımından ayrılan ekolojik

yaklaşım, insanları bir sosyal ağ içerisinde var olan canlılar olarak görmektedir (Danış, 2006; Acar & Acar, 2002).

Ekolojik sistem yaklaşımı çerçevesinde birey aile, arkadaşlar, sosyal hizmetler, politikalar, inanç sistemi, mal ve hizmet sistemi, çalışma yaşamı ve eğitim sistemi başta olmak üzere çevredeki pek çok sistemle etkileşim içerisinde bulunan bir varlık olarak ele alınmaktadır.

Şekil 2: Bronfenbrenner'ın Ekolojik Sistem Kuramı

İnsan ve çevre arasındaki ilişkilerde:

- Organizma ve sosyal varlık olarak insanın kendi çevresi ile etkileşim içinde olduğu ve
- İnsan yaşamı ile çevrenin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği varsayımlarına dayanmakta olan ekolojik perspektif genel nitelikli bir kuram olup sosyal bilimlerde pek çok alana uyarlanabilmekte ve pek çok alan tarafından benimsenmektedir (Canatan, 2018).

Birtakım farklılıkları olsa da sistem ve ekolojik sistem yaklaşımları teorisyenlere ve uygulayıcılara daha geniş bir perspektiften bakabilme, sorunları detaylı ve bütüncül olarak ele alabilme yetileri sağlamaktadır. Çevresi içerisinde birey metaforu ile anlam kazanan ekolojik yaklaşım müdahalede işlevsellik sağlaması nedeni ile sosyal hizmette de benimsenmiştir.

Dışsal etkileşimlere vurgu yapan, çevresi içinde birey anlayışını benimseyerek sosyal hizmete uygulama çerçevesi çizen bu yaklaşımda birey aile, arkadaş çevresi, inanç sistemi, çalışma yaşamı, eğitim sistemi gibi pek çok sistem içerisinde yer alır ve bu sistemlerle etkileşim içerisinde bulunur. Diğer bir ifade ile parçalar tek başına düşünülmez, bütünün parçaların toplamından büyük olduğu ve aralarındaki etkileşimlerin incelenmesi gerektiği kabul edilir.

2.3.2.1.2. Aile Sistemleri Kuramı

İkinci Dünya Savaşı sonrası savaş gazilerinin ailelerine dönmeleri ile aile yaşamı dinamiklerinin iyileşme sürecinde etkili olduğunu keşfetmeye başlayan terapistler, aile ile yakından ilgilenmeye başladılar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki on yıl içinde ruh sağlığı öncüleri tarafından geliştirilen aile modelleri, aile sisteminin birbirleri ile ilişkili unsurları içermesine ve etkileşime odaklandı. (Rabstejnek, 2020).

Sistem kuramının getirdiği bakış açısını aileye uygulayan, aile konusunda oluşturulan aile sistemleri kuramı, sistem kuramının kullandığı (denge, bütünlük, alt sistemler, sınırlar, kurallar, roller ve güç dağılımı gibi) kavramları kullanmaktadır. Günümüzde de aile ile çalışırken sıkça tercih edilen bu kuramda, aile alt sistemlerden oluşan ve birbirini etkileyen bir bütün olarak görülmektedir (Oktik, 2018).

Aileyi sistem olarak mercek altına alan bu perspektifin iki temel çıkış noktası bulunmaktadır:

1. Aile bir sistemdir.
2. Aile sistemi var olmak için tüm sistemler gibi aynı kurallara dayalı olarak çalışmaktadır (Canatan, 2018).

İçerisindeki her üyenin gelişip büyümesi ve kendi kendine yetebilmesi amaçları ile farklı fonksiyonlara sahip olan bu yapı zaman zaman değişimler geçirmektedir (Özabacı & Erkan, 2014).

Değişen toplumsal yapı ile hem yapısal hem işlevsel olarak değişime uğrayan aile kurumunu anlayabilme ve karşılaşılan sorunların ailenin yapısı, tanımı ve işlevleri üzerindeki etkisini irdelemek noktasında sorunlara bireysel yaklaşmayarak işlevsel bir bakış açısı sunan aile sistem kuramı, sorunlara getirdiği kişilerarası bakış açısı ile ilişki ve iletişim gibi kavramların önemine vurgu yapmakta ve resmin bütününe odaklanmaktadır.

Ailenin, parçaların toplamından çok bir bütün olarak ele alındığında anlaşılabilirliğini savunan bu yaklaşımda her ailenin tek ve biricik olduğu ve ailelerin kendisini oluşturan unsurlar ile etkileşimde bulunduğu kabulü ile hareket edilmektedir (Özabacı & Erkan, 2014). Aile sistemi içerisindeki her bireyin, diğer üyeleri etkilediği ve onlardan etkilendiğinin kabulü aileyi anlayabilmek için üyeleri tek tek ele almak yerine, üyeler arasındaki etkileşime ve diğer sistemlerle kurulan ilişkiler üzerinde odaklanmanın gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Aile üyelerinden birinde meydana gelen değişimin diğer üyelere ve aile sisteminin bütününe yansması, aileyi meydana getiren alt sistemlerin birbiri ile etkileşim içinde olduğunu tekrar hatırlatmaktadır (Özkan & Kılıç, 2013).

Her üyenin diğerlerini etkilemesinin yanı sıra aile sistemleri kuramında ailenin sistem olarak sınırlar koyduğu ve bu sınırları sürdürme amacı ile hareket ettiği, sınırların yarı geçirgen olması sebebi ile enerji değişimlerinin söz konusu olduğu, ailelerin belirlenen bir amaç için var olduğu ve ailenin uyum gösterip denge arayan bir yapı olduğu görülmektedir (Hallaç & Öz, 2014, s.144-147).

Mevcut değerleri paylaşan, bireylerin tanımlanan ve tarif edilen mevcut rolleri benimsediği, gücün kullanımının ve dağılımının aile kültürü ile tanımlandığı aile sistem kuramına göre (Hallaç & Öz, 2014, s.148) aileler, barındırdıkları alt sistemlerin yanı sıra daha büyük sistemler ile de ilişki içerisinde. Akrabalık ilişkileri, anne babanın iş yeri, ailenin yaşadığı mahalle, çocukların devam ettiği okullar, sağlık sistemi, ekonomik yapı, yasal, toplumsal, askeri ve dini kurumlar gibi ailelerin ilişki içerisinde olduğu büyük sistemler üst sistemler olarak adlandırılmakta ve aileleri etkilemektedir (Boylu, 2018).

Bu durumu Özkan ve Kılıç (2013) aşağıdaki gibi özetlemiştir:

“Mikro- mezzo- makro çevreler tarafından kuşatılan aile, toplumda meydana gelebilecek sosyal, psikolojik, ekonomik olan tüm durumlardan etkilenerek değişim ve gelişim yaşamaktadır. Karmaşıklaşan yaşam koşullarında stres, rol çatışması, aile formunun değişmesi (parçalanmış, tek ebeveynli vb.), geleneksel rollerden modern hatta post modern ilişki kalıplarına geçiş, sosyo-ekonomik (kır- kent) durum, her tür yapıdaki (çekirdek, geniş özelliğine sahip) aileyi derinden etkilemektedir.”

Ailenin ilişki içerisinde olduğu büyük sistemlerden olan yasal süreçler ve adli kurumlar da aileleri etkileyen faktörlerdendir. Bireyin suça sürüklenmesinde, yeniden suç işleyip/işlememesinde ve rehabilitasyon sürecinde oldukça etkili olan aile, bireyin suç işlemiş-hüküm giymiş olmasından da derinden etkilenmekte, hükümlülük durumu yalnızca hükümlü bireyle sınırlı kalmamaktadır. Diğer bir değişle aile bireylerinden birinin hükümlülüğü aile bireylerin tamamını etkileyebilmekte, bireyin hüküm giymesi aile sisteminde (denge, alt sistemler, kurallar, roller ve güç dağılımı gibi unsurlar üzerinde) büyük değişimlere ve baş etmesi güç sorunlara neden olabilmektedir.

Ailenin yaşadığı bu olağanlıktan uzak durum, iletişim sorunları ve rol ve güç ilişkilerinde değişimler başta olmak üzere pek çok değişikliğe neden olurken ailede geçici ya da sürekli parçalanmaların sebebi olabilmekte, aile yapısının değişiminde etkili olabilmektedir. Elbette bu değişiklikler ailenin yaşadığı sorunlar ile karşılıklı etkileşim içerisinde.

Örneğin ailenin yapı ve işlevlerinde yaşanan değişimler ya da aile içi iletişimde yaşanan sorunlar aile bireylerini psikolojik olarak etkileyebilmekte, aileler yaşadıkları sorunlarla başa çıkabilmek için kendi kök ailelerinin yanına taşınabilmekte ve böylelikle aile yapısı

değişebilmekte ya da yaşanan ekonomik sorunlar ile bireylerin rollerinde değişimler yaşanabilmektedir.

Hükümlü ailelerinin yaşam deneyimlerini anlamayı amaçlayan araştırmada, aile sisteminde yaşanan değişimler ailelerin yaşadığı sorunlar, ailelerin gereksinimleri ve baş etme stratejileri ile karşılıklı etkileşim içerisinde olduğundan sonraki başlıkta ailelerin yaşadığı sorunlar ve gereksinimleri ele alınmaktadır.

2.4. SUÇ VE CEZALANDIRMA SÜRECİNİN HÜKÜMLÜLÜK AŞAMASINDA AİLELERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE GEREKSİNİMLERİ

Loucks'un (2004) "Cezaevi bir aile deneyimidir." sözüne paralel olarak Touraut (2012) cezaevi deneyiminin duvarları aşarak bireyin yakınlarına sirayet ettiğini, onları da içeri ve içeri getirileri ile ilişkilendirerek deneyimin mahkûm yakınlarına doğru genişlediğini söylemekte ve bu durumu "genişletilmiş cezaevi deneyimi" olarak ifade etmektedir (Touraut, 2012'den akt. Merçil, 2020, s.71). Comfort (2007) da mahpus yakınlarını "yarı mahpus" olarak tanımlamakta ve yaptığı bu isimlendirme ile hapsedilen kişinin yakınlarının yaşadıklarına ışık tutmaktadır.

Merçil (2020, s.82) hapsedilmenin mahpuslar kadar mahpus yakınlarının da psikolojik ve fiziksel sağlıklarını, sosyal yaşamlarını etkilediğini, mahpus yakınlarının hapsedilme sonrası korku, kaygı ve belirsizlikle tanımlanabilecek yeni bir yaşam biçimine geçiş yaptıklarını ve bu süreçte genelde birbirlerine kenetlenerek ellerinden geleni yapmaya çalıştıklarını söylemektedir.

Hapsedilme ve sonrasında mahpusun tek desteği olan, sürece dair tüm sorumluluğu tek başına üstlenen yakınlaraya yönelik mevzuatın, destek programlarının, hizmetlerin bulunmamasını eleştiren yazara göre mahpus yakınları, yakınlarının hapsedilmesinin ardından maddi, manevi ve sosyal sorunlar ile karşı karşıya kalmakta ve bu sorunlar ile baş etmek için ağır sorumluluklar üstlenmektedirler (Merçil, 2020).

Ebeveyn rolündeki bireylerden birinin hükümlü olması durumunda, ailelerin yaşam deneyimlerini anlamayı amaçlayan araştırmanın bu bölümünde hükümlü aileleri ile ilgili alanyazın taranmış ve ailelerin karşılaştıkları/karşılaşabilecekleri sorunlar ve gereksinimleri üç başlık altında ele alınmıştır.

2.4.1. Psiko-Sosyal Sorunlar ve Gereksinimler

Tutuklanma sonrası büyük bir bilinmezlik durumu ile karşı karşıya kalan aile, süreç hakkında bilgi sahibi olmadığından tutuklu birey ve aile üyelerinin geleceği için korkmaktadır (Özdemir, Göker, & Kayalar, 2014). Aile üyelerinin endişelerini artıran bu süreç her ne kadar psikolojik bir bunalım olarak karşımıza çıksa da aslında içerisinde belirsizlikten kaynaklanan bir umut barındırmaktadır. Hükümlülük olgusu ise ayrılığın kesinleşmesi ile umudun ortadan kalkmasına, ailelerin yaşadığı deneyimlerin farklılaşmasına neden olmaktadır.

Tutukluluk sürecinin yarattığı belirsizliğin yanı sıra ayrılığın kesinleştiği hükümlülük olgusu, ailede yaşanan doğal ayrılma ve parçalanmalar ile aynı kefeye konulamamaktadır. Bireyi çevresinden ayıran hapsedilme olgusu, toplumun diğer üyeleri tarafından, vefat ya da boşanmalardan kaynaklanan ayrılıklar gibi olağan görülmemekte, sempati ile karşılanmamaktadır (Bülow, 2014).

Aileler için hapis sebebi ile ayrılmanın boşanma ya da diğer ayrılık biçimlerinden daha yıkıcı olması, toplumun diğer üyelerinin tutumundan kaynaklandığı kadar aile bireylerinin hükümlü birey ile etkileşimlerinin nicelik ve nitelik bakımından sınırlı olmasından ya da infaz sürecinde karşılaşılan sorunlardan da kaynaklanmaktadır (Geller, Cooper, Garfinkel, Schwartz-Soicher, & Mincy, 2012).

Geride kalan aile üyeleri için şok ve duygusal bir çöküntü olarak adlandırılabilir olan bu süreç, kayıp duygusunun getirdiği pek çok psikolojik sorunla ilişkilidir. Özellikle hükümlü bireyin ebeveyn olduğu durumlarda aile üyelerindeki duygusal çöküntü, ayrılık travması, endişenin yanı sıra çocuklarda korku, anksiyete, öfke, yalnızlık ve suçluluk içeren duygu durumları ve düşük özgüven, depresyon, aile ve arkadaşlarından duygusal olarak geri çekilme durumu görülebilmektedir (Robertson, 2007). Bowlby'nin bağlanma kuramında temel etken olarak karşımıza çıkan yakınlık ve yakınlığın devamlılığı düşünüldüğünde, hapis sebebi ile ayrılmaların ebeveyn-çocuk arasındaki bağları bozduğu, özellikle hapisteki ebeveyn anne olduğunda anne-çocuk arasında yaşanan ayrılığın güvenli bağlanma ilişkisini bozarak çocuğun psikolojik gelişiminde çeşitli kalıcı hasarlara neden olduğu bilinmektedir (Poehlmann & Shlafer, 2010).

Ebeveyn hapsinden etkilenen 6-11 yaş arası çocukların genellikle duygusal sorunlar yaşarken 12-17 yaş arasındakilerin davranışsal sorunlar yaşamakta olduğunu belirten Sözen ve Mitrani (2017), yapılan araştırmalarda hükümlü ebeveynin anne olması durumunda çocuğun duygusal sorunları daha şiddetli yaşadığının bulunduğunu, tutuklu-hükümlü ebeveynin baba olması durumunda ise ortaya çıkan terk edilmişlik duygusunun öfke kontrol sorunlarına, okulda uyum zorlukları ve derslerde başarısızlık gibi sorunlara yol açtığının bulunduğunu ifade etmiştir.

Hükümlü ebeveynin anne olması çocuğun temel bakım vereninin anne olması sebebi ile bakım konusunda da birtakım sorunlara -çocuğa bakım verecek kimsenin bulunmadığı durumlarda çocuğun kurum bakımına alınması gibi (Martynowicz, 2011)- neden olduğundan (Campbell & Light, 2011; Woodward, 2003), sürecin daha zorlu geçmesine ve yaşananların daha sarsıcı olmasına neden olabileceği de anne ya da baba olması fark etmeksizin ebeveyn yokluğu, çocukların gelişimini olumsuz etkilemekte, çocuklarda kalıcı psikososyal hasarlara neden olabilmektedir. Yapılan pek çok araştırma ebeveyn hapsinden kaynaklanan ebeveyn yokluğunun çocuklarda duygusal ve davranışsal sorunlara neden olduğunu göstermektedir (Kinner, Alati, Najman, & Williams, 2007; Farrington & Murray, 2005; Murray & Murray, 2010; Turney & Wildeman, 2014).

Hükümlülük olgusundan olumsuz etkilenen yalnızca çocuklar değildir. Uzun süreli ayrılık durumu tüm aile üyelerini etkilemekte, aile içi iletişim sorunları yaratabilmektedir (Özdemir, Göker, & Kayalar, 2014). Aile üyeleri arasında iletişim sorunlarına neden olabilen hükümlülük olgusu, geride kalan ebeveyni de psikolojik olarak etkilemektedir. Eşinin yokluğu sebebiyle duygusal, cinsel gereksinimleri konusunda eksik kalan birey duygusal ve davranışsal sorunlar yaşayabilmektedir. Aile üyelerini psikolojik olarak bu denli etkileyen hükümlülük olgusu ebeveyn-çocuk, eş alt sistemlerini de etkilemekte, ailenin yapı ve işlevlerinin bozulduğu bu süreç, rollerde de değişimlere sebep olabilmektedir. Geride kalan ebeveynin aile sisteminde boşalan yeri doldurmaya çalışması ve ek olarak diğer ebeveynin de rolünü üstlenmesi (Houchin, 2005; SCCJR University of Glasgow, 2020) ailenin devamlılığına ve işlevselliğine katkı sağlayan bir adaptasyon durumu olarak düşünülse de bu sürecin oldukça yıpratıcı olduğu tartışmasız bir gerçektir.

Hükümlü ebeveynin yokluğunun aile sistemine ve aile üyelerine etkisi yukarıda bahsedilenler ile sınırlı kalmamaktadır. Yaşanan psikolojik ve davranışsal sorunlara ek olarak sosyal çevrede oluşan ön yargı, etiketlenme durumu, duygusal stres ve aile üyelerinin çevreden (akrabalar, komşular, geride kalan ebeveynin iş çevresi ve çocuk eğitim yaşamına devam ediyorsa okul sistemi ve akran grubu vs.) gördüğü dışlanma bireylerin sosyal açıdan yalıtılmasına neden olmaktadır. Damgalanma, sosyal açıdan reddedilme ya da utançla karakterize olan, suçtan kaynaklanan husumetin aileye yönelebileceği bu süreçte aileler bir baş etme stratejisi olarak ailelerindeki tutukluluk-hükümlülük durumunu gizleyebilmektedir (Rufaedah & Putra, 2018).

Tahliye sonrasına dair kaygıların da eşlik ettiği bu süreçte yakın akrabalar ve sosyal çevreden destek bulamama hatta çevrenin olumsuz tutumu ve dışlanma pratiklerinin yol açtığı sorunlar, fizyolojik hastalıkları beraberinde getirebildiği gibi aile üyelerinde madde bağımlılığı, suça yönelme ya da intihar gibi zararlı davranışlara neden olabilmektedir (Özdemir, Göker, & Kayalar, 2014).

Murray, Farrington ve Seko (2012) kırk araştırmanın sonuçlarını değerlendirerek yaptığı meta analiz çalışmasında ebeveyni cezaevinde olan çocukların hapsedilme sonrası yaşadığı ayrılma travması, yalnızlık, damgalanma ve ekonomik sorunlara anti sosyal davranışların ve uyuşturucu bağımlılığının eşlik ettiğini, “suçun unutulmuş kurbanları” (Matthews, 1983) ya da “adalet yetimleri” (Shaw, 1992) olarak isimlendirilen bu çocukların uzun vadede de anti sosyal davranışlar, düşük eğitim düzeyi ve bağımlılıklar ile anıldığını belirtmiştir.

2.4.2. Ekonomik Sorunlar ve Gereksinimler

Aile üyeleri bu süreçte yalnızca bireyin yokluğundan kaynaklanan boşluğu değil, hükümlü bireyin aileye ekonomik ve pratik katkılarının da yokluğunu deneyimlemektedir. Sistemin eksilmesi sebebi ile ortaya çıkan bu deneyim bağlamında pek çok sorunla karşı karşıya kalan aile üyelerinin süreç içerisinde karşılaştığı en büyük sorunlardan biri, ekonomik sorunlardır (Dickie, 2013). Özellikle ailenin geçimini sağlayan bireyin cezaevinde olması ile ortaya çıkan yoksulluk durumunun, ailenin geri kalan üyeleri için finansal güçlükler ve büyük mağduriyetler yaratabileceği, hükümlü

olan bireyin ailenin geçimini sağlayan tek kişi olmaması durumunda ise hane gelirinin azalmasının ailelerin yoksulluğu deneyimlemelerine kapı aralayacağı düşünülmektedir.

Arditti, Lambert-Shute ve Joest (2003) hapsedmenin çocuklara ve ailelere etkisini ele aldıkları çalışmada, mahkumlar ve aileleri ile yapılan çalışmaların genelde ceza adaletindeki eğilimlere ve sonuçlarına yer verdiğini fakat hapis cezasının ekonomik bir risk de taşıdığını, hükümlü ebeveynler ile ilgili verilere bakıldığında hapisane, tek ebeveynli aile ve yoksulluk arasındaki bağlantıların açıkça görülebileceğini söylemektedir.

Gelirin kesilmesi ya da azalması durumu yoksulluk deneyimi ile beslenme, konut sorunu ve sağlık sorunlarının yanı sıra ailelerin ihtiyaçlarını karşılama, faturalar ve ödemeler noktasında zorlanmalarına yol açmaktadır. Bu durumda ise aileler hem yaşama devam etme hem de cezaevinden kaynaklı masrafları karşılayabilme amacı ile borçlanabilmekte, içinden çıkılmaz bir yoksullukla baş başa kalabilmektedir (Condry & Scharff Smith, 2018).

Merçil (2020, s.66-69) ise mahpus yakınları ile yaptığı çalışmasında bir yakının hapsedilmesinin gözaltı sürecinden itibaren karşılanması gereken maddi sorumlulukları beraberinde getirdiğini, özellikle hapsedilen kişi geliri olan kişi ise ailelerin çok daha fazla zorlandığını ifade ederken mahpus yakınlarının cezaevindeki bireyin ihtiyaçlarını da karşılama noktasında sorumluluk üstlendiğini ve bu ihtiyaçların yanı sıra mahpusun yakınları ile iletişim kurabilmek için de (mektup pulu, telefon için ücret ödemesi gibi) paraya ihtiyacı olduğunu söylemektedir.

İçerideki bireyin tüm hayatını kapsayan cezaevleri bu süreçte dışarıdaki ailenin de gündelik yaşamını, harcamalarını belirlerken özellikle görüşler için cezaevine gitmek aileler için büyük bir ekonomik yük olabilmektedir (Inwood & Maxwell-Stewart, 2015). Öyle ki yapılan araştırmalar incelendiğinde bazı ailelerin yeterli mali kaynak noktasında sıkıntı yaşadığı için görüşlere gidemedikleri ya da en iyi ihtimalle açık görüşleri tercih ettikleri görülmektedir.

Cezaevindeki aile üyesinin şehir dışındaki bir ceza infaz kurumunda bulunması şartları, ulaşım ve etkileşimi daha da zorlaştırırken Merçil ve Doğuç Ergin (2020) kadın

mahpusları cezaevlerine taşıyan sebepler ile kadınların cezaevi deneyimleri ve cezaevi kültüründe toplumsal cinsiyetin belirleyici rol oynayıp oynamadığını araştırdıkları çalışmalarında kadın cezaevlerinin sayıca azlığından ve yerleri dolayısıyla ailelere uzaklığından bahsetmişlerdir. Kadın cezaevlerinde kalmayan kadınlar erkekleri de barındıran farklı tipteki 95 ceza infaz kurumunda kendileri için ayrılan bölümlerde farklı problemler yaşayarak kalabilirken kadın cezaevlerinde kalan kadın mahpusların aileleri ile ilişkilerinin sürmesi oldukça zordur. Bu durumu yazarlar küçük çocukların uzun yolculuklara dayanamaması, çocukların derslerini aksatmadan bu tarz yolculuklar yapamaması gibi sebeplerle açıklasa da çoğu zaman şehir dışına görüşe gidememenin sebebinin ekonomik olduğu düşünülmektedir.

Akgün ve Tezel (2017), babanın cezaevine girmesi ile maddi gelir yoksunluğuna bağlı olarak çocukların eğitiminde aksamalar olduğunu, bazılarının eğitimlerine ara verirken bazılarının eğitimlerini bırakıp ailenin gelirini sağlamak için çalışmaya başlamak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Çünkü sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını yeterince karşılayamayan ailelerde, eve gelir getirebilmek amacıyla çocukların çalışması sıkça karşılaşılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Yusufoğlu & Kızmaz, 2015).

Çocuk işçiliğinin yanı sıra yoksul ailelerde görülen “bir boğaz eksilsin” ve “gideceği yerde görsün” düşünceleri erken evliliklerin özellikle kız çocuklarının evlendirilmesinin önünü açabilmektedir (Boran, Gökçay, Devicioğlu, & Tijen, 2013). Cinsiyet temelli ayrımcılık noktasında karşımıza çıkan bu örnek tek değildir. Tutuklu-hükümlü ebeveynin anne olduğu durumlarda kız çocuklarının, ataerkil toplumlarda geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin biçtiği bakım verme ve evi çekip çevirme görevlerinin sahibi olarak görülebileceği düşüncesi, kız çocuklarının yaşadıkları psikolojik sorunlara ek olarak eğitim yaşamından kopabilmeleri ihtimalini de akla getirmektedir.

2.4.3. İnfaz Sürecinden Kaynaklı Sorunlar ve Gereksinimler

Hükümlü aileleri ve çocukları ile ilgili alanyazına bakıldığında ebeveyn hapsi ile çalışan akademisyenler ve profesyonellerin ebeveyn hapsi sonrası çocuklarda bağlanma sorunları hakkındaki endişelerini sık sık dile getirdikleri görülmektedir (Poehlmann, 2010). Çocuğun ebeveyninden ayrılması ve bu ayrılığın işlenen bir suç sonucu ebeveynin tutukluluğundan/hükümlülüğünden kaynaklanması çocukların pek çok duygusal ve

davranışsal sorun yaşamasına sebep olmaktadır. Bu durum önceki başlıkta bahsedilen anne-baba yoksunluğunun yarattığı sorunlardan kaynaklandığı kadar hükümlü ebeveyn ile ilişkiyi sürdürmenin zorluğundan da kaynaklanmaktadır.

Ebeveyn ve eş rollerinin sürdürülebilmesi, hapsedilme travmasının etkisinin azaltılması ve aile sisteminin olumlu etkilenmesi yolunda iletişim ve iletişimin sürekliliği kilit rol üstlense de hükümlü ebeveyn ve eş ile iletişim, ziyaretlerin eksikliği, ziyaretler sırasında temas kurulan ortamın elverişsiz olması, hapsedilmenin sosyal etkisi ve maddi zorluklar gibi nedenlerle sekteye uğrayabilmektedir (Giray Sözen & Akdaş Mitrani, 2017).

İletişim ve etkileşim kavramlarının aileler için ayrılığın yönetilmesini ve bağlantıların korunmasını sağlaması sebebi ile (Hairston, 2002) oldukça önemli olduğu göz önünde bulundurulduğunda, birey ile temasın sınırlandığı hükümlülük sürecinin travmatikliği daha anlaşılır olmaktadır. Bireylerin hapsedilmesi sebebiyle birey ve aile üyelerinin iletişimlerinin ve ailelerin ziyaretlerinin ciddi şekilde kısıtlanması aile içi ilişkilerin bozulmasına –özellikle de ebeveyn-çocuk ilişkisinin zarar görmesine yol açmaktadır (La Vigne, Naser, Brooks, & Castro, 2005).

Çocukların yanı sıra geride kalan ebeveyn de partnerinin cezaevine girmesi sonucu ailede yaşanan bu kriz sebebi ile psikolojik, ekonomik ve sosyal sorunlardan olumsuz etkilenmekte (Lowenstein, 1984) ve eşi ile iletişimi sürdürme konusunda birtakım güçlükler yaşamaktadır. Geride kalan çocuğun bakımının yarattığı baskıyla birlikte yalnız kalan, duygusal ihtiyaçlarını karşılayamayan, hayal kırıklığı yaşayan ve destek bulmanın yanı sıra sürekli destek verici durumda olması gereken hükümlü eşleri bu süreçte eşinin suçlu olması ya da kendisini düşürdüğü durum sebebiyle hükümlü bireye öfke duyabilmektedir (Hagan & Dinovitzer, 1999; Kolay Çepni, 2016).

Geride kalan aile üyelerinin hükümlü bireye öfkesi, çocukların ziyaret konusunda kararsız olması ya da hükümlü bireyin ziyaretlere izin vermemesi ziyaretler konusunda büyük sorunlar yaratabilmektedir (Keva M. Miller, 2006). Fakat hükümlü birey ile görüşmenin önündeki en büyük engel cezaevlerinin merkezden uzaklığı sebebiyle cezaevlerine ulaşımın sağlanamaması (Robertson, 2007) ve hâlihazırda ekonomik sorunlar içerisinde olan ailenin yol masraflarını karşılayamaması olarak karşımıza çıkmaktadır (Campbell & Light, 2011).

Ailelerin cezaevi ziyaretlerinin sekteye uğraması kuşkusuz aile üyelerinin tamamının iyilik hali üzerinde etkilidir. Ne var ki ziyaretlerin yapılabilirdiği durumlar da aile üyelerinin iyilik halleri üzerinde olumsuz olarak etkili olabilmektedir. Görüş öncesindeki bekleme süresi, güvenlik aramaları, güvenlik elemanlarının olası olumsuz tutumları ve bürokratik prosedürler bireyler için duygu karmaşası yaratabildiği gibi, çocuklarda travmatik etkilere yol açabilmektedir (Loucks, 2004).

Granja'nın (2016) Portekiz'de 30 hükümlü yakını ile yaptığı araştırmada güvenlik aramalarına dair yer verdiği Beatriz rumuzlu görüşmecinin söylemi, güvenlik aramalarının hükümlü yakınlarını ne kadar etkilediğini gözler önüne sermektedir:

“Bizi küçük düşürüyorlar. Tabanlıklarımı ve çorabımı kontrol etmek için pantolonumu çıkarmamı istediler. Sutyenlerimizin altında bir şey olmadığını görmek için bize dokunma biçimleri! Unutmasınlar biz insanız...”

Bahsi geçen bürokratik prosedürlerin yanı sıra hükümlü birey ile görüşme de aileler için zorlu geçebilmekte, travmatik etkilere sebep olabilmektedir. Görüşme esnasında yaşanan yoğun duygular, ziyaret süresinin yetersizliği, ziyaret ortamının çocuk ve aile dostu olmaması gibi olumsuzlukların yanında *“hükümlüler ile ziyaretçilerinin her türlü maddi temasının önlenildiği, konuşulanların hazır bulunan görevli tarafından işitilebilecek şekilde izlenebildiği”* kapalı görüş uygulaması (Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik, 2005) da oldukça zor bir deneyimdir. Bahsedilen diğer tüm prosedürler gibi güvenlik gerekçesi ile gerçekleştirilen bu uygulama fiziksel teması engellemesi ve gizliliği korumaması nedeniyle aile üyelerini olumsuz yönde etkilemektedir (Murray, David P., Sekol, & Olsen, 2009).

Ailelerin hükümlülük aşamasında infaz sürecinden kaynaklı yaşadığı sorunlar içerisinde ceza infaz kurumlarında tutuklu/hükümlü anneleri ile kalabilen 0-6 yaş çocuklara da değinilmesi gerekmektedir. Çocukları ve anneleri doğrudan etkileyen bu süreçte 0-6 yaş arası çocukların durumuna ilişkin verilere bakıldığında TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu verilerine göre ise;

- 743 çocuğun ceza infaz kurumlarında annesi ile kaldığı,
- 743 çocuktan 543'ünün 0-3, 200'ünün 4-6 yaş arasında olduğu,

- Çocukları ile ceza infaz kurumlarında kalan 519 annenin hükümlü, 224 annenin ise tutuklu olduğu bilinmektedir (Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Tutanak Dergisi, 2018).

Suçun şahsiliği ve çocuğun üstün yararı ilkeleri ile çelişen bu uygulama ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde;

- Düzenlemelerin anne ve çocuklar için yetersiz kaldığı,
- Ceza infaz kurumları ve koğuş ortamının çocuklara uygun olmadığı;
- Çocukların ceza infaz kurumlarındaki kadın grubunun sorunlarına ortak edildiği,
- Çocukların yaşadıkları zorluklar sebebi ile duygusal tepkiler veren kadınların olumsuz davranış modellerini ve koğuş yaşamını model edindiği (Koğuş Bahçesi Belgeseli, 2021),
- Çocukları ile kalan kadınların diğer tutuklu/hükümlü kadınlar ile bir arada bulunmasının koğuşta problemlere sebep olduğu,
- Cezaevlerinde çocukların emekleyebilmesi, yürüyebilmesi, tuvalet alışkanlığı kazanabilmesi gibi ihtiyaçlarına yönelik tedbirlerin alınmadığı ve bina içerisinde koşup oynamalarının ya da emeklemelerinin mümkün olmadığı,
- Çocukların yaşlarına uygun yemek ve porsiyonlarda ya da ek gıdaya geçiş aşamasında gözetilmemesinden kaynaklı beslenmeleri ile ilgili problemlerin bulunduğu,
- Çocukların babalarından ve akranlarından uzak kaldığı,
- Koğuşta yatacakları ayrı bir yataklarının bulunmadığı, bu sebeple anne ile -koğuş şartlarında mümkün olduğu kadar- uydukları,
- Çocukların doğadan uzak kaldığı ve yeterince karşılaşma imkanları olmadığı için dış uyaranlara yabancı oldukları, zaman zaman bu uyaranlardan korkarak aşırı tepki verdikleri,
- Ceza infaz kurumunda ya da kurum dışındaki kreş olanağından 3 yaş üstündeki çocukların yararlanabildiği,

- Kreş konusunda cezaevleri arasında farklı uygulamaların bulunduğu,
- Her cezaevinde kreş öğretmenin bulunmadığı ya da oyuncak ve oyun malzemelerinin yeterli olmadığı, bazen kreş kullanımının kısıtlandığı (Artar, 2012; Demirbaşoğlu, 2019; İlhan, 2019),
- Çocukların kreşe gidip gelirken bile x-ray cihazından geçtiği, üst aramasına maruz kaldığı,
- Ceza infaz kurumlarındaki güvenlik ve arama uygulamalarına maruz kalmalarının yanı sıra kurumdaki güvenlik uygulamaları ve aramaların çocukların gözlem alanında yapıldığı,
- Ceza infaz kurumu dışındaki kreşlere giden çocukların üniformalı personeller tarafından cezaevi ring araçları ile götürülmesinin çocuklarda travmaya yol açabildiği,
- Çocuğu olan kadınlar için disiplin cezaları konusunda bir muafiyetin bulunmadığı, kadın mahpuslara uygulanan (haberleşme, ziyaretçi yasağı, hücre cezası gibi) disiplin cezaları ile çocukların da cezalandırıldığı görülmektedir (İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği, 2020).

0-6 yaş arası çocukların anneleri ile ceza infaz kurumlarında kalmamaları, bakımını üstlenen kişilerin yanında ya da kurum bakımında olmaları, annelerinin cezalarına ortak edildikleri gerçeğini değiştirmezken anne ve çocuklara ilişkin yeni bir yapılanmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Çocukların cezaevi şartlarından uzak, sosyal ve psikolojik gelişimlerini, iyilik hallerini ve hayata sağlıklı hazırlanmalarını sağlamak amacı ile geliştirilen, Ankara Sincan Cezaevi Yerleşkesindeki anne-çocuk ünitesi projesine dair haberler (<https://www.ankarakenthaber.com/haber-sincan-cezaevine-anne-cocuk-unitesi-8660.html>; <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sincan-cezaevi-yerleskesinde-anne-cocuk-unitesi-hayata-gecirilecek-41607712>) ise bu konudaki umutları yeşertmektedir⁷.

⁷ Sözü geçen haberlerin devamında ünitenin faaliyete geçtiği bilgisinin yer almamasının ardından bilgi edinme amacı ile Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü'ne CİMER aracılığı ile 2100207843 sayılı başvuru yapılmıştır. Başvuruya cevaben 12.03.2021 tarihinde 42626735-769/558 sayılı

2.5. HÜKÜMLÜ AİLELERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLARLA BAŞA ÇIKMA STRATEJİLERİ

Yaşanan sorunların çözümü ve üstesinden gelinmesi amacı ile bilinçli ya da bilinçsiz olarak bireylerin benimsemiş olduğu yöntemleri içeren “*baş etme stratejileri*” kavramı hükümlü aileleri söz konusu olduğunda üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Çünkü önceki bölümde incelenmiş olan (hükümlülük aşamasında ailelerin karşılaştıkları psikososyal, ekonomik ve infaz sürecinden kaynaklı) sorunların çözülmesi ve ailelerin gereksinimlerinin karşılanması noktasında ailelerin çözüme yönelik benimsediği yöntemlerin anlaşılması hükümlü ailelerinin deneyimlerinin keşfinde önemlidir.

Ailelerin deneyimlerinin keşfedilmesinin yanı sıra hükümlü ailelerine yönelik destek ve hizmetlerin geliştirilmesinde de önemli olan baş etme stratejisi kavramı Lazarus ve Folkman (1984) tarafından bireylerin içsel süreçlerinin çevresel koşullarla etkileşimi olarak ele alınmakta, bireylerin içsel ve dışsal durumların üstesinden gelebilme amacı ile şekillenen duygu, düşünce ve davranışlarına işaret etmektedir.

Bireylerin yaşadığı zorlu olayların etkisini azaltma noktasında işlevsel olan başa çıkma yöntemleri ile ilgili alanyazına bakıldığında bu konuda farklı sınıflandırmaların olduğu görülmektedir. Sınıflandırmalar doğrudan soruna yönelik ve sorunları yok etmeyi ya da hakkında yardım aramayı içeren problem odaklı baş etme stratejileri ve duygusal yönetime yönelik olan, duygusal rahatlama davranışlarını içeren duygusal odaklı baş etme stratejileri çerçevesinde şekillenmektedir (Folkman & Moskowitz, 2004).

Aykara (2015, s.41-42), zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarını değerlendirdiği araştırmasında, zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşadıkları sorunlarla duygusal odaklı baş etme stratejilerini bireylerin inanç sistemleri, kendilerine olan inançları, savunma mekanizmaları, aile içi iletişim süreçleri, sosyal destek kaynakları bağlamında ele alırken problem odaklı baş etme stratejilerini sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanma durumları ile değerlendirmiştir. Ailede yaşanan zorlu bir durumun bireye etkilerine odaklanması bakımından hükümlü ailelerini özne edinen araştırmada da işlevsel olabilecek bu sınıflandırmanın araştırmanın kuramsalında ve

---

yazı ile Sincan Ceza İnfaz Kurumu’nda yer alan anne-çocuk ünitesinin faaliyete alınarak hizmete açıldığı bilgisi verilmiştir. Bahsi geçen yazı ise ekler kısmında sunulmuştur (EK- 6).

bulgular yorum kısmında kullanılamamasının sebebi ise hükümlü ailelerinin başa çıkma stratejilerine odaklanan araştırmaların oldukça az olmasıdır.

Alanyazın incelemeleri sonucunda hükümlülük alanında yapılan araştırmaların hükümlülerin sorunlarını ve sosyal hizmet ihtiyaçlarını ortaya koymayı amaçladığı fakat ailelerin başa çıkma stratejilerine odaklanan yeterli sayıda araştırma olmadığı görölmektedir. Bu eksiklik nedeni ile hükümlü ailelerinin baş etme stratejilerine odaklanan bu başlık varsayımlar üzerinden şekillenmektedir. Çünkü stresle ya da yoksullukla başa çıkma konularında çok fazla çalışma bulunsa da hükümlü ailelerinin yaşadıkları sorunlarla başa çıkma stratejilerine yönelik çalışmaların yok denecek kadar az olması bu konuda söylenebilecekleri sınırlandırmaktadır. Bu sınırlılığa rağmen suçluluk ve hükümlülük durumunun bireylerde olduğu gibi aile üyelerinde de birtakım sorunlara neden olduğu, özellikle ailede ebeveyn rolünde olan bireyin hükümlülüğünün aileyi yoksulluğa sürüklediği, aile üyelerinde psikososyal sorunlara neden olduğu ve ailelerin bu durumlarla baş etmede bazı stratejiler geliştirdiği düşünölmektedir.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'ne bakıldığında adında “baş etme stratejileri” kavramı geçen ve çeşitli grupların çeşitli sorunlar ile baş etme stratejilerine yönelik yapılan 44 lisansüstü araştırma bulunmaktadır. Eğitim ve öğretim, psikoloji, sosyoloji, spor, hemşirelik, psikiyatri ve sosyal hizmet alanlarında yapılan bu araştırmalar farklı sorun alanlarını ele alması bakımından önemlidir (YÖK Tez Merkezi, 2020).

Sosyal hizmet alanında yapılan bir yüksek lisans tezinde, kadınların yoksullukla başa çıkma stratejileri ele alınmaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen bilgilere bakıldığında ise araştırmaya katılan kadınların baş etme yöntemleri arasında en yaygın yöntemin yardım alma çabası olduğu, ya da kadınların ev içi alanda tasarruf ederek yoksullukla mücadele ettiği görölmektedir (Akalin, 2019).

Rakodi (1995, s.418) ise yoksullukla baş edebilme amacı ile daha fazla aile üyesinin çalışmaya başlayabildiğini, lüks yiyecek ve giyeceklerden uzak durarak tüketim ihtiyaçlarını sınırlandırabildiklerini ya da aile üyelerinden bir kısmının taşınabildiğini söylemektedir.

Çamur Duyan, Acar, Baykara Acar ve Karataş da (2007) boşanmış kadınlarla yaptıkları araştırmada çocukluklarından itibaren zor koşullarda yaşayan, yoksulluk döngüsü içerisindeki kadınların tamamının evlilikleri boyunca ailenin gelirine katkı sağlamak için çeşitli işlerde çalıştığını hatta boşanma sonrasında da yoksulluğa ve diğer sorunlara uygun çözümler geliştirmek için çaba harcamakta olduklarını belirtmiştir. Ekonomik güçlükleri sosyal yardım kurumlarından aldıkları ayni ve nakdi yardımlarla aşmaya çalışan kadınların bazılarının psikolojik destek de aldığını belirten araştırmacılar, kadınların yoksullukla baş etme noktasında genelde geleneksel sosyal destek sistemlerinden yararlanma, sosyal yardım kuruluşlarına başvurma ya da ek işte çalışma gibi olumlu baş etme biçimlerine başvurduklarını fakat az sayıda da olsa intihara teşebbüs gibi olumsuz baş etme yöntemlerini deneyen kadınlara da rastladıklarını dile getirmişlerdir.

Bahsedilen olumsuz baş etme biçimlerine ek olarak burada ele alınması gereken diğer bir konu çocuk işçiliği ya da eğitime ara verme/eğitimi bırakmadır. Somel (2019) yoksul aileler perspektifinden bakıldığında aile gelirine katkı sağladığı için çocukların gelir kaynağı olarak görüldüğünü, bu durumun çocuk işçiliğinin önlenmesi sürecindeki en önemli engellerden birini oluşturduğunu ifade etmektedir. Yoksullukla mücadele etmeye çalışan hükümlü aileleri için çocuk işçiliğinin bir baş etme stratejisi olarak benimsenmesi çocuklarda yaratacağı hak kayıplarının (eğitimi bırakma gibi) ve istismarın yanı sıra yoksulluk döngüsünün nesilden nesile aktarılarak devam etmesine sebep olacağından olumsuz bir baş etme stratejisi olarak ele alınmalıdır.

Çocuk işçiliği gibi alkol ve madde kullanımı ya da intihara teşebbüs de olumsuz baş etme yöntemlerine örnek oluşturmaktadır. Alanyazındaki araştırmalara bakıldığında hükümlü ailelerinin baş etme stratejilerine odaklanan çalışmaların azlığı büyük bir sorun olsa da yoksullukla baş etme noktasında yapılan araştırmaların hükümlü ailelerinin ekonomik sorunlarla başa çıkmalarına yönelik öngörüler sağlayabileceği ve yoksullukla baş etme noktasında bireylerin genelde olumlu stratejiler benimsediği söylenebilir.

Çamur Duyan ve diğerlerinin (2007) boşanmış kadınlarla yaptığı araştırmada ifade ettiği geleneksel sosyal destek sistemlerinden yararlanma da olumlu stratejiler arasında olan, üzerinde durulması gereken diğer bir yöntemdir.

Bireye sosyal çevresi tarafından verilen destek olarak tanımlanabilecek olan sosyal destek kavramı stres verici yaşam olaylarının meydana gelmesinde olduğu gibi bu yaşam olaylarının sonuçlarını da etkileyebilmektedir. Bireylerin içerisinde bulunduğu durum karşısında geliştirdiği etkili baş etme mekanizmalarından biri olan sosyal destek, hükümlü ailelerinin ekonomik, psikososyal ve infaz sürecinden kaynaklanan sorunlar ile baş etmesinde önemlidir. Anne ya da babanın hükümlülüğü ile geride kalan eşin kök ailesinden, hükümlü bireyin ailesinden, yakın akrabalarından ya da arkadaşlardan beklenebilecek olan bu destek ailelerin sorunlarının üstesinden gelmesinde oldukça etkili olabilecek bir yöntemdir. Fakat bu destekleyici/güven verici tavrın yanı sıra toplumsal çevre hükümlülük sebebi ile aileye karşı suçlayıcı/dışlayıcı/etiketleyici tutum ve davranışlar içerisinde olabilir. Bu durum ise yaşadıkları sorunların çözümü için genelde geleneksel sosyal destek sistemlerini kullanan aileleri sorunları ile baş başa bırakmakta, suçlanma/dışlanma/etiketlenmeden kaynaklı olarak ailenin-aile üyelerinin yaşadıklarını ağırlaştırmaktadır. Hâlihazırda var olan sorunlarını çözemeyen ailenin dışlanma/etiketlenme gibi durumlara maruz kalmama amacı ile ailelerindeki hükümlülük durumunu gizleme ya da yaşadıkları mekânı değiştirme yoluna başvurabilecekleri ve gizleme, mekân değiştirme durumlarının da baş etme yöntemlerinden olduğu düşünülmektedir.

Bu düşünce ile paralel olarak 6-17 yaş aralığında ebeveyn hapsini deneyimleyen çocukların özne olduğu 11 araştırmanın sistematik incelemesini yapan Heinecke Thulstrup ve Eklund Karlsson (2017) ebeveynleri hapsedilen çocukların çeşitli başa çıkma stratejileri kullandığını ifade etmektedir. Bu stratejilerden bazılarının okul aracılığı ile sosyal etkinliklere katılmak, çocukların inançları ya da arkadaşları, aile üyeleri, bakıcıları ve profesyoneller ile konuşmaları olduğunu söyleyen yazarlar bazılarının ise ebeveyn hapsini sakladığını, bahsetmekten kaçındığını ya da durum hakkında yalan söylediğini belirtmektedir.

İstanbul ve Bursa'da, mahkûmları düzenli olarak ziyaret eden 18 yaşından büyük 10 mahpus yakını ile gerçekleştirdiği çalışmasında Merçil (2018), aile bireylerinin bu süreçten nasıl etkilendiğini, karşılaştıkları sorunları ve bu sorunları çözme ya da baş etme konusunda geliştirdikleri yöntemleri kısaca hapsedilmenin mahkûm yakınlarına maliyetini incelemiştir. Mahkûm yakınlarının gündelik yaşamlarının cezaevine göre

yeniden düzenlendiğini, yakınlarından birinin cezaevinde olmasının kişiler için pek çok değişiklik ve sosyal çevre tarafından dışlanma demek olduğunu dile getiren yazar, mahpus yakınlarının durumla baş etme yöntemi olarak yakınlarının hapiste olduğunu sakladığını, gizlediğini ifade etmiştir.

Alanyazında hükümlü ailelerinin deneyimledikleri sorunlarla baş etme stratejilerine odaklanan araştırmaların sayıca azlığı, bu konuda söylenebilecekleri sınırlıdır da ailelerde gizlemenin yanı sıra çocukların çalışması, alkol ve madde kullanımı gibi olumsuz baş etme stratejilerinden ve geleneksel sosyal destek sistemlerinden yararlanma, dini inançlar, mekân değiştirme, sosyal yardımlara başvurma, çeşitli kurum/kuruluşlardan yardım alma, yoksulluk durumunda çalışmaya başlama/ek işte çalışma ya da ev içi tasarruf gibi yöntemlerden bahsedilebilir.

Bu yöntemlere ek olarak Comfort (2002) sık sık cezaevine ziyarette bulunmanın ve cezaevindeki bireye sevdiği yiyecekleri götürmenin de bireylerin baş etme stratejilerinden biri olduğunu söylemektedir.

Baş etme konusundaki çeşitli araştırmalara bakıldığında bu yöntemlerden bahsetmek mümkün olsa da bu konuda derinlikli bilgiye ve yapılacak daha çok araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

2.6. HÜKÜMLÜ AİLELERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE GEREKSİNİMLERİ BAĞLAMINDA AİLELERE YÖNELİK POLİTİKA VE HİZMETLER

Tutuklu-hükümlü ailelerinin işlemedikleri suçlar nedeniyle cezalandırılmaları, *suçun gizli* veya *unutulmuş kurbanları* olarak tanımlanmalarına yol açmıştır (Bakker, Barbara A., & Janus, 1978; Breen, 2019). Mevcut alanyazına bakıldığında tutuklu-hükümlü ailelerinin ve çocuklarının -özellikle ülkemizde- üzerinde yeterince durulmayan, gerçekten unutilan bir kesim olduğu görülmektedir.

Konu ile ilgili olarak karşımıza çıkan ilk eksiklik ailelerin ya da anne/babası hapiste olan çocukların sayısına dair istatistiksel olarak herhangi bir kaydın bulunmaması, ailelerin/çocukların sayısının yalnızca tahmini olarak hesaplanabilmesidir. Tutuklu-hükümlü ailelerinin ve çocuklarının ihmal edilen bir alan olduğunun somut göstergesi olarak yorumlanabilen bu durumun -bir sorun hakkındaki bilgi eksikliğinin o sorunla

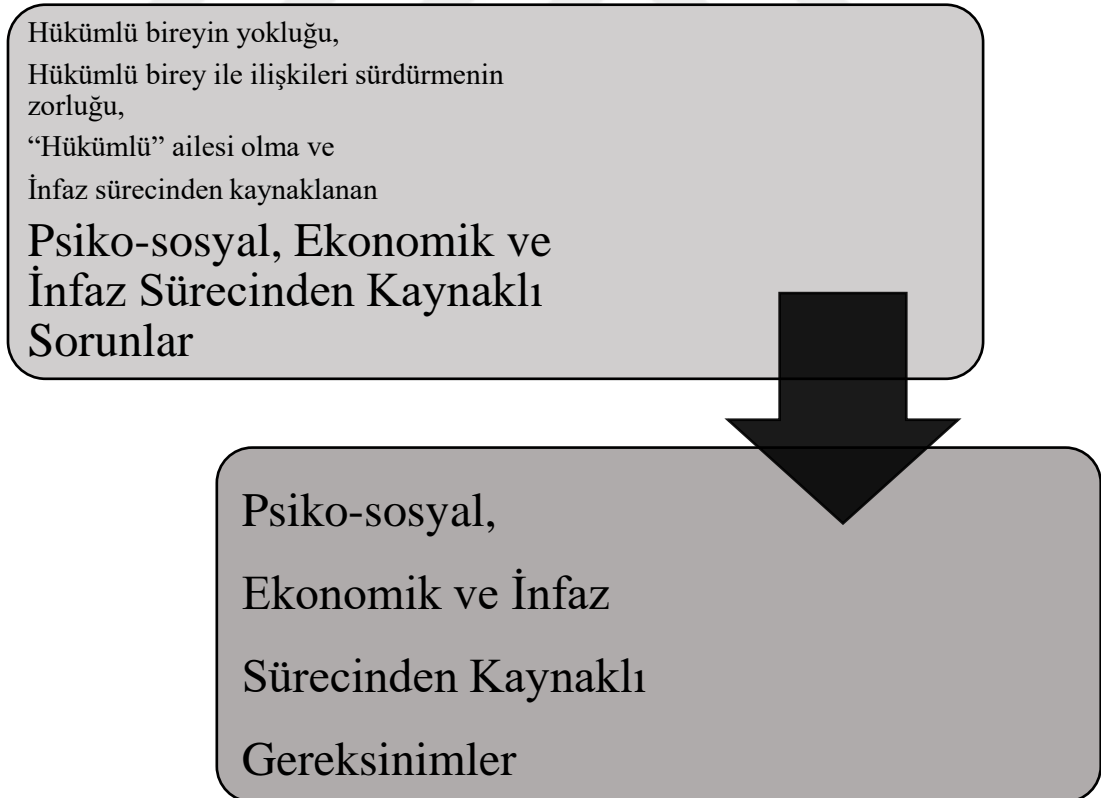
ilgili önlemlerin alınmasını ve politikaların oluşturulmasını doğrudan engelleyici bir etken olduğu düşünüldüğünde- ailenin ve çocuğun sosyal politikalar, sosyal hizmet, eğitim ve adalet sistemleri düzenlenirken gözatılmemesine neden olduğu söylenebilir.

Bu ihmal durumu bireylerin haklarına erişememelerinde, hak kaybı yaşamalarında ve travmatik süreçlere maruz kalmalarında kapı aralayıcı bir etken (Giray Sözen & Akdaş Mitrani, 2017) olduğu kadar gereksinimlerinin göz ardı edilmesine de sebep olmaktadır.

Bireyin hayatta kalması için gerekli olan şeyler olarak adlandırılan gereksinim kavramı, refah tartışmalarının merkezinde yer alan ve sorunlar üzerinden tanımlanmakta olan bir kavramdır (Marshall, 1999; Yolcuoğlu, 2010).

Bu bağlamda hükümlü ailelerinin psiko-sosyal, ekonomik ve infaz sürecinden kaynaklı sorunlar yaşamakta olduğu ve bu sorunlar bağlamında destek gereksinimlerinin bulunduğu söylenebilir.

Şekil 3: Ailelerin Sorun ve Gereksinimleri

Bireylerin sorun çözüme becerilerinde, sosyal işlevselliklerinde olumlu değişimleri hedefleyen sosyal hizmet disiplini ve mesleğinin kuram ve uygulama esaslarında önemli bir öge olarak karşımıza çıkan gereksinimler (Uluğtekin, 2004) sosyal refah politikalarına, hizmet sunumuna, birey ve ailelere yönelik hizmetlere büyük ölçüde yön vermektedir.

Sosyal refah politikalarının yön verdiği aile politikaları çerçevesinde oluşturulan aile hizmetlerinin uygulanması ve yürütülmesinde temel disiplinlerden biri olan sosyal hizmet, aileyi çevresindeki sistemlerle ilişki halinde olan bir bütün olarak ele alması sebebiyle aileye ilişkin sorunların çözülmesinde ve ailelerin gereksinimlerinin karşılanmasında oldukça önemli bir aktördür (İçağasıoğlu Çoban & Özbesler, 2009).

Tutuklu-hükümlü ailelerinin yaşadıkları sorunların çözülmesi ve gereksinimlerinin karşılanması noktasında da iyi uygulamalar ve hapsedilmenin alternatiflerinin yanı sıra - sosyal hizmetin de benimsediği- aile odaklı yaklaşımlar, aile politikaları ve ailelere yönelik hizmetler önemli ve etkilidir.

Bu sebeple bu bölümde sorunlarla başa çıkma ve gereksinimlerin karşılanmasında ailelere yönelik sosyal politikalara ve ailelere yönelik hizmetlere yer verilecek, aile politika ve hizmetlerine dair bir değerlendirme yapılacaktır.

2.6.1. Aile Politikaları ve Ailelere Yönelik Hizmetler

Özünde, eşitsizlikleri en aza indirmeye çalışma ve sosyal adaleti sağlama hedefi bulunan sosyal politika (Sunal, 2011), genel anlamda, devletin eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmetleri içeren plan, proje ve hizmetlerinin bütünü olarak ifade edilmektedir (Pierson & Thomas, 1999'dan akt. İçağasıoğlu Çoban & Özbesler, 2009). Sosyal refahın gerçekleşmesinde en önemli araç olan sosyal politika, genel olarak toplumun iyilik halini ve esenliğini geliştirmeyi amaçlarken dar anlamda temel insani gereksinimlerini dahi karşılamakta zorluk çeken kitlelere ya da sınıflara asgari bir yaşam standardı sağlama ve sosyal sorunları giderme çabasıdır (Danış M. , 2007).

Dar ve geniş anlamda tanımlanabilen sosyal politikanın bireylere sağlamak istediği yaşam standardı ve iyilik halinin eşitlik ve sosyal adalet ilkeleri ile bağlantılı olduğu kabul edilmektedir. Sosyal politika alanında öncü çalışmaları bulunan Talas (1995) tarafından

da sosyal adalet kavramı ile ilişkilendirilen sosyal politika tarih boyunca ortaya çıkan eşitsizlikler ile mücadelede önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca toplumun temelini oluşturduğu söylemiyle oldukça önem atfedilen aile kurumunun devletler tarafından korunması, desteklenmesi ve güçlendirilmesi gereken bir kurum olarak görülmesi (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008) sonucu, bu kurumun biçimlendirilmesi ve kurumsallaşmasında rol oynayan aile politikaları sosyal politikanın bir alt alanıdır.

Ailenin bir kurum olarak korunması, güçlendirilmesi, işlevlerini yerine getirebilmesi ve karşılaştığı sorunlarının çözülebilmesi için ortaya konan her türlü siyasal nitelikli önlemler ve uygulamalar olarak tanımlanan aile politikaları:

- Aileyi risklerden koruma,
- Refahını artırma,
- Destekleme ve aile içinde eşitliği sağlama amacını gütmektedir (Uğur Güler & Yıldırım, 2018).

Devletin en önemli sosyal politika alanı olan aile politikalarının (Gedikkaya & Altunok, 2018) oluşturulma ve uygulanmasında başlıca amaç ve hedeflerden bazıları Cılga (2008) tarafından da ailenin toplum içinde insanca yaşamasının ve etkinliğinin sağlanması, sorun çözme yeteneğinin artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi olarak tanımlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus artış hızına yönelik düzenlemeler ile başlayan Medeni Kanun ve diğer yasal düzenlemeler ile devam eden ülkemiz aile politikalarının gelişiminde de planlı döneme geçişin ardından ailelerin toplumsal değişimlerden kaynaklı olarak yaşadığı sorunların çözülmesi ve gereksinimlerinin karşılanması amaçlandığı görülmektedir (Gedikkaya & Altunok, 2018). Yasal düzenlemeler ve kalkınma planlarına ek olarak hükümet programlarında da yer verilen ailelere yönelik politika ve hizmetlerin yanı sıra devletlerin her politikasının aileleri etkilediği, ailelerin yaşadıkları sorunlarla baş etmelerinde ve gereksinimlerinin karşılanmasında etkili olduğu söylenebilir.

Ailenin toplum içinde insanca yaşaması ve etkililiği, sorun çözme yeteneğinin artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesinde devletin diğer politikalarından ziyade yalnızca aileye yönelik politikalarını ele alan Dumon (1991):

- Ekonomik olarak aileye sürekli gelir sağlama, istihdam ya da iş bulma politikalarını içeren güçlendirme politikaları,
- Ailenin yaşamını geliştirme ve kolaylaştırmaya yönelik politikaları içeren eğitim ve danışma hizmetleri,
- Ailenin yerini tutacak ve işlevlerini gerçekleştirme konusunda aileye yardımcı olacak önlemleri içeren politikalar olmak üzere üç tür aile politikasının mevcut olduğunu ifade etmektedir.

Dumon'un sınıflandırmasına ek olarak -her türlü toplumsal değişimden etkilendiği gibi refah devleti uygulamalarından da etkilenen- aile politikaları Esping-Andersen tarafından:

1. Ailelere ve çalışan aile üyelerine destek sağlayan, kadın erkek eşitliğine duyarlı sosyal demokrat rejimler,
2. Aile fertlerinin çalışma statüsü, ailedeki geleneksel iş bölümüne bağlı olarak ailelere ortalama düzeyde destek veren muhafazakâr rejimler,
3. Ailelere düşük düzeyde destek veren liberal rejimler,
4. Tüm vatandaşlara asgari düzeyde gelir güvencesi vermeyen, aile hizmet ve kurumlarının devlet ile özel sektör arasında paylaşıldığı Güney Avrupa rejimi olmak üzere dört grupta ele alınmıştır (Esping-Andersen, 1990; Hosseinnezhad Hendvari, 2019).

Esping-Andersen'in gruplaması üzerinden sosyal devlet ve aile politikaları bağlamında ülkemize yönelik bir değerlendirme yapıldığında, Latin Çemberi olarak adlandırılan Güney Avrupa modeline benzerlik gösteren ülkemizde ailelere yönelik otomatik olarak işleyen hizmetlerin bulunmadığı, sorun ortaya çıktıktan sonra sorunun çözümü için planlandığı ifade edilmektedir (Uğur Güler & Yıldırım, 2018).

Sorunun çözümü için planlandığı ifade edilen ülkemiz aile politika ve hizmetleri, koruyucu güçlendirici politikalar ve uygulamalardan ziyade "yara bandı" görevi görecektir politika ve uygulamaların varlığı,

- Uygulamaların dağınık bir şekilde farklı kurumlar tarafından yürütülmesi,
- Konuyu bütün olarak ele almaması,
- Bireysel algılamalara ve toplumsal cinsiyet rollerine duyarlı olmaması,

- Son dönemlerdeki yasal düzenlemelerin ciddiyetine karşın uygulamadaki eksiklik durumunun devam etmesi sebepleri ile eleştirilmektedir (İçağasıoğlu Çoban & Özbesler, 2009).

Bahsi geçen eleştiriler, eksikliklerin ortaya konulması ve giderilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ülkemizin refah rejimi bağlamında takındığı “sorumsuz aile babası” (Buğra, 2001) tavrının yansıması olarak değerlendirebileceğimiz bu durum başlı başına bir tartışma konusu olduğundan bu bölümde aile politikaları ve ailelere sunulan hizmetlerin eksikliklerine odaklanılmasından ziyade aile politikaları ve ailelere yönelik hizmetler kısa vadede hızlı ve etkili yöntemler olarak ele alınacaktır.

Ülkemizde aile politikaları genellikle:

- Ekonomik (*aileye yönelik istihdam ve gelir sağlama, çalışma yaşamı düzenlemeleri, sosyal yardım, aile yardımları, tutukluların ailelerine destek*),
- Eğitim (*eğitim yardımı, Aile Eğitimi Programı, Anne ve Çocuk Eğitim Programı, Baba Destek Eğitim Programı*),
- Barınma (*konut yardımı*),
- Sağlık (*aile sağlığı, aile hekimliği uygulaması*),
- Sosyal güvenlik,
- Sosyal hizmetler (*Aile Danışmanlığı Programı, Aile Sosyal Destek Programı, Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmeti, toplum merkezleri, tek ebeveynli aileler*),
- Aile planlaması (*nüfus planlaması ve aile, üreme sağlığı, Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı*),
- Hukuksal koruma (*aile mahkemesi, evlilik, boşanma*),
- Çocuk (*evlat edinme, koruyucu aile, çocuk evliliğinin önlenmesi, çocukların bakımı ve korunması, kurum bakımı*),
- Kadın (*kadınların iş gücüne katılımı, kadın-erkek eşitliği, doğum izni, aile içi şiddeti önleme*),
- Yaşlılık (*Yaşlı Destek Programı, yaşlı bakım hizmetleri*) ve
- Engellilik (*Umut Evleri, özel bakım merkezleri*) konularını kapsamaktadır (Hosseinnehad Hendvari, 2019).

Aile politikalarının kapsamakta olduğu konular doğrultusunda, ailelere yönelik hizmetlere bakıldığında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve bakanlık bünyesinde yer alan çok sayıda müdürlük başta olmak üzere pek çok kurum ve kuruluşun ailelere yönelik hizmetlerin sunumunda etkin rol oynadığı görülmektedir.

Aile üyelerinin içinde yaşadığı toplumdan bağımsız düşünülemez olduğu anlayışı ile ekolojik yaklaşım temelinde sunulan aile destek hizmetleri temelde ailenin ya da bireyin gelişiminde ortaya çıkan sorunların çözülmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için danışmanlık verilmesi, eğitici faaliyetlerde bulunulması ve ailelerin haklarının savunulması gibi etkinlikleri kapsamaktadır. Ailelere yönelik birçok hizmetin bir arada verildiği ve oldukça kapsamlı programların yürütüldüğü aile destek hizmetleri kapsamında yer alan aile merkezli hizmetler, ailelerin temel ihtiyaçlarını kapsayabileceği gibi terapötik müdahaleleri de kapsayabilmektedir (Özkan & Kılıç, 2013; T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008; Karataş & Baykara Acar, 2011).

2.6.1.1. Aile Politikaları ve Sunulan Hizmetler Bağlamında Hükümlü Aileleri

Ailelere sunulan hizmetler, aile destek hizmetleri ve aile merkezli hizmetler ailelerin sorunlarının giderilmesi ve gereksinimlerinin karşılanması noktasında işlevseldir ve hükümlü ailelerinin yaşadıkları sorunlar ve gereksinimleri bağlamında bu hizmetlerden yararlanabilmeleri oldukça önemlidir. Hükümlü bireyin yokluğu ve cezaevi sürecinden kaynaklanan psiko-sosyal ve ekonomik güçlüklerle karşılaşan, hükümlü birey ile ilişkiyi sürdürme konusunda önceki bölümlerde anlatılan sorunları deneyimleyen, hükümlü ailesi olmaktan kaynaklı olarak sosyal dışlanmaya maruz kalan aileler bu süreçte psikososyal ve ekonomik destek hizmetlerine ihtiyaç duymaktadır.

Tutuklu ailelerine ya da sosyal güvenlikten yoksun olan ailelere ekonomik, rehberlik ve eğitim gibi kurumsal desteklerin sağlanması yıllık programlarda ve hükümet programlarında var olan hedefler arasında yer almaktadır. 1996 ve 1997 yılı programlarında *“tutukluluk, sosyal güvenlikten yoksunluk gibi sebeplerle zor durumda kalan ailelere aynı ve nakdi yardım, eğitim, rehberlik alanlarında yardım edilmesinden”* bahsedilmekte, 62. Hükümet Programında ise *“hükümlü ve tutukluların ailelerinin cenazelerine katılabilmeleri, önemli hastalıkları halinde ziyaret edebilmeleri, cenaze*

amacıyla izne ayrılanların evde kalabilmeleri” ifadeleri yer almaktadır (Hosseinnezhad Hendvari, 2019).

Hükümet programları daha detaylı incelendiğinde ise 57. Hükümet Programı olan 1999 yılına ait programda tutuklu-hükümlülerin hak ve yükümlülüklerinin çağdaş bir şekilde düzenlenerek eksiksiz uygulanmasına vurgu yapıldığı, 58. Hükümet Programı ve sonrasında ise tutuklu-hükümlülere ait planlamaların çağdaş düzenlemeler çerçevesinde ilerlemesinin gerekliliğinin ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda 64. Hükümet Programı ceza infaz sistemini mükerrer suçluluğu önleyecek şekilde etkili hâle getirmeye, ceza infaz kurumlarının standartlarını yükseltmeye ve çocukların suça sürüklenmesinde ıslah ve rehabilitasyona vurgu yaparken mevcut hükümet programında da benzer ifadeler yer almaktadır (TBMM, 2013; 64. Hükümet Programı, 2015; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020).

Suçluluğu önleme, suça sürüklenme noktasında aktif görev üstlenme, çocuk ve yetişkin bireyler bağlamında ıslah ve rehabilitasyonu önemseme noktasında oldukça önemli olan bu planların tutuklu-hükümlü ailelerini içermemesi ise programların kapsayıcılığı ve tutuklu-hükümlü ailelerinin sorunlarının görünürlüğü noktasında büyük soru işaretleri oluşturmaktadır.

Yıllık programlar ve hükümet programlarındaki soru işaretlerinin yanı sıra ailelere yönelik hizmetlerin sosyal yardımlar üzerinden ilerlemesi gerçeği hükümlü aileleri için de geçerlidir.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu’nun (1986) birinci maddesi kanun amacını:

“Fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş veya gelmiş olan kişilere yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler alarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek” şeklinde tanımlamaktadır.

“Fakrü zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan (2022 sayılı Kanuna göre aylık alan kişiler dâhil) vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması

halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler...”

“Kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmakla veya bu kuruluşlarca aylık veya gelir bağlanmış olmakla birlikte, Fon Kurulunca belirlenecek ölçütlere göre; hane içindeki kişi başına düşen geliri, on altı yaşından büyükler için belirlenen aylık net asgari ücretin 1/3’ünden az olan kişilerden fakir ve muhtaç durumda bulunanlar...” bu yasa kapsamı içerisinde değerlendirilmektedir.

Kanuna 2012 yılında eklenen fıkra ile yukarıda belirtilen kişilere ek olarak, her türlü acil durum ve afetten zarar görenlerin ve şehit yakınları ile gazilerin, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca belirlenecek kriter ve süreler çerçevesinde sağlanacak haklardan yararlandırıldığı belirtilmektedir (Resmi Gazete, 1986).

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu hükümlerine istinaden Kanunun amacına uygun çalışmalar yürütmek üzere her il ve ilçede kurulmuş olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, hâlihazırda 1.003 vakıf ile ülke genelinde hizmet vermektedir (2020b). Yaşadıkları mikro, mezzo ve makro sorunlardan kaynaklı olarak ekonomik sorunlar yaşayan bireyler ve aileler vakıflara başvurarak aynı ve nakdi yardımlardan yararlanabilmektedir.

Bu yardımlara bakıldığında, aile yardımları başlığı altında gıda, barınma, yakacak, doğum yardımlarının yanı sıra eşi vefat etmiş kadınlara, muhtaç asker ailelerine, öksüz ve yetimlere, muhtaç asker çocuklarına yönelik ihtiyaç grupları gözetilerek özelleştirilmiş yardımların bulunduğu ve eğitim materyali yardımı ve şartlı eğitim yardımı gibi desteklerin de yer aldığı görülmektedir. Eşi vefat etmiş kadınlara, asker ailelerine, muhtaç asker çocuklarına ya da öksüz ve yetimlere yönelik özelleşmiş olan nakdi yardımlar farklı gereksinim gruplarının gözetilmesi ve dâhil edilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Bahsi geçen yardımların yanı sıra Türkiye’de ilk kez 2013 yılında Diyarbakır’ın Silvan İlçe Kaymakamlığı tarafından uygulanan proje kapsamında, adli ve siyasi suçlardan tutuklu veya hükümlü bulunan bireylerin yoksul ve yardıma muhtaç eş ile çocuklarına nakdi yardım yapılmıştır (İHA, 2020).

Silvan kaymakamı ile yapılan haberde Silvan Kaymakamı Berkan Sönmezay’ın, aşağıda verilen sözleri ailelerin işlemedikleri suçların cezasını çektiğini ve destek ihtiyaçlarının

bulduğunu bir kez daha doğrularken diğer kaymakamlıklara örnek olduğu ve süreç içerisinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın eşi cezaevinde olan kadınlara yönelik yardımlarının sayıca arttığı söylenebilir:

"Eşimle birlikte yaptığımız ev ziyaretlerinde bir kadının 5 çocuğu ile ahırda yaşadığına şahit olduk. Neden bu durumda olduğunu sordüğümüzde eşinin cezaevinde olduğunu söyledi. Biz de eşi cezaevinde olan yaklaşık 350 kişi tespit ettik. Bunlardan hiçbir geliri olmayan 102 aile belirledik. Sosyal Yardımlaşma Vakfı'nın mütevelli heyeti kararıyla iki ayda her bir kadına 150 lira olarak varsa çocuk başına ise 25 lira ödeme yapmayı kararlaştırdık. Örneğin 5 çocuklu bir ailede kadın için 150 lira çocuklar için de 125 lira olmak üzere toplam 275 lira veriyoruz." (İHA, 2020)

Günümüzde eşi cezaevinde olan kadınların ihtiyaç durumunda başvurabileceği Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Silvan SYDV gibi hükümlü ailelerine yönelik özelleşmiş destekler sunabilmekte ya da öncesinde bahsedildiği gibi bireyin ve ailenin ihtiyaç durumuna göre ailelere nakdi yardımlarda bulunabilmektedir.

Yoksulluk ve yoksunluğu deneyimleyen, temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında güçlük çeken ailelere çocukların yanlarında bakımını sağlamak amacı ile kaynakların yeterliliği ölçüsünde yapılan ekonomik ve psikososyal sosyal hizmet desteğini kapsayan sosyal ve ekonomik destek hizmeti de ailelerin bu süreçte yararlanabileceği destekler arasında yer almaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından sunulan bu yardımın en önemli fonksiyonunu Bakanlık aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

"Kurum'un öncelikli hedef grubu olan korunmaya muhtaç çocuk ve gençlerin korunma altına alınmasına esas oluşturacak nedenin ekonomik yoksunluk olması halinde, bu kişilere ve ailelerine kuruluş bakımı yerine, ekonomik yardım ve diğer destekleyici sosyal hizmet uygulamalarıyla ailenin parçalanmadan bir arada yaşamasına fırsat sağlamaktır." (Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti, 2020a).

Belediyeler de gıda, yakacak, sosyal yardım kartı, engelli yardımları, öğrencilere belediye bursu gibi yardımlar ile birey ve ailelere sosyal yardım ulaştırma noktasında etkin rol oynamaktadır. Mart 2020 itibarı ile yaşamımızı derinden etkileyen Covid-19 pandemisi sonrasında ihtiyaç sahibi bireylere yapılan pandemi sosyal yardımı ve belediyelerin sağladığı sosyal yardımlar da ailelerin bu süreçte yararlanabilecekleri hizmetler arasında yer almaktadır.

Buraya kadar bahsedilen ayni ve nakdi yardımlar ailelerin bu süreçte yaşadığı ekonomik sorunların çözümü noktasında etkili olsa da ailelerin deneyimlediği psikolojik ve sosyal zorlukların çözümünde sosyal yardımlar tek başına yeterli ol(a)mayacaktır. Psikolojik ve sosyal sorunların çözümü amacı ile cezaevi içerisinde ve tahliyenin ardından yapılan proje ve çalışmaların aktörü genelde tutuklu ve hükümlü bireylerdir. Suçun unutulmuş kurbanları olan hükümlü çocukları ve işlemedikleri suçun cezasını çeken ailelerin psikososyal destek hizmetleri bağlamında ağır bir yoksunluk içerisinde olduğu görülmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın hangi yöntemle gerçekleştirildiği ve araştırma sürecinin nasıl işlediğine yönelik bilgiler: araştırmanın modeli, örneklem alanı ve seçimi, veri toplama aracı, veri toplama süreci, verilerin çözümlenmesi, sınırlılıklar ve etik konular başlıklarında ele alınmıştır.

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırma, hükümlü ailelerinin deneyimlerinin ve hapis sonrası aile sisteminde yaşanan değişimlerin, bireylerin kendi ifadeleri ile daha doğru anlaşılacağı düşüncesi ile -hükümlü ailelerinin öznel deneyimlerinin daha derinlikli ortaya koyulabilmesi amacıyla- nitel desende tasarlanmıştır.

Sosyal veya beşeri sorunlarda bireylerin sorunlarını, sorunlarına atfettikleri anlamları anlama amacı ile oluşturulan araştırma sorularının çalışıldığı nitel araştırmalarda (Creswell, 2018, s.44), sosyal gerçeklik içinde gizil bir biçimde bekleyen bilginin gün yüzüne çıkarılması amaçlandığından (Özdemir, 2010) araştırmada nitel desen benimsenmiştir. Örnek sayısından ziyade örnekten elde edilen verinin zenginliğinin önemli olduğu (Baltacı, 2018, s.269) nitel araştırmada, pozitivistimin insan bilimlerindeki soruları yanıtlamada yetersiz kaldığı düşüncesiyle 19. yüzyılda ortaya çıktığı bilinen, fenomenolojik yaklaşımdan yararlanılmıştır. Pozitivizme alternatif bir teklif olan ve Husserl ile anılan bu yaklaşım bilim ve yaşamı birleştirme amacı gütmekte (Sadala & Adorno, 2002), bilginin araştırmacılar ve katılımcılar arasındaki etkileşimler yoluyla elde edilebileceğini savunmaktadır (Reiners, 2012).

Hükümlü ailelerinin öznel deneyimlerini keşfetmeyi amaçlaması, araştırma sürecine ve katılımcılara odaklanması, bahsedilen etkileşim ve deneyimleri önemsemesi ve gerçekliği

öznel algılarla ele alarak tekrar yorumlaması sebebi ile araştırmanın fenomenoloji araştırması olarak tasarlanmasının, araştırmanın amacına uygun olacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda, hükümlü ailelerinin tutukluluk ve hükümlülük sürecine dair değerlendirmeleri, aile sisteminde yaşanan değişimler, yaşanan sorunlar, gereksinimler ve baş etme stratejilerinin ele alındığı araştırmada veri toplama aşamasında fenomenolojinin ilkelerine bağlı kalınarak ailelerin deneyimleri aktarılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada, katılımcılara olasılıksız örnekleme türlerinden, zincir olarak da isimlendirilen, kartopu örnekleme (Neuman, 2014) ile ulaşılmış, verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır.

İhtiyaç değerlendirmesi, program iyileştirilmesi, sorun tanımlanması ve stratejik planlamalarda kullanılan nitel araştırmalarda işlevsel bir veri toplama yöntemi olan derinlemesine görüşme, bilgi alınmak istenen durumlar için derinlikli bilgi sunması sebebi ile oldukça önemli (Guion, Diehl, & McDonald, 2011) olduğundan tercih edilmiştir.

3.2. ÖRNEKLEM ALANI VE SEÇİMİ

Araştırmanın evrenini Türkiye’de eşi hükümlü olup kendisi ile görüşüldüğü esnada cezaevinde bulunan, çocuğu olan kadın ve erkekler oluşturmaktadır. Araştırmada evren büyüklüğünü öğrenmek adına yapılan araştırmalarda konu ile ilgili istatistiklerin yer almadığının görülmesinin ardından ise hem araştırmanın kuramsalında kullanılması hem de evren büyüklüğüne dair bir öngörü oluşturması amacı ile anne ya da babası cezaevinde olan çocukların sayısı öğrenilmek istenmiş ve Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’ne 11/10/2019 tarihinde istatistikî bilgi talebini içeren bir e-posta ile başvurulmuştur. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamınca değerlendirilerek 18/10/2019 tarih ve 1902449490 başvuru numarası ile CİMER kayıtlarına intikal ettirilen yazının Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından yanıtlanacağı söylenmiştir. Genel müdürlük 25.10.2019 tarihinde ilgili yazıyı yanıtlamış olup kurum ve kuruluşların, kamuoyunu ilgilendirmeyen ve sadece kendi personeli ile kurum içi uygulamalarına ilişkin düzenlemeler hakkındaki bilgi veya belgelerin, bilgi edinme hakkının kapsamı dışında olduğunu belirtmiştir. Ceza ve Tevkifevleri Genel

Müdürlüğü'nün bahsi geçen cevabına ve bilgi talebini içeren e-postaya araştırmanın ekler kısmında yer verilmiştir (EK- 5).

Araştırmanın kuramsal kısmında kullanılmak ve araştırma evreninin büyüklüğü noktasında bilgi edinmek amacı ile istenmiş olan bilgiye erişilememesinin (hatta başvurunun annesi/babası cezaevinde olan çocukların sayısına, tutuklu/hükümlü bireylerin medeni durum ve çocuk sahibi olmalarına ilişkin yapılmasına rağmen 0-6 yaş anneleri ile cezaevinde kalan çocuklar ile ilgili hüküm ile yanıt verilmesinin) ardından çalışma evrenine yönelik bilgilere erişme amacı ile girişimlerde bulunulmuştur. Çalışma evreninin Ankara'da ikamet eden, eşi hükümlü olup halihazırda cezaevinde bulunan, çocuğu olan kadın ve erkeklerden oluşması planlanmıştır. Bu doğrultuda, eşi cezaevinde olan bireylerin çeşitli sivil toplum örgütleri ile bağlantıda olabileceği düşüncesi ile Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, İnsan Hakları Derneği, Mahkum Yakınları Derneği ve Kader Mahkumları Derneği gibi sivil toplum örgütlerine ulaşılmıştır. Fakat gerek Kişisel Verilerin Korunması Kanunu gerekse mahkum yakınlarının araştırmaya sıcak bakmaması sebebi ile katılımcılara kurumsal ilişkiler üzerinden ulaşılamayacağı anlaşılmıştır.

Araştırmanın katılımcılarına kartopu yöntemi ile ulaşılmadan önce denenen sivil toplum örgütleri alternatifinde görüşülen bireyler sık sık eşleri ve aileleri için endişelendiklerini, dışarıdaki bireyin yaptığı bir paylaşımın içerideki bireyi, görüş yasakları ve çeşitli disiplin cezaları ile, etkileyebildiğini dile getirerek görüşmeleri kabul etmemişlerdir.

Bahsi geçen sebepler nedeni ile araştırmada evren hakkındaki bilgilerin (büyüklük ve bilgi derinliği vb.) eksik olduğu ya da evreni oluşturan birimlere kurumsal ilişkiler ile ulaşmanın zor olduğunun anlaşılmasının ardından bu durumlarda kullanılan kartopu örnekleme yöntemi tercih edilmiştir (Patton, 2005'ten akt. Baltacı, 2018, s.253). Araştırmanın katılımcılarına kartopu örnekleme yöntemi ile ulaşılması, araştırma için bir sınırlılık olarak değerlendirilse dahi katılımcıların güvenleri ve ilk görüşmede açıklıkla deneyimlerini anlatmaları açısından araştırmaya güç kazandırdığı düşünülmektedir.

Güven ilişkisinin kurulması, evrene ilişkin bilgilerin eksikliği ve katılımcılara kurumsal ilişkiler ile ulaşmanın zorluğu sebepleri ile tercih edilen bu örnekleme yönteminde Ankara'da ikamet eden eşi hükümlü ve çocuk sahibi bireylere ilk anahtar kişi üzerinden

ulaşılması Ankara ilindeki bir muhtarlık aracılığı ile gerçekleştirilmiş ve diğer anahtar kişilerde de (2 kişi) aynı yöntem izlenmiştir⁸. Anahtar kişiler aracılığı ile ulaşılan katılımcıların bazıları süreç içerisinde anahtar kişi olmuş ve araştırmacının yeni katılımcılara ulaşmasında-ulaştığında güven ilişkisi kurmasında yardımcı olmuştur.

Araştırmanın kurgulanması aşamasında kararlaştırılan katılımcıların Ankara’da ikamet eden, evli ve çocuk sahibi, eşi cezaevinde olan bireylerden oluşması planı ise bu süreçten kısmi olarak etkilenmiştir. Çünkü kartopu yöntemi ile ulaşılan bireylerin tamamı Ankara’da ikamet eden, eşi hükümlü ve halihazırda cezaevinde olan bireylerden oluşsa da bir kadın ve bir erkek katılımcı çocuk sahibi değildir. Araştırmacının sıklıkla tereddütte kaldığı iki katılımcının çocuk sahibi olmaması durumu hakkında uzunca süre düşünülmüş ve ilk etapta katılımcıların araştırmadan çıkartılması düşünülmese rağmen süreç içerisinde katılımcıların deneyimlerinin ve çocukları olması durumunda yaşayabilecekleri sorunlara dair öngörülerinin önemli görülmesi sebebi ile bireyler araştırmaya dahil edilmiştir. Böylece araştırmanın dahil etme kriteri olarak Ankara’da ikamet ediyor olmak ve eşinin hükümlü olup halihazırda cezaevinde bulunması durumları benimsenmiştir.

Veri doygunluğuna ulaşılan kadar 17 katılımcı ile yapılan derinlemesine görüşmeler esnasında -eşi cezaevinde olan kadın ve erkeklerin sayısı göz önünde bulundurulduğunda hak verileceği üzere- katılımcılara ulaşma noktasında en çok erkek katılımcılara ulaşılması araştırmacıyı zorlamıştır. İlk görüşmeleri yapılan 5 erkekte 2’si görüşmeyi kabul etmezken 17 kadından 15’inin görüşmeyi kabul etmesinin ardından görüşmeler yapılmış fakat süreç içerisinde bir kadın katılımcı araştırmadan çekilmek istediğini belirtmiştir. Böylelikle toplamda 3 erkek 14 kadın katılımcı ile veri toplama aşaması sonlandırılmıştır.

Tamamı araştırmacı tarafından gerçekleştirilen 17 görüşmenin en kısası 34 dakika sürerken en uzun görüşme 135 dakika sürmüştür. Eşi cezaevinde olan erkek ve kadınlardan oluşan katılımcılardan aile sistemine ve diğer aile üyelerine ilişkin bilgiler

---

⁸ Katılımcıların gizlilik kaygısı nedeni ile ikamet ettikleri bölgenin anlaşılması için hangi muhtarlıklar üzerinden katılımcılara ulaşıldığının bilgisi verilmeyecektir.

alınmış olup oluşturulan aile genogramlarına ve katılımcılara ilişkin bilgilere *Ailelere ve Katılımcılara İlişkin Tanıtıcı Bilgiler* başlığında yer verilmiştir.

3.3. VERİ TOPLAMA ARACI

Araştırmanın amacı doğrultusunda, araştırma amacına uygun soruların yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Alanyazında yer alan tartışmalar ve araştırmalar gözden geçirilerek hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunun ilk bölümünde aileyi tanıtıcı bilgilere yer verilirken ikinci bölüm yaşam deneyimlerine ayrılmıştır.

Sosyo-demografik soruların ardından hükümlü ailelerinin deneyimlerine yönelik oluşturulan bu bölümde:

- Aile sistemine (aile yapısı, rol dağılımı ve güç ilişkileri, iletişim ve etkileşim),
- Karşılaşılan sorunlara ve gereksinimlere (eş ve varsa çocuk/çocuklar bağlamında psikososyal, ekonomik ve infaz sürecinden kaynaklı sorunlar ve gereksinimler),
- Baş etme yollarına dair temalar yer almaktadır.

Bahsi geçen temaların altında ise alt amaçlara uygun olarak oluşturulan sorulara yer verilmiştir (EK- 3).

3.4. VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Bağlantı kurulan üç hükümlü eşinin araştırma özetini aynı deneyimi paylaştığı arkadaşlarına anlatmasının ve araştırmaya katılmaları için ön onayı almasının ardından araştırmanın katılımcılarına ulaşılmıştır. Bu süreçte araştırmacı kendisini tanıtmış, araştırmanın içeriğini detaylı olarak anlatmış ve kişisel bilgilerin korunacağına, katılımcıların araştırmanın her aşamasında anonim olacağına dair açıklamalar yapmıştır.

Çekinceleri olan bireylerin genelde eşlerine ve ailelerine yönelik korkuları olduğu gözlenmiştir. Görüşülen 5 erkek 17 kadından, 3 erkek 15 kadın toplamda 18 kişi⁹ görüşmeyi kabul etmiştir.

---

⁹ Görüşmelerin ardından bir kadın katılımcı araştırmadan çekilmek istediğini belirtmiş ve katılımcının bilgileri, görüşmeye dair notlar ve yazılı kayıtlar araştırmadan çıkartılmıştır.

Araştırmaya katılmak isteyen katılımcılar ile görüşmelerin ayarlanmasının ardından bireylere araştırma hakkında tekrar bilgi verilmiş olup bu sürecin tamamen gönüllülük esasına dayalı olduğu, diledikleri zaman araştırmadan çekilebilecekleri bildirilmiştir. Araştırmanın gönüllülük esası ve özetinden bahsedilmesinin ardından katılımcılara Aydınlatılmış Onam Formu (EK- 4) imzalatılmıştır. Görüşmelerde ses kayıt cihazı kullanılmış olup bunun bilgisi katılımcılara verilmiş ve onaylarının ardından ses kayıt cihazı başlatılmıştır. 16 katılımcı ses kayıt cihazının kullanılmasına izin verirken bir katılımcı ses kayıt cihazı kullanılmamasının kendisini daha iyi hissettireceğini belirtmiş ve görüşme yazılı olarak kaydedilmiştir. Ses kayıt cihazı kullanılan ya da görüşme esnasında not alınan görüşmelerin tamamı aynı gün ya da sonraki gün bilgisayarda yazılı kayda geçirilmiştir. Katılımcılar ile görüşmeler 23.12.2020 ve 12.02.2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Covid-19 pandemisi ve ailelerin görünmezliğinin yarattığı zorluklara rağmen tamamlanan veri toplama aşamasında görüşmeler 34 dakika ile 135 dakika arasında sürmüştür. Bazı görüşmelerin ardından ses kayıt cihazı kapatılarak ailelerin anlatılarına yönelik hizmet/destek bilgilendirmeleri ve yönlendirmeleri yapılmıştır. Katılımcıların müsaitlik durumuna göre ayarlanan görüşmeler -4 katılımcı ile telefon vasıtası ile görüntülü görüşüldüğü için- 17 katılımcının 13'ü ile katılımcıların kendi belirledikleri yerlerde gerçekleştirilmiştir.

Araştırma öncesinde kimliklerinin korunacağına ve eşlerine/ailelerine yönelik endişeler taşıyan katılımcıların genelinde süreç içerisinde eşlerinin suçlarına ilişkin rahatlıkla konuşamadıkları gözlemlense de kendilerine dair paylaşımlarını kolaylıkla dile getirdikleri görülmüştür. Bu durumun bulgular kısmında bahsedildiği gibi katılımcıların suçu kendilerinin işlememiş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Katılımcılar bu süreçte araştırmaya dair algılarını ve isteklerini sık sık dile getirmiş ve araştırmacının çok güzel bir iş yaptığını, kendilerinin görülmesi gerektiğini sıklıkla vurgulamışlardır:

Sizin anlayıp araştırmanız mutluluk verici. Çok güzel bi şey yapıyorsunuz. En azından bizim ne yaşadığımızı öğrenmek istiyosunuz, bilmek istiyosunuz. Bunlarla yola çıkıp yardımcı olmak istiyosunuz. (Katılımcı 2)

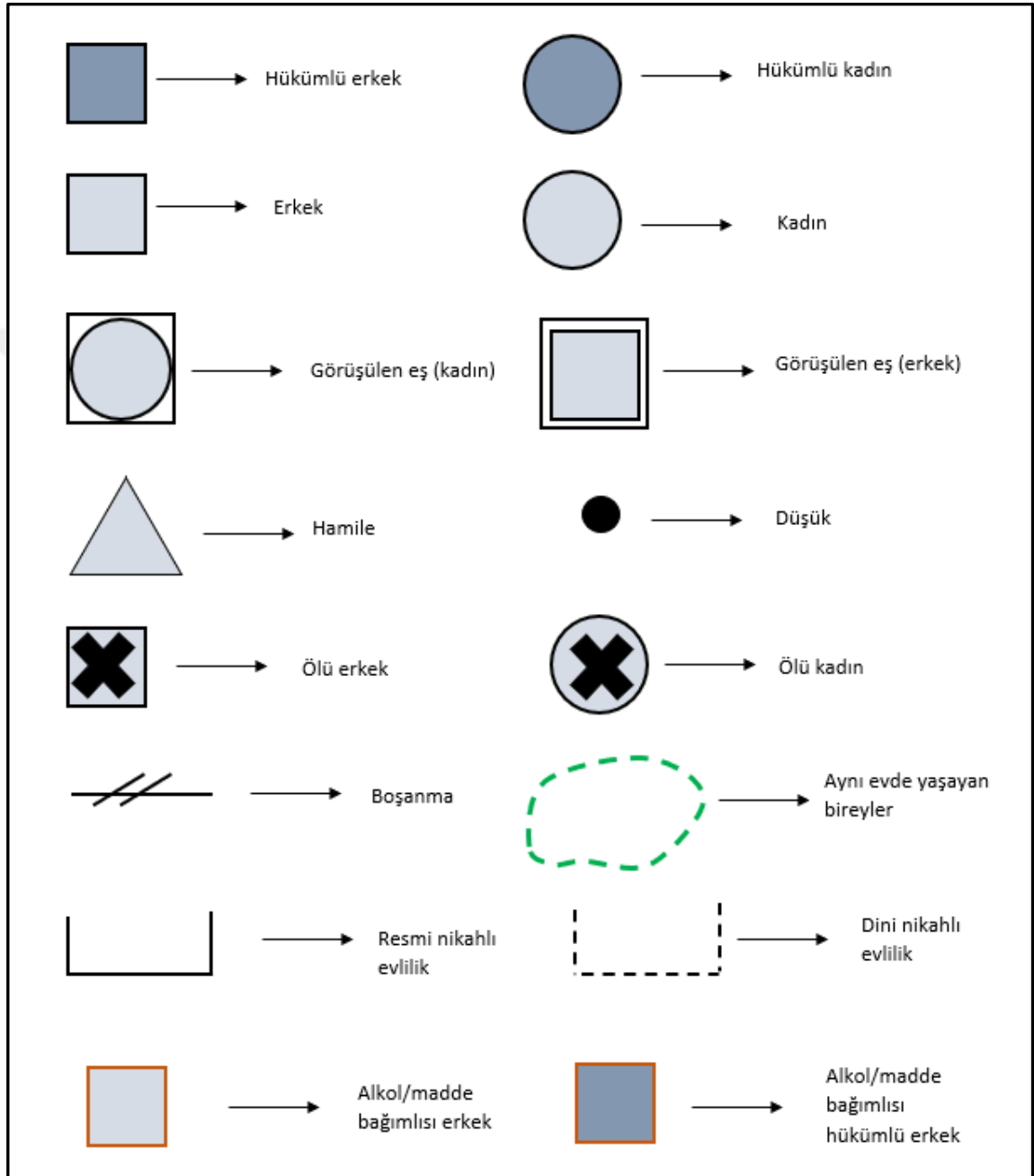
*İnsan hayatından bıkmıyor, hiç kolay değil valla. Allah senden razı olsun.
İnşallah bizleri de birileri duyar. (Katılımcı 12)*

Kadınların erkeklere oranla anlatmaya daha istekli oldukları gözlenirken derinlemesine görüşmeler sonrasında beş kadın katılımcı araştırmacıya tekrar ulaşmıştır. Birisi görüşme esnasında söylemeyi unuttuğu şeyler olduğunu ve işe yarayabileceğini düşündüğü için araştırmacıya ulaştığını belirtirken geri kalan katılımcılar bu süreçte kimseyle konuşamadıklarını ve kendilerini iyi hissetmedikleri için kendilerini dinleyecek, yargılamayacak ve dinlediklerini bir başkası ile paylaşmayacak biri ile konuşmak istediklerini söylemişlerdir.

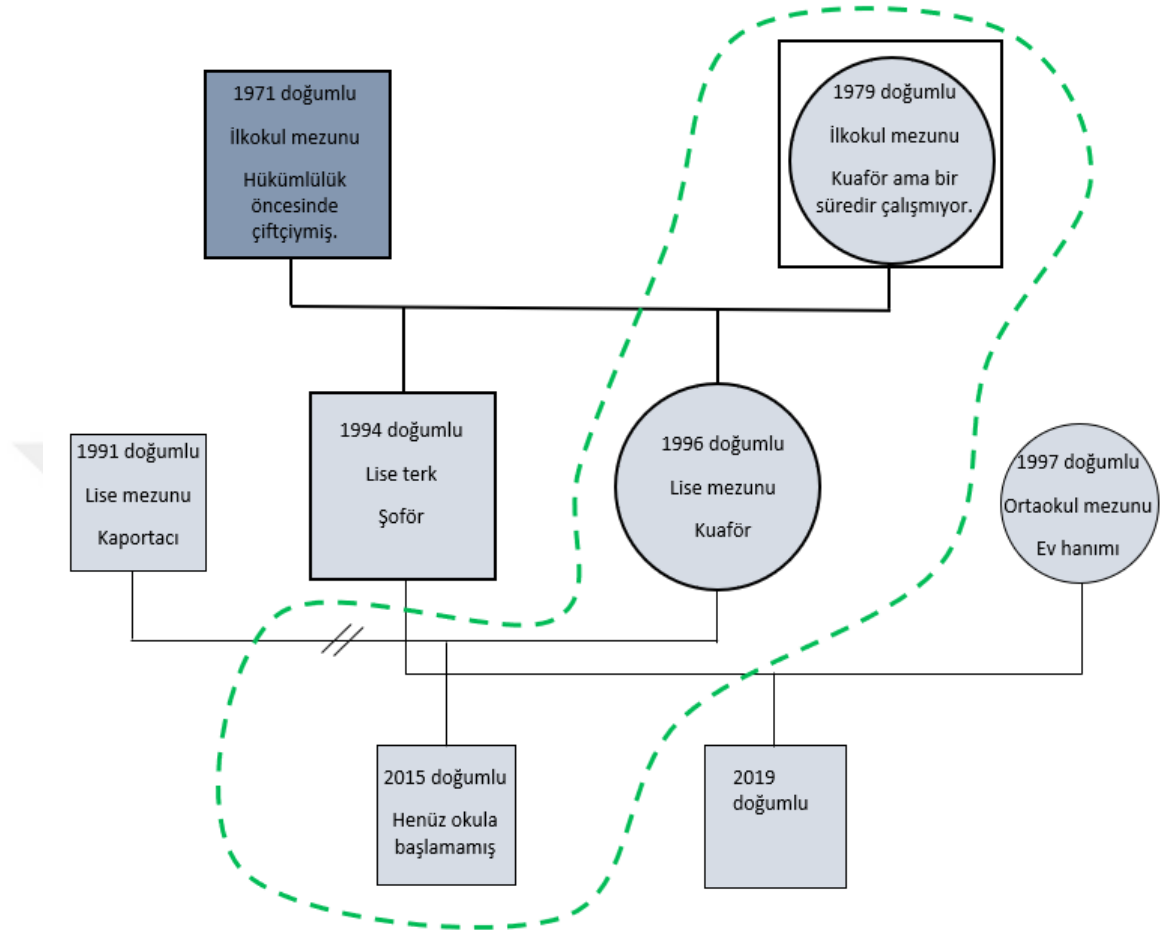
Bu durum katılımcıların araştırmaya yönelik özverisini gösterdiği gibi psikososyal destek ihtiyaçlarının ne kadar önemli olduğunun en bariz göstergesi olarak yorumlanmalıdır.

3.4.1. Ailelere ve Katılımcılara İlişkin Tanıtıcı Bilgiler

Şekil 4: Genogram Lejantı

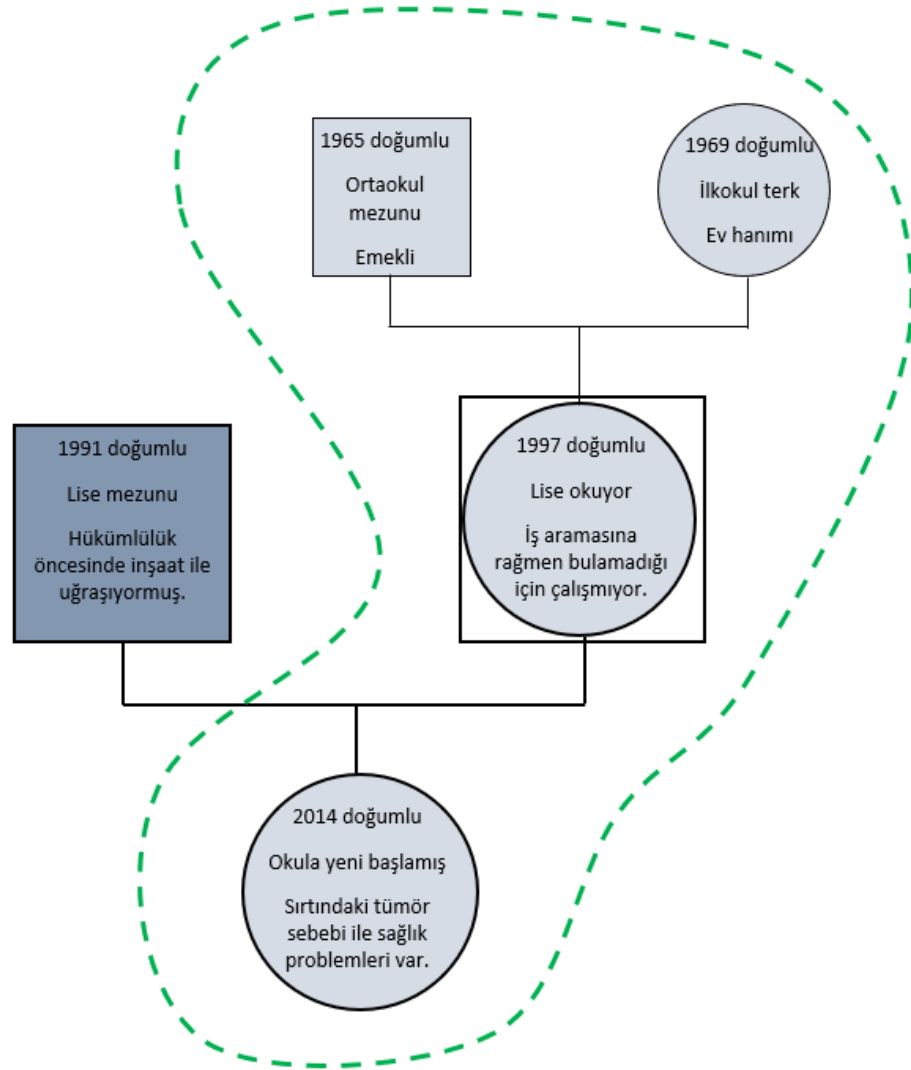

AİLE 1

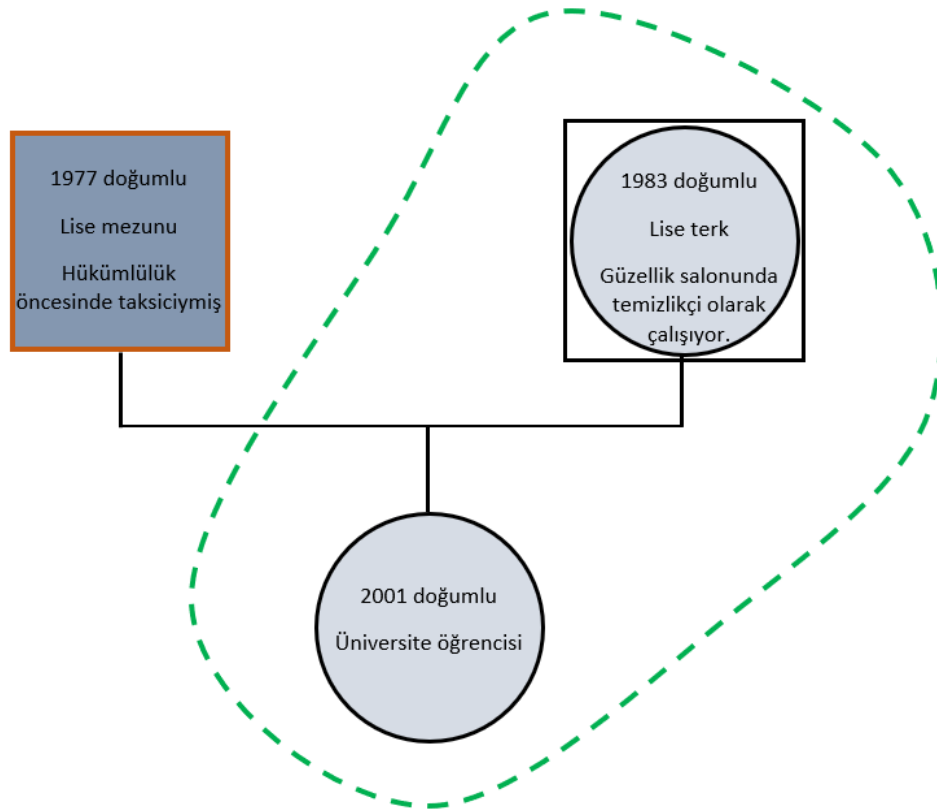
Katılımcı 1 ve eşi 28 sene önce severek evlenmiştir. Hükümlülük öncesinde ailenin rol dağılımının toplumsal cinsiyet rolleri temelinde şekillendiği görülse de Katılımcı 1'in çalıştığı ve her zaman ayaklarının üzerinde durmayı önemseydiği, bu sebeple ailede güç dağılımının eşit olduğu görülmektedir. Hükümlülük sonrasında geçirdiği bir kaza sebebi ile sağlık sorunları yaşamış ve çalışmıyor olsa da görüşme esnasındaki söylemlerinden çalışmayı ve ekonomik özgürlüğü halen önemseydiği, hükümlülük sonrasında baba ile çocukların iletişimde kolaylaştırıcı bir tutum benimsediği anlaşılmaktadır. Katılımcının eşi 3 senedir uyuşturucu sebebi ile cezaevinde olup ailenin ilk deneyimidir. Toplamda 13 sene hüküm alan eşinin bu işi yapmadığını, eşine iftira atıldığını savunan Katılımcı 1'in anne babasının hayatta olduğu, eşinin anne babasının ise köyde yaşamalarından dolayı çok sık görüşemedikleri öğrenilmiştir. Hükümlülük öncesinde kızlarının boşanma kararı sonrası kızlarıyla yaşayan ailede, hükümlülük sonrasında Katılımcının kızı ve torunu ile yaşamakta olduğu ve eşinin her görüşüne gittiği öğrenilmiştir.

AİLE 2

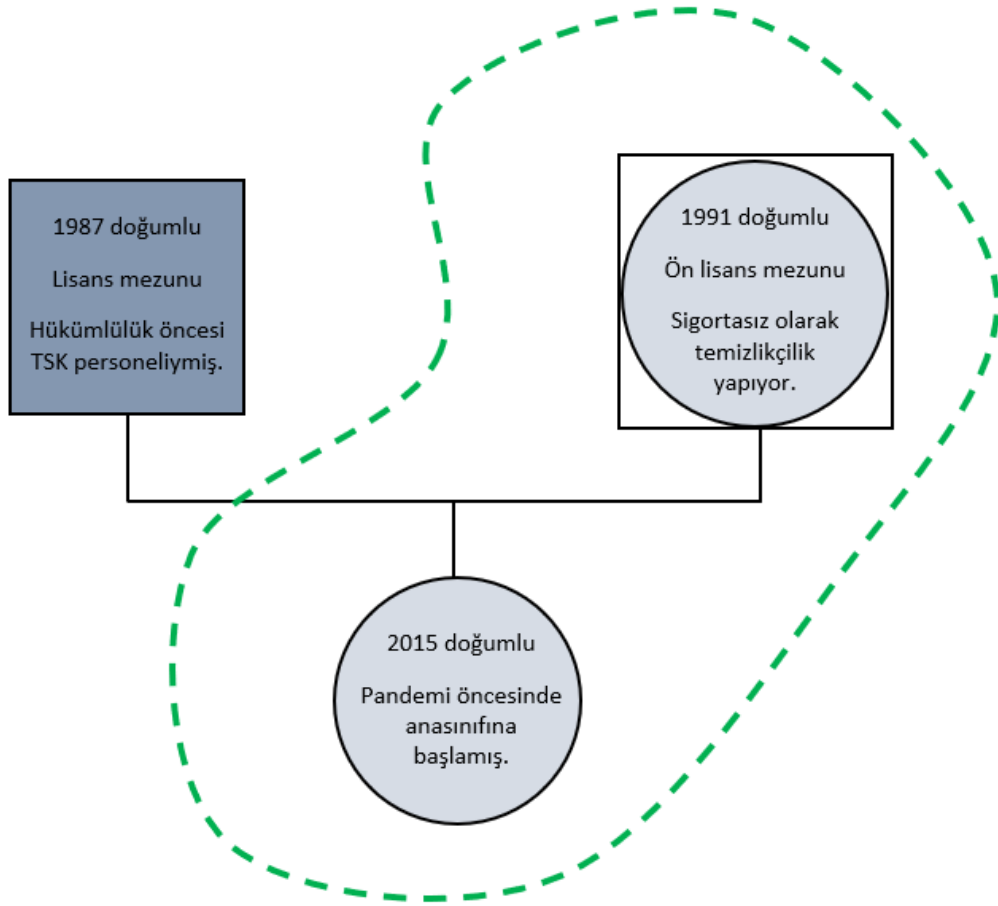
Katılımcı 2 ve eşi 8 sene önce görücü usulü evlenmiştir. Katılımcının söylemlerinden hükümlülük öncesinde ailenin rol dağılımının toplumsal cinsiyet rolleri temelinde şekillendiği, ailedeki güç dağılımının baba üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Katılımcının eşi 6 senedir kasten adam öldürme sebebi ile cezaevinde olup ailenin ilk deneyimidir. Toplamda 14 sene hüküm alan eşinin işi sebebi ile tehdit edildiğini ve kendini koruma amacı ile ağır tahrik altında cinayet işlediğini savunan Katılımcı, hükümlülük sonrasında bir süre eşinin ailesi ile yaşamış olup şu an kendi kök ailesinin yanına dönmüştür. Anne babası ve kızı ile yaşayan katılımcı zaman zaman çevrenin de baskısı ile boşanmayı düşündüğünü söylese de eşinin içeride kendisine bir şey yapmasından korktuğunu bu sebeple buna cesaret edemediğini bildirmiştir. Anne babasının yanına taşındığı için Ankara'da yaşayan katılımcının eşi Kars Cezaevi'ndedir. Bu sebeple görüşlerine gidememekte, eşi ile telefon görüşmeleri vasıtasıyla iletişim kurmaktadır.

AİLE 3

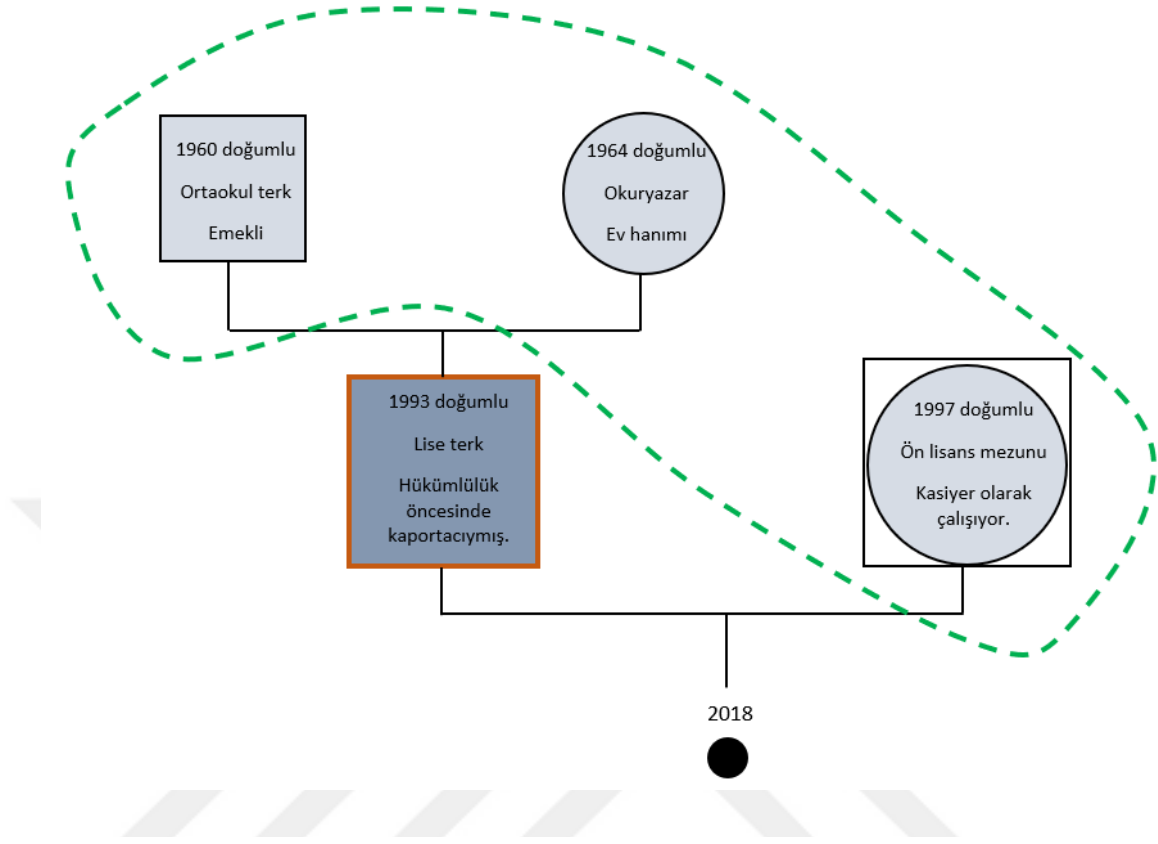
Katılımcı 3 eşi ile 16 yaşındayken kaçarak evlendiğini, birkaç yıllık evliliğin ardından eşinin “eve köye hayretmemesi” sebebi ile boşanmak istediğini ve eşinin boşanmayı kabul etmeyip kendisine şiddet uyguladığını, bu sebeple kaçarak Ankara’ya ailesinin yanına geldiğini ifade etmiştir. Ailesinin yanındayken boşanmış ve uzun yıllar eşinden ayrı kalmıştır. Çevre baskısı (özellikle annesinin baskısı) sebebi ile dört yıl önce (kendi deyiimiyle ikinci hatasını yapmış) eski eşi ile tekrar evlenmiş ve evlendikten bir sene sonra eşi uyuşturucudan 10 yıl hüküm giymiştir. 3 senedir cezaevinde olan eşi ile olan evliliklerine dair sık sık “biz hiçbir zaman aile olamadık” vurgusu yapan katılımcının söylemlerinden hükümlülük öncesinde aile içerisindeki iletişimin, rol ve güç dağılımının sorunlu olduğu, ailedeki kuralların anne ile kızın ne olursa olsun birbirine yakın olmak ve güvenmek temelinde şekillendiği görülmektedir. Boşanmış oldukları 17 sene boyunca kendisinin eş, kızının baba yokluğuna alıştığını, tekrar evlendikleri ve evli kaldıkları bir yılda zaten bir şeyler yerine oturmadığı için hükümlülük sonrası hayatlarının eskisi gibi devam ettiğini sık sık dile getirmiştir. Katılımcı 3 ve kızı şu an birlikte yaşamakta, katılımcının eşinin Ankara’dan Malatya’ya nakledilmiş olması sebebi ile anne ve kızı cezaevi görüşlerine gidememekte, telefon görüşmesi ile iletişimi sürdürmektedir.

AİLE 4

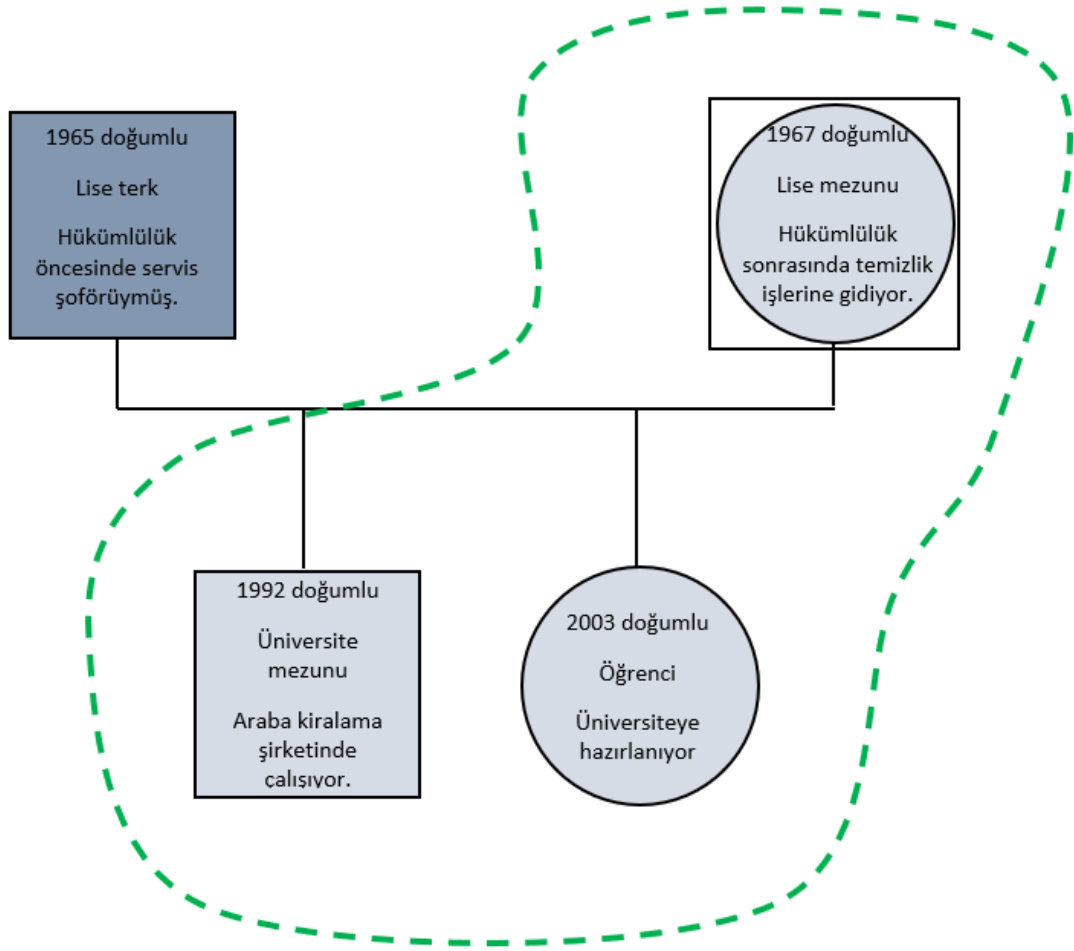
Katılımcı 4 ve eşi 7 yıldır evli olup severek evlenmişlerdir. Hükümlülük öncesinde eşi ve kızı ile mutlu ve özenilen bir çekirdek aile olduklarını ifade eden katılımcının söylemlerinden hükümlülük öncesinde ailede güç mekanizmasında etkili olan kişinin -katılımcı tarafından eşit olduğu iddia edilse de- baba olduğu, rol dağılımının toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillendiği, iletişim konusunda gelenekselden uzak, açık ve net bir iletişimin olduğu anlaşılmaktadır. 4 yıldır cezaevinde olan katılımcının eşi işlediği terör suçu sebebi ile hüküm giymiş olup katılımcı eşinin kaç yıl hüküm giydiğini paylaşmak istememiştir. Hükümlülük sonrası bir süre eşinin ailesi ile yaşayan katılımcı eşinin görüşlerine daha rahat gidebilmek ve iş yerine daha yakın olabilmek amacıyla yaşadığı ilçeden Sincan'a taşınmış, şu an kızı ile yaşamaktadır.

AİLE 5

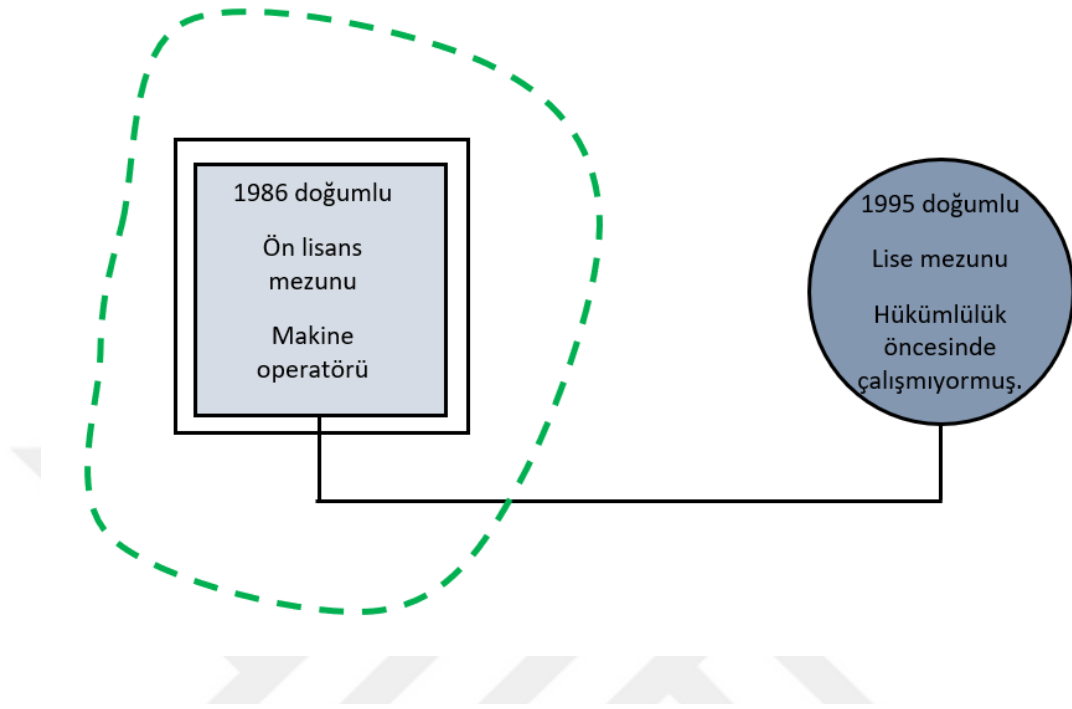
Katılımcı 5 ve eşi 3 buçuk yıldır evli olup severek evlenmişlerdir. Evliliklerinin yedinci ayında hamile olduğunu öğrenen katılımcı düşük yapmıştır ve çocukları yoktur. Hükümlülük öncesinde eşi ile çok mutlu olduklarını, eşi ile eşinin cezaevinde olduğu dönemde çıkmaya başladıklarını ve sonrasında evlendiklerini, eşinin madde kullanmasına rağmen kendisine karşı çok iyi olduğunu, maddenin eşinin karakterini etkilemediğini ifade eden katılımcının söylemlerinden hükümlülük öncesinde ailede güç dağılımının eşit olduğu, rol dağılımının toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillendiği, iletişim konusunda gelenekselden uzak, açık ve net bir iletişimin olduğu anlaşılmaktadır. 2 yıldır cezaevinde olan katılımcının eşi uyuşturucudan 11 yıl hüküm giymiş olup katılımcı eşinin bu işi yapmadığını yalnızca kullandığını ifade etmektedir. Babasından durumu mümkün olduğu kadar saklayacağını söyleyen katılımcı şu an eşinin anne babası ile yaşamaktadır ve eşi Ankara’da olduğundan her görüşüne gittiğini ifade etmiştir.

AİLE 6

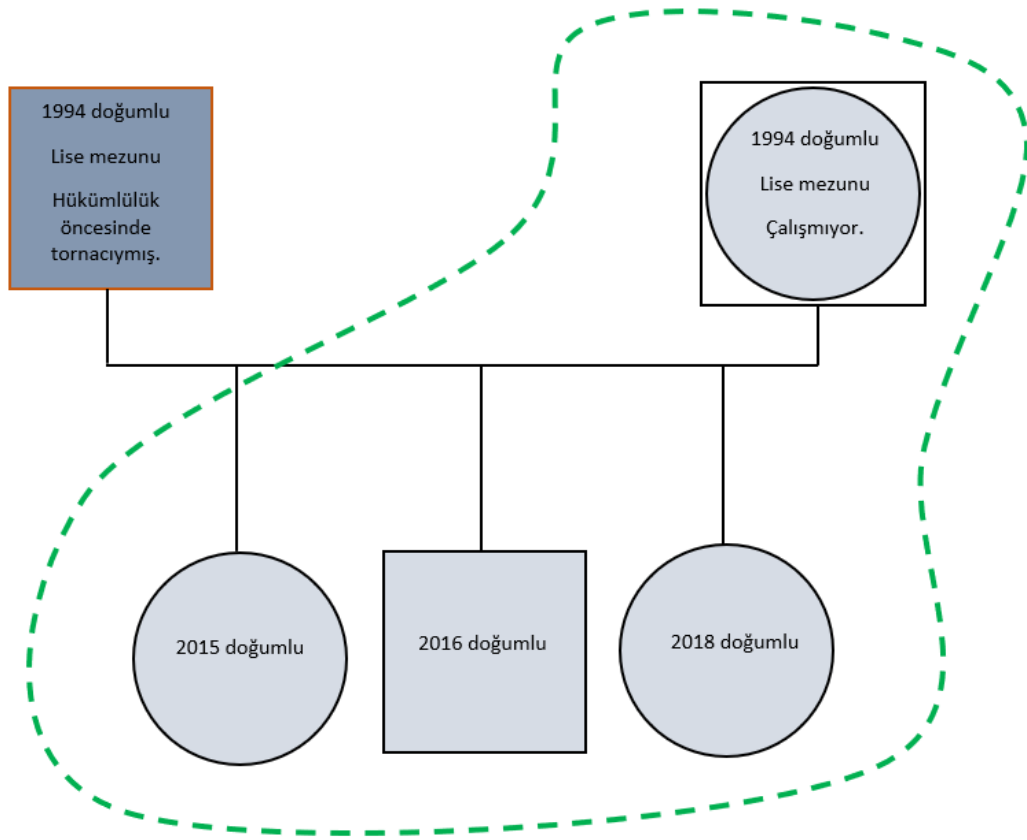
Katılımcı 6 ve eşi 30 yıldır evli olup görücü usulü tanıştıktan sonra birbirini severek evlenmişlerdir. Hükümlülük öncesinde eşi ve çocukları ile her aile gibi sorunlar yaşasalar da genelde mutlu olduklarını, ilk kez böyle bir şeyi deneyimlediklerini, eşinin çok iyi bir insan olduğunu ifade eden katılımcının söylemlerinden hükümlülük öncesinde ailede güç hiyerarşisinin tepesinde babanın olduğu, rol dağılımının toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde geleneksel bir biçimde şekillendiği, iletişim konusunda açık ve net bir iletişimin olduğu, çocuklarla babanın ilişkisinin saygı ve sevgi temelinde şekillendiği anlaşılmaktadır. 4 yıldır cezaevinde olan katılımcının eşi kasten adam öldürmekten 18 yıl 8 ay hüküm giymiş olup katılımcı eşinin bu hareketinin herkesi şok ettiğini ifade etmektedir. Annesini iki yıl önce kaybeden katılımcının babası abisi ile yaşamaktadır ve miras sebebi ile kavgalı olmaları sebebi ile katılımcının kök ailesi ile ilişkileri iyi değildir. Katılımcının eşinin anne ve babası ise çok öncesinde vefat etmiş olup hükümlülük sonrasında katılımcının oğlu annesi ve kız kardeşinin yanına taşınmıştır. Katılımcı şu an çocukları ile yaşamakta, eşinin görüşüne düzenli olarak gitmektedir.

AİLE 7

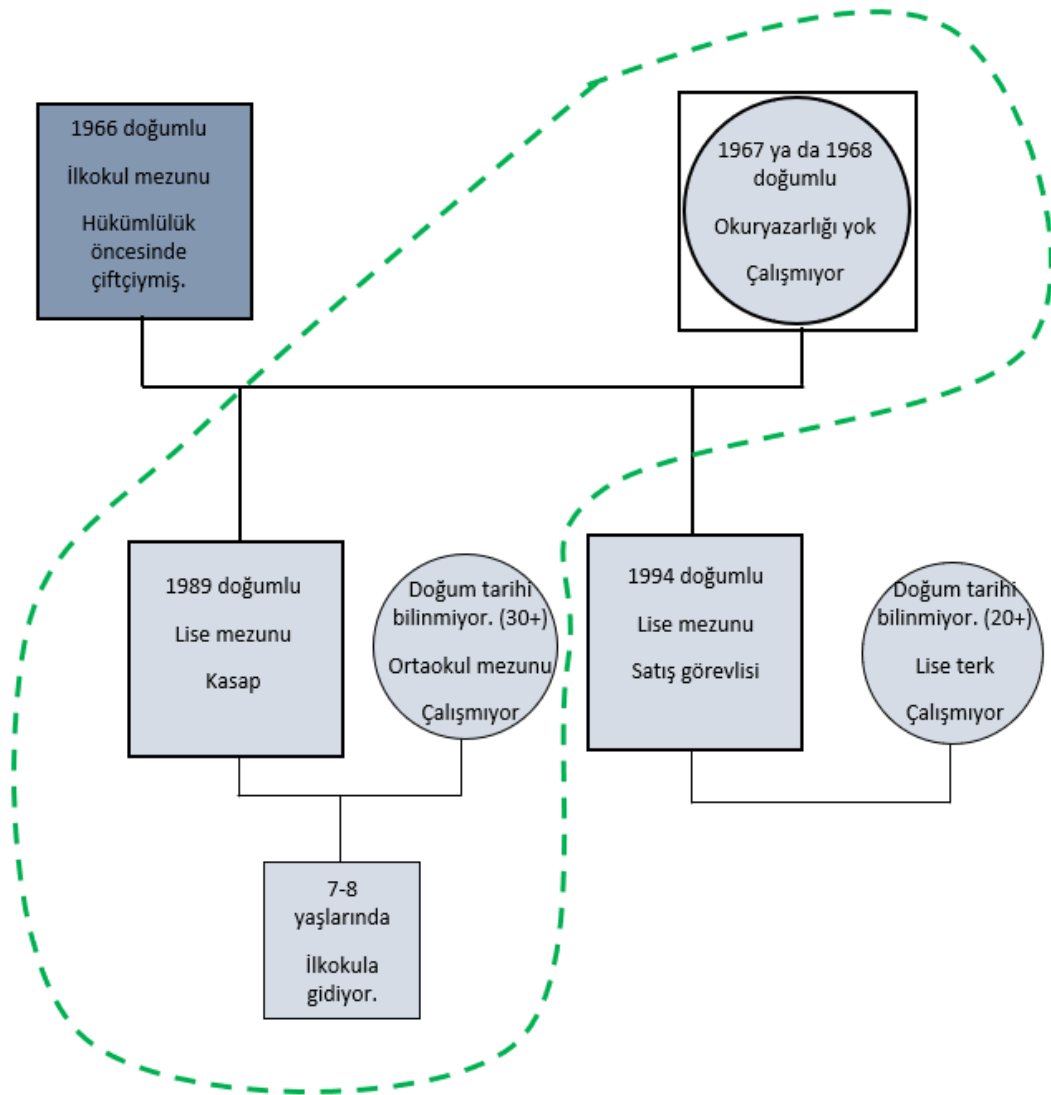
Katılımcı 7 ve eşi 4 sene önce görücü usulü tanıştıktan sonra birbirlerini severek evlenmiştir. Hükümlülük öncesinde ailenin rol dağılımının toplumsal cinsiyet rolleri temelinde şekillendiği, güç dağılımına bakıldığında etkili olan kişinin erkek olduğu, iletişimlerinin açık ve yapıcı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcının eşi adam yaralama sebebi ile 7 yıl 3 ay hüküm giymiş olup 2,5 senedir cezaevindedir. Eşinin kader mahkumu olduğunu, aslında kendisini koruma amacı ile hareket ettiğini savunan katılımcı bu süreçte boşanmayı hiç düşünmemiştir. Katılımcının anne ve babası sağ ve hayatta olup iki kız kardeşi bulunmaktadır. Hükümlülük sonrasında anne, babası ve kardeşleri kendisine destek olmuş, katılımcı bir süre ailesi ile yaşamıştır. Sonrasında katılımcı eşi ile oturdukları evde yaşamaya devam etmiştir. Bu süreçte iyi ki çocuklarının olmadığını söyleyen katılımcı eşinin annesinin ikinci evliliğini yaptığını ve eşinin annesi ile çok uzun yıllardır görüşmediğini, babasının ise Kayseri’de yaşadığını ve hükümlülük öncesinde eşi ile senede bir iki kez görüştüklerini ifade etmiştir. Şu an tek başına yaşayan Katılımcı 7 eşinin görüşlerine düzenli olarak gitmekte ve telefon görüşmeleri ile eşi ile iletişim kurmaktadır.

AİLE 8

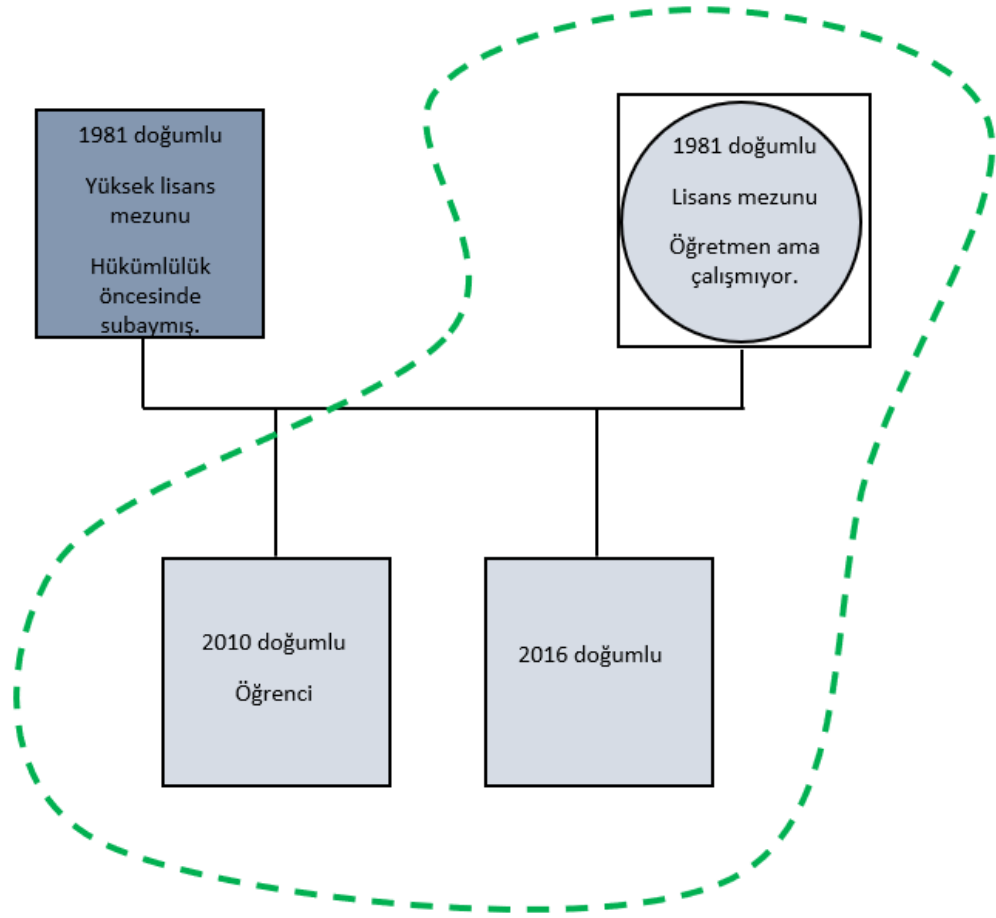
Katılımcı 8 ve eşi 7 sene önce kaçarak evlenmiştir. Hükümlülük öncesinde ailenin rol dağılımı toplumsal cinsiyet rolleri temelinde şekillense de katılımcının eşinin zaman zaman işsiz kaldığı ve bu süreçte ailelerin yardımları ile geçindikleri, güç dağılımına bakıldığında katılımcının da eşinin de eşit düzeyde etkili olduğu, iletişimlerinin açık ve yapıcı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcının eşi uyuşturucu sebebi ile 9 yıl 6 ay hüküm giymiş olup 2,5 senedir cezaevindedir. Ailenin ilk deneyimidir. Eşinin uzun bir süre takip edildiğini, dışarıda ailecek gezdikleri bir gün polisler tarafından tutuklandığını ve ardından eve köpeklerle polislerin geldiğini aktaran katılımcı en çok bu sürecin çocuklarının gözleri önünde olmasından rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Eşinin annesi ile ilişkisinin kötü olduğunu, babalarının annelerine dayanamamaları sebebi ile bazı sorunlar yaşadığını söylese de ailesinin desteği ile ayakta olduğunu sık sık ifade etmiştir. Şu an çocukları ile yaşamakta, eşinin görüşlerine çocuklarını annesine bıraktığında gidebilmektedir.

AİLE 9

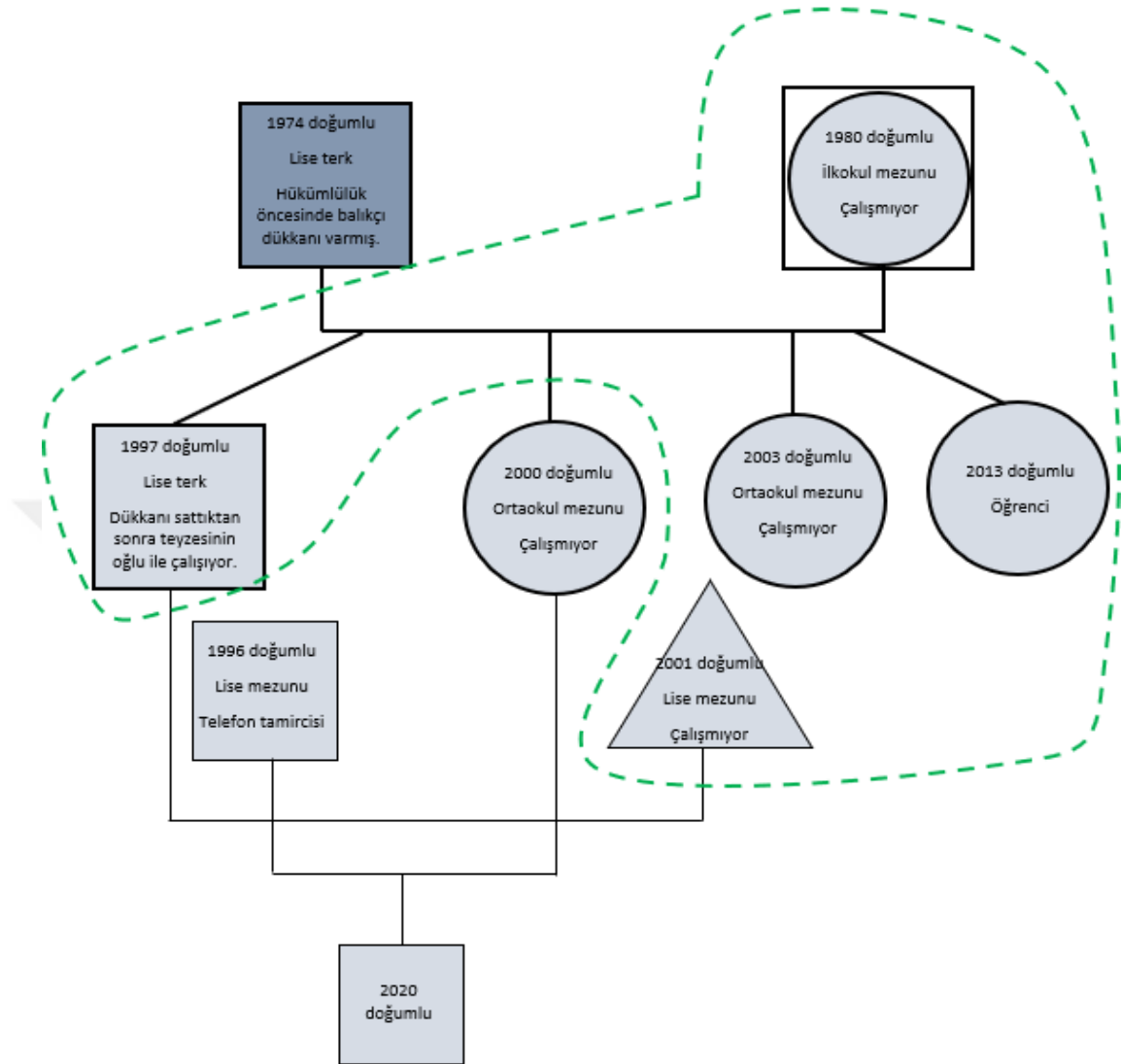
Katılımcı 9 ve eşi 38 sene önce görücü usulü evlenmiştir. Hükümlülük öncesinde ailenin rol dağılımı toplumsal cinsiyet rolleri temelinde şekillenirken güç dağılımına bakıldığında katılımcının eşinin etkili olduğu, iletişimlerinin ise geleneksel düzeyde şekillendiği anlaşılmaktadır. Katılımcının eşi “alacak verecek davası”nda adam yaralamadan 16 sene cezaevinde kalmış olup bu hükümlülük ailenin ikinci deneyimidir. Bu hükümlülük hikayesi yine benzer bir sebepten olup katılımcının eşi 3 senedir cezaevinde ve 9 yıldan fazla hüküm giymiştir. Katılımcının okur yazarlığının olmaması sebebi ile hüküm yılı ve doğum tarihleri gibi bilgilere net olarak ulaşılamamıştır. Ailenin önceki hükümlülük deneyiminin daha zor olduğu, çocukların ve kadının tarlada ya da hayvancılıkta çalıştığı şu anda ise katılımcının büyük oğlu ile kaldığı ve görüşlere kendisini oğlunun götürdüğü bilinmektedir.

AİLE 10

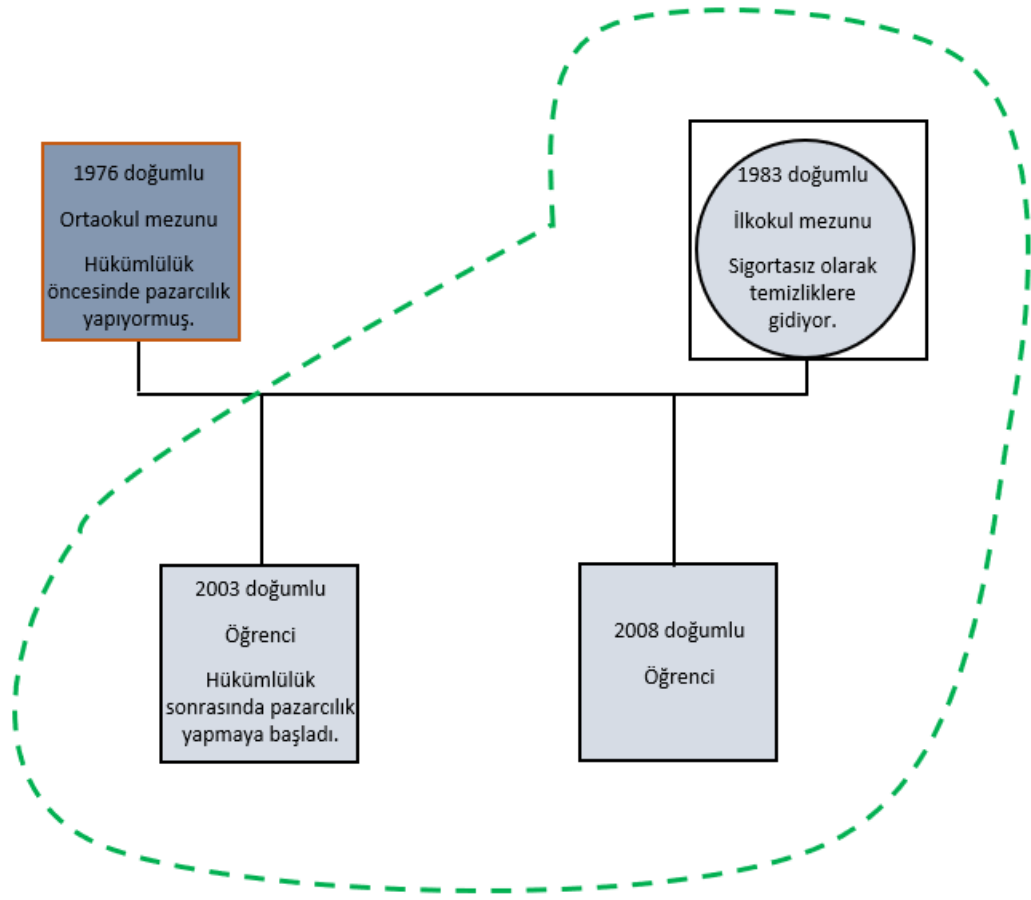
Katılımcı 10 ve eşi 18 sene önce severek evlenmiştir. Hükümlülük öncesinde uzunca bir süre çocuk için tedavi gördüklerini belirten katılımcı bu sebeple çalışmadığını söylemiştir. Katılımcının söylemlerinden ailenin rol dağılımının toplumsal cinsiyet rolleri temelinde şekillenmediği, herkesin her işi yaptığı ve eşitlik anlayışının olduğu anlaşılırken güç dağılımına bakıldığında katılımcının da eşinin de eşit düzeyde etkili olduğu, iletişimlerinin açık ve yapıcı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcının eşi 3 senedir cezaevinde olup işlediği terör suçundan 8,5 yıl hüküm giymiştir. Ailenin ilk deneyimidir. Katılımcının ve katılımcının eşinin aileleri sağ ve birlikte olup Ankara’da yaşamaktadırlar. Hükümlülüğün ilk yılında katılımcı kendi ailesi ve eşinin ailesine çok sık gidip gelse de iki tarafın da evine yerleşmek istemediğini, anneanne ve babaanne ile çocukların da tavırlarının değiştiğini fark ettiğini ve kendi evinde yaşayıp artık eskisi kadar sık gidip gelmediğini ifade etmektedir. Sürece dair en can sıkıcı olayın çocukların gözleri önünde tutuklamanın gerçekleşmesi olduğunu belirten katılımcı eşinin görüşlerine düzenli olarak gitmekte, ailelerin yardımı ile geçinmektedir.

AİLE 11

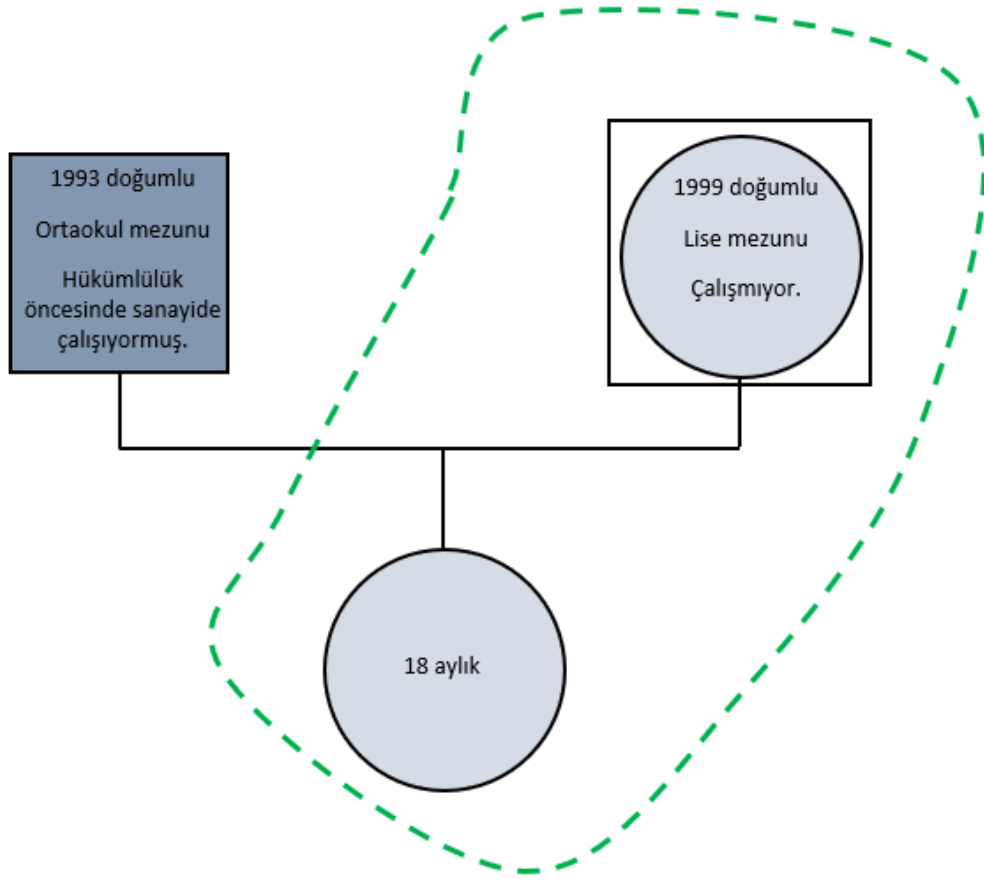
Katılımcı 11 eşi ile 16 yaşındayken görücü usulü evlenmiş olup 25 senedir evlidir. Hükümlülük öncesinde çok güzel bir hayatlarının olduğunu, eşinin maddi durumunun yerinde olduğunu ve iş adamı olması sebebi ile silahının bulunduğunu ama “o taraklarda bezi olan” biri olmadığını ifade etmiştir. Katılımcının söylemlerinden ailenin rol dağılımının toplumsal cinsiyet rolleri temelinde şekillendiği, anlaşılırken güç dağılımına bakıldığında katılımcının eşinin etkili olduğu, eşlerin iletişimlerinin açık ve yapıcı olduğu fakat baba ile çocuklar arasında geleneksel bir iletişimin bulunduğu anlaşılmaktadır. Katılımcının eşi 5 senedir cezaevinde olup adam yaralamadan 20 yıl hüküm giymiştir. Ailenin ilk deneyimidir. Katılımcının annesi ve katılımcının eşinin anne ve babası sağdır. Karadenizli olduklarını belirten katılımcı ailelerin de orada olduğunu bu sebeple anca bayram seyranda bir araya gelebildiklerini ifade etmiştir. Şu an evli olmayan iki kız ve oğlunun eşi ile yaşayan katılımcıyı, Karaman’daki eşinin görüşlerine düzenli olarak oğlu götürmektedir.

AİLE 12

Katılımcı 12 eşi ile severek evlenmiş olup 21 senedir evlidir. Katılımcının söylemlerinden hükümlülük öncesinde ailenin rol dağılımının toplumsal cinsiyet rolleri temelinde şekillendiği anlaşılırken güç dağılımına bakıldığında katılımcının eşinin etkili olduğu, eşlerin ve çocuklarla babanın arasındaki iletişimin geleneksel olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcının eşi 2 senedir cezaevinde olup adam yaralamadan 8 yıl hüküm giymiştir. Ailenin ilk deneyimidir. Katılımcı bu süreçte daha iyi olduklarını en azından insanların eşi cezaevinde diye fitresini, sadakasını kendisine verdiklerini ve eşinin olan parayı alkole yatıramadığını belirtmiştir. Katılımcı anne ve babasından hiçbir şey beklemediğini, eşinin anne ve babasının ise bu süreçte yalnızca kendi oğullarına baktıklarını ifade etmiştir. Şu an iki oğlu ile yaşayan katılımcı, Ankara Sincan Cezaevi'ndeki eşinin görüşlerine düzenli olarak gidebilmek için görüşten bir gün önce abisine gitmekte ve orada kalmaktadır.

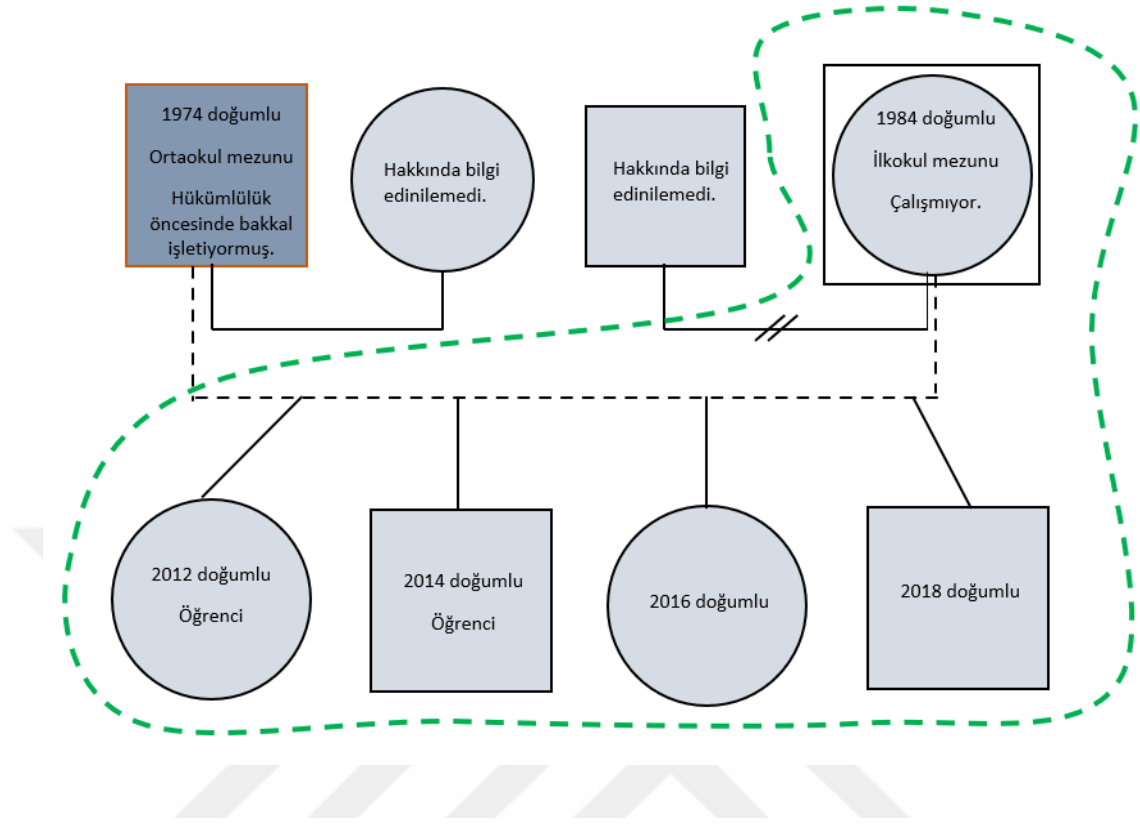
AİLE 13

Katılımcı 13 eşi ile severek evlenmiş olup 3 senedir evlidir. Katılımcının söylemlerinden hükümlülük öncesinde ailenin rol dağılımının toplumsal cinsiyet rolleri temelinde şekillendiği anlaşılırken güç dağılımına bakıldığında katılımcının eşinin etkili olduğu, eşlerin ve çocuklarla babanın arasındaki iletişimin sıcak ve açık olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcının eşi 1,5 senedir cezaevinde olup ihmal sebebiyle kasten adam öldürmeden 16 yıl hüküm giymiştir. Ailenin ilk deneyimidir. Katılımcı bu süreçte eşinin aslında bir suçunun olmadığını, iş yerindeki bir kazanın kendisine kaldığını ifade ederken bu süreçte eşinin ve kendi ailesinin kendisine sürekli destek olduğunu belirtmiştir. Şu an 18 aylık kızı ile yaşayan katılımcı, Ankara Sincan Cezaevi'ndeki eşinin görüşlerine düzenli olarak kayınvalidesi ile gittiğini ve çocuğu babasını unutmamasın diye telefon görüşmelerinde babasının sesini kızına dinlettiğini söylemiştir.

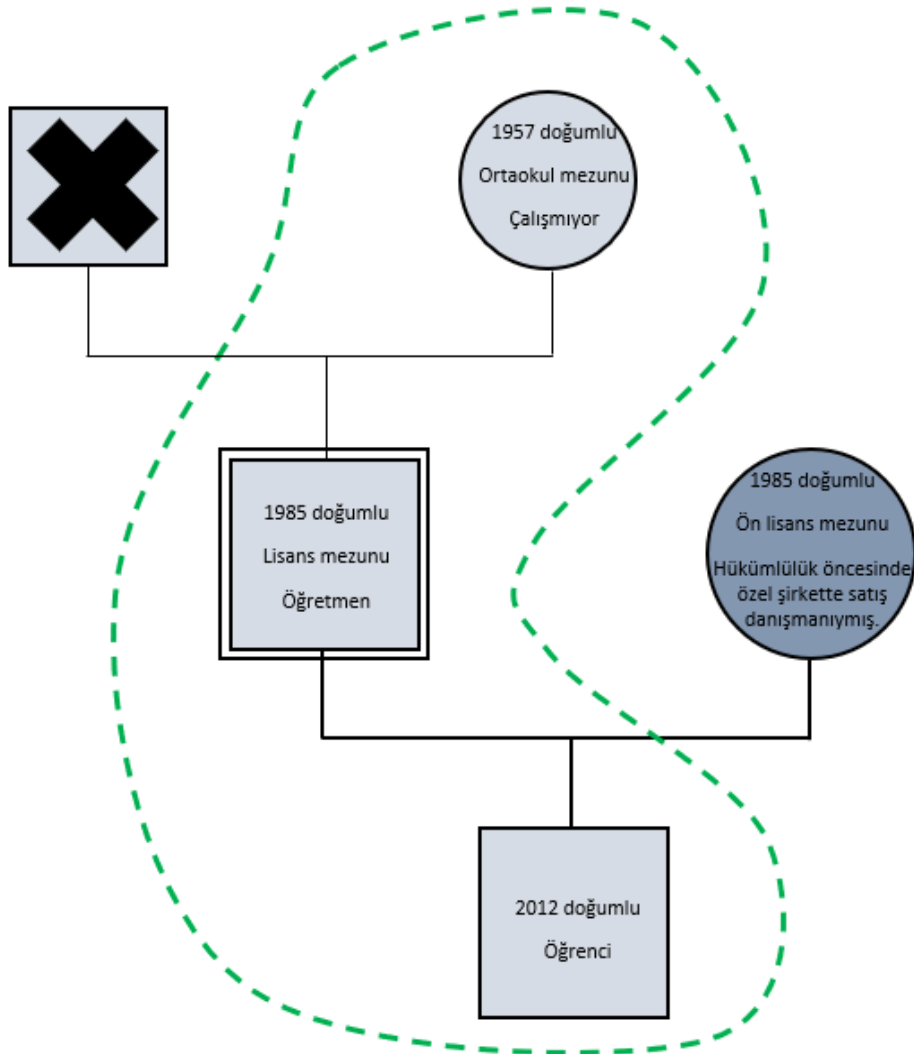

AİLE 15

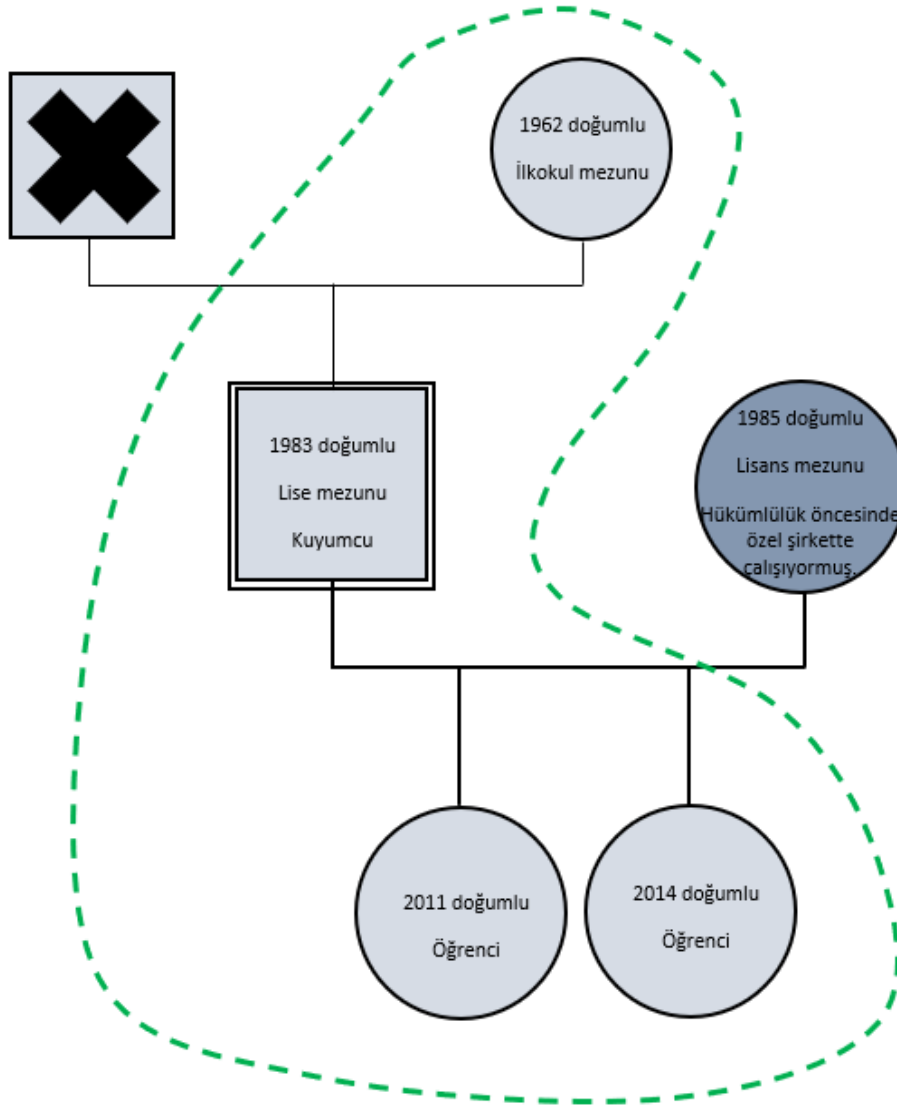
Katılımcı 15 şu an hükümlü olan bireyle 10 yıl imam nikahlı olarak yaşamıştır. Katılımcının ikinci evliliği olup ilk evliliği resmi nikahla gerçekleşmiş, çocuğunun olmaması sebebi ile boşanmışlardır. İkinci evliliğini isteyerek ve severek yaptığını belirten katılımcının süreç içerisinde dört çocuğu olmuştur. Hükümlülük öncesinde imam nikahlı yaşadığı bireyin aslında resmi nikahlı bir eşinin olduğunu söyleyen katılımcının söylemlerinden ayrı evlerde yaşadıkları, babaannesinin nasihatine göre “Allah’tan sonra kocasının geldiği” ve rol dağılımının toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillenirken güç ve iletişimin de oldukça geleneksel olduğu anlaşılmaktadır. 2 sene önce kendi kızına cinsel istismar suçundan 30 yıl hüküm giyen eşi için “o benim hiçbir şeyim değil, olamaz” söylemleri aile sisteminde eş ve ebeveyn-çocuk iletişimine dair bilgi edinilememesine sebep olsa da anne ve çocukların yaşadığı deneyimler önemli görülmektedir. Anne şu an dört çocuğu ile yaşamakta, eşinin hiçbir şekilde görüşüne gitmemekte ve kendisinden haber almamaktadır. Bu süreçte yalnızca kız kardeşi ve nadiren de olsa babası ile görüştüğünü belirten katılımcı kızının durumunun duyulabileceği düşüncesi ile Güneydoğu’ndan göç etmiştir.

AİLE 16

Katılımcı 16 ve eşi 11 yıldır evli olup severek evlenmişlerdir. Katılımcının hükümlülük öncesine dair söylemlerinden ailede rol dağılımının toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı olarak gerçekleştiği, güç hiyerarşisinde anne ve babanın birlikte yer aldığı fakat iletişim konusunda sorunlar yaşadıkları ve sürekli olarak gündemde boşanmanın olduğu anlaşılmaktadır. 2017'den beri cezaevinde olan eşi için kolay yoldan para kazanma arzusu ile abisinin peşinden sürüklendi diyen katılımcının eşinin cezası 2018 yılında kesinleşmiş, 12 yıl 4 ay uyuşturucudan hüküm giymiştir. Bu süreçte 4,5-5 yaşında olan çocuklarını açık görüşlerde annesine teslim ettiğini, kapalı görüşlerde aldığını söyleyen katılımcı hükümlülük sonrasında çalışmaya devam etmiş ve şu an oğlu ve annesi ile yaşamaktadır. Eşinden boşanmak istediğini, hükümlülük durumunun son damla olduğunu belirten katılımcının eşi şu an Ankara'da olmadığından görüşlere çok sık gidememektedir.

AİLE 17

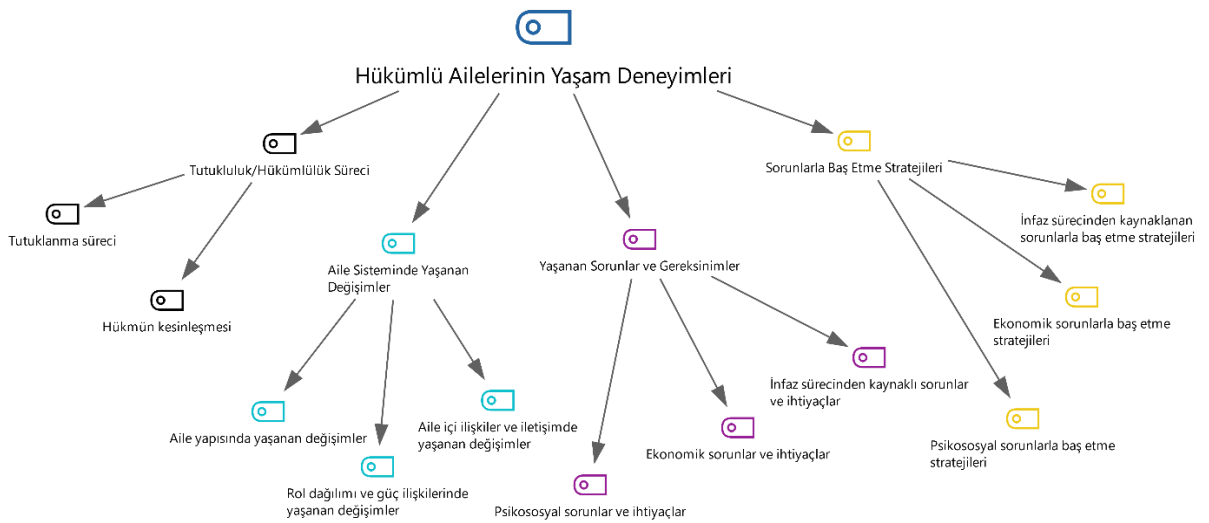
Katılımcı 17 ve eşi 12 yıldır evli olup severek evlenmişlerdir. Biri 10, diğeri 7 yaşında iki kızları vardır. Katılımcı hükümlülük öncesine dair söylemlerinde ailede rol dağılımının toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı olarak gerçekleştiğini iddia etse de (ev işlerini bile birlikte yapardık gibi ifadeler) rol dağılımının toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillendiği, güç hiyerarşisinde anne ve babanın birlikte yer aldığı ve iletişim konusunda sorun yaşamadıkları anlaşılmaktadır. Annesinin kendisinin başka bir kadınla evlenmesi için elinden geleni yaptığını belirten Katılımcı eşinin annesi ile bir tartışma esnasında sinir krizi geçirdiğini ve adam yaralama suçundan 2,5 yıl ceza aldığını, 6 aydır da cezaevinde olduğunu ifade etmiştir. Eşinin Ankara’da olduğunu ve görüşlerine düzenli olarak gittiğini belirten Katılımcı eşi ve annesi arasında kaldığından, her duyguyu bir arada yaşadığından ve zorlandığından sık sık bahsetmiştir.

3.5. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Alan çalışması sırasında her katılımcı ile yapılan görüşme sonrası edinilen izlenimler ve görüşmelere dair önemli görülen noktalar not alınmıştır. Ses kaydına izin verilmeyen yalnızca bir görüşme yapılmış ve görüşme yazılı olarak kaydedilmiştir. Ses kaydına izin verilen görüşmelerde ise görüşmelerin ardından ses kayıtları yazıya geçirilmiş ve alınan alan notları da deşifre edilen ses kayıtlarına eklenmiştir. Toplamda 184 sayfadan oluşan yazılı kayıtların belgeleri defalarca okunmuş, araştırmanın amacı ve sorunsalı bağlamında oluşturulmuş olan temalarla bağlantılı olan kodlar belirlenmiştir. Alanyazın taramasının ardından oluşturulan temalara alan çalışması sonrası yeni temalar eklenmiş ve oluşturulan tema listesi ile veri seti Maxqda programında kodlanmıştır. Kodlama esnasında yeni temaların-kodların oluşması, birleşmesi ya da silinmesi nitel araştırmanın bir gereği olarak süreci etkilemiş ve defalarca metne geri dönülerek devam edilmiştir. Toplamda 745 adet kodlama yapılmıştır.

Tematik kodlamanın ardından temalar arasında kurulan bağlantı ile veriler kategoriler altında toplanmış ve kayıtlar defalarca okunarak kodlama işlemi tekrar tekrar gözden geçirilmiştir. Bu doğrultuda ortaya çıkan kategoriler ve temalar aşağıda verilmiştir:

Şekil 5: Hiyerarşik Kod- Alt Kod Modeli

Elde edilen temalarda yer alan veriler ise katılımcıların söylemlerine sadık kalınarak katılımcıların doğrudan alıntıları ile betimsel bir yaklaşımla ve araştırma sorunsalında bahsedilen ilişkiler göz önünde bulundurularak sunulmuştur.

3.6. SINIRLILIKLAR

Hükümlü aileleri ile yapılmış olan çalışmaların azlığı bu araştırmanın sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Bilimin kümülatif ilerlemesi dikkate alındığında alanyazının bahsi geçen eksikliğinin, araştırmayı önceki çalışmaların yol göstericiliğinden mahrum bıraktığı söylenebilir. Bu mahrumiyet durumunun aşılması amacıyla, araştırmanın kuramsal-kavramsal çerçevesinin oluşturulması ve verilerin analizi noktasında uluslararası alanyazından yararlanılmıştır.

Araştırmanın bir yüksek lisans tezi olması, belirlenen sürede bitirilme zorunluluğu ve araştırmanın bireysel yapılmasının iş gücü açısından oluşturduğu güçlükler aile sisteminin tamamı ile görüşülmesini kısıtlarken sahanın zorluğu bazı görüşmelerin gerçekleştirilmesi noktasında sınırlılıklar yaratmıştır. Araştırmanın başlangıcında planlanan görüşmelerin bir bölümünün katılımcıların çekinceleri nedeni ile gerçekleştirilememesi, bazı katılımcıların kimlik bilgilerinin gizli tutulacağına inansalar dahi ailelerini ve içerideki eşlerini koruma düşüncesi ile görüşmeleri kabul etmemesi bu süreçte yaşanan zorlukların başlıca nedeniyken bu durumun Adalet Bakanlığı'nın ve cezaevlerinin imajından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Üzerinde durulması gereken diğer bir konu ise araştırmanın önceden bahsedilmiş kıstaslara uyan hükümlü eşleri ile ve Ankara ili sınırları içerisinde gerçekleşmesine dair sınırlılıklardır. Çalışma evrenine dahil olma şartlarını sağlamayan bireylerin deneyimini yansıtmaması açısından sınırlı olan araştırma, Ankara ili sınırları içerisinde gerçekleştirilmesinden kaynaklı olarak da birtakım sınırlılıklara sahiptir.

Araştırma evrenine bakıldığında ise ülkemizde eşi hükümlü olan erkeklerin sayısının oldukça az olduğu bilinmektedir. Evrende var olan bu sınırlılık çalışma evrenine de yansımış, eşi hükümlü olan erkeklerin sayısının azlığı ve erkeklerin görüşmelere istekli olmamaları sebebi ile araştırmada eşi cezaevinde olan 3 erkek ile görüşülebilmektedir. Veri doygunluğu göz önünde bulundurulduğunda cinsiyet dengesinin sağlandığı söylenebilse de bu durum veri kaynaklarının çeşitliliğini sınırlandıran bir etkidir. Katılımcılara

kartopu yöntemi ile ulaşılması, Covid-19 pandemisi sebebi ile ev ziyaretleri yolu ile görüşmelerin gerçekleştirilememesi de araştırmada sınırlılık olarak düşünülmektedir.

3.7. ETİK KONULAR

Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nün araştırma önerisine yönelik onayının ardından detaylı araştırma tasarımına ve alanyazın taramasına başlanmıştır. Alanyazın taraması sırasında edinilen bilgiler doğrultusunda sahadan elde edilmesi beklenen veriler için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ve istenen belgeler Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'na sunulmuştur. Çalışmanın etik açıdan uygunluğu Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 22.07.2020 tarihli 1167119 nolu kararıdır (EK- 2).

Mart 2019 tarihi itibarı ile yaşamlarımızı derinden etkileyen Covid-19 pandemisinin yarattığı sınırlılıklar doğrultusunda araştırma özneleri ile katılımlarına ilişkin bilgilendirme ve araştırmanın detaylarını konuşma amacı ile telefon görüşmeleri yapılmıştır. Yapılan telefon görüşmeleri esnasında katılımcıların kimlik bilgileri konusunda yoğun bir korku yaşadıkları fark edilmiş ve katılımcılara kimlik bilgilerinin gizli tutulacağına teminatı verildikten sonra görüşmeyi kabul eden katılımcılar ile yapılacak görüşmeler için randevular alınmıştır.

Görüşmeler Covid-19 pandemisi sebebi ile sekteye uğramış, bazı katılımcıların küçük çocuklarına ve yaşlı aile bireylerine yönelik endişeleri sebebi ile 17 katılımcıdan 4'ü ile telefon vasıtası ile görüntülü olarak görüşülmüştür. Tüm katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu ulaştırılmış ve öznelerin kimlik bilgileri vaat edildiği üzere araştırmanın hiçbir aşamasında kullanılmamıştır.

Aile sistemine yönelik bilgi alma amacı ile yapılan görüşmelerde etik hassasiyetler ve yeterlilikler göz önünde bulundurularak çocuklarla görüşme yapılmamış, aileye ve çocuklara dair bilgiler hükümlü bireyin eşinden alınmıştır.

Yapılan görüşmelerde ses kayıt cihazının kullanımı için katılımcıların onayı alınmış, bir kişi hariç tüm katılımcılar ses kayıt cihazının kullanılmasına onay vermiş, ses kayıt cihazı için izin vermeyen katılımcı ile yapılan görüşmede katılımcının yanıtları not alınmıştır.

Görüşmelerde hiyerarşisiz bir ilişki kurulmasına özen gösterilmiş, araştırmacı tarafından yönlendirici olmama, müdahalede bulunmama ve görüş bildirmeme konusunda dikkatli davranılmaya çalışılmıştır. Açık ve hiyerarşisiz bir iletişim tarzının benimsendiği görüşmelerde zaman zaman katılımcılara güçlendirme yaklaşımı ile destek olunmuş ve araştırma kapsamında görüşülen katılımcılara özellikle rastgele takma isimler konulmayarak araştırma raporunda da katılımcıların anonimliğine dikkat çekilmek istenmiştir.

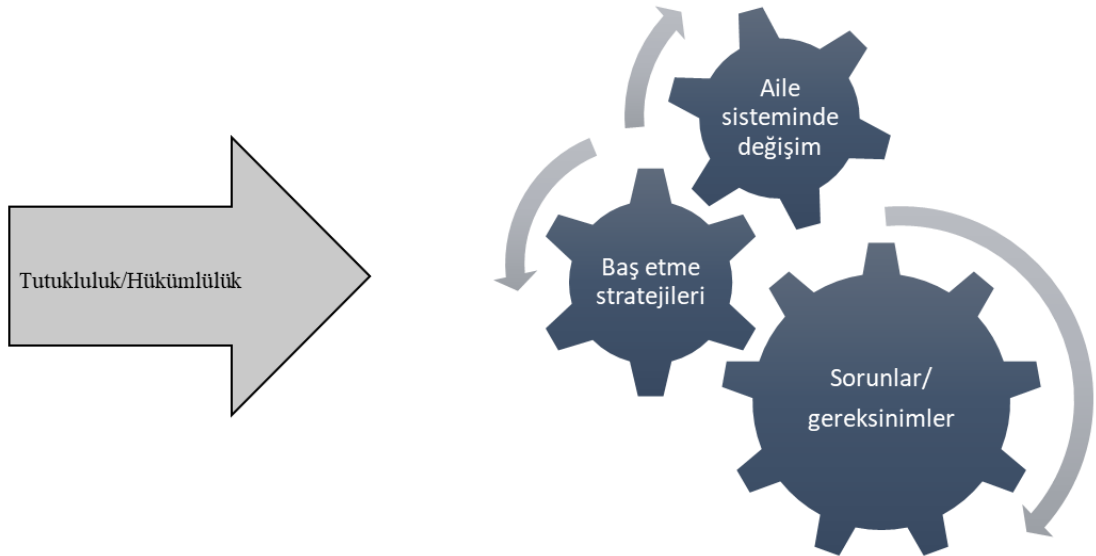
BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın bulguları yer almaktadır. Hükümlü ailelerinin yaşam deneyimlerini aile sisteminde yaşanan değişimler, ailelerin yaşadıkları sorunlar ve gereksinimleri ve sorunlarla baş etme stratejileri temelinde ele alan çalışmada, ilk olarak katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini yansıtan katılımcı tablosuna yer verilmiştir.

Hükümlü eşlerinin tutuklanma ve hükümlülük sürecine dair değerlendirmelerinin önemli görülmesi sebebi ile hükümlü eşlerinin sürece dair değerlendirmelerinin yer aldığı “*Tutukluluk/Hükümlülük Süreci*” bölümü oluşturulmuş, sonrasında ise hükümlü eşlerinin söylemlerinden yola çıkılarak *aile sisteminde yaşanan değişimler, ailelerin yaşadıkları sorunlar ve gereksinimleri ve baş etme stratejileri* ele alınmıştır. Bahsi geçen temalar arasındaki ilişki ise aşağıdaki şekilde resmedilmiştir.

Şekil 6: Temalar Arasındaki İlişki

Bulgular kısmında araştırma bulguları özetlenirken araştırma sorunsalında ifade edildiği üzere hükümlü bireyin cinsiyeti, suç türü/hüküm sebebi, ailenin yaşam döngüsü ve sosyoekonomik durumu gibi farklılıklar göz önünde bulundurularak ilgili temalarda bu farklılıklara dair çıkarımlara yer verilmiş ve bulgular katılımcıların ifadeleri ile desteklenmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine ve Eşlerinin Hükümlülüğüne İlişkin Bilgiler

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Çalışma Durumu	Sosyal Güvence Durumu	Çocuk Sayısı	Eşinin Hüküm Sebebi	Eşinin Aldığı Hüküm	Eşinin Kaç Yıldır Cezaevinde Olduğu
K1	Kadın	42	İlkokul mezunu	Çalışmıyor	Yok	2	Uyuşturucu	13 yıl	3 yıl
K2	Kadın	24	Lise okuyor	Çalışmıyor	GSS	1	Kasten adam öldürme	14 yıl	6 yıl
K3	Kadın	38	Lise terk	Çalışıyor (Güzellik salonunda temizlikçi)	Var	1	Uyuşturucu	10 yıl	3 yıl
K4	Kadın	30	Ön lisans mezunu	Çalışıyor (Kreşte temizlikçi)	Yok	1	Terör	Söylemek istemediğini belirtti	4 yıl
K5	Kadın	24	Ön lisans mezunu	Çalışıyor (Kasiyer)	Var	-	Uyuşturucu	11 yıl	2 Yıl
K6	Kadın	54	Lise mezunu	Çalışıyor (Temizlik işlerine gidiyor.)	Yok	2	Kasten adam öldürme	18 yıl 8 ay	4 yıl
K7	Erkek	35	Ön lisans mezunu	Çalışıyor (Makine operatörü)	Var	-	Adam yaralama	7 yıl 3 ay	2,5 yıl
K8	Kadın	27	Lise mezunu	Çalışmıyor	GSS	3	Uyuşturucu	9 yıl 6 ay	2,5 yıl
K9	Kadın	54 (?)	Okuryazarlığı yok	Çalışmıyor	Yok	2	Adam yaralama	9 yıldan fazla (?)	3 yıl
K10	Kadın	40	Lisans mezunu	Çalışmıyor	Yok	2	Terör	8 yıl 6 ay	3 yıl
K11	Kadın	41	İlkokul mezunu	Çalışmıyor	Yok	4	Adam yaralama	20 yıl	5 yıl
K12	Kadın	38	İlkokul mezunu	Çalışıyor (Temizlik işlerine gidiyor.)	GSS	2	Adam yaralama	8 yıl	2 yıl
K13	Kadın	22	Lise mezunu	Çalışmıyor	GSS	1	İhmal sebebiyle kasten adam öldürme	16 yıl	1,5 yıl
K14	Kadın	37	İlkokul mezunu	Çalışıyor (Pazarıcı)	Yok	3	Kasten adam öldürme	19 yıl	6 yıl
K15	Kadın	37	İlkokul mezunu	Çalışmıyor	Yok	4	Cinsel istismar	30 yıl	2 yıl
K16	Erkek	36	Lisans mezunu	Çalışıyor (Öğretmen)	Var	1	Uyuşturucu	12 yıl 4 ay	3,5 yıl
K17	Erkek	38	Lise mezunu	Çalışıyor (Kuyumcu)	Var	2	Adam yaralama	2 yıl 6 ay	6 ay

4.1. TUTUKLULUK/HÜKÜMLÜLÜK SÜRECİ

"Görünen şey hiçbir zaman söylenen şeyin içine sığmaz..."

(Michel Foucault, 2001, s.36)

Araştırma kapsamında görüşülen hükümlü eşlerinin ilk görüşmede dahi deneyimlerini açıklıkla anlatmaya hevesli olduklarının farkına varılması ile araştırmanın seyri ve tamamlanması için sevinirken süreç içerisinde bu durumun sebebinin suç deneyiminin kendilerine ait olmaması olduğuna kanaat getirilmiştir. Görüşülen hükümlü eşleri suç işlemiş olanın kendileri olmaması sebebi ile yalnızca hükümlülüğün kendilerine getirdiklerine odaklanmakta, bu durumdan bahsetmeyi utanacak bir şey olarak görmemektedirler:

Anlatırım Betül Hanım, anlatırım tabi. Neden anlatmayayım? Ben bir şey yapmadım ki, neden utanayım? (Katılımcı 15)

Hiç yabancılamadım sizi çünkü bunlar zaten benim sıkıntım. (Katılımcı 8)

Suçlu olanın kendileri olmadığı ve bu sebepten kaynaklı utanmalarına gerek olmadığı algısı katılımcıların görüşme boyunca rahatlıkla deneyimlerini ifade etmelerini sağlamakla birlikte suça ve suçluya bakış açısına dair bir ön görüş sunmaktadır. Bu durum katılımcıların toplumdaki genel algıdan etkilendikleri gerçeğini de doğrulamaktadır:

İnsanlar üzülüyorlar, genç yaşında yavrum yazık, sen bunu hak edecek bi kız değilmişsin belli diyorlar. Bi insanın yüzüne baktığınız zaman nası bi insan olduğu zaten anlaşılıyor yani. İnsanlar bunu görüyor. Bana acımalarına rağmen ben suçlu değilim düşüncesi kendimi iyi hissettiriyor. Çünkü ben yapmadım ki. (Katılımcı 3)

Katılımcıların hükümlülüğe dair değerlendirmelerini ortaya koyabilmek, tutukluluk ve hükümlülük sürecindeki deneyimlerine daha yakından bakabilmek amacı ile bu bölümde *Tutuklanma Süreci ve Hükümün Kesinleşmesi* başlıklarına yer verilmiştir.

4.1.1. Tutuklanma Süreci

Katılımcıların eşlerinin suçlarına dair tanımlayıcı bilgiler yöntem bölümünde yer alan aile genogramlarında ve bulgular bölümünde verilmiş olan *Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine ve Eşlerinin Hükümlülüğüne İlişkin Bilgiler Tablosu*'nda yer almaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin eşleri çoğunlukla adam yaralama, uyuşturucu ve adam öldürme gibi suçlardan hüküm giymiştir. Üç katılımcı daha önce bu süreci deneyimlerken geride kalan ailelerin ilk deneyimidir.

Bireylerin tutuklanması tutuklanan kişi için belirsizlik ve şok barındırdığı gibi aile üyeleri için de -bireyin hükmünün kesinleşmemiş olmasından kaynaklı serbest bırakılacağına dair umut barındırsa da- benzer duygular barındıran oldukça zor bir deneyimdir. Özellikle aile üyeleri tutuklanma sürecine şahit olduğunda bu şahitlik korkutucu ve travmatik bir deneyim olarak pek çok sorunun kapısını aralamaktadır. Birleşik Krallık'ta yakınları cezaevinde olan bireylere hizmet ve destek sunan JIGSAW Visitor's Center (2021) ailelerde tutuklanma sonrası başa çıkma ile ilgili yayınladığı kılavuzda,

- Aile üyelerinden biri tutuklanmış olan bireylerin kötü bir rüyaya sıkışmış gibi hissettiklerini,
- Bu durumun bazıları için, aniden ortaya çıkan bir durum olduğunu, bazılarının ise bir süredir tutuklanma sürecini korkuyla beklediklerini,
- Her iki durumda da aile üyelerinin genellikle şaşkın ve bunalmış hissettiğini,
- Tutuklamalara ve polis aramalarına tanık olma durumunun özellikle çocuklar için ürkütücü olabileceğini,
- Çocuğun yaşı fark etmeksizin bu süreçten derinden etkilendiğini belirtmektedir.

Araştırmada adam yaralama, uyuşturucu ve adam öldürme gibi suçlar yoğunlukta olduğundan katılımcıların büyük çoğunluğunun eşleri, suç işledikten hemen sonra tutuklanmıştır. Eşi suç işledikten sonra davası uzun süre devam eden ve sonrasında teslim olarak cezaevine giren yalnızca 4 katılımcı bulunmaktadır. Tutuklanma sürecinin bu kadar ani olması eşler ve çocuklar için şok anlamına gelirken 17 katılımcının 8'i eşleri tutuklandığında eşlerinin yanındayken 9'u tutuklanma sürecinde eşlerinin yanında olmadıklarını ifade etmiştir.

Hükümlülüğün aksine ailelerde belirsizlikten kaynaklanan bir umut yarattığı düşünülen tutukluluk durumu bahsi geçen umuda rağmen oldukça zor bir deneyimdir. Ailelerin bu sürece şahit olması ise bahsedildiği gibi başlı başına travmatik bir süreçtir:

Ekip geldi. Eller havaya dedi. Bizi içeri koydular... O an kendimden geçtim. İnanamıyosun, gerçekten inanamıyosun. Eşim onca polisin içinde, onca emniyetin içinde. Müdahale edemiyosun, yanına gidemiyosun, konuşamıyosun. Zaten orda kitlendim... Allahım düşmanıma vermesin diyorum. Başka da bir şey demiyorum. Çok zor. (Katılımcı 1)

Tutukluluk durumunun bazı aileler için aniden ortaya çıkan bir süreç olması ile ilgili olarak ise Kolay Çepni (2016) eşleri cezaevinde olan kadınların yaşam durumlarını sosyal hizmet bakış açısı ile incelediği araştırmasında katılımcılara yönelik fark edilen en önemli durumlardan birinin katılımcıların birçoğunun eşlerinin hakkındaki davayı geç öğrenmesi olduğunu belirtmiştir. Kolay Çepni'nin bu bulgusuna paralel olarak bu çalışmada da ailelerin, tutuklanma sürecine şahit olup olmamaları önemli olmaksızın süreç hakkında bilgi sahibi olmadıkları ya da sürece anlam veremedikleri görülmektedir:

Tutuklandığında ben yanında yoktum. Almış götürmüşler. Anlayamıyon. Bilmiyon ki bi de. Adam anlatmamış sana. Anlatmıyo. Akrabaların neyi de bi şey diyivermiyo. Tutuklanma ne, mapusane nere bilmiyon ki. (Katılımcı 9)

Biz ordaydık ama anlayamadık yani, ne olduğunu anlayamadık. (Katılımcı 6)

(...) Kızımı aradım. Efendim anne dedi. Kızım dedim baban gitti. Anne sen ne diyosun? Dedim gitti kızım. Anne nasıl babam gitti? Ne oldu? Dedim ki babanı tutukladılar. Niye? Ne oldu ki? Dedim tutukladılar kızım. Niye anne? Bilmiyorum kızım dedim. Çünkü ne olduğunu bilmiyorum daha. Eşimin neden tutuklandığını bilmiyom ki, gitmemize izin vermiyolar. Sadece aldıklarını biliyorum. Ne olduğunu bilmiyorum çünkü. Anne niye? Babam ne yapmış ki? Anne babam ne yapmış? Anne babam biriyle kavga mı etti? Anne babam birini mi vurdu? Direk çocuk bunları soruyo. Kızım bunları soruyo. Kızım bilmiyorum bildiğim tek şey var. Burda yüzlerce polis var. Savcı var. Jandarma var. Ve babanı aldılar. Ve hiçbi şekilde görmeme izin vermiyolar. Anne babam birini mi vurdu? Direk kızım bunu sordu. Bilmiyorum dedim. Oğlum aradı ama nasıl ağlıyor. 27 yaşındaki çocuk. Bir oğlu var. Nasıl ağlıyor. Anne ne oldu? Dedim ki babanı aldılar oğlum. Niye? Anne niye? Artık niye, niye bilmiyorum. Bilmiyorum oğlum, bilmiyorum. Ben de sizin gibiyim diyorum. Çünkü bilmiyorum gerçekten bilmiyorum ne olduğunu. Hemen araba kiraladılar. Köye geldiler. Ama köye geldiklerinde bi de kar var soğuk. Çocuklarım çorapsız gelmiş. Terliklerle gelmişler. O panikle. O telaşla. (Katılımcı 1)

Anlam verilemeyen bu zor ve travmatik süreçte katılımcıların, eşlerinin tutuklanma anında çocukları ya da diğer aile üyeleri için üzüntü ve endişelenmelerinin de oldukça yoğun olduğu, hatta kendilerinden ziyade çocuklarını düşündükleri görülmektedir:

Büyük oğlum da yanımızdaydı. Ben ne hissedeceğimi şaşırdım aslında. Oğlum için çok endişelendim galiba. (Katılımcı 10)

Kurban oluyum torunum geldi. Anneanne, anneanne noluyo? Anneanne babam nerde? Dedesine baba diye hitap eder. Ama nasıl bi şekilde. O görüntü var ya ömrüm boyunca aklımdan gitmez. Çocuk sorduğu zaman çenesi titreye titreye soruyo. Ağlayamıyo. Çenesi böyle titriyo. Anneanne ne oldu? Anneanne git bi şey yap. Anneanne git bi şey yap. Düşününün yani çocuk orda bana diyo anneanne git bi şey yap... Ondan sonra oğlumun bir buçuk aylık bebeği vardı. O bebeği getirmişler. Geldiler köye. Ama çocuklarımın bir ağlayışı var. Bi çığlık atası var, öyle bi şey olamaz zaten. Bakıyorum çocuklarımın psikolojisi alt üst oldu. Çocuklarıma mı üzülüyüm? Giden eşime mi üzülüyüm? Torunumun bu kadar korktuğuna mı üzüleyim. Ben kendim aklıma gelmiyorum zaten o an. Çocuklarıma bakıyorum. Çocuklarımın çırpınışlarına bakıyorum. Hiçbi şey yapamıyorum. Oğlum hüngür hüngür ağlıyor. Kızım ağlıyor, gelinim ağlıyor. Her biri bi taraftan ağlıyo. Kızım kendine vuruyor babama ne oldu. Babama ne oldu. Babamı göreceim. Ama yok. (Katılımcı 1)

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin (2018) tutuklu ebeveynlerin çocuklarının haklarını korumak amacı ile yayınladığı politika ilkeleri ebeveynlerin çocukların varlığında tutuklanmasını önlemeyi ya da tutuklamanın kaçınılmaz olduğu durumlarda çocuğa duyarlı bir şekilde gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Fakat Wolleswinkel (2002) tutuklanan ya da yargılanan kişinin ebeveynliğinin ceza hukukunda genelde göz ardı edildiğini, çocuğun bu süreçte yaşamının alt üst olabildiğini ve yanlış bir şey yapmasa dahi cezalandırılanın çocuk/çocuklar olduğunu söylemektedir.

Katılımcıların ifadelerinden tutuklanan kişinin çocuklarının yaşadıkları güçlük açıkça görülmektedir. Çocukların tutuklanma anında yaşadıklarına ek olarak araştırmanın katılımcıları bu süreçte olayların çocuklarının gözü önünde olmasının kötü olduğunu özellikle dile getirirken eşlerini “öyle” görmelerinin yarattığı rahatsızlığı paylaşmışlardır:

Herhalde takip ediliyormuş. Bi anda önümüzü polisler kesti. Sonraki gün mahkemeye çıktı. Öncelikle çok üzüldüm. Eşimi o şekilde görmek psikolojimi çok zedeledi. Hiç böyle şeylere alışkın değilim çünkü ben kendi ailem açısından da. Gözümle görmediğim şeylerdi. Eşimde gördüm, şaşırmadım aslında ama onu o şekilde kelepçeli görmek çok etkiledi. Çocuklarımın polisleri görmesi, olaya şahit olması çok çok kötüydü. Hala da olayın şokunu

atlatabilmiş değilim. Onun o halini hiçbi şekilde unutamıyoruz... (Katılımcı 8)

Tutuklandığımda yanındaydım. Maalesef yanındaydım onu öyle gördüm. (Katılımcı 14)

Eşlerini “öyle” görme ile ilgili yapılan paylaşımlar suça ve tutukluluk/hükümlülük durumuna bakış açısını yansıttığı gibi bu konuda paylaşım yapan katılımcıların tamamının kadın olması hükümlü bireyin cinsiyetinin etkisi noktasında yapılacak yorumlara kapı aralamaktadır. Öztürk (2014) eşine şiddet uygulayan erkekler ile yaptığı çalışmada erkeklik, şiddet, güç ve iktidar kavramlarını tartışırken araştırma bulgularının toplumsal olarak erkeklığe iliştilen anlamın özellikle aile kurumu çerçevesinde güç ve iktidar üzerine odaklanmasını ve alanyazına paralel olarak araştırma bulgularında da erkeklığın güçsüzlükle tanımlanan kadınlıktan üstün olarak konumlandı(rıldı)ğını ifade etmektedir.

Eşleri cezaevinde olan kadınların eşlerini “öyle” görmeye yönelik söylemlerinin bir güçsüzlük tezahürü olan tutukluluk durumunun, “güç timsali” gibi konumlanan eşin iktidarına yönelik sarsıcı bir darbe niteliğinde değerlendirilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Quaker United Nations Office’in The Impact of Parental Imprisonment on Children isimli raporunda (Robertson, 2007, s.15) ebeveynin tutuklanmasının genellikle çocuğun ceza adalet sistemi ile ilk teması olduğu ve çocuğun kolluk kuvvetlerine ve adalet sistemindeki görevlilere karşı tutumunu belirleyici rol oynadığı belirtilirken çocuklar için şok anlamına geldiği üzerinde durulmaktadır.

Çocuklar için “şok” anlamına gelen bu deneyim yalnızca sürece şahit olmaları ile sınırlı değildir. Ebeveynlerden birinin tutuklanması, çocukların ya da aile üyelerinin yanında gerçekleşmese dahi bu gerçeğin öğrenilmesi de çocuklar ve aile üyeleri tarafından şok olarak tanımlanmaktadır:

Öğrendiğimde şok olmuşum. Yani tepki veremedim. (Katılımcı 2)

Bir yakının ceza adalet sistemine dahil olması ile tutuklanan kişininkine benzer bir cezaevi şoku yaşayan yakınları, cezaevinde geçen bir günü, cezaevi kurallarını, yasakları ve serbestleri bilememektedir. Bu bilinmezlik durumu ailelerde güvensizlik ve belirsizlik

yaratmaktadır (Lhuilier, 2001'den akt. Merçil, 2020, s.62). Hapishanenin aileyi etkilediği, aslında bir aile deneyimi olduğu savı ile başlanan araştırmada, şok durumuna ek olarak katılımcılar tutukluluk ve suç olgusunun getirilerinin aileye ve eve etkisinden de bahsetmiştir:

Eşimi yakaladıktan sonra evi aradılar. Evi aramaya geldiklerinde babanın arkadaşımız, saklambaç oynuyoruz gibi çocukların psikolojisi bozulmasını diye çok yardımcı oldular. Ama çocuklar yine de köpek falan gelince eve çok korktular. (Katılımcı 8)

Tutuklandığımda ben evdeydim, o dışarıda yakalanmış, tutuklanmış. Evi polisler bastı, arama yapmak istediler. Evde madde aradılar. Evde tek başımdım. Sekiz tane adam, köpekler. Gerçi anlatılanlara göre en hafifini yaşamışım ben. Akşam saatinde. Ama normal bi şekilde, bizim bir eşyamızı kaybettiğimizde aradığımızdaki gibi değil. Hiç gözünün yaşına bakmadan. Benim kendi kınamdan kalma kınam vardı, onun içini bile didik didik aradılar. (Katılımcı 5)

Ev aranmış falan. Öğrendiğimde oldukça kötü hissettim. Olayı öğrenmeye çalıştım aslında. Karşı komşudan, apartmandakilerden. Tabi onlara da durumu açıklayamıyorsunuz ama bilmediğinizi söyleyerek sorguluyorsunuz. Köpekleri falan görmüşler tabi, ev de çok kötü haldeydi... (Katılımcı 16)

Adli sistemde delil ve maddi gerçeklere ulaşma sebebi ile yapılan bu aramalar ceza muhakemesi açısından zorunluluk barındırır da tutuklanan bireyin aile üyeleri için korkutucu bir deneyimdir. Eşi uyuşturucu ile ilişkili suçlardan tutuklanan üç katılımcının yukarıda verilen söylemleri ise suç türünün tutuklanma sürecine etkisine işaret etmektedir.

4.1.2. Hükümün Kesinleşmesi

Tutukluluk sürecinin yanı sıra mahkemede verilen hükmün öğrenilmesi ile aile bireylerinin yaşadıkları, hissettikleri ve bu süreci nasıl anlamlandırdıkları da hükümlü ailelerinin yaşam deneyimlerini anlamayı amaçlayan araştırma için önem arz etmektedir.

Katılımcıların hükmün kesinleşmesi sürecine dair paylaşımlarına bakıldığında tutukluluk sürecinin getirdiği iki olasılıktan biri olan serbest bırakılma ihtimalinin ailelerin umudunu canlı tuttuğu ve aile üyelerinin bu süreçte bireyin hüküm giyeceğine inanmadığı ya da inanmak istemediği görülmektedir:

Ben bu süreçte avukatla hiç görüşmedim. Kaldıramazdım yani. Biz hep çıkacak, gelecek diye bekliyoduk. (Katılımcı 13)

Hiç böyle düşünmedik. Hep gelecek diye düşündük. (Katılımcı 11)

Tutuklanma sonrasının barındırdığı hüküm giyme ya da serbest bırakılmaya dair iki olasılık birbiri ile aynı anda değerlendirilip serbest bırakılma ihtimali ailelerin umudunu canlı tutsa da bu durum, ailelerde sürece ilişkin bir yabancılaşmanın önünü açmaktadır. Katılımcılara sorulan “Eşinizin hükümlülüğünün kesinleştiği sürece dair neler söyleyebilirsiniz? Nasıl hissettiniz? Neler yaşadınız?” gibi sorulara katılımcıların verdiği yanıtlar, yaşamlarına giren bu olguyu kabul etmekte zorluk yaşamakta olduklarının kanıtı niteliğindedir. Saha çalışması esnasında bahsi geçen sorulara aile üyelerinin hükümlülüğe dair hissettikleri ve sürece ilişkin deneyimlerine dair yanıtlar alınacağı düşünülmesine rağmen katılımcıların soruya verdikleri yanıtların genel olarak inanamama, konduramama ve eşe dair olumlu özellikler sıralama etrafında şekillendiği görülmüştür:

(...) Eşim gittiğinde ben evdeydim. Haberim de yoktu zaten olanlardan. Görevden dolayı çağırıldığımı söyledi. Kendisi gitti. Zaten eşimin işlerini çok bilmiyordum, karışmıyordum. Anlatmazdı da. Kızım daha küçüktü, evde onunla birlikteydim. Öğrendiğimde şok oldum, konduramadım yani böyle bi şeyi. İlk başta reddettim. Benim eşim böyle bi şey yapmaz dedim. (Katılımcı 4)

Benim eşimin önceden bi sabıkası bi vukuatı yoktu. Kendi halinde bi insandı yani. Karıncayı bile incitmezdi yani gerçekten merhametli vicdanlı bi insandı. Biz inanamadık. (Katılımcı 11)

Konduramama ve inanamama durumunun yanı sıra katılımcıların bazıları eşlerinin suç işlediğine hala inanmamaktadır:

İlk etapta ben çok kötü oldum. Yani ona mı üzülsem çocukla kendime mi üzülsem bilemedim. Belki bir suç işlemiş olsaydı ve öyle girseydi ona çok kızardım. Boşanmayı bile düşünürdüm. Ama öyle bi şey olmayınca, eşim de mağdur olunca yani. Zamanla alıştım. (Katılımcı 13)

Eşimin suçu olmadığı için çok kötü oldum. Üç tane çocuğum var. Bomboşsunuz. Ne yapacaksınız bilmiyorsunuz. Suçu olsa belki daha zor olurdu kabullenmek vs ama suçsuz yere yatması çok üzüyor. (Katılımcı 14)

Kabullenme noktasında yaşanan sorunların farklı yansımaları olan bu ifadeler Kübler-Ross’un (The Five Stages of Grief, 2021) üzüntünün beş aşamasında tarif ettiği ilk aşama olan inkar aşamasını akla getirmektedir. Kübler-Ross’un inkar aşamasına ek olarak

Merçil (2020, s.65) mahpus yakınlarının içerideki bireyi cezaevine götüren eylem konusunda genellikle tarafsız olmadıklarını, mahpusun yaptığı eylemi onaylamasalar da sorgulama sürecinde ve mahkemede anlatılan hikayeye sadık kaldıklarını söylemektedir.

Katılımcıların bazılarının ise eşlerinin suç işlediğine inanmalarına rağmen işlenen suçu “yeterince suç” olarak tanımlamadıkları görülmektedir. Öyle ki Katılımcı 6, eşi adam öldürmeden hüküm giymesine rağmen bu durumu “küçük bir olay” olarak nitelendirmektedir:

Kızım da oğlum da çok perişan. Babalarının böyle küçük bi olaydan dolayı içeri girmesine çok üzgünler. Ne olduğunu anlamadık biz peşinden karakola koştuk. Hala o zamanları hatırladıkça duruyor beynim benim. (Katılımcı 6)

Ortada bi suç yok yani, yüz kızartıcı bi suç değil bi şey değil. (Katılımcı 7)

Araştırmacının önyargısız, etkileşimli ve açık iletişimine, hiyerarşisiz bir ilişki kurma çabasına rağmen katılımcıların söylemlerinde eşlerinin işlediği suçu küçültmelerinin araştırmacının tavrından kaynaklanmadığı düşünülmektedir. Katılımcılar yukarıda verilen ifadeleri dile getirirken duraksamamış ya da üzerinde düşünmemişlerdir. Bu sebeple suçu küçültmeye yönelik bu söylemler bireyin eşini dolayısıyla kendisini bir nevi “aklama/temize çıkarma çabası” olarak yorumlanmaktadır. Kuşkusuz bu çaba yalnızca dışlanma karşısında bireylerin gösterdiği bir refleksten ibaret değildir. Katılımcı 6 ve Katılımcı 7’nin eşlerinin aile üyelerinden birini koruma amacı ile suç işlemesi suçu daha kabul edilebilir kılmaktadır. Diğer bir deyişle suçun sebebi suça bakış açısında etkili olmakta, makul sebepler kişinin işlediği suçun görünmemesini sağlamaktadır.

Eşin suç işleyebileceğine ya da işlediğine ve hüküm giyeceğine inanmama durumlarının altında katılımcıların suça ve tutuklu/hükümlü bireylere bakış açısının yattığı ve bu durumun -katılımcılar tarafından açık açık dile getirilmemesine rağmen- katılımcıların söylemlerinden ve kadere yapılan vurgudan anlaşıldığı söylenebilir:

Başımıza gelmeden önce bize çok yabancıydı. Sanki sadece katiller, uyuşturucu işi yapanlar yatarmış gibi. Kader işte. (Katılımcı 17)

Hiç böyle işlerde şeyi olan hani bu taraklarda bezi olan bi adam değildi. Hani desem ki adam zaten içiyodu sıçıyodu, uyuşturucu kullanıyodu. Aile babasıydı adam. Çok beyefendi. Herkes tarafından sevilirdi. Ama kader işte. (Katılımcı 11)

Katılımcıların suç ve hükümlülüğe ilişkin değerlendirmelerinde inanamama, konduramama ve eşe dair olumlu özelliklerin sıralanması suça bakış açısı ile ilgili olup tutuklanma sürecinde bahsedilen bilgi sahibi olmama durumundan oldukça uzaktır. Tutuklanma sürecinde aile üyelerinin sürece dair bilgi sahibi olmamaları ile ilgili olarak Quaker United Nations Office'in The Impact of Parental Imprisonment on Children (Robertson, 2007, s.17) isimli raporunda çocukların adli sisteme aşına olmaması sebebi ile süreci anlamlandıramadığı söylenirken bir ebeveynin suçlu bulunması ve hüküm giymesinin çocuklar için bir şok ve ayrılık korkusu anlamına geldiğinden bahsedilmektedir.

Kişilerin değerlendirmelerinin ardından hükmün kesinleşmesinin hissettirdiklerine değinen katılımcılar da üzüntü ve çaresizlik gibi durumlardan bahsederken özellikle şaşkınlığa vurgu yapmışlardır. Böylece, tutuklanma sürecinin en bariz duygularından biri olan “şok” hükmün kesinleşmesi sürecinde de katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiş hatta Katılımcı 13 tutukluluk ile kıyaslandığında hükümlülük haberinin daha kötü olduğunu ifade etmiştir:

(...) Ceza verildiğinde kayınpederim bana telefon açtı. Bi şey söyliyecem ama dedi kendini sakın tut dedi. Ne oldu dedim kötü bi şey mi var dedim. Yok dedi ama daha iyi olacağını ümid ediyoruz dedi kendini dedi bırakma, 18 yıl verdiler dedi. O an benim elimden zaten telefon düşmüş, paramparça olmuş. Annem yanıma geldi. Ne oldu dedi niye ağlıyorsun falan. Böyle böyle dedim 18 yıl vermişler dedim. Daha sonra yalnız kalmak istedim. Hiçbi şey yapmak istemiyodum, o anın şoku zaten yine sana yetiyodu. (Katılımcı 2)

Tutuklandığı haberini aldığımda değil ama sonrasındaki haberde çok kötüydüm. Kızım çok küçüktü zaten. Benim için çok kötü bi gündü. Şoka girmiştım. Uzunca bir dönem kendime geledim. (Katılımcı 13)

Hükümlülükle beraber ailelerin yaşadıkları duygulara bakıldığında şok, çaresizlik ve üzüntünün yanı sıra hükümlü bireyin kötü biri olup olmadığının sorgulanmasına rastlanmaktadır:

İnsanın hissettiği şey asla değişmiyor, sadece insan gün geçtikçe düşünmemeye çalışıyo. O anı ilk yaşadığımda evin içinde tek başıma kaldım. O kadar zor bi şey ki, Allah'ım kimseye bunu yaşatmasın. İnsan ne kadar kimsesiz, çaresiz kaldığını hissediyor. (Katılımcı 5)

Ben hangisinin peşinden gitsem, çocuklara ne söylesem bilemedim o an (belli etmemeye çalışsa da gözleri dolar) Ne olacak? Diye düşündüm. Şimdi ne olacak? Ne yapacağız? Ben, çocuklar? (Katılımcı 17)

Nasıl yaşayacağım diye düşündüm. Bundan sonra ben nasıl yaşayacağım? (Katılımcı 7)

Çocuklarım sürekli babalarının kötü biri olup olmadığını sorguluyor gibi hissediyorum. (Katılımcı 12)

Hükmün kesinleşmesi sürecinde yaşanan bu duygular, karşılaşılan olağandan farklı durumlarda verilen tepkilere örnek olarak düşünülebilirken aile üyelerinin tanıdıkları, bildikleri ve sevdikleri eşlerinin ya da babalarının kötü biri olup olmadığını sorgulamaları içselleştirilmiş damgalanmanın bir örneğidir. Suç konusunda toplumun algısını ve olumsuz yerleşik düşünceleri benimseyen aile bireyleri bu durumu utanç olarak tanımlamaktadır:

Çocuklarım utaniyor. Kızım özellikle. Kızım çok çok utaniyor. Anne ben söyleyemiyorum diyor. Ben çoğu zaman babamın cezaevinde olduğunu bile söyleyemiyorum çünkü babam cezaevinde dediğim zaman insanlar bana soracak, diyecek ki baban neden, neyden yatıyor. Baban 50 yaşında. Hani gerçekten de çok acı veren bir şey. Çok çok acı veren bir şey. Çok zor bir süreç, ne yazık ki. (Katılımcı 1)

Foucault'nun dışarıda bırakılmanın içeri konulmakla aynı şey olduğuna ilişkin iddiası kuşkusuz hükümlü aileleri bağlamında söylenmemiştir. Fakat bu bağlamda söylenmiş olsaydı “Dışarıda bırakılmak içeri konulmanın daha fazlasıdır” olarak düzeltilmesi gerekirdi. Katılımcı 16'nın hükmün kesinleşmesi sürecinde yaşadıkları ve dışarıda olmaya dair düşünceleri bu iddianın temelini ortaya koymaktadır:

Şundan emin olarak söyleyebiliyorum. Cezaevi içeriye konanın cezalandırıldığı bi yer. Ama cezalandırılan aslında cezaevine konulan değil kesinlikle. Onun yakınları, sevenleri. Eşi, çocuğu. O içerde bi süre sonra alışıyor. Durumu iyi demiyorum ama dışarda sorumluluğu hisseden kişi için çok daha büyük bi ceza. Her yönüyle. Cezaevi derken kime ceza veriliyor bi daha düşünmek lazım. (Katılımcı 16)

Bu bölüm sonlanırken araştırmanın özeti niteliğinde olan yukarıdaki ifadeye ek olarak görüşme yapılan hükümlü eşlerinden ikisi hükümlülük durumunun kendilerini rahatlattığını ifade etmiştir:

Mahkemede hüküm kesinleşince Allah affetsin ben rahatladım biliyo musunuz? (gülüyor) (Katılımcı 3)

O şahıs benim eşim değil, olamaz. Onun açısından yaşayabileceğimiz bir zorluk yok yani bu süreçte. Kendi öz kızına tacizde bulunmuş bi insan. Eski cezası da vardı zaten. Ama kendi öz çocuğuna taciz ettiği için hüküm giydi, 30 sene. O sebeple benim eşim falan olamaz. Bu yüzden yakalandı zaten. Maalesef bi çok insan eşiniz diyor. O insan benim eşim değil yani. Bizim o insanla alakamız yok. (Katılımcı 15)

Bizimkisi bi mucize gibi oldu aslında. Ben çocuğumu kaybetmediğimi bi mucize olarak görüyorum. Onun cezaevinde olması, çocuğumun şu anda yaşıyor olması, sağlıklı olması ne biliyim bunlar benim için bi mucize. Öyle şeyler duyuyorum ki artık allah korudu diyorum. (Katılımcı 15)

Hükümlülük ile dışarıda kalan bireyin ve ailenin rahatlaması genel profilden farklılık göstermektedir. Katılımcı 3 eşi ile eşinin “eve köye hayretmemesi” sebebi ile çok uzun yıllar önce boşanmış ve çevre baskısı sebebi ile eşi hüküm giymeden bir yıl önce tekrar evlenmiştir. Eşi ile ikinci evliliğini hata olarak nitelendiren katılımcı eşinin hükmünün kesinleşmesinin ardından rahatladığını gülümseyerek dile getirmiştir. Katılımcı 15 ise eşinin kızına cinsel istismar suçundan hüküm giydiğini ifade etmiş ve eşinin cezaevinde olmasını mucize olarak adlandırmıştır. Bu söylemler, ailelerin suç öncesindeki yaşantısal deneyimlerinin ve hükümlü bireyin suç türü/hüküm sebebinin hükmün kesinleşmesi sürecinde aile bireylerinin hissettiklerinde etkili olduğunu göstermektedir.

4.2. AİLE SİSTEMİNDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER

*“Yırtarak geçiyor kalbimizden
Hayatı da törpüleyen zaman
Şuramızda bir şey var
Acıya benzer”*
(Arkadaş Z. Özger, 1997)

Aile, genel sistem kuramı bağlamında, ortak bir geçmişi paylaşan, duygusal bağa ve ortak amaçlara sahip en az iki veya daha fazla bireyi içeren, ailenin bütünü ve aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere hareket eden sistemli bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Özburun, 2018). *Sosyal Hizmet Uygulamasında Bowen’in Aile Sistemleri Yaklaşımı* isimli çalışmada Yıldırım (2020) da bireylerin biyopsikososyal iyilik halini biçimlendirmede etkin rol oynayan ailenin sistem olarak değerlendirilmesinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir¹⁰.

Tadros ve Ogden (2020) ebeveyn hapsini yapısal aile teorisi perspektifi ile kavramsallaştırdığı çalışmada genellikle göz ardı edilmesine rağmen, aile yapısının hapsedilmeden derinden etkilendiğini ve bir aile üyesinin hapsedilmesinin bireylerin yaşamında özellikle ebeveynle ilişkinin bozulması, roller, kurallar ve sorumlulukların değişimi gibi noktalarda yankıları olduğunu söylemektedir.

Çalışmada (yapısal, stratejik ve sistemik aile terapilerinin bir sistemin kendini nasıl sürdürdüğünü tanımlayan genel sistemler kuramının ortaya koyduğu temel ilkelere dayanması (Özburun, 2018) ve hükümlü ailelerinin deneyimlerinin sosyal hizmete dair

---

¹⁰ Ailenin sistem olarak değerlendirilmesinin kaçınılmaz olduğunu söyleyen yazar, Bowen’in aile sistemleri yaklaşımının kendini farklılaştırma, kronik kaygı, üçgenler, duygusal kopma, kardeş sıralaması gibi temel kavramlarını, uygulama sürecini, amaçlarını ve tekniklerini ele almıştır. Aile deneyimlerini anlamayı amaçlayan bu çalışmada da ilk etapta hükümlü birey dışında kalan tüm aile üyeleri ile görüşmeler yapılması ve araştırmanın kuramsal temelini Bowen’in aile sistemleri yaklaşımının oluşturulması planlanmış olup çocuklarla çalışma konusundaki etik çekinceler sebebi ile bu plan gerçekleştirilememiştir.

Saha çalışması sırasında üçgenler, duygusal kopmalar ve kardeş sıralamasına ilişkin veriler elde edilse de aile üyelerinin tümü ile görüşülmemesi, araştırmanın bu konudaki çekinceleri ve çalışmanın uygulamamüdahale içermemesi sebepleri ile araştırmanın kurgulanması ve analizi esnasında Bowen’in aile sistemleri yaklaşımı kullanılmamasının daha doğru olacağı düşünülmüş, bahsi geçen yaklaşımdan yalnızca genogramların oluşturulması noktasında yararlanılmıştır.

bir bakış açısı ile genel sistem kuramı ilkeleri bağlamında ele alınabileceği düşüncesi ile) hükümlü aileleri, genel sistemler kuramı çerçevesinde ele alınmıştır.

Genel sistemler kuramı bağlamında aile ortak bir geçmişi paylaşan, ortak amaçları ve duygusal bağı olan bireyleri içeren, aile üyelerinin ve bütünün ihtiyaçlarını karşılamak için stratejiler üreten, üyeler için kolaylaştırıcı, uyum sağlayıcı ve koruyucu bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Alt sistemlerden oluşan aile daha üst sistemlerin de bir parçasıdır ve ailenin düzeni ve etkileşimi tanımlanırken alt sistemler, roller, sınırlar, hiyerarşi ve kurallar üzerinde durulmaktadır (Yıldırım, 2020; Özburun, 2018).

Adli sistemler de ailelerin etkileşim halinde olduğu sistemlerdendir ve adli sistemler ile etkileşim ailede alt sistemleri, rolleri, hiyerarşiyi ve kuralları etkileyebilmektedir. Bu bağlamda hükümlü eşlerine *“Hükümlülük sonrası hayatınızda ve ailenizde neler değişti? (aile üyeleri arasındaki [eşler arasında ve -çocuk varsa- hükümlü ebeveyn-çocuk arasında, dışarıdaki ebeveyn-çocuk arasında]iletişim ve etkileşim, rol dağılımı, güç ilişkileri vs.) Bahsi geçen değişimler sizi ve ailedekileri nasıl etkiledi?”* soruları sorulmuş ve katılımcıların verdiği yanıtların aile tipinde ve yapısında, roller ve güç ilişkilerinde ve iletişim/etkileşim konularında yaşanan değişimler çerçevesinde şekillendiği görülmüştür.

4.2.1. Aile Yapısında Yaşanan Değişimler

Geçmişten günümüze toplumda yaşanan değişimler, aileleri de etkilemiş ve değiştirip dönüştürmüştür. Ailenin çevre sistemlerle etkileşimleri sonucu şekillenen aile yapısı, ailedeki etkileşimleri de şekillendirmektedir. Mayıs 2020’de yayınlanan İstatistiklerle Aile haber bülteni Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarını içermekte ve Türkiye’de 2012 yılında 3,69 kişi olan ortalama hane halkı büyüklüğünün azalma eğilimi göstererek 2019 yılında 3,35 kişi olduğunu, geniş aileden oluşan hane halkı oranının azalırken tek kişilik hane halkı oranının arttığını, 2019 yılında toplam hane halklarının %9,2’sini, tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan hane halklarının oluşturduğunu ifade etmektedir (TÜİK, 2020). Aile tiplerinde yaşanan bu değişim aile içi ilişkiler ve etkileşimi, sınırları, güç ilişkilerini ve rol dağılımlarını da etkilemektedir.

Hükümlülük durumunun toplumda yaşanan değişimler ve dönüşümlere oranla aileleri daha derinden etkilemekte olduğu söylenebilir. Çünkü toplumda yaşanan değişim ve dönüşüm gibi sürece yayılmayan, bir kriz durumu olarak karşımıza çıkan, hükümlü

bireyin sistemden eksilmesi ile başlayan bu süreç ailelerin yaşadıkları sorunlarla baş edebilme amacıyla kendi kök ailelerinin ya da eşlerinin ailelerinin yanına taşınmaları ile devam etmektedir.

Bu sebeple eşin hüküm giymesi sonrasında aile yapısında yaşanan değişimler bu başlık altında aile tipi bağlamında değerlendirilmiştir.

Karataş (2001, s.92) temel toplumsal birim olan ailenin çeşitli yapı ve işlevleri ile her toplumda varlığını sürdürürken dünyada en çok rastlanan yapısal iki temel aile biçiminden söz edilebileceğini söylemektedir. Ataerkil geniş aile ve bağımsız çekirdek aile olarak isimlendirilen bu iki aile tipine ek olarak bu tipolojinin geliştirilmesi ve genişletilmesinin de mümkün olduğunu söyleyen araştırmacı toplumsal değişme ve aileyi ele aldığı çalışmasında, bazı araştırmacıların parçalanmış aile, çözülen aile, geçici geniş aile gibi tipolojilerden bahsettiğine yer vermektedir.

Timur'un (1972) Türkiye'de Aile Yapısı isimli araştırmasının ilk bölümünde aile biçimleri ile ilgili tanımlara yer verilmekte, genel bir ifade ile geniş aile olarak isimlendirilen bileşik, ataerkil geniş ve kök aile arasındaki farklar belirtilerek bu üç geniş aile biçiminin özellikleri ve yaygınlığı üzerinde durulmaktadır.

Daha sonra araştırmacının araştırmasında kullandığı dört temel aile biçiminin saptandığı kitapta:

- Çekirdek ailenin eşler ve evlenmemiş çocuklardan,
- Ataerkil geniş ailenin aile başkanı ve evli oğlu-gelini ve torunlarından,
- Geçici geniş ailenin aile başkanının kendi anne babası ya da eşinin akrabalarından,
- Parçalanmış ailenin ölüm, boşanma gibi sebeplerle eşlerden birinin ya da her ikisinin bulunmadığı ailelerden oluştuğu söylenmektedir (Timur, 1972).

Duke University-The Kenan Institute for Ethics (2021) hapsedilmenin ailelere ve çocuklara etkisini ele aldığı yazısının başlığında hapsedilmiş kişilerin ailelerini “*broken family*” olarak isimlendirmektedir. Kuşkusuz bu isimlendirme ölüm, boşanma ya da evden uzakta çalışma gibi durumlarda eşlerden birinin ya da her ikisinin bulunmamasını anlatan parçalanmış aile kavramının hükümlülük olgusunu da kapsayacak bir ifade olarak düşünülmesine işaret etmektedir.

Araştırma kapsamında görüşme yapılan katılımcıların eşlerinin hükümlülüğünün ilk dönemlerinde uyduğu “parçalanmış aile” şablonu ekonomik ve psikososyal sorunların etkisi ile değişmiştir. Bu bağlamda katılımcıların büyük çoğunluğunun eşlerinin hüküm giymesinin ardından kök aileleri, eşlerinin aileleri ya da yetişkin çocukları ile yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Aile tiplerinde görülen bu değişimi ve birleşimi katılımcılar aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

Şu anda kendi anne ve babamla yaşıyorum. Eşim cezaevine girdikten sonra ailemin yanına yerleştim. (Katılımcı 2)

Eşim cezaevine girdikten sonra oğlum ve gelinim kızımın yanıma taşındı. (Katılımcı 1)

Eskiden oğlum görüncemle yaşıyordu. Biz aynı apartmanda oturuyoruz. Eşim cezaevine girince yanımıza taşındı. Kardeşiyle beni yalnız bırakmak istemedi. (Katılımcı 6)

İlk zamanlarda kendi evimde hiç kalamadım. Kayınvalidemlerle yaşamımı sürdürmeye devam ettim. Anne babası tabiki de anne babam. Ben de onların evladı gibiyim... Şu an evime de gidiyorum tabi ama kayınvalidemlerle yaşıyorum. (Katılımcı 13)

Eşinin ikinci kez hüküm giymesinin ardından oğlu ve gelininin yanına taşındığını söyleyen Katılımcı 9, eşinin ilk hükümlülüğünde kök ailesi ya da eşinin ailesi ile yaşamasa da -çocuklarla yapamayacağı düşüncesi ile- kendi kök ailesinin ve eşinin ailesinin yakınına taşındığını aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

Amcan içeri girince ben yapamadım. Dedim çocuklar var. Burda aç kalmaktansa köye dönem. Annem babam da yakın olur, kaynanamgiller de var. Döndüm ben. 16 sene çok zor geçti, yoksuzluğunun. Filim gibi geçti. (Katılımcı 9)

Katılımcıların eşlerinin hükümlülüğü sürecinde yaşadıkları sorunlara çözüm olarak gerçekleştirdiği bu aile birleşmeleri geçici geniş aile olarak adlandırılmaktadır. Bireyin kendi kök ailesi ya da eşinin ailesi ile yaşama durumu kuşkusuz büyük değişikliklere gebe dir. Bu sebeple bazı katılımcılar eşlerinin yokluğunda psikososyal ve ekonomik sorunlar yaşasalar dahi “çocuklarının düzeninin bozulacağı” gibi endişelerle kabul etmemiş ya da deneyip “rahat hissedememe” gibi sebepler ile tekrar evlerine dönmüşlerdir:

Ben şeyi kabul etmedim, etmem de. Gidip de kayınvalidelere ya da annelere gitmek istemedim. Zaten ben bunalımdayım. Gerçekten bunalımdayım. Bi de iki çocukla onların da düzenini bozamam. Hiç gitmedim. Kalmaya gidiyorum arada ama sonra evimize dönüyoruz. Bir iki günlüğüne hep. Ne annelere ne kayınvalidelere yerleşemem. İki taraf da teklif etti. Ben evime de kimseyi istemedim. Çünkü ben akşamları 9-9 buçukta yatırıyorum çocuklarımı evde biri olsa televizyon izlemek istese, başka bi planı olsa ben onlara hayır diyemeyeceğim için evde de kimseyi istemedim. Dedim siz de gelmeyin çocukların da düzeni kaçmasın. Çünkü şımarıyolar anneanne babaanne görünce. Huyları değişiyö. O yüzden evde de kalsın diye kimseyi istemedim. Tek başıma halletmeye çalıştım her şeyi iyi ki de öyle yapmışım, yapıyorum diyorum kendime. Çünkü eğer birinin üstüne gidip yerleşseydim onlarla gerilmek çocukları da yaralardı diye düşünüyorum. Çünkü ben zaten üzüntülüüyüm. (Katılımcı 10)

İçeriye girdikten sonra kendi evimde durdum. Onlar teklif etti de ben gitmedim. Evimi kapatıp da gitmedim. Alıştığımız bi düzen var dedim. Benim, çocukların. Gitmedim o yüzden. (Katılımcı 12)

Bunun üstüne ben kayınvalidelerin yanına taşındım. Orada bi süre kaldım. Çalışmıyodum o dönem. Bi süre onlarla kaldım ama yine de rahatsız oluyodum. Kayınvalidemin bi torunu var 25 yaşında, erkek bi torunu var. Onunla birlikte kalıyo. Annesi doğumdan sonra ölmüş o zamandan beri kayınvalidem kendi torunu değil de oğlu gibi büyütmiş. Hep birliktelerdi. Ben yerleştiğimde de e ister istemez rahatsız oluyosun. Dulsun yani. Kızımın düzeni de çok bozuldu. Bi oraya bi buraya. Anneanne, babaanne, bazen halalar. Çocuğum düzen tutturamadı. Sonra baktım olmuyo, eve geri döndük. (Katılımcı 4)

Katılımcıların kök aileleri ya da eşlerinin aileleri ile yaşaması ya da yaşamayı denemesi kadın katılımcılarda ekonomik ya da “dul kadın olarak tek kalmama” düşüncesinden kaynaklansa da eşi cezaevinde olan erkek katılımcılar bu süreçte ekonomik bir sorun yaşamadıklarını, yalnızca çocuk bakımı ya da yemekler gibi konularda ailelerinden yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Bu durumu Katılımcı 7 aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

-İlk zamanlarda ben annelerle kaldım bi süre. Taşınmadım ama tamamen. Yani yardım ediyolardı, gittiğimde sıcak bi yemek oluyodu mesela. Buraya taşın oğlum karın çıkana kadar dedi annem ama evimden taşınmaya gerek yok dedim. İlk zamanları atlattıktan sonra döndüm eve. (Katılımcı 7)

-Şu an yemeği yapıp size mi getiriyorlar?

-Yok artık yumurta kırıp yiyorum (gülüyor). (Katılımcı 7)

Yukarıda verilen örnek göz önünde bulundurulduğunda aile tiplerinde yaşanan değişimlerin cinsiyete göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Eşi hükümlü olan kadın katılımcıların çoğunluğu bu süreçte kök ailesi, eşinin ailesi ya da çocukları ile yaşamaya devam ederken -devam etmese bile bir kısmının denediği görülmektedir- erkek katılımcılarda durumun farklı olmasının toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu duruma en farklı örneği ise Katılımcı 14 vermiştir. Eşi cezaevinde olan katılımcı “başlarında erkek olmadığı için” çocuklara söz dinletemediğini, baş edemediğini söyleyerek çocuklarını devlet korumasına verdiğini ifade etmektedir:

Kızım altı ay kaldı yurttan, oğlumun da yedinci ayı. Arkadaş çevresi, başımızda erkek yok baş edemedim. Geceleri çıkıp sokaklarda çocuk arıyordum. Yetemiyordum. Devletin korumasına onu korumak için verdim. Her gün arıyorum, yanına gidiyorum görüşüyorum oğlumla. Bi anneye evladının olmaması çok kötü bi şey. Ama onun iyiliği için dayanmak zorundayım. Çocuğumu kaybetmektense orda olmasını tercih ediyorum. Babamız yok. Bizim şu an dayancak dağımız yok. Dağımız yıkık bizim. (Katılımcı 14)

4.2.2. Rol Dağılımı ve Güç İlişkilerinde Yaşanan Değişimler

Öztürk (2014) eşine şiddet uygulayan erkeklerle yaptığı çalışmasında, aile birliğini toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde kuran bir kurum olan evlilikte, erkeğin kadın emeği üzerindeki denetiminin toplumsal cinsiyet düzeninin dayandığı temeller ile şekillenmekte olduğunu söylemektedir. Kadınların ücretli iş yaşamına katılmasının engellenmesi/kısıtlanması, “evinin kadını” ve çocuk bakımını üstlenmesine yapılan vurgunun sonucu olarak “çocuklarının anası” olmasının beklenmesi gibi görünümüleri olan toplumsal cinsiyete dayalı bu düzen yalnızca eşine şiddet uygulayan erkekler ve şiddetin söz konusu olduğu aileler için geçerli değildir.

Evlilik ve aile kurumu bahsedildiği gibi toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde kurulmakta ve kişilerden beklenen görevler olarak tanımlanabilecek rol dağılımı kavramı geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine göre düşünüldüğünde erkeğin eve para getirmesi, kadının evi çekip çevirmesi yani “dişi kuş olarak yuvayı yapması” olarak açıklanabilmektedir. Eşitlik noktasında çeşitli açmazlara yol açan bu durum, güç

ilişkilerini de etkileyebilmekte ya da bu durum güç ilişkilerinin etkisi ile bahsedildiği gibi şekillenebilmektedir.

Hükümlü ailelerinin yaşam deneyimleri bağlamında ailelerin hükümlülük öncesine dair bilgileri yöntem kısmında verilmiş olup hükümlülük sonrası rol dağılımı ve güç ilişkileri bu başlık altında incelenmiştir. Güç, güçlü olma, ekmek parası kazanma, aileyi koruma ve başında durma gibi özelliklerle bir arada olan erkeklik ve babalık, eşi hüküm giyen kadın katılımcıların söylemlerinde sık sık vurgu yapılan bir noktadır.

Katılımcı 1 de bu doğrultuda, eşi dışında aile üyelerinden herhangi birinin cezaevinde olmasının aileyi bu kadar etkilemeyeceğini söylerken baba rolüne vurgu yapmış ve bu süreci dağılmak olarak tanımlamıştır:

Eşim yerine aileden başka biri cezaevinde olsa bu kadar olmazdı. Baba olması çok etkili. Babaları cezaevinde olmasa bu kadar dağılmazdık. Her şey değişti. (Katılımcı 1)

Baba rolü vurgusu ve baba içerideyken annenin hem anne hem baba olması da katılımcılar tarafından sık sık dile getirilmiş ve değişen rollere vurgu yapılmıştır:

Erkeğin de kadının da sorumluluğunu alıyo dışardaki. (Katılımcı 8)

Şu an çocuğumun hem anne hem babasıyım. Baba figürü eksik onu da ben tamamlıyorum yani. (Katılımcı 4)

Ben hem ana hem baba oldum. Allah kimsenin başına vimesin. Çok zor oliyi. Çocukları öyle böyle büyüttüm. Öyle böyle geçti işte, Allah kimsenin başına vimesin, çok zor oluyo böyle şey. (Katılımcı 9)

Bizim evde herkes her bulduğu işi yapıyordu önceden. Baba olmadığı için bütün iş bana kaldı. Onlarla yeterince ilgilenemiyorum artık. Yemek de bende ütü de bende alışveriş de bende. (Katılımcı 10)

Cezaevine girdikten sonra evin kirası, geçimi her şeyi bana kaldı. (Katılımcı 12)

Betül hanım ben evin her şeyi oldum bu süreçte. Çocuklar ilk etapta babanın kontrolüne alışmış oldukları için beni zorladılar. Ama sonra baktılar ki anne de baba da benim onlar da anladı. Şu an çocuklarıma da bakıyorum, ev işlerini de hallediyorum, dışarı işlerine de koşuyorum. (Katılımcı 15)

Katılımcı 15'in söylemleri rol dağılımı ve güç ilişkisini doğrularken babanın eksikliği, ailelerde otorite boşluğu yaratabildiği gibi annenin otorite figürü olmasına ya da çocukların başka bir baba figürü arayışına da sebep olabilmektedir.

Ailede yaşanan otorite boşluğu ile ilgili Katılımcı 8'in söylemlerine yer verilirken "baba" ya da "otorite figürü" arayışı Katılımcı 2'nin söylemlerinde yer almaktadır:

Çocuklar beni hiçbi şekilde dinlemiyorlar. Babanın biraz otoriteliği vardı yani. Baba derler ya gölgesi yeter diye. Baba evin içindeyken bi düzenleri vardı. Şu an hiçbi şekilde ben sözümü dinlettiremiyorum. Kendilerini tablete veriyolar, televizyona veriyolar. Tableti ellerinden alsam televizyona düşüyolar. Onların da psikolojisi iyi değil. Onlara da fazla bi şey diyemiyorum, kızamıyorum da. Kendi psikolojimi onlara yansıtmak istemiyorum. (Katılımcı 8)

Çok zorlu geçiyo, çünkü baba olmuş olsa ben babamın yanında kalıyoken bi şey isterken babamdan istiyorum. Ama kızım açısından güç bende. Baba yok çünkü. Bi şey isterken bi şey yaparken anne babama da söyleyelim de şunu yapalım demiyö. Anne izin verirsen bunu yapalım diyo. Dedesini babası olarak da görebiliyor. O benim dedem ben biliyorum ama öğretmenim bana bugün gidin babanıza sarılın dediğinde ben babam yok diyemedim. Onun için geldim dedeme sarılıyorum. Babam yoksa dedeme sarılıyorum diye söylüyor. (Katılımcı 2)

Katılımcı 2'nin söylemine ek olarak babanın -Katılımcı 1'de aile yaşam döngüsüne bağlı olarak dedenin- "koruma" görevini annenin -Katılımcı 1'de anneanne olarak karşımıza çıkmakta- üstlenmesine Katılımcı 1'in söylemlerinde rastlanmaktadır. Güç ilişkileri konusunda bahsi geçen bu durumlar ise aşağıdaki söylemler ile anlaşılmaktadır:

Torunum geçen gün konuşuyoruz öyle. Bizim komşu gelmiş, 22 yaşında kızı var. Ne yapalım senle diye konuşuyo, oynuyo falan. Torunum dedi ki benim anneannem var. Kız da dedi ki ben senin anneanneni alıcam diyo. Döndü çocuk birden irkildi böyle, abla diyor anneannemi alma. O da niye dedi gülererek. Çocuğun ne tepki vereceğini bilmiyoruz ya, bilemiyoruz. O çocuğun verdiği cevap ney biliyor musunuz? Orda ben zaten koştum, içimden ciğerim parçalandı. Abla sen benim anneannemi alırsan benle annemi kim koruyacak diyo. Benle annemi kim koruyacak? Orda ben zaten bittim böyle. İçeride bikaç kişiyiz herkes dondu, çocuğa baktı direk. Anneannemi alma lütfen, alma anneannemi diyo. O bizi koruyo. Dedem yok. (Katılımcı 1)

Babanın yokluğunda annenin çalışmaya başlayıp eve "ekmek getirmesi" ya da kamusal alandaki işleri devralması gibi rollerin dağılımının yeniden yapılandırılmasını gösteren süreçler ailelerin yaşam döngüsünden etkilenmektedir. Katılımcı 1'in annesi ile babası

boşanmış olan torunu, hükümlülük öncesinde dedesini baba figürü olarak benimserken hükümlülük sonrasında “koruma” görevini anneannesine devretmiştir. Bu durum yalnızca çocuğun o anda dile getirdiği bir benzetme değil, aile sisteminde yaşanan değişimin bir yansımasıdır.

Aile yaşam döngüsüne göre rol dağılımı konusunda yaşanan değişimler Katılımcı 6'nın söylemlerinde de görülmektedir. Katılımcı 6 cezaevi sonrasında çalışmaya başladığını, eşinin cezaevine girmesi ile sorumluluğun kendisine bindiğini dile getirirken evin geçimi noktasında sorumluluğu oğlunun aldığını, evin erkeği olduğunu söylemektedir:

Eşim olmayınca yokluğunu hissediyoruz tabi her anlamda. Cezaevinden sonra ben çalışmaya başlamak zorunda kaldım mesela. Yani öyle aman aman kazanmıyorum ama bi ihtiyacını körlüyo işte insanın. Pazar harçlığı oluyo hiç olmazsa. (Katılımcı 6)

Ev temizliğine gidiyorum, eşim cezaevine girdikten sonra. Eşim cezaevine girmeden önce sorumluluk ondaydı. Şimdi ister istemez çocuklar var, sorumluluk anneye biniyor yani. Dışarıyı bilmiyorsun, nasıl insanlarla karşılaşacağını bilmiyorsun, yani bilmiyorum zor. Oğlum önceden küçük halası ile oturuyordu. Onla yaşıyordu yani. Aynı apartmanda oturuyoruz biz. Bu olay olunca yukarı geldi. Yanımıza taşındı, beraber kalıyoruz. Ne yapsın? Annesiyle kardeşini bırakmak istemedi, evin erkeği oldu işte. Yapılacak tüm işleri onla konuşuyoruz. O evin görevini aldı yani bi yönden. Ben pek dışarıyı bilmiyorum. Eşim varken hep eşim hallederdi. (Katılımcı 6)

Katılımcı 6'nın oğlunun ev içerisinde üstlendiği rolün yanı sıra Katılımcı 8 kızının bu süreçte büyüdüğünü, evin ikinci annesi olduğunu dile getirmektedir. Bu durum çocukların cinsiyetine göre geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinden birini üstlenmesinin örneğidir:

10 yaşındaki 15 yaşındaki çocuğun konuşabileceği lafları konuşuyo çünkü benimle beraber o da büyüdü. Ben onlarla beraber büyüdüm. Bazen ekmek almaya giderim çocuklara yasak. Kızım derim kardeşlerine bak ben ekmek alıp geleyim. Bütün odaların kapısını, mutfak kilitlerim o kardeşlerine bakar ben gelene kadar. Bir anne gibi. O ikinci anne. Bu yaşta. Onun psikolojisi hepimizden daha çok bozuk aslında. Çocukluğunu yaşamıyo bile. O da bi anne gibi anneye destek, anneye yardımcı. (Katılımcı 8)

Erkek katılımcılara bakıldığında ise üç katılımcının da değişen roller ve güç ilişkileri bağlamında eşi cezaevinde olan kadınlar kadar sorun yaşamadıkları görülmektedir. Erkek katılımcılar eşlerinin ve çocuklarının annelerinin hükümlülüğü sonrasında ev işleri ve çocuk bakımı gibi konularda zorlansalar da erkek katılımcıların kadınların aksine hem

anne hem baba olmadıkları, çocuklara bakım verenin aileden başka bir kadın olduğu görülmektedir. Ev işleri konusunda aldıkları sorumluluk sebebi ile “evin hanımı”na benzediğini iddia eden Katılımcı 7 ve diğerlerinin söylemleri bu durumu özetlemektedir:

Çamaşır, bulaşık, yemek bunlar sıkıntı oluyo benim için. Hiç yapmamışsın yani. İşten gelince hanımın önüne getirmiş her şeyi. Kalakalıyorsun o gidince. Ben bi süre annelerde kaldım. Sonra baktım olmayacak önlüğü takıp yemek de yapmaya başladım evin hanımı gibi. (gülüyor) (Katılımcı 7)

Ben o sürede çalıştığım için hem iş hem ev hem cezaevi görüşleri beni çok zorladı. Bir süre sonra anneme bıraktım çocuğu. Bırakmak zorunda kaldım. Çünkü evde sürekli birinin onunla olması lazımdı, henüz okula gitmiyordu. (Katılımcı 16)

Çocuklar perişan. Benim baldızım var. Eşim üç kız kardeş. Biri en küçüklere anne babasıyla hala. Diğeri de evli 4 yaşında bi kızı var. Allaha bu süreçte bizim kızlara da o bakıyor. Ben işe gidip geliyorum sürekli. Ben isteyken teyzesi ilgileniyor. Çocukların da kafası dağılıyor en azından. (Katılımcı 17)

Ben ev işlerinde eşime yardım ederdim ama yemekten çok anlamam. Çocuklar aç kalmasın diye baldız bize de sürekli yemek taşıyor. (Katılımcı 17)

Hükümlü ebeveynin yokluğunun ardından yaşamaya devam edebilmek adına uyarlanan aile sisteminde genel olarak toplumsal cinsiyet rollerine bağlı rol dağılımının yeniden yapılandığı, geride kalan ebeveynin güç hiyerarşisinde yükseldiği görülse de hükümlü ebeveynin cinsiyetinin ve ailenin yaşam döngüsünün yaşanan deneyimlerde etkili olduğu görülmektedir.

4.2.3. Aile İçi İlişkiler ve İletişimde Yaşanan Değişimler

Hükümlülük durumu, hükümlü bireyin aile sisteminden ayrılması sonrasında aileyi de bireyi de değişim ve dönüşüme sürüklemektedir. Bu süreçte bireyin yokluğundan kaynaklanan sorunlarla baş edebilmek amacı ile geride kalan aile üyeleri dışarıdaki ebeveynin kök ailesinin ya da cezaevindeki bireyin yanına taşınabilmekte, rolleri yeniden bölüşebilmekte ve rollerin yeniden dağıtılması sebebi ile güç ilişkilerinde değişimler yaşanabilmektedir.

Aile içi ilişkiler ve iletişim ise hem cezaevindeki birey hem de aile üyeleri için sorunlarla baş etme ve süreci sağlıklı atlatabilme için kolaylaştırıcı bir etken olarak düşünülebilir. Kolaylaştırıcılığının aksine hükümlü birey ile ya da geride kalan aile üyelerinin kendi

aralarındaki ilişkiler ve iletişimin değişimi süreçte çeşitli olumsuzluklara sebep olabilmektedir.

La Vigne, Naser, Brooks ve Castro (2005) Şikago bağlantılı 233 erkek mahkum ile yaptıkları araştırmada, hapsedilmenin aile içi ilişkilere (mahkumlar ve aile üyeleri arasındaki ilişkiler bağlamında) etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bahsi geçen çalışmada cezaevi öncesindeki olumlu ilişkinin hem cezaevi sürecinde hem de hükümlülük sonrası aile ilişkilerinde ve tahliye olan bireylere destek konusunda olumlu etkilerinin olduğu söylenirken cezaevi öncesi zayıf ilişkilerin olduğu ailede durumun tam tersi olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Mowen ve Visser (2016) da aile ilişkilerinin hapsedilme ile nasıl değişim gösterdiğine yönelik yaptıkları çalışmada, aile üyelerinin daha sık ziyaret etmesi üzerinde durmuş ve ziyaretlerin sıklığının olumlu değişikliklere yol açtığını dile getirmişlerdir.

Bu bağlamda eşinin hükümlülüğünün ardından aile içi ilişkiler ve iletişimde yaşanan değişimleri anlatan katılımcılardan, Katılımcı 2 ve Katılımcı 4 bu süreçte eşleri ile ilişkilerinin bozulduğundan bahsetmiştir. Katılımcı 2 eşi ile ilişkilerinde ve iletişimde yaşanan bu süreci eşinin tavırlarına bağlarken Katılımcı 4 eşinin hüküm sebebi nedeni ile eşinden uzaklaştığını ve görüşlerine dahi mecburiyetten gittiğini ifade etmektedir:

İlerleyen süreçte eşimin tavırları, okumama, çalışmama izin vermemesi, ailemin yanında olmama karşı çıkmayla falan ilişkimiz bozuldu. Ve ben şey gibi düşündüm yani ben ceza çekiyorum sen de benle birlikte çek. Bu algı oluşuyo artık. (Katılımcı 2)

Gerçekleri öğrendikten bi müddet sonra, eşimden çok doğal olarak soğudum. Uzaklaştım. Her seferinde görüşüne gitsem dahi bu benim omuzumda bi yükümü, bi zorunlulukmuş gibi hissediyorum ben. O adamı sevdiğim, görmek istediğim için değil. Bu adam çocuğumun babası görmem lazım diye gidiyorum. Sevgi, saygı hiçbi şey kalmadı ortada sadece zorunluluk. (Katılımcı 4)

Hükümlülük sonrası eşinin cezaevinde olmasından kaynaklı tavırlarının değiştiğini, sinirini kendisinden çıkarttığını, bir dönem eşinin kendisi gibi ceza çekmesi için önüne engeller koyduğunu düşündüğünü görüşme boyunca sıklıkla vurgulayan Katılımcı 2 bu süreçte boşanmayı düşündüğünü, bu düşüncesinde eşinin tavırlarının ve çevre etkenlerin

etkisini dile getirirken eşinin koğuştta yaşadığı olaylar sebebi ile boşanma düşüncesinden vazgeçtiğini anlatmaktadır:

Cezaevine girdiği ilk dönemlerde sinirini benden çıkartıyordu. Artık görüşüne dahi gitmek istemiyordum ama gidiyordum. Ben ona değer veriyorum oraya gidiyorum. Onu görmek için belli bi zorluktan da geçiyosun yine. Bu kadar zorlukla beraber ben en sonunda seni görmeye geliyorum. Sadece yarım saatlik bi görüş. Sana bu kadar değer vermişken sen beni kalbi kırık bi şekilde gönderiyorsun. (Katılımcı 2)

Hani ben zaten dışarda bu durumlarla savaşıyorum en azından ya bu zaten zor bi dönemden geçiyo bi de ben üstüne yüklenip de niye kendimden soğutmuyum diye düşünmesi lazım... Boşanmayı düşündüm bi ara, baktım eşimin hali tavrı değişiyö. Böyle davranışlarında farklılık oluyo bi sinirli, siniri senden çıkartıyo dedim herhalde bu hep böyle gidecek. Hani dedim biz çıksa da artık bu şekilde devam edicek. Karakter oturmaya başlıyo gibi düşündüm. (Katılımcı 2)

Çevre etkenler de zaten çok fazla. 18 yıl senin gençliğine yazık değil mi? Diyor herkes. 18 yaşındaydım girdiğimde. Evet düşünüyosun yaşım genç. Benim yaşındakiler daha yeni evliliklerini yaşıyo. Ben niye onlar gibi olmayım. Şeytan bi taraftan dürtüyo. Eşin de böyle davranırken sen niye beklilyosun bunu. Boşanma düşüncesi sonrasında eşimin koğuşunda intihar edenleri söyledi bana. Ordaki yaşadığı olaydan bahsediyodu bunu bildiği için söylemedi. Eşinden ayrılık haberini duyup da kendini orda ayakkabı bağıyla asan iki üç arkadaşından bahsetti. Sabah gözümü açtım dedi karşımda asılı duruyodu. Böyle anlatınca ben bi korktum. Bu içerdeki ölüm haberlerini söyleyince bi darbe de ben vurmak istemedim. Hani kendi hayatıma bakıyım derken onun da hayatını etkileyebilirdim. Boşancaksam da demesin ki ben içeriye girdim fırsat bildi boşandı gitti demesin. Anlaşamıyosak da dışarıya çıktıktan sonra evet ben seni bekledim ama iyiliğimden, senin canına bi zarar gelmesin psikolojik darbe de ben vurmuyum diye açmadım ama gördüğün gibi anlaşamıyoruz boşanalım, yollarımızı ayıralım. Bu düşüncedeyim artık. (Katılımcı 2)

Eşinin tavırları, çalışma ve kendi ailesi ile yaşama konularında yaptığı baskı ve çevreden gördüğü söylemlerin etkisi ile boşanmayı bir süre düşündüğünü fakat sonradan ertelediğini ya da vazgeçtiğini söyleyen Katılımcı 2'ye ek olarak, Katılımcı 3 eşi ile tekrar evlenerek hata yaptığını, eşinden boşanmak istediğini, kızının en başından beri babasıyla ilişkisinde sorunlar olduğunu belirtmiştir:

Aslında ben boşanmak istiyorum. Adam zaten hep böyleydi, ben kendim ettim kendim buldum. Daha hala aynı korkular içerisindeyim. Daha iyisini mi bulacan diyen bir sürü insan vardı çevremde eskiden. Daha iyisi buysa buyur sen evlen diyen yani. Kızım da zaten hiç bilmedi babanın ne olduğunu.

Benim çocuğuma bir kalem almamıştır ki kendisi. Hadi ben geldim buraya, boşandık. Yahu bu senin çocuğun. Bi ara bi sor. 16 yaşına kadar çocuğumu taş çatlasa iki kez aramıştır. Ha sadece boşandığımız dönemde de değil. Benim çocuğuma verecek sütüm yoktu biz evliyken. Ben zaten buna dayanamadım en çok da. Çocuk aç. Bakmıyor, gelmiyor. Sonra çocukla geldim buraya. Yıllar sonra da aynı hatayı ikinci kez yaptım. Tekrar evlendim de baba baba değil ki neden durup babasına üzülün bu çocuk? (Katılımcı 3)

Öncesinde eşi ile uzun bir ayrılık süreci olan Katılımcı 3'ün La Vigne ve diğerlerinin söylemlerine işaret eden ifadeleri, hükümlülük durumunun aile bireylerine etkisi noktasında fikir vermiyor gibi görünse de “Baba baba değil ki neden durup babasına üzülün bu çocuk?” sorusu cezaevi öncesindeki ilişkilere ve etkileşime vurgu yapması sebebi ile önemli görülmüştür.

Katılımcıların ve çocuklarının hükümlü bireyi cezaevinde ziyaretine dair bilgilere yöntem bölümünde genogramlarda yer verilmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen 17 katılımcının biri eşinin görüşlerine hiçbir şekilde gitmeyip çocukları ile eşini görüştürmezken beş katılımcı eşlerinin Ankara’da olmaması, çocuklarını bırakabilecek birilerinin olmaması ve maddi durumlarının el vermemesi gibi sebeplerle eşinin görüşlerine gidemediğini ifade etmiştir. 11 katılımcı bir şekilde eşinin görüşüne gittiğini/gidebildiğini söylerken katılımcıların çocuklarını görüşe götürmek konusunda çeşitli (kapalı görüşlerde fiziksel temas olmaması, çocuğun o ortamı görmemesi, covid-19 pandemisi gibi) çekinceler yaşadıkları ve genelde çocuklarını hükümlü ebeveyn ile telefon vasıtası ile görüştükleri gözlemlenmiştir. Çocuk sahibi diğer katılımcılar ise bu sürecin eşleri ile çocukları arasındaki ilişkiyi etkilediğini, çocukların bu süreçte yalnız kaldığını ve çocuklarda cezaevindeki ebeveyn karşı bir öfkenin var olduğunu ifade etmektedir:

Yalnız kaldılar çocuklar. Oyun arkadaşları yok. Babayla oyun oynuyolardı, bi şeyler paylaşıyolardı falan. Ben de mutsuzum bu da çocukları etkiliyor. (Katılımcı 10)

Çocuklarda ilk etapta babaya bi öfke vardı. Kızımda halen de bi tepki var. Halen de var. (Katılımcı 1)

Cezaevindeki birey ve eşi ya da cezaevindeki birey ve çocuklarına dair paylaşımların yanı sıra, ilişki ve iletişimde yaşanan değişimlerin yalnızca hükümlü eş ya da ebeveyn ve diğer aile üyeleri ile sınırlı olmadığı Katılımcı 17'nin söylemlerinden anlaşılmaktadır:

Eşim cezaevine girince ev alt üst oldu aslında. Çocukların başında anne olmaması çok zor. Biz her ne kadar arkadaş gibi de olsak anne kız ilişkisi gibi olmuyor. Her şeylerini konuşamıyorlar. Anne kızıyor bağılıyor ama iki dakika sonra barışıyorsun. Babada böyle değil ki. İnciniyorlar. Onları üzdüğüm zamanlar da oldu tabi. (Katılımcı 17)

Aile içi ilişkiler ve iletişimde yaşanan değişimler geride kalan ebeveyn ve çocuk ilişkisini de etkilerken dışarıdaki ebeveyn ve çocuklar arasında yaşanan sorunlar ya da karşılanmayan beklentiler kimi zaman cezaevindeki bireye de yansıyabilmekte, bu durum da hükümlü ebeveyn ve çocuklar arasında sorunlara neden olabilmektedir:

Oğlum seçim yapmak zorunda kaldı. Çünkü eşi istemedi bizi. Sakatlığıma neden oldu. Ondan sonra eşimin haliyle oğluma kızgınlığı vardı. Dile getirdi bunu defalarca. Böyle bir şeye nasıl müsaade edersin. Aileni, anneni, bacını nasıl bırakırsın? Gibisinden. Bundan dolayı eşimle oğlum arasında iletişim kopukluğu oldu. Yaklaşık bir sene kadar bir kopukluk oldu. Şu an yeni yeni iletişime geçmeye başladılar. Hatta iki aydır oğlum bakıyo babasına. İki aydır o cezaevine bakıyo. Birkaç defa da ben ameliyat olduktan sonra oğlum buraya geldi. Yeni yeni iletişim olmaya başladı aramızda. (Katılımcı 1)

Hükümlü birey ve eşi arasındaki ilişki ve etkileşim, çocukların hissettikleri, ailenin alt üst olması ve geride kalan ebeveyn ile çocuğum ilişkisinde yaşanan değişimlerin ardından katılımcılar sıklıkla çocuklarının babalarını tanımadığını paylaşmışlardır. Hükümlü ebeveyn ve çocuklarının ilişkilerine dair katılımcılar tarafından paylaşılan “ebeveyni tanımama” durumuna dair söylemler ise aşağıda yer almaktadır:

Kızım zaten hiç tanıyamıyordu. Kim olduğunu biliyo, babanın kim olduğunu biliyo ama onu tanıyamıyor. Neyi sever, neyden hoşlanır ya da neye sinir olur, neyi sevmez bilmiyor. Onunla aynı ortamda bulunmak nası bi duygu onu bile bilmiyor. İki defa babasının görüşüne gitti. İki sene önce ilk defa gitti. Bi de zannedersen üç yaşında falandı, ameliyat olmadan önce gitti. Cezaevi başka şehirde olduğundan dolayı, bi de zaten maddi açıdan zor durumdayız, gitsek kalacak yerimiz yok. Git gel nası yapıyım zaten hasta. Onun için çok fazla gidemedim. Ama telefon konuşmasını bu sene daha fazla yaptırmaya başladım. Çünkü tanımak istiyo. 10 dakika da olsa babayı tanımak istiyo. Telefonla konuşurken konuşturuyorum, konuşsun bağıni koparmasın. On dakika da olsa onu tanımaya çalışsın diye. Konuştuğunda bile şey diyo baba ne zaman geliceksin? Her konuşmasında bu var. Telefon kapanırsa eğer dut diye bi ses geliyor ordan anlıyorsun on dakika doldu artık, kapanacak birazdan. O dut sesi geldiğinde diyo ki kızım beni komutanlar çağırıyo gitmek zorundayım. Telefonu kapatmak zorundayım. Telefon kapandığı zaman anne babam benimle konuşmak istemediği için mi kapattı telefonu diyo. (Katılımcı 2)

Çocuğum babasından çok uzak. Bu yüzden baba ne? Baba ne demek? Bilmiyor. Tanımıyo çünkü. Götüremiyorum görüşlere. Çocuğum bana sorduğu zaman babam nerde diye ben yutkunamıyorum. (Katılımcı 4)

Okul çağı öncesi ve okul çağı ailelerde daha sık rastlanan babayı tanımama ve bir nevi arkadaşsız kalma gibi durumlar bahsi geçen ailelerdeki çocuklar için şüphesiz yaşanabilecek en zor deneyimlerden biridir. Adli sürece ve kurumlara aşına olmayan çocuğun kendisini bir anda krizin ortasında bulması sonrasında ebeveyn-çocuk ilişkisinin yönetilmesi hükümlü ebeveyn, bakım veren kişi ya da dışarıdaki ebeveyn ve çocuk için oldukça zor bir süreçtir. Medya ve eğlence sanatının pedagojik amaçlarla harmanlandığı sosyal bir proje olan Susam Sokağı'nın ebeveyni cezaevinde olan çocuklar için hazırladığı *Little Children, Big Challenges: Incarceration* (2021) isimli materyalde de sevilen birinin hapsedilmesinin büyük değişikliklere sebep olması nedeni ile hem çocuklar hem de bakım verenler için çok zor olabileceği, bu süreçte çocuğun rahatlamasının ve rehber ihtiyacının gerekli olduğu söylenmektedir.

Aile içi ilişkiler ve iletişim noktasında katılımcıların bir kısmı ise hükümlülüğün eşleri ile olan ilişkilerini etkilemediğini, ilişkiler ve iletişim noktasında değişim yaşamadıklarını belirtirken Katılımcı 8'in eşi ile arasındaki iletişimin aynı kalmasını her zaman eşinin arkasında durmakla birlikte ele alması dikkate değerdir. Katılımcı 14'ün paylaşımları ise cezaevinin sınırlayıcı etkisine güzel bir örnek oluşturmaktadır. Hükümlülük sonrasında aile içi iletişim ve ilişkiler konusunda değişim yaşanmadığını belirten katılımcı söylemlerine ve Katılımcı 14'ün aktardıklarına aşağıda yer verilmiştir:

O bana zaten yaşadığı hiçbir şeyi yansıtmıyor. İlişkimizin her evresinde açıkçası bu böyle oldu. Ben yansıtan tarafım o yansıtmayan taraf oldu. Öyle olunca da ilişkimiz hiçbir şekilde etkilenmedi. (Katılımcı 5)

Aslında benim eşimle aramdaki iletişim etkilenmedi çok fazla. Yani kötü anlamda etkilenmedi. Her zaman yanındayım ona destekçiyim yani. Arkasında duran bi ailesi yok benden başka. Benden başka kimsesi yok o yüzden ben de onu yalnız bırakamıyorum. Ona kızamıyorum da çünkü zaten düzgün bi aile ortamında yetişmiş. Bi şey diyemiyorum, kızamıyorum da yalnız zaten bırakamıyorum. Çünkü zaten bi çukurun içine girmiş bi de ben iyice itelemek istemiyorum. (Katılımcı 8)

Benim çocuklarım kendi babalarını zaten görmediler doğru düzgün. Gerçek babaları da gelse şu an çocuklar bunu baba biliyo. Babamız o diyolar. Benim kızım babasıyla konuşuyo telefonda. Bi baba diyo ağzından bi daha baba çıkıyo. Oğlumun da o şekilde. Eşimden de Allah razı olsun evlatları gibi sevdi,

değer verdi onlara. Zaten ben evlendiğimde çocuklar çok küçüktü. Ben hiç zorlamadım onu tanıdıkları gibi baba dediler. Ben hiç zorlamadım. İçlerinden geldi. Cezaevi de ilişkilerini etkilemedi yani. Sadece eşim şu an Hatay'da o yüzden biz ancak senede bir kez gidebiliyoruz görüşüne. O da Ramazan fitresi çok gelirse. Diyalogları çok güzel birbirleriyle ama uzakta olması sadece telefonda konuşabilmeleri zorluyor tabi. (Katılımcı 14)

Katılımcılara görüşme esnasında hükümlülük sonrası aile içi ilişkiler ve iletişim noktasında herhangi bir değişim yaşayıp yaşamadıkları, yaşadılarsa bunu nasıl tarif ettiklerine dair yöneltilen soruya verilen yanıtlar arasında olumlu değişimlerden de bahsetmek mümkündür. Katılımcı 16'nın söylemlerinden -bahsettiği sorunlar ve hükümlülük öncesinde birçok defa boşanma kararı almalarına rağmen- cezaevi sürecinin aile bireylerini yaklaştırdığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların olumlu yönde değişim olarak tanımladıkları söylemler aşağıda yer almaktadır:

Sevmek için görmeye gerek yok. Cezaevi görüşü bile sevmeye yetiyormuş ben onu öğrendim. Daha çok bağlandığımızı hissettik biz. Yani ben kendi açımdan söyleyeyim en azından. Ben daha çok bağlandığımı hissettim. Ne kadar çok sevdiğimin farkına vardım. Bu kaybettiğimiz yılları inşallah tamamıyla özgür kaldığı zaman telafi edeceğimize inanıyoruz. (Katılımcı 7)

Bizim eşimle olan iletişimimiz etkilenmedi. Daha çok sevgimiz arttı. Çocuklar için de öyle oldu. İnsan hani elindeki kıymetini bilmez de kaybedince anlar ya. Bizde de öyle oldu. Şu an birbirimizin kıymetini değerini sevgisini daha çok artırdı yani. (Katılımcı 11)

Bizim eşimle ilişkimiz hiç etkilenmedi. Daha çok sevgimiz arttı. Güvenimiz arttı. Her şey arttı ona karşı, aramızda eksilen hiçbir şey olmadı yani. Daha fazlası oldu. (Katılımcı 14)

Bizim zaten sorunlarımız vardı. Birçok defa boşanma kararı aldık. Sonra vazgeçtik. İlk zamanlar cezaevinde olması o sorunların üstünü biraz örttü aslında. Kenetlendik galiba bi süre. Mektuplaşıyoduk mesela. Özlem oluyodu. Bağları biraz daha güçlendirdi bi süre. (Katılımcı 16)

Merçil (2020, s.64) İstanbul ve Bursa'da düzenli olarak cezaevine ziyarete giden 18 yaşından büyük mahpus yakınları ile yaptığı araştırmasında toplumda yaygın olan inancın aksine cezaevlerinin her zaman aile ilişkilerini bozmadığını, aile bağlarını zayıflatmadığını, özellikle Türkiye gibi geleneksel toplumlarda hapsedilme sonrasında kişi ile ailesinin bağlarının güçlenebildiğini söylemektedir. Bu iddiayı katılımcıların söylemi ile destekleyen yazara göre mahpusun dışarıdakilerin desteği olmadan içeride

zorlanacak olması mahpusu aileye bağımlı kılarken dışarıdakilerin sorumluluklarını artırmakta ve aileler bu sorumluluk bilinci ile cezaevindeki birey ile kenetlenmektedir.

Mahpus yakınlarında yaşanan kenetlenme ve desteklemeye devam etme durumuna ek olarak Merçil (2020, s.79) ilişkiler ve iletişim bağlamında çarpıcı bir gerçeklikten daha bahsetmektedir. Görüş esnasında birlikte olunan sürenin kısıtlılığı sebebi ile mahpuslar ve yakınlarının birbirini üzecek olayları paylaşmadıklarını, mahpusların cezaevinde yaşanan gerilimleri, sıkıntıları, sağlık sorunlarını yakınlarına hissettirmezken ailelerin de dışarıda yaşanan üzücü olayları anlatmaktan kaçındığını, ifade etmektedir.

Bahsedilenler doğrultusunda bu araştırmada da iki katılımcı bu sürecin saklama/gizleme gibi durumları beraberinde getirdiğini dile getirmiştir. Katılımcı 11 eşinin hükümlü olduğu sürede kardeşinin vefat ettiğini ve bunu eşinden gizlediklerini, eşine olan bitenleri anlatamadıklarını ifade ederken Katılımcı 12 eşinin cezaevinde çalışma durumunu uzakta olduğu için öğrenilmeyeceğini düşünerek kendisinden gizlediğini belirtmiştir:

Eşime anlatamam ki. Ona olan biten hiçbir şeyi anlatamıyoruz. Hep iyiyiz mutluuz yani ona öyle gösteriyoruz. İçerde sonuçta o. İnsan bi de bize üzülün istemiyor. Mesela geçen sene kardeşi vefat etti. İnanır mısın biz daha söylemedik. Soruyor eşim kardeşini görüşlerde. İyi diyoruz, selamı var diyoruz, şöyle yaptı, böyle yaptı diyoruz. Yalan söylüyoruz. (Katılımcı 11)

Cezaevinde şoförler odası varmış. Orada çalışıyormuş. Onu da sonradan öğrendim ben salak. Çalışıyomuş para kazanıyomuş. Hui dedim salak sen çocuklarının boğazından kesiyorsun ona veriyorsun. Orda sen çalışıyon bana niye demiyon. Orda kadınlarla biz görüşe gidiyoruz. Onun bölümünde bi kadınla görüşe gircez. Konuştuk. Ya dedi senin eşin de çalışıyomuş. Senin eşinin adı Enes değil mi? Abooo dedim ben ne kadar salağım. Söylemedi bana. Vurdumduymaz. Uzakta ya. Kendisi de söylemezse öğrenilmez sandı. Bi gün görüşte sen bana para yatırmadın dedi. Niye yatırıyım Mehmetçiğim dedim. Sen burda çalışıyomuşsun, sen diyon mu al bikaç kuruş çocuklarıma diye. Okula gidiyolar şey yapıyorlar. Sen nerden biliyon dedi. Dedim kuşlar söyledi. Ondan sonra para mara göndermedim daha. Benden, çocuklarından gizliyor ya bakar mısın?... (Katılımcı 12)

Katılımcı 12'nin paylaşımı elbette aileyi üzmemek için gizlenen bir gerçeklikle ilgili değildir. Bu durum da hükümlülük öncesi aile ilişkilerinin, bireylerin değer yargılarının değişik deneyimlere yol açabileceğinin ve mekânsal ayrımın saklama/gizleme gibi durumlara yardımının göstergesi olarak düşünülebilir.

4.3. AİLELERİN YAŞADIKLARI SORUNLAR VE GEREKSİNİMLERİ

*“Sen betonlar içinde, ben senin özleminde
Sen yangınlar içinde, ben mazlumun türküsünde
Aydınlığı aradık karanlıklar içinde
Sen dünün hasretinde, ben yarınların derdinde...”*

(Ahmet Kaya, Eylül’e İsyan Gibi)

Önceki başlıkta bahsedilmiş olan aile sistemine ilişkin değişimler ebeveyn hapsinin ardından parçalanmış ve tek ebeveynli aile formu kazanan ailelerin yaşadığı psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunların ve bu sorunlarla baş etme stratejilerinin bir yansıması olarak düşünülebilir. Aile üyelerinden birinin cezaevinde olduğu durumlarda “kayıp”, “unutulmuş”, “gizli”, “görünmez” gibi sıfatlar ile tanımlanan geride kalan aile bireyleri görünmemenin ötesinde pek çok sorunla karşı karşıyadır.

Lehalle (2019) de ceza infaz sistemi tarafından görünmeyen mahpus yakınlarının durumuna dikkat çekmiş, yakınların durumunu -kendilerinden beklenen adli işlemlerle, cezaevindeki bireyle ve cezaevi sonrasında topluma katılımın kolaylaşması ile ilgili sorumluluklara rağmen ceza infaz sistemi tarafından unutulmaları sebebi ile- çetrefilli olarak tanımlamıştır.

Türkçe alanyazında tutukluluk/hükümlülük durumu genellikle içerideki bireyler bağlamında değerlendirilse de uluslararası alanyazın bu durumun aileye etkilerini de sıklıkla ele almaktadır (Sharp & Marcus-Mendoza, 2001; Dallaire, 2007; Arditti, Lambert-Shute, & Joest, 2003).

Her ailenin farklı olduğu ve hapis cezasının aileler için farklı deneyimleneceği kabulüne rağmen ülkeler özelinde ve dünya genelinde yapılan araştırmalar oldukça yaygın bazı deneyimlere yer vermektedir. Tutuklanma ile başlayan bu süreçte aile bireylerinin izolasyon, korku, kaygı, keder, kayıp ve güçsüzlük gibi sayısız duyguyu bir arada yaşamalarının yanı sıra -özellikle evi geçindiren kişinin hapsedilmesi ile- ekonomik yetersizlikleri ve cezaevinden kaynaklı sorunları deneyimlemekte oldukları bilinmektedir (Chui, 2010).

Bu sebeple hükümlü aileleri hakkındaki alanyazın ve sahadan elde edilen veriler doğrultusunda bu başlıkta hükümlü ailelerinin yaşadığı sorunlara ve gereksinimlerine yer verilmiştir.

4.3.1. Psikososyal Sorunlar ve Gereksinimler

Bülow (2014) hükümlülüğün ailede yaşanan doğal ayrılma ve parçalanmalar ile aynı kefeye konulamayacağını, bu durumun toplumun diğer üyeleri tarafından doğal ayrılıklardan biri olarak görülmeceğini, bu sebeple de sempati ile karşılanmadığını söylemektedir.

Geller ve diğerleri (2012) ise hükümlülük sebebi ile parçalanmış ailelerin ayrılık sürecinin daha yıkıcı olmasının yalnızca toplumun tutumundan kaynaklanmadığını, cezaevinin etkin bir faktör olduğunu ifade etmektedir. Bireyin suç işlemesi ile başlayıp cezaevine uzanan bu yolda bireyin özgürlüğünün kısıtlanması, serbest hareket edememesi, yemek yeme ve uyuma gibi ihtiyaçlarının isteği dahilinde gerçekleştirilememesi ve ailesinden uzak kalması gibi etkenler hükümlü bireyin psikososyal iyiliğinde etkiliyken geride kalan aile üyeleri hem içerideki parçaları için üzülmüş endişelenmekte hem de kendileri için mücadele etmektedir.

Hükümlü ailelerinin yaşam deneyimlerini anlamayı amaçlayan araştırmada, hükümlü ailelerinin yaşadıkları psikososyal sorunların ve gereksinimlerinin anlaşılması için katılımcılara *“Eşinizin hükümlülüğü sizi ve aile üyelerini psikolojik ve sosyal olarak nasıl etkiledi?”*, *“Eşinizin hükümlülüğünün psikolojik ve sosyal etkileri karşısındaki gereksinimleriniz neler (di)?”* soruları yöneltilmiştir. Katılımcıların bahsi geçen sorulara vermiş olduğu yanıtlar doğrultusunda oluşturulan psikososyal sorunlar ve gereksinimlere dair alt başlıklar ise aşağıda yer almaktadır.

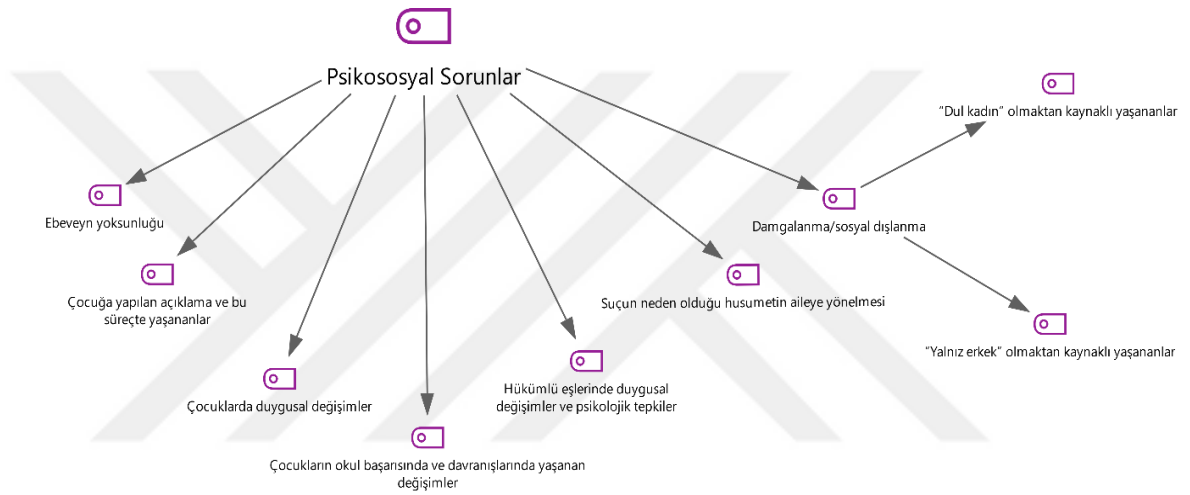
4.3.1.1. Psikososyal Sorunlar

Ebeveynlerin hapsedilmesi çocuk/çocuklara, hapsedilen ebeveynin eşine ve çocuğa bakım veren bireylere psikolojik, sosyal ve maddi sorunlar yaratabilmektedir (Arditti, Lambert-Shute, & Joest, 2003). Aile üyelerinden biri tutuklu ya da hükümlü olması durumu, yalnızca aile sisteminde yaşanan değişimler sebebi ile değil cezaevindeki bireyin

yaşadığı zorluklar nedeni ile de aileleri psikolojik olarak yıpratılmakta, “hükümlü yakını” olma durumu sosyal açıdan ailelerde baskı oluşturabilmektedir.

Hükümlü ailelerinin deneyimlediği psikososyal sorunlara daha yakından bakabilmek amacı ile oluşturulan alt başlıklar, *Psikososyal Sorunlar* temasının hiyerarşik kod-alt kod modeli doğrultusunda oluşturulmuş olup bahsi geçen modele aşağıda yer verilmiştir.

Şekil 7: Psikososyal Sorunlar Hiyerarşik Kod- Alt Kod Modeli

4.3.1.1.1. Ebeveyn Yoksunluğu

Rutgers Üniversitesi Hükümlü Aileleri ve Çocukları için Ulusal Kaynak Merkezi (National Resource Center on Children and Families of the Incarcerated) Hapsedilenlerin Çocukları ve Aileleri Bilgi Formu'nda (2014), Amerika Birleşik Devletleri'nde 2,7 milyondan fazla çocuğun hapsedilmiş bir ebeveyninin olduğunu ve bunun da her 28 çocuktan birine tekabül ettiğini söylemektedir.

Ülkemizde, anne ya da babası cezaevinde olan çocukların sayısına dair ne yazık ki herhangi bir istatistiksel kayıt bulunmamaktadır. Bu sebeple ebeveyn hapsini deneyimleyen çocukların sayısı bilinmemektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayınladığı Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri'nde yalnızca medeni durumu içeren

istatistiklerin bulunduğu¹¹ (TÜİK, 2021) ve ebeveyni cezaevinde olan çocukların sayısının bazı kaynaklarda üreme hızı/ebeveynlik ortalaması gibi veriler ile tahmini olarak hesaplanabilmekte olduğu bilinmektedir.

Ebeveyni cezaevinde olan çocukların sayısının bilinmemesinin yarattığı güçlük bu çalışmada evrene yönelik bilgi verilememesi ile sınırlı değildir. Eğitim, sağlık ve adalet sistemleri başta olmak üzere çocukların gözetilmemesinin, politikalarda göz ardı edilmesinin önünü açan bu durum çocuğun değeri konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır.

Oluşan soru işaretleri ve istatistikleri geride bırakıldığında Giray Sözen ve Akdaş Mitrani (2017), ebeveynin cezaevine girmesinin çocuk için önemli bir travma olduğunu, çocukların bu süreçte duygusal ve sosyal sorunlarla mücadele etmek zorunda kaldığını ve bu kriz durumunun tüm aile sistemini etkilediğini söylemektedir. Çocuğa, aileye ve topluma etkileri yakın zamana kadar göz ardı edilen hapsedme cezaları hapsedilen bireyin çocuğunu/çocuklarını, ebeveyn yoksunluğu ile karşı karşıya getirmektedir.

Katılımcı 13 ve Katılımcı 4 çocuklarının yaşadığı bu yokluk/yoksunluk durumunu çocuklarının baba kavramını bilmemesi ile ifade etmektedir:

Çocuğum şu an baba kavramını tam bilmiyor. Yaşı çok küçük şu an biraz konuşuyor. İki tane amcası var. Amcalarına baba diyo mesela. Ben çok etkileniyorum. Dedesine baba diyo mesela. (gözleri dolar). (Katılımcı 13)

Kızım şu an altı yaşında. Bütün bu olaylar olduğunda iki yaşındaydı. Babasının yokluğunu tabi ki hissediyor. Babayı bilmiyor belki, çevremizde gözüne sokarak babalığı gösteren insanlar yok, kuzenleri var ama temkinli davranıyor herkes yanımızda. Çocuğum eksikliğini hissetmesin diye. Ama yine de babasının yokluğunu hissediyor. Çizgi filmde bile görüyor. Kreşteyken bana tamam da neden beni hep sen alıyorsun babam neden gelmiyor diye soruyordu mesela. (Katılımcı 4)

Çocukların anne/baba kavramını bilmemesi kuşkusuz bilme ediminde yaşanan bir sorundan ibaret değildir. Çocuğun ebeveyninden ayrılması belki de yaşamı boyunca etkisi devam edecek bir travma olarak düşünülmelidir. Küçük çocukları olan katılımcıların ebeveyni tanımama/bilmeme konusundaki söylemlerine ek olarak aile yaşam döngüsünde

¹¹ Bu bağlamda 1 Ocak-31 Aralık 2019 arasında ceza infaz kurumuna giren evli ve boşanmış hükümlülerin sayısı 180349'dur.

genç erişkinler yetiştiren bir aile olan 6. ailenin katılımcısı ebeveyn yok (sun)luğunun farklı boyutlarına değinmektedir:

Kızım daha çok etkilendi. Belki daha küçük diyedir. İçine kapandı, dersleri düştü, arkadaşları ile görüşmek istemedi. Babası ile telefon görüşmelerinden sonra hala gözleri doluyor kızımın. Ne kadar suç işlemiş olsa da babası yani. Özlüyo çocuğum. Babasının bi koltuğu var televizyonun karşısında, bi ara ona kimseyi oturtmak istemedi mesela. Düşkündü de babasına. Şimdi babam çıktığında ben bu yaşta olcam, sence o zaman nasıl bi hayatımız olur anne diye soruyor mesela. Hayal mi kuruyor avunuyor mu inanın anlamıyorsunuz. Kız çocuğu olunca daha zor tabi. Oğlan evet evin geçimini üstlendi, çalışıyo, dışarda ama o bu kadar etkilenmiyor gibi. Gerçi o da etkileniyo. 29 yaşında yani. Evlense mesela, ne diyen kızın ailesine? İstemeye gitcez baba yok. Düğün yapcaz baba yok. Belki torun olacak dede yok. Evlenmem, evlenmiycem diye mesela. E düşününce kendini suçlu hissediyosun sen de. Daha küçük olsalar ayrı olurdu çok etkilenirlerdi ama bilinçli olunca da etkileniyolar. Hayatlarını değıştiriyor yani kökten. (Katılımcı 6)

Aile yaşam döngüsünün yanı sıra şimdiye kadar “ebeveyn” tanımı altında beraber ele alınan anne ve babanın yokluğu çocukları farklı düzeylerde etkilemektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde çocuğun temel bakım vereninin anne olması ve annenin hükümlülüğünün “temel bağlanma figürünü kaybetme” anlamına gelmesi nedeni ile yaşanan bu değışime dair erkek bir katılımcı olan Katılımcı 17 anne yokluğunu aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

Anne yokluğu çok kötü bi şey... (Katılımcı 17)

Diğer erkek katılımcılardan biri olan Katılımcı 16 ise eşi tutuklandığı zaman oğlunun annesinin yokluğunu anlamlandıramamasına dair sarsıcı bir deneyim paylaşmaktadır:

Çocuk o zaman dört buçuk beş yaşındaydı. Durumu bilmiyordu. Ama anneyi görmeyip sesini duymayınca kendi içinde bi şeyler yaşadığını biliyodum. Anlıyodum. Yani daha önce annesi ile görüşmediği zamanlar oluyordu. Ama en azından telefonda konuşuyorlardı ya da görüntülü görebiliyordu. Haber alabiliyordu yani. Çocuk görmeyince kendi içinde bi şeyler düşünüyordu görüyordum yani. Daha önce babamın vefat etmesi ile taziye durumunu az çok biliyordu oğlum. Ev çok kalabalıktı, dedesi yoktu. Annesinde de aynı süreç oldu. Bu kadar kişi var evde, annesi de yok. Annesini görmeyince annesinin ölmüş olabileceğini düşündüğünü düşünüyordum. Tabi çok güçlü bi çocuk o. İçine atsa da kendi kendini tedavi eden bi çocuk. Biz o ilk süreçte savcıdan özel izin istedik. Çocuk anneyi görsün kafasında böyle bi soru var onu giderelim diye. İzin verilmedi. Tutuklama ile beraber cezaevine gönderildi. Ben de savcı ile görüştim. Özel izin istedim, açık görüş istedim

çocuk için. Çocuk annesinin öldüğünü düşünüyor dedim. O da mümkün olmadı. (Katılımcı 16)

Bu başlığı bitirirken anne ya da babanın hükümlülüğünün çocuk için -tıpkı diğer aile üyelerinde olduğu gibi- doğal bir kayıp olmadığı ve bu durumda deneyimlenen ebeveyn yokluğunun çocuk/çocuklarda psikososyal sorunların odağında yer aldığı söylenebilir. Fakat araştırmanın kuramsal kısmında istisna olarak bahsedilen aile içi şiddet, ihmal ve istismar durumlarında bireyin hükümlülüğü aile üyeleri için olumlu bir gelişme olabilmektedir.

Eşinin kızına cinsel istismarından sonra hüküm giydiğini paylaşan Katılımcı 15 hükümlülük durumunun kendilerini ve kızını rahatlattığını, eşinin yokluğunun özellikle kızını mutlu ettiğini aktarmıştır. Suç türü/hüküm sebebine göre değişen deneyimlerin bir örneği olarak ele alınabilecek olan anlatı ise aşağıda verilmiştir:

O cezaevine girdikten sonra rahatladık diyebilirim. Özellikle büyük kızım rahatladı. Onu hatırlamıyorum bile ben. Görmemişim, tanımamışım. Öyle biri hiç olmamış sanki. Ekonomik olarak tabi çok zorlandık ama kurtulduk, rahatladık ya varsın aç kalalım. (Katılımcı 15)

4.3.1.1.2. Çocuğa Yapılan Açıklama ve Bu Süreçte Yaşananlar

Avustralya'daki tüm hükümlülerin yaklaşık %50'sinin ebeveyn olduğunu yani geride bıraktıkları, bu durumdan etkilenen çocuklarının bulunduğunu söyleyen Ulusal Avustralya Üniversitesi Çocuk ve Ergen Travma, Kayıp ve Yas Ağı (Australian Child and Adolescent Trauma, Loss and Grief Network, 2021), ebeveyn hapsinde çocuklara destek olmak amacı ile hazırladığı bilgi notunda ebeveyn hükümlülüğünün çocuğa söylenmesinin çok zor olduğunu fakat çocuğa olabildiğince erken açık ve dürüst bir açıklama yapmanın en iyi seçenek olduğunu söylemektedir. Çocukların çevrelerine karşı oldukça duyarlı bireyler olduğunun ve ailedeki konuşmalara kulak misafiri olabileceklerinin ya da kendisine bakım veren bireyin üzüntüsünü hissedebileceklerinin altının önemle çizildiği bu belgede:

- Ebeveyn hapsinin çocuktan saklanması için çocuklar için daha zor bir deneyim olduğu,
- Anlam veremedikleri yokluk durumunun çocukları daha derinden etkileyebileceği,

- Bu sebeple çocuklara olabildiğince basit açıklamalar ile durumun izah edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Çocukların çevrelerinde olup bitenlere karşı oldukça hassas olmaları ve gerçeği kendi kendilerine anlamaları ile ilgili olarak Katılımcı 8 ve Katılımcı 16'nın ifadeleri aşağıda verilmiştir:

Artık kandıramıyorum. Büyük kızıma artık en son söyledim söylemek zorunda kaldım. Kızım dedim baban cezaevinde dedim ama dedim sakın kardeşlerine söyleme hani onlar cezaevi nedir bilmiyorlar. En azından onun biraz akli eriyö 6 yaşında. Söyledim inanmadı, askerde dedim, çalışıyo dedim. Daha önce açık cezaevinde yattığında orda askerleri polisleri gördüğünde burası askeriye demiştim. Bu girdiğinde de aynı şeyi söyledim. Sen dedi yalan söylüyorsun anne dedi. Burası cezaevi dedi. Bizi kandırıyorsun dedi. Bi süre böyle izah ettim ama artık idare edemedim. Kandıramadım artık çocuğu. Söylemek zorunda kaldım.. (Katılımcı 8)

Çocuğa cevap vermek zordu ilk zamanlarda. Çocuğa hiç cezaevi demedim ben o zaman. Ama kendisi biliyordu. (Katılımcı 16)

Araştırma kapsamında görüşülen diğer bireyler de çocuklarına ebeveynlerinin hükümlülük durumları ile ilgili açıklama yapmanın oldukça zor olduğunu sıklıkla dile getirmiş, bu süreçte yaşadıklarını aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir:

Uzun süre hiç cezaevinde olduğunu söylemedim, bu yaşına kadar. Hep sakladım. Sürekli askerde, gidiyo çalışıyo, bizim için para biriktiriyor, evimiz olacak, senin odan olacak derken. Bu sefer ben istemeden ona bir sürü umut bağladım. Yani aslında olması gereken şeyleri onda daha çok isteme düşüncesi, duygusu aşlamışım bunu sonradan fark ettim. Arkadaş ortamında da zaten saklıyo. Babasının cezaevinde olduğunu saklıyo, söylemiyo. Cezaevinde olan kişilerin kötü olduğunu düşünüyö. Onu sürekli askerde diye tanıtıyo. Benim babam benden uzakta ama askerde. Kötü adamları yakalıyo diyo arkadaşlarına. Daha sonrasında ben ona öğretmeni ile konuştuktan sonra bana cezaevinde olduğunu ona söylemem gerektiğini söyledi. Davranış bozuklukları, bi şeyleri haddinden fazla isteme. Kuzenin babası ona para gönderdiği zaman anne benim babam çalışıyo para kazanıyo, e ablamın babası ona para gönderiyo benim babam niye bana göndermiyo diyordu. Hani bu şekilde konuşmalar başladığı zaman öğretmeni ona açıklamam gerektiğini söyledi. Tam da niye yattığını, niye böyle olduğunu söylemeden uygun bi dille açıklamam gerektiğini söyledi. (Katılımcı 2)

En küçük oğluma bir sene önce söyledim. O babasının yatılı işte çalıştığını sanıyodu. Hatta diyodu hadi baba artık gel herkesin babası dışarda top oynuyo yeter çalışma diyodu. Ben de diyodum ki oğlum çalışmasa bizim karnımız aç, senin ilaçlarını alamayız. Seni doktora götüremeyiz. Hep öyle

konuşuyodum ben de çocuğuma. Öğrendikten sonra baya bi rahatsızlandı. Ağır bi kriz geçirdi duyduğunda. (epilepsi) Bir ay hastanede yattı. Çok şükür şimdi kabullendi. (Katılımcı 14)

Ebeveynin suç işlediği için cezaevinde olduğunun çocuğa açıklanması çocuğun biyopsikososyal iyilik hali düşünüldüğünde dışarıdaki ebeveynin arada kaldığı ya da kalabileceği zorlu bir durumdur. Çocuğun kendi kendine keşfetmesi, olabildiğince basit bir şekilde durumun çocuğa açıklanması ya da çocuktan gizlenmesi dışarıdaki ebeveynin bu zorlu durum karşısında verebileceği tepkiler arasında yer alsada bazı durumlar dışarıdaki ebeveynin bu süreçteki tercihinde etkili olmaktadır. Örneğin eşi büyük kızına cinsel istismardan hüküm giymiş olan Katılımcı 15 eşinin hüküm sebebinden kaynaklı bu gerçeği sakladığını aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

Çocuklar babalarını soruyor. Sürekli soruyor. Cezaevinde olduğunu bilmiyorlar. Sadece büyük kızım biliyor. (...) Cezaevinde olduğunu söyleyemedim. Ne diyeyim ki? Babanız ablanıza bunu yaptı o yüzden girdi mi diyeyim? (Katılımcı 15)

4.3.1.1.3. Çocuklarda Duygusal Değişimler

Ebeveynin hükümlü olması gerçeğinin çocukla paylaşılmasının ve çocuğa uygun bir açıklama yapılmasının gerekliliğinin yanı sıra hükümlülük olgusunun çocuğa ve ailelere etkisine de odaklanan Ulusal Avustralya Üniversitesi Çocuk ve Ergen Travma, Kayıp ve Yas Ağı (Australian Child and Adolescent Trauma, Loss and Grief Network, 2021):

- Bu süreçte ailenin maddi olarak güçlük yaşayabileceğini, bu maddi sıkıntıların zaman zaman konut konusunda da etkili olabileceğini,
- Hükümlülüğün yarattığı olumsuzluklar karşısında ailenin taşınma ya da diğer akrabalar ile yaşama kararı alabileceğini,
- Arkadaşlardan ve aileden beklediği sosyal desteği göremeyebileceğini ve
- Çocuklar ve gençlerin ebeveynin olmamasından kaynaklı üzüntü, endişe ve öfke gibi duygular hissedebileceğini belirtmektedir.

Bu bağlamda Katılımcı 2 kızının babasına öfkeli olduğunu ve bunu davranışları ile yansıttığını paylaşırken Katılımcı 10 babanın hüküm giymesinin yalnızca babanın yokluğu demek olmadığını vurgulamış ve çocuklarının babaya hissettiği öfkeden ve bu öfkenin terk edilme düşüncesinden kaynaklanabileceğinden bahsetmiştir:

Arkadaşlarının ailelerinin, normal bir ailenin babası yanında olur. Benim babam neden yanımda değil? Yanımda olabilirdi düşüncesi var. Beni neden babasız bırakıyor diye tepkili bunu açık açık söylemiyor ama. Bunu kızgınlıklarıyla ya da birini babasının elinden tutarken gördüğünde benim elime tutunuyo, yapışıyo. Sinirle bakıyo. Bu şekilde belli ediyö. (Katılımcı 2)

Yani ortada bir hüküm var. Çocuklar bunu düşünüyor, üzüyorlar, kızıyorlar. Babanın suç işlemesi çocuk için sadece babanın yokluğu demek değil ki. (Katılımcı 10)

Küçüğüm özellikle çok bunalım geçirdi aylarca babasının adını anmadı, küstü. Sürekli saatlerce ağlıyodu ve böyle şaysız. Ortada bi şey yokken ağlıyodu durmadan. Çok sinirliydi, öfkeliydi. Bırakıp gitti diye düşündü herhalde. Öyle bi şey yok anlattık ama inanmadı yani. Hala da inanmıyor. (Katılımcı 10)

Terk edildiğini düşünmek ve çocuğun yaşadığı kızgınlığı Katılımcı 17 ise aşağıdaki gibi tarif etmektedir:

Çocuklar anneye ilk zamanlarda kızgındı galiba. Yani terk edip gitmiş gibi hissediyorlardı. Özellikle küçük kızım. (...) Annem bizi sevse böyle bi şey yapmazdı diye mi düşünüyor nedir? Kızgın anneye. İlk şoku atlatınca kızgınlığı biraz geçti ama hala da kızgın. (Katılımcı 17)

Çocuklarda ebeveyn hükümlülüğü sonrası üzüntü, endişe, ayrılık anksiyetesi ve öfke gibi duygulara ek olarak görüşülen katılımcılar sıklıkla çocuklarının bu süreçte içine kapandığını belirtmişlerdir:

Kızım çok etkilendi. Görüşlere falan gidip geldiğinde çok üzüyor, içine kapandı bu süreçte. (Katılımcı 6)

İlk zamanlardan itibaren büyük oğlum içine kapandı hala onunla ilgili tedavi görüyoruz. (Katılımcı 10)

Büyük oğlum içine atıyo. Bi şey söylemez o. Bi iki kere odaya girdim gözyaşlarını siliyodu ama. Ordan biliyorum yani. Niye ağlıyon diyorum söylemiyo. (Katılımcı 12)

Temalar ve alt başlıklar oluşturulurken çocukların duygusal olarak verdiği bu tepki önemli görülmüş ve araştırmacı tarafından pasif bir tepki olabileceği düşünülmüştür. Bu ihtimalin yanı sıra yeni bir ortama girdiklerinde ya da yeni birileri ile tanıştıklarında çocukların çekimser tutumlarının içine kapanma ile yakından ilgili olabileceği düşünülmektedir. Kuşkusuz çocuklar bu süreçte ebeveynlerinin yokluğu ile tanışmakta ve yokluğundan kaynaklı sorunlarla baş edebilmek adına dışarıdaki ebeveyn ile yeni bir

ortama girmektedirler. Araştırmacının mümkün olabileceğini düşündüğü bu ihtimale Katılımcı 2 aşağıdaki gibi ses kazandırmaktadır:

Ben evimiz bura dediğim zaman kabullenmiyor. Bize ait bi yaşamın olabileceğini biliyo. Burası bizim evimiz değil. Biz burda sadece yaşıyoruz diyebiliyor. Kendine oda istiyor mesela ben boş bi odayı ona güzel bi çocuk odası olarak yapmaya çalıştım. Elimden geldiği kadarıyla. Ama kabul etmiyor. Burası benim odam değil anne babam çıkana kadar ben burda durcam sadece diyebiliyor. Babam çıktığı zaman bizim evimiz olacak, benim kendi odam olacak. Kabullenmiyo hiçbi şekilde. Bu sebepten içine kapandı mesela bunu da hissediyorum. (Katılımcı 2)

4.3.1.1.4. Çocukların Okul Başarısında ve Davranışlarında Yaşanan Değişimler

Önceki başlıkta bahsedilen ve aktif bir tepki olan kızgınlık/öfke duygusunu iki çocuk babası olan Katılımcı 17 aşağıdaki gibi tarif etmektedir:

Çocuklar anneye ilk zamanlarda kızgındı galiba. Yani terk edip gitmiş gibi hissediyorlardı. Annem bizi sevse böyle bi şey yapmazdı diye mi düşünüyorlardı nedir? Kızgınlardı anneye. Hala kızgınlar. Ben olsam cezaevinde bu kadar etkilenmezdi belki. Anne yokluğu çok zor bir şey. (Katılımcı 17)

Katılımcı 17'nin üzerinde durduğu "anne yokluğu" hükümlü bireyin cinsiyetinin etkisini ortaya koyarken Giray Sözen ve Akdaş Mitrani'nin (2017) hazırladığı Bekleyen Çocuk Raporu'nu hatırlatmaktadır. Yazarlar bu raporda ebeveyn hapsinden etkilenen 6-11 yaş arası çocukların genellikle duygusal sorunlar yaşarken 12-17 yaş arasındakilerin davranışsal sorunlar yaşamakta olduğunu ve yapılan araştırmalarda hükümlü ebeveynin anne olması durumunda çocuğun duygusal sorunları daha şiddetli yaşarken hükümlü ebeveynin baba olması durumunda ortaya çıkan terk edilmişlik duygusunun öfke kontrol sorunlarına, okulda uyum zorlukları ve derslerde başarısızlık gibi sorunlara yol açtığının bulunduğunu ifade etmektedir.

Bu ifadeye paralel olarak Katılımcı 6 ve Katılımcı 10 çocuklarının babalarının yokluğunda okul başarısının etkilendiğini dile getirmektedir:

Babanın olmaması çok zoruna gidiyor. Derslerine de yansdı. (Katılımcı 6)

Büyük oğlumun en çok okul yaşamına yansdı. Benim çocuğum burs kazanacak durumdayken şu an tepetaklak olmuş durumda. Toparlayamadık hala. Canı ders çalışmak da bir şey yapmak da istemiyor. Dersleri berbat.

Öyle söyleyeyim. Küçük oğlumda da uyku problemleri¹² yaşıyoruz. Hala sabahlara kadar ışık açık uyuyor. (Katılımcı 10)

Ebeveyn hükümlülüğü yalnızca akademik anlamda okul başarısında ve okuldaki uyum zorluklarında etkili değildir. Ebeveynin aileden eksilmesi ve haneye pratik katkısının kaybolması ile yaşanan maddi sıkıntılar da çocukları davranışsal olarak etkileyebilmektedir. Ailelerin hükümlülük sürecinde yaşadığı maddi sorunlara ve maddi sorunlarla baş etme stratejilerine sonraki başlıklarda değinilecektir. Fakat psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak iç içe geçen bu sorunlar kümesinde ekonomik sorunların çocukların davranışlarında değişime yol açabilmesi Katılımcı 14'ün söylemleri özelinde çok kısa da olsa ele alınmıştır. Kızını maddi sorunları olduğu için okuldan aldığını söyleyen Katılımcı 14 ekonomik sorunlar, baba yoksunluğu, okul ile ilgili sorunlar ve davranışsal değişimler bağlantısını aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

Ben kızımı okutamıyorum. Maddi gücüm olmadığı için kızımı ben okuldan aldım. Sonrasında kötü arkadaşlar edindi. Sürekli evden kaçmaya başladı. (Katılımcı 14)

4.3.1.1.5. Hükümlü Eşlerinde Duygusal Değişimler ve Psikolojik Tepkiler

Hükümlü çocuklarının hükümlülük karşısında deneyimlediği duygusal, davranışsal zorluklara, ebeveyn yokluğu/yoksunluğuna ve durumun çocuğa açıklanması sürecine ek olarak hükümlü eşleri de bu süreçte duygusal değişimler yaşamaktadır. Sevilen bireyin yokluğunun yaşattığı derin bir üzüntünün varlığı bu süreçte ilk akla gelen psikolojik tepkilerdendir. Mutluluğun aksine ayrılıklar, cenazeler ve yaşanan kötü/travmatik deneyimlere dair bir duygu olan üzüntünün hükümlü eşlerinin hayalindeki “evli, mutlu, çocuklu” portresi ile uzaktan yakından ilgisi bulunmamaktadır ve bu duruma ilişkin olarak katılımcıların söylemlerine aşağıda yer verilmiştir:

30 yıllık kocam. Çocuklarımın babası. (...) Evin direği derler ya. Öyle yani. (...) Ben çok üzülüyorum. (Katılımcı 6)

Ben çok üzüldüm, dışarda çok ağladım. Bi kere falan sinir krizi geçirdim ama eşimin yanına gittiğimde hiçbi zaman ağlamıyorum. Güler yüzlü davranıyorum hep moral veriyorum. Geçecek sayılı gün diye. Ama ona karşı öyle moralli görünmeye çalışıyorum hep aslında o kadar iyi değilim yani. Çok üzgünüm. (Katılımcı 10)

¹² Katılımcı 10'nun diğer oğlunun yaşadığı uyku problemlerine değinmesi de çocukların davranışlarında yaşanan değişikliklerden biridir.

Hükümü öğrendikten sonraki iki hafta içerisinde üzüntüden 7 kilo verdim ben. (Katılımcı 10)

Sharp ve Marcus-Mendoza (2001) uyuşturucu sebebi ile hüküm giyen 144 kadın ile yaptıkları çalışmalarında, kadınların hapsedilme sonrasında çocuklarına ilişkin paylaşımlarının yoğun olarak depresyon etrafında şekillendiğini ve bu sorunun tüm yaş kategorileri için geçerli olduğunu bildirildiğini söylemektedir. Sharp ve Marcus-Mendoza'nın çalışmasına ek olarak alanyazında incelenen diğer araştırmalar da yoğunlukla depresyon üzerinde dursa da katılımcıların profesyonel desteklere ilişkin deneyimlerinde yaşanan sorunlar nedeni ile yaşadıkları duyguların adını koymakta zorluk yaşarken görüşme esnasında bu süreci “depresyon” olarak tanımlamadıkları görülmüştür:

Benim zaten psikolojim bozuldu. (...) Çocuklardan böyle hastalanan yok çok şükür. Ama oğlumla küçük kızım en çok etkileniyor. Onlara da üzülüyorum. Eşimin başına gelene, ailemin başına gelene de üzülüyorum, etkileniyorum. Düşünsenize evin direği yok. Kaç yıllık kocanız yok. Çocuklar babasız. Çok zor bi durum. (Katılımcı 11)

Ben inanılmaz kilo verdim. E insanın eşi yani. Yalnız yatıyosun, elini tutan yok, desteğin yok. Ben çok kötüydüm ya. (Katılımcı 14)

Kuşkusuz depresyon klinik bir tanı olup yaşanan her üzüntü ya da depresif ruh hali depresyon demek değildir fakat gündelik yaşama bu kadar yerleşen bu sözcüğün yaşananları tarif etmede kullanılmaması araştırmacıyı oldukça şaşırtmıştır. Depresyon tanısı olmasa ve katılımcılar bu süreci bu şekilde adlandırmasa dahi depresyon ile ilgili alanyazın incelendiğinde yalnızlığın depresyonda risk faktörlerinden biri olduğu görülmüştür. Eşlerinin hükümlülüğü sonrasında katılımcıların yalnızlık hissi yaşadıklarını sıklıkla dile getirmeleri ve yalnızlığın depresyon üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda önemli bir veri olduğu düşünülmüş olup Katılımcı 5 ve Katılımcı 14'ün yalnızlık ve yalnızlıktan kaynaklı hissettikleri/yaşadıkları aşağıda verilmiştir:

Ben kendimi hep anlatırken şöyle diyorum, herkes yanında ama kimsesizsin. Eşi insanın, hani evin direği diyorlar ya. Gerçekten öyle. Ne kadar kötü olursa olsun. İnsan eşinin gölgesine dahi muhtaç. Bi kadın her zaman güçlü, her zaman tek başına her şeyi başarabilir, her zaman ayakta durabilir ama eşinin gölgesine her zaman muhtaç. İnsan başta evlenirken ben başka bi adamla, ne kadar severse sevsin aynı evin içinde nasıl yaşıycam diye düşünüyö. Ama o evin içine girdikten sonra alışiyosun, onun sesine, onun varlığına, onun kokusuna dahi alışiyosun o evin içinde. Biliyosun iki kişisin. Hem evde hem

hayatta. Ama o gidince çok yalnız hissettim. En son duvarlarda hayalini görüyordum biliyor musunuz? (Katılımcı 5)

Akşam olunca (sesi titrer) ya ağlamak istemiyorum ama herkesin ışığı yanıyo, sofralar kuruluyo. Bizde sofraya kuruluyo boş, bayram oluyo bomboş yine. Yalnızız, kimsesiziz. (Katılımcı 14)

Yalnızlık ve özleme dair bir şiirin dizesini andıran “Herkes yanında ama kimsesizsin.” cümlesinin ve Katılımcı 14’ün sofraya betimlemesindeki eksik parçanın kalpte bıraktığı sızı, hükümlü eşlerinin yaşadıklarını “depresyon” olarak tanımlamamasının önemini gölgede bırakmaktadır.

Katılımcı 5 ve Katılımcı 14’ün duygu yüklü paylaşımlarına ek olarak erkek bir katılımcı olan Katılımcı 7 eşinin yokluğundan ve yaşadığı yalnızlıktan bahsederken evde gülen yüzle karşılayan birinin ya da sıcak yemeğin yokluğuna odaklanmakta ve yalnızlığa ek olarak eşinin korumasının altında olmamasına değinmektedir:

Psikolojik olarak çok etkiledi. Yok yani, yok. Kapıyı çaldığınızda açan yok, işten geldiğinizde bi sıcak yemeğiniz yok, gülen yüzle karşılayan biri yok. Yeni evlisin yani severek evlenmişsin. Biz görücü usulü evlendik ama birbirimizi sevdik yani. Bekliyorsun işte, yok. Bi yere gitti gelicek desen öyle değil. Orda o yalnız yatıyo evde sen. Cezaevi nihayetinde yani endişeleniyosunuz da. Tehlikeli insanlar var, tehlikeli olan zamanlar var. Senin koruman altında değil. Göremiyosun, özliyorsun. (Katılımcı 7)

Üç katılımcının bu süreci farklı ele almaları elbette hangi cinsiyetteki katılımcının süreci daha şiirsel ele aldığına yapılan bir gönderme değildir. Katılımcı 7’nin söylemleri toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında yorumlanması gereken bir ifadeye işaret etmektedir. “Güler yüz”, “sıcak yemek” ve “korumadan uzak olma” ifadeleri hükümlü bireyin cinsiyetine göre değişen deneyimlerin odağına toplumsal cinsiyeti yerleştirmektedir. Diğer erkek katılımcılardan biri olan Katılımcı 17’nin pişmanlığı ve kendini suçlaması¹³ da odakta yer alan toplumsal cinsiyet olgusuna işaret etmektedir:

¹³ Kendini suçlama ile ilgili olarak ebeveyni cezaevinde olan çocukların da suçluluk hissettiği katılımcılar tarafından bildirilmiştir. Bahsi geçen hükümlü ailelerinin yaşam döngüleri genç erişkinler yetiştiren aile - yani bahsi geçen çocuklar yetişkin bireyler- olduğu için çocuklarda yaşanan duygusal değişimler ile benzerlik göstermediğinden söz konusu başlığa dahil edilmemiştir. Katılımcıların duruma ilişkin söylemleri aşağıda yer almaktadır:

*Ben çok pişmanım. Nasıl anlatsam bilmiyorum, hep kendimi suçladım.
(Katılımcı 17)*

Hükümlü bireyin cinsiyetinin dolayısıyla¹⁴ katılımcının cinsiyetinin yaşanan yalnızlık deneyimini etkilemesi gibi ailelerin yaşam döngüleri de eşlerin ve çocukların yalnızlık deneyiminde etkili olmaktadır. Yetişkin çocukları olan katılımcıların çocuklarının evlilikleri döneminde yaşadığı yalnızlık durumuna dair Katılımcı 11'in söylemleri aşağıda yer almaktadır:

Çevremizdeki insanlar eşimin cezaevinde olduğunu biliyorlar. Oğlumla kızım evlenirken zordu. Yani gelinim ya da damadım onların ailesi de bana bir şey demedi, bi imada bulunmadı ama eşim olmadan yalnız başına düğün yapmak çok zordu. Bu süreçte acımızı sevincimizi onsuz yaşadık. (Katılımcı 11)

4.3.1.1.6. Suçun Neden Olduğu Husumetin Aileye Yönelmesi

Acıyı ve sevinci birlikte yaşayan bir kurum olarak görülen ailede eşin hükümlülüğü aile bireylerini yalnızca psikolojik olarak etkilememektedir. Eşin yokluğunun yarattığı duygusal zorluklara ek olarak eşler ve çocuklar bu süreçten sosyal olarak da etkilenmektedir. Çünkü eşin ya da ebeveynin hükümlülüğü yalnızca bireyin yokluğu demek değildir. Bireyin yokluğunun yanı sıra toplumun suç ve hükümlülüğe bakış açısı eşlerin ve çocukların deneyimlerinde etkin rol oynamaktadır. Aileleri, arkadaşları, komşuları yani sosyal çevreleri tarafından “hükümlü eşi” ya da “hükümlü çocuğu” olarak tanınmak aile üyelerinin damgalanması demekken sosyal dışlanma deneyiminin somut görünümlerinden biridir. İncine bilirliliği yüksek gruplar söz konusu olduğunda öncelikle aklımıza gelen kavramlardan olan damgalanma ve sosyal dışlanma kavramları araştırmanın katılımcıları, çocukları ve aile üyeleri bağlamında düşünüldüğünde “Dedesi koruk yemiş, torununun dişi kamaşmış” sözü ile özetlenebilir.

Oğlum bana belli etmese de kendisinden olmuş gibi hissediyor. Onun yüzünden babası cezaevindeymiş gibi düşünüyor. Kendisini suçluyor yani. Ha açık açık demiyor ama öyle yani. (Katılımcı 6)

Oğlum çok vicdan azabı çekiyo. O çok yıprandı. Dün akşam bile ağlayarak yatmış. Dün yine görüşüne gittik ağlayarak gittik ağlayarak geldik. O çocuğumun zaten ağlayışı beni bitiriyor. Ben dün akşam sabaha kadar uyumamışım. (Katılımcı 11)

¹⁴ Hükümlü bireyin eşinin karşı cinsten olduğunu varsaymak, heteronormatif bir bakış açısı olarak kabul edilse de ülkemizde evliliğin yalnızca bu bağlamda mümkün olması ve araştırma tanımında eşi hükümlü bireyler ile çalışılacağı söylenmesi sebepleri ile araştırmacı, bu varsayım üzerinden hareket etmek zorunda kalmıştır.

Damgalanma ve sosyal dışlanma olarak aile üyelerine yansıyan suç davranışı ve getirdiği sonuçlar buraya kadar bahsedilenler ile sınırlı kalmayıp bireyin işlediği suçun yarattığı husumetin geride kalan aile üyelerini etkileyebildiği görülmüştür. Bu sebeple katılımcıların damgalanma ve sosyal dışlanmaya ilişkin deneyimleri sonraki başlıkta ele alınmış olup bu başlıkta “yenen koruğun dişte yarattığı kamaşma durumu”nun *korkunç* kısmına yer verilmiştir. Eşi adam öldürmekten hüküm giymiş olan Katılımcı 2 ve Katılımcı 6 bu konuda aşağıdakileri paylaşmıştır:

Biz de tehdit altındaydık, kan davasından dolayı. Dışarıya çıkamıyoduk, alışverişimizi yapamıyoduk, sürekli kapımızın önüne geliyolardı. Binanın önüne. Biz burayı yakıcaz, sağ komıycaz diye böyle bi sürü tehditler savuruyolardı. Hani kendin için değil de çocuğun için endişeleniyosun, korkuyosun. (Katılımcı 2)

Ölen çocuğun ailesi uzun bi süre bizi rahatsız etmek için evin etrafında dolaştı. Oğlum ve kızım için korkuyordum. Tehdit edildik bi süre. Çok korkunçtu. Oğlum defalarca karakola gidip durumu anlattı (...) Şimdi durumlar biraz düzeldi, çok şükür. (Katılımcı 6)

4.3.1.1.7. Damgalanma/Sosyal Dışlanma

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi (UN Department of Economic and Social Affairs) dünyanın sosyal durumunu ele aldığı Leaving No One Behind: The Imperative of Inclusive Development (2016) isimli raporda, sosyal dışlanma kavramı için evrensel bir tanım veya ölçüt bulunmamasına rağmen sosyal dışlanmanın bireylerin ekonomik, sosyal ve politik olarak içinde bulunduğu eşitsiz bir durum olarak tanımlanabileceğini söylemektedir. Kaynaklara erişimde, katılımda eşitsizlik ve fırsatlara erişilememesi bağlamlarında bireylerin içerisinde bulunduğu durumu anlatan sosyal dışlanma deneyiminde, politika ve hizmetlerde göz ardı edilmenin ve ekonomik sorunların yanı sıra sosyal bağlamda yaşanan damgalanmanın da bireylere taşınması ağır bir yük yüklemekte olduğu bilinmektedir. Stereotipler veya önyargılardan kaynaklanan ve sosyal dışlanmadan ayrı düşünülemeyen damgalanma kavramı, ailelerin deneyimlerine yerleşmenin yanı sıra bireyler tarafından da içselleştirilebilmektedir. Hükümlülük durumunun hükümlü bireyin ailesinin dışlanmasına yol açtığını belirten Katılımcı 6'nın, eşinin ya da çocuklarının babasının suç işlemiş olması sebebi ile karalandıklarını ve kimsenin yüzüne bakamadıklarını söylemesi içselleştirilen damgalanmanın bir örneğidir:

Manevi anlamda akrabaymış, komşuymuş hiç kimse destek olmuyor bu süreçte. Dışarı çıktığında zaten o suçu sen işlemesen de kocan işlemiş, baban işlemiş. Karalanmışsın. Kimsenin yüzüne bakamıyorsun. Kimse de bak diye uğraşmıyor zaten. (Katılımcı 6)

Rufaedah ve Putra (2018) eşi terör suçu sebebi ile hüküm giyen 24 kadınla yaptıkları çalışmada damgalama ve sosyal dışlanma biçimlerini, damgalanmanın ve sosyal dışlanmanın psikolojik etkisini, bireylerin damgalanma ve sosyal dışlanma ile başa çıkma mekanizmasını anlamayı amaçlamışlardır. Çalışmanın sonucunda, katılımcıların "terörist" ve "İŞİD mensubu" bireyler olarak damgalandığını, doğrudan ve dolaylı olarak sözlü tacize uğradıklarını, fiziksel şiddet tehditleri aldıklarını, derin bir utanç duygusu yaşadıklarını ve bu durumlar ile görmezden gelerek, gerçeği gizleyerek ya da buldukları bölgeden taşınarak başa çıktıklarını söyleyen araştırmacıların çalışması, örnekleme sebebi ile oldukça dikkat çekmektedir. Dikkat çekmenin yanı sıra Rufaedah ve Putra'nın çalışması önceki bölümlerde bahsedilen suç türünün deneyimlere etkisini tekrar hatırlatmakta ve bize somut bir kanıt sunmaktadır.

Hükümlü ailelerinin yaşam deneyimlerinin ele alındığı bu çalışmada da katılımcıların sosyal dışlanmaya ilişkin deneyimlerine bakıldığında hükümlü bireyin suç türü/hüküm sebebinin ailelerin dışlanmasında etkili olduğu görülmektedir. Katılımcı 1 eşinin uyuşturucu satıcılığından yatması sebebi ile lekelendiklerini ve samimi olduğu kişilerle eşinin hüküm giymesinden kaynaklı kişilerin yaptığı yorumlar sebebi ile artık görüşmediğini dile getirmiştir:

Ve öyle bi şey ki yani şu an insanlar soruyor. Niçin cezaevinde? Söylemeye insan tereddüt ediyor. Niye tereddüt ediyor? Çünkü uyuşturucu, uyuşturucu. Yapmamış olsa bile yapmamış olması bi şeyi değiştirmiyor. Biz bu isimle lekelendik. Çok acı ama lekelendik. Eşim 50 yaşında. Bugüne kadar sicilinde hiçbi şey yok. Tertemiz bi sicili varken adam kalkıyo uyuşturucudan ceza yatıyo ya. O kadar acı bi şey ki. O kadar utanç verici bi şey ki. İnsanlar soruyo. Tedirgin oluyosun cevap vermekte. Mesela görümcemle şu an hiç iletişimimiz yok. Daha öncesinden çok içli dışlıydık çok çok iyi bi dialogumuz vardı. Eşim yakalandıktan sonra görümcemin kızları yok bu adam hüküm giydi. Yok bu adam hüküm giydi, uyuşturucu işi yapıyor, bu adam hüküm giydi... Kendi öz dayıları için ileri geri konuşmaya başladılar haliyle kızım buna tepki gösterdi. Sert bi tepkiyle hem de karşılık verdi. Sizin babanız böyle bi iftiraya uğramış olsaydı, sizin babanız böyle olmuş olsaydı biz aynı şeyi yapar mıydık size gibisinden. Tabi bana da yansdı. Görümcemle aram baya bi açıldı. Şu an hiç görüşmüyoruz. (Katılımcı 1)

Katılımcı 1'in bahsettiği görünçesi ile artık görüşmeme durumu elbette -katılımcının söylemlerinden bu şekilde anlaşılmasa da- kendi tercihi değildir. Eşi işlediği terör suçu sebebi ile hüküm giyen Katılımcı 4 de Katılımcı 1'e benzer deneyimleri olduğunu aktarıırken durumun yalnızca hükümlülükten kaynaklanmadığını suç türünün etkili olduğunu aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

Eşiniz size hiçbi şey anlatmamış hatta belki yalan söylemiş. Bunun vebali... Bi de dışardan şöyle bi bakış var sen bunları biliyodun. Hayır ben hiçbi şey bilmiyodum aslında. Hiçbi şeyden haberim yoktu. Eşimin işine de iş ilişkilerine de karışmıyodum. Karışmazdım çünkü. Bunun üstüne olanlar oldu. İnsanların algısı eşime karşı zaten değişti ama bana hatta çocuğuma karşı da değişti. (Katılımcı 4)

Biz bi problem vardır, doğrusu aslı bu değildir, o öyle bi şey yapmamıştır diye düşünüyoduk. Ama her şey açıklığa kavuştuktan sonra özellikle babamdan çok büyük bi tepki aldım. Kimse evladının böyle bi şeyle anılmasını istemez ki. Eşimin böyle bi şeyde olduğunu bilmiyodum. Tamam dinine bağlı bi insandı, gördüğüm kadarıyla. Ama böyle bi şey olduğunu bilmiyodum. Beni, kızımızı, masum insanların hayatını tehlikeye atacağını hiç düşünmemiştim. Kim tahmin edebilir ki? Güllük gülistanlık bi günken bi anda fırtınanın ortasında kalmak gibi. Her şey bi anda allak bullak oluyo, olabiliyor. Akrabaların çoğu sırt çevirdi doğal olarak. Tamamıyla hüküm olayı değil aslında problem. Olay terör olunca insanların düşünceleri tamamı ile çok farklı yönde ilerliyor. (Katılımcı 4)

Suç türü/hüküm sebebine bağlı olarak deneyimlenen sosyal dışlanmaya dair Katılımcı 11, Katılımcı 7 ve Katılımcı 17'nin söylemlerinde yer alan "yüz kızartıcı suç" vurgusu katılımcıların dışlanma deneyiminin suç türü/hüküm sebebine göre değişeceğini düşündüğünün ya da kabul ettiğinin bir göstergesidir:

Bu süreçte akrabalarından uzaklaşma oldu, akrabalarından uzaklaştık. Dışlandık yani. Tek kaldık. Kimsemizin olmadığını fark ettik. Can ciğer dediklerimiz hep uzaklaştı yani. Baba yok diye sürekli bi şey istiycez mi sandılar nedir. Düşenin dostu olmaz diyolar ya. O işte bizimki de o hesap oldu. Yüz kızartıcı bi şey olmasa bile uzaklaştı insanlar yani. (Katılımcı 11)

Ortada bi suç yok yani, yüz kızartıcı bi suç değil bi şey değil... Benim açımdan sosyal olarak bi değişiklik olmadı. Bu dediğim gibi yüz kızartıcı bi suç değil. Kader mahkumu dedikleri var ya işte bu o. Öyle olmasını istemediği halde sonuç itibarı ile öyle olduğu için yatıyor eşim. Yani bu bi suç teşkil ettiği için cezasını çekiyo ama niyeti o değildi. İnsanlar da bunu biliyo yani. Eşimiz dostumuz çevremiz bildiği için de kimse öyle diğer suçlar gibi karşılamıyor yani. Bu daha farklı. Cezaevinde de öyle karşılamışlar. Herkes birbirinin

suçunu, dosyasını bildiği için. Cezaevindekiler de öyle karşılayınca eşim de çok etkilenmedi yani sosyal olarak. (Katılımcı 7)

Ben zaten kimseden saklayıp gizlemeye çalışmadım. Nereye kadar saklayabilirsiniz ki? Komşular ve çevredekiler zaten o gün öğrendi. Öğrenmeseler bile evin kadını yok. Nereye kadar saklayacaksınız? Saklayacak bir şeyim de yok diye düşünüyorum. Sonuçta bu kadın adam öldürmedi, uyuşturucu satmadı. (Katılımcı 17)

Katılımcı 7 ve Katılımcı 17'nin bu süreçte sosyal ilişkilerinde bir değişiklik olmadığını, dışlanmayla karşılaşmadıklarını ifade etmeleri cinsiyetin etkisini akla getiren söylemlerdir. Fakat bu söylemler, eşi cezaevinde olan erkek katılımcıların sosyal dışlanmaya dair deneyimlerinin olmadığını göstergesiymiş gibi görünse de alan çalışması esnasında erkek katılımcıların “yalnız erkek” olmaktan kaynaklı yaşadıkları ve çevrelerinin kendilerine acıması ile ilgili paylaştıkları bu süreci düşündükleri kadar etkilenmeden geçirmediklerini kanıtlamaktadır.

“Yalnız Erkek” Olmaktan Kaynaklı Yaşananlar

Somut olarak yok sayılmaya, insanlarla ilişkilerinin azalmasına ya da kopmasına maruz kalmayan erkeklerin bu süreçte çevrelerinin düşünceleri ile ilgili -sosyal dışlanmaya ya da değişikliğe maruz kalmama konusundaki ezberlerinin bozulduğu- paylaşımlarına aşağıda yer verilmiştir. Görüşülen diğer erkek katılımcının çocuğunun olmaması ve eşinin işlediği suçun katılımcı tarafından “hafif” görülmesi nedeni ile Katılımcı 7 bu konuda bir paylaşımda bulunmamış, Katılımcı 16 ve Katılımcı 17 çocukları ve kendilerine çevrenin acıdığını dile getirmiştir:

Bana biraz acıyorlar farkındayım. Özellikle çocuktan dolayı üzüliyorlar. Genelde alışılan babanın içerde olup annenin çocukla kalması. Bizim durumumuza pek rastlanmıyor. Vardır ama alışılmışın daha dışında bi durum. (Katılımcı 16)

Komşular tabi olay olduğu andan itibaren olayı biliyorlar. Kimse açık açık bir şey demedi yargılamadı ama içten içe ne düşünüyorlar bilmiyorum. Çocuklara ve bana acıyorlardır herhalde. (Katılımcı 17)

Bahsi geçen paylaşımlar çocuklara ve erkeğe acıma duygusunun içerisinde suçun yanı sıra bakım rolünün yerine getirilmemesine ve kadının evde olmamasına dair kaygıların varlığına işaret etmektedir. Katılımcı 16'nın bu durumu “alışılmışın dışında” olarak tanımlamasının, eve gelir getiren, güç ve otorite sahibi erkeğin suç işleyebileceği fakat

kadının evde ve çocuğunun bakımını üstlenmesi gerektiği düşüncesinin bir yansıması olduğu düşünülmektedir.

“Dul Kadın” Olmaktan Kaynaklı Yaşananlar

Erkeklerin üzerinde “acıyor olmak”tan kaynaklı bir baskı oluştursa da erkekleri doğrudan değil dolaylı yoldan etkileyen geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillenen baskılar -yaşamın her alanında olduğu gibi- eşi cezaevinde olan kadınlar söz konusu olduğunda daha acımasız olarak somutlaşmaktadır.

Eşi cezaevinde olan kadın katılımcıların eşlerinin “başında” olmamasından kaynaklı olarak yaşadıkları aşağıda yer almaktadır:

Evlendikten sonra eşimin arkadaşlarının eşleri vardı. Hükümlülük sonrasında tabi eşiniz olmayınca ailecek görüştüğünüz insanlarla görüşemiyorsunuz. (Katılımcı 6)

-Bir arkadaşım benim evime gelicek, eşiyle gelemiyo. Geldiği zaman da rahat gelemiyo. Eşiyle geldiği zaman ben tereddüt ediyorum. Çünkü ben kardeşimden duydum böyle bir şey. (gözleri dolar) Yedi kat yabancından neden duymayayım? İhtimali var çünkü. Öz ve öz kardeşimden duydum ben bunu. (Katılımcı 1)

-Eşinizin olmamasından kaynaklı rahatsızlığımı mı dile getirdi kardeşiniz?

-Kız kardeşimin eşi benim teyzemin torunu. Sık sık arıyordu beni. Kardeşim dönüp bana dedi ki kocamın seni aramasını istemiyorum dedi. Kocamın seni aramasını istemiyom, beni rahatsız ediyö dedi. Yani o kadar kötü bi durum ki. (Katılımcı 1)

Katılımcı 6 ve Katılımcı 1 eşlerinin olmaması nedeniyle ailecek görüştikleri kişilerle artık görüşemediklerini söylerken Katılımcı 2, Katılımcı 1’in öz kardeşi ile yaşadığı deneyime benzer deneyimlerini aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

Bizim erkeklerden gençler daha fazlaydı. Bunlar evlendikçe eşleri sanki benim eşim yokmuş da ben afedersiniz bi erkek gördüğüm zaman o erkeğe saldıracakmışım gibi bi algı yarattılar kendilerinde. Sanki dünyada onun eşi tek, ben de onu görmüşüm, elimden kaçırılmıyacakmışım da sanki ona sülük gibi yapışıcakmışım hissiyatı uyandırdılar, öyle davranıyorlardı. Bunu her şekilde belli ediyorlardı, laf sokmaları olsun, imaları olsun. Yanına geldiğim zaman kuzenim dediğinin bile eşi kıskanır mı? Kıskanıyorlardı, bunu apaçık beyan ediyorlardı. Daha sonrasında zaten görüşmeyi kestim onlarla, ne haliniz varsa görün. Siz evlenmeden önce ben zaten vardım. Ben evlenicek olsam bunlar zaten benim kuzenim zaten evlenirdim. Evlenmesem bile bi sevgililik hayatım

olurdu. Dulum ya. Kız olsam hani bi şekilde şey yapardım. Derler bu kız buna cinsel olarak yaklaşamaz, ama dul olduğum zaman gerçekten farklı gözle bakıyolar. Bu halt yese de zaten görünmez bilinmez. Akrabam dışında birçok kişiye bundan bahsetmedim, dediğim şeyden dolayı. Çünkü farklı bi gözle bakabiliyolar. Hatta biri bana şey sormuştu, bu da tanıdık biri. Ya dedi senin dört senedir eşin yok. Sen dedi eşinsiz ne yapıyorsun? Önce bi anlamadım, nasıl? Dedim. Ya dedi dört senedir eşin yok, dört senedir senin cinsel hayatın da yok sen kendini nasıl tatmin ediyosun? Diyince ben beynimden vurulmuşa döndüm. Sana ne bundan? Dedim sana ne yani. Ama şunu algıladım demek ki kendisi bana yaklaştırmaya çalışıyor, benim de bu durumumdan faydalanmak istiyor. Daha sonra iletişimimi kestim ve birçok kişiye de bahsetmedim bundan. (Katılımcı 2)

Kadın katılımcıların “başında erkek olmaması”ndan kaynaklı olarak yaşadığı sorunlar yalnızca dul kadın olmalarından, cinselliklerini daha rahat yaşayabilecekleri düşüncesinden ve kadınlar tarafından “potansiyel tehlike” olarak görülmelerinden ibaret değildir. “Başında erkek olmadığı” düşüncesi çevredeki diğer erkekler için “koru (n)masız kadın” imajı yaratabilmekte ve Katılımcı 1 erkeklerin bu düşüncesini açık açık ifade ettiğini aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

Evi sattığım adama dedim ki bana iki ay mühlet ver dedim. Neyse adam eve geldi, eve baktı. Pazarlık yaptık, parayı direk tefeciye verecek. Sadece ben evden çıkıcam. Adama dedim ki bana iki ay süre ver dedim. Eşimin mahkemesi var o zamana kadar bana süre vereceksin. İyi tamam dedi. Şahidimiz de var. Neyse aradan daha bir ay geçmedi, adam zırt pırt beni arıyor. Kardeşim beni arama dedim, ben sana zaten belli bir süre vermişim, demişim ki şu süreye kadar ben evde oturucam. Şahitlerimiz de var. Senin de yanında şahidin var, benim de yanımda şahidim var. Ne istiyorsun? Adam dönüp bana demez mi? Evden çıkmaya gerek yok. Arada bi ben gelirim. O kadar iğrenç bi şey ki. Allahım düşmanıma yaşatmasın. Arada bi ben gelirim. Kira ödemezsin dedi bana. O an kendimi o kadar aşağılanmış hissettim ki. Sonra adamla kavga ettim. Dedim ki bak beni arama dedim. Beni ararsan dedim kötü olur. Ne olacak ki dedi. Kimin var ki? Dedi. Evinde zaten erkek yok dedi. Ben neyin mücadelesini verirken insanlar neyin peşinde? O kadar iğrenç bi şey ki. Eşimden nefret ettim, oğlumdan nefret ettim, kendimden nefret ettim, dünyadan nefret ettim, yaşamaktan nefret ettim yani. O kadar acı ki. Öyle bi psikoloji ki. İnsanı yerle bir ediyö. Ev sahibinin dışında marketçi. Marketçi... İki defa gittim. Dedim ki aybaşında maaşımı alıyorum. Evime biraz erzak ver. Ben ay sonunda sana ödemeni yaparım, sigortalı işte çalışıyorum. O zaman sigortalı işte çalışıyordum. Adam dönüp bana demez mi? Al ben para istemiyorum. Niye? Niye para istemiyosun? Arada bir kapını aç bana yeter diyo. Arada bir kapıyı aç bana yeter diyo ya. Yani o kadar iğrenç bi durum ki. Beni koruyacak kimse yok ya... (Katılımcı 1)

4.3.1.2. Psikososyal Destek İhtiyacı

Katılımcılara yöneltilen “*Eşinizin hükümlülüğünün psikolojik ve sosyal etkileri karşısındaki sizin -ve varsa çocuklarınızın- gereksinimleriniz neler(di)?*” sorusuna katılımcıların verdiği yanıtlar doğrultusunda oluşturulan *Psikososyal Destek İhtiyacı* başlığı, profesyonel bir hizmeti anlatan *Psikolojik Destek İhtiyacı* ve *Aile ve Sosyal Destek İhtiyacı* başlıklarında ele alınmıştır.

4.3.1.2.1. Psikolojik Destek İhtiyacı

UNICEF (2021) kaygı, depresyon ve stresle ilgili sorunlara erken çocukluk döneminde maruz kalındığı takdirde beyin gelişiminin dahi engellenebildiğini, bu sorunların çocukların biyopsikososyal iyilik halini tehdit ettiğini söylemektedir. Uzun vadeli etkileri olan stresli ve travmatik olaylara maruz kalmak ilerleyen dönemlerde alkol ve uyuşturucu kullanımı, sağlık sorunları, akademik başarıda düşüş, kendine zarar verme ve intihar gibi çeşitli zararlı sonuçlara neden olabilmektedir. Ebeveynin hapsedilmesi de çocuk için stresli ve travmatik bir olaydır ve çocuğun psikolojik örselenmesinin iyileştirilmesi, baş etme kapasitesinin artırılması ve sosyal yaşama uyumunun sağlanması noktasında bir profesyonelden alınan psikolojik destek önemlidir.

Fakat ruhsal sağlığın ve iyilik halinin korunması adına psikolojik desteğe duyulan ihtiyaç konusunda araştırmacı daha net ifadeler beklese de araştırmacının katılımcılarının gereksinimlerini ifade etmekte oldukça zorlandıkları ve çocuklarının durumuna görüşmeler boyunca vurgu yapmalarına rağmen çocuklarının psikolojik destek ihtiyaçlarını genelde ele almadıkları görülmüştür. Ailelerin sosyodemografik durumlarına göre değişen hizmet/destek farkındalığı ve araştırmada engellilik, istismar öyküsü gibi özel nedenlerden kaynaklı psikolojik destek alan çocukların varlığı göz önünde bulundurulduğunda anlaşılabilir olan bu durum, erkek katılımcılar için kendilerini de kapsayan bir gerçekliktir.

Erkek katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklı psikolojik destek ihtiyaçlarını dile getirmemesine ve bu konudaki deneyimlerine baş etme stratejileri başlığı altında yer verilmiş olup bu başlık psikolojik destek ihtiyacını net olarak tanımlayan katılımcıların söylemlerini ele almaktadır. Bu bağlamda ilk olarak Katılımcı 8’in paylaşımına yer verilmiştir:

Psikolojik destek sağlanması gerekiyor bizim gibi insanlara. Çünkü şu bi gerçek eşi cezaevinde yatan insanlara memurlar daha farklı gözle bakıyorlar. Bazen bu oluyo yani senin kocan gidiyo cezaevinde yatıyo, sen maaş alıyorsun, biz sana maaş veriyoruz diyo. Tepkileri bu şekilde, ithamları. Buna ben şahit olmadım ama çevremde bunu yaşayanlar var. Her şey çok yoruyor zaten. Ama paradan önce önemli şeyler var. İlk önce psikolojik destek o yüzden. (Katılımcı 8)

Katılımcı 8'in paylaşımına paralel olarak kadın katılımcıların büyük çoğunluğu bu süreçte psikolojik desteğe gereksinim duyduklarını dile getirmiştir. Kadın katılımcıların genelde kendileri için yaptıkları bu gereksinim tanımlamasında yardım arama davranışının ve toplumsal cinsiyet rollerinin kolaylaştırıcı etkisinin olduğu düşünülürken dışarıda verilen savaş da göz önünde bulundurulmalıdır. Eşi cezaevinde olan erkek katılımcılara göre her açıdan daha dezavantajlı olan ve durumdan daha çok etkilenen kadınlar bu süreçte verdikleri savaştan yorulmuş ve yalnızca kendilerini anlayacak birine gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların psikolojik destek gereksinimlerinin altında yatan anlaşılma ihtiyacını Katılımcı 10 aşağıdaki gibi aktarırken diğer kadın katılımcıların psikolojik destek ihtiyaçları ile ilgili paylaşımları ve deneyimlerine de aşağıda yer verilmiştir:

En çok sizi anlayacak birilerine ihtiyaç duyuyorsunuz. Bu süreçte benim evim doldu doldu taşı. Özellikle ilk dönemlerde. Evet herkes elinden geleni yapmaya çalışıyor, yardımcı olmak istiyor ama bazen tavırları ya da tavır olmasa bile cümleleri sizin canınızı yakıyor. Bu süreçte beni anlayacak birine ihtiyacım oldu galiba en çok. Evet arkadaşlarınız var konuşuyorsunuz ama birini anlatsanız birini anlatmıyor, anlatamıyorsunuz. (Katılımcı 10)

Bu süreçte herhangi bi psikolojik destek almadım. Almaya ihtiyacım vardı. (Katılımcı 13)

Bu süreçte psikolojik destek almayı çok istedim ama gidemedim. Fırsatım olmadı. Çocuklarım vardı küçükler. Gidemedim hatta sosyal hizmetler beni psikiyatri tedavisine yazmıştı. 2019'a girdiğimiz sene ocak ayında kayınvalidemle bi tartışma oldu yine. Benim evimde. Komşularım da vardı. Kayınvalidem benim evimde tuttu bana şey dedi. Benim gözüm görmüyor kulağım duymuyor dedi. Sen parayı nerden getiriyosun da benim oğluma bakıyorsun dedi. Ben o an kendime zarar verdim. Elimi yüzümü yırttım sinirden. Yüzümde yırtıklar var zaten şu an da izleri belli. Canlı canlı resmi de var kanlar içinde olan yüzümün. Komşularım falan hep şahit oldu. O günden sonra sosyal hizmetlerden bana denetlemeye gelmişlerdi. 3 ayda bir denetleme oluyodu. Yüzümü gördüler. Sonra beni sosyal hizmetlere çağırdılar. Gittim, dilekçe falan doldurdular. Kayınvalidemin söylediği

yazıları falan not aldılar. O şekilde oldu. Sosyal hizmetler aldığım maaş için denetlemeye geliyordu, sed yardımı için. (Katılımcı 8)

Bu süreçte hiç profesyonel destek almadım. Çok istedim. Gerçekten çok istedim. Ama bütçem de buna müsait değil. Durumum da müsait değil. Durumum niye müsait değil çünkü ben temizlik işine gidiyordum işten çıktıktan sonra. İnşaat sonrası temizliklere gidiyordum. Ben çıktıktan sonra insanlar arkamdan bu kadın sabah gidip akşama kadar napıyo acaba? Kimin yanındadır? Söylentilerini duydum. O yüzden hani gidemiyorum. İstedğim zaman çıkamıyorum. Kısıtlanıyorsun çünkü insanlara malzeme vermek istemiyorsun çünkü. Kendine güveniyorsun evet ama bir noktaya kadar yeterli oluyor bu. Düşünün yani bi kadın diyecek ki kocasına bu kadın Allah bilir napıyo. O adam kötü niyetliyse o bana nasıl bi gözle bakıcak. Ki bunlarla ben karşılaştım defalarca. Destek gerçekten istedim. Ama durumum maalesef müsait olmadığı için yapamadım. (Katılımcı 1)

Kadın katılımcıların paylaşımları göz önünde bulundurulduğunda, yalnızca 3 kadın katılımcının psikolojik destek almayı denediği bilinmektedir. Bahsedilen 3 katılımcının deneyimlerine *Psikososyal Sorunlarla Baş Etme Stratejileri-Psikolojik Destek Almak* başlığında değinilmiş olup geriye kalan kadın katılımcıların maddi sıkıntılar, çevre baskısı ve çocuk bakımından fırsat bulamama gibi nedenler ile gereksinim duymalarına rağmen profesyonel bir destek alamadıklarının görülmesi oldukça üzücüdür.

4.3.1.2.2. Aile ve Sosyal Destek İhtiyacı

Katılımcıların yargılanmadan anlaşılma ve profesyonel destek ihtiyacına ek olarak ailelerinin ve sosyal çevrelerinin desteğine gereksinim duydukları görülmektedir. Ruhsal hastalıkların getirdiği damgalanma sebebi ile profesyonel yardım aramanın zorluğunun aksine katılımcılar aile ve sosyal desteğe duydukları ihtiyacı açıkça ifade etmektedirler:

Çevrendekiler senin yerine düşünsün destek olsun istiyorsun. (Katılımcı 2)

Hiç arkadaşım yok. İlk kez burda rahat rahat konuşuyorum. İnsan güvenemiyor ki. Bi komşum var. Ona anlattım biraz. Onun duaları da beni ayakta tutuyo heralde. (Katılımcı 12)

Burada şimdi büyüklerin mesela destek olması çok önemli. Böyle bi şey başına hiç gelmemiş. Kayınvalidem kayınpederim de vefat etti benim mesela. Annemi de kaybettim. Babam da abimle yaşıyo. Abimle tartışmalıyız. O yüzden görüşmüyoruz çok. Ama insan bilen deneyimli birini istiyö. Çevrende görmekle yaşamak farklı oluyo. İstiyosun ki biri sana kol kanat gersin. Manevi yönden destek olsun. Ne yapcağını bilmiyosun, boşluğa düşüyorsun. Baba evde yok, çocuklar ayrı sen ayrı. Orda mesela annemi çok aradım ben. (Katılımcı 6)

Yaşanan psikolojik ve sosyal sorunlar ile baş etme noktasında işlevsel bir mekanizma olan aile desteği ve sosyal destek noktasında da kadın katılımcıların gereksinimlerini daha net ifade ettiği görülmüştür. Bu durum önceki başlıkta bahsedilen nedenlerden kaynaklanabileceği gibi eşi cezaevinde olan kadınların, eşi cezaevinde olan erkeklere göre sosyal çevrelerinde daha çok değişim yaşandığının da göstergesidir. Katılımcı 11'in beklediği desteğe ilişkin paylaşımı bu yaşanan bu değişimin kanıtı olarak değerlendirilebilir:

Maddi de olmasa manevi olarak destek bekledik ama olmadı. Daha çok zararları oldu herkesin. (Katılımcı 11)

Aile ve sosyal destek ihtiyacının ana fikrini birilerinin yanında olmasına duyulan gereksinim olarak tanımlayan Katılımcı 15 çocuklarından da bahsetmektedir:

Ailem olsun çok isterdim. Birileri benim yanımda olsun. Birilerinden bir şey isteyebileyim. Benim ailem yok. Dar günde zor zamanda yanımda olanım yok. Hiç kimse çocuklarımı teselli etmedi. (Katılımcı 15)

Psikolojik destek başlığında kendilerine yer bulmakta sorun yaşayan çocukların aile ve sosyal destek söz konusu olduğunda görünür olması katılımcıların çocuklarını düşünmemesi ya da önemsememesinden ziyade yukarıda bahsedildiği gibi hizmet/desteklere ilişkin farkındalıklarından ve özel durumu olan çocukların psikolojik destek almasından kaynaklanmaktadır. Bunların yanı sıra ruhsal hastalıklara bakış açısından kaynaklı olarak psikolojik destek ihtiyacını dile getirmek aile ve sosyal destek ihtiyacını ifade etmekten daha zordur.

4.3.2. Ekonomik Sorunlar ve Gereksinimler

Damgalanma ve sosyal dışlanmaya ilişkin başlıkta söz edilen Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi'nin (UN Department of Economic and Social Affairs) Leaving No One Behind: The Imperative of Inclusive Development (2016) isimli raporunda sosyal dışlanma yalnızca psikososyal bağlamda ele alınmamıştır. Sosyal dışlanmanın neden ve sonuçlarından biri olarak vurgulanan yoksulluk olgusu da tartışılmış ve yoksulluğun sosyal dışlanma deneyimi ile örtüşen çevrelerde giderek daha fazla şekillendiğine yer verilmiştir.

Sen'in "yapabilirlik yaklaşımı"nın etkisi ile sadece mal, gelir ve maddi kaynakları ölçüt alan normatif değerlendirmelerin reddedilmesi ve yoksulluğun gelir ya da tüketimin ötesindeki göstergeler vasıtasıyla ölçülmesi ile sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki bağlantı daha açık hale gelmektedir. Bu bağlantı Kardam ve Yüksel'in (2004) kadın yoksulluğunu yapabilirlik ve yapabilirlikten yoksunluk bağlamında ele aldığı çalışmasında maddi olmayan kaynaklar ve olanakların ele alınması noktasında kullandığı Robeyns'in (2003) yapabilirlikler listesinde de kendisine yer bulmaktadır. Özellikle dördüncü madde olan "Sosyal ağların içinde yer alabilme; toplumsal destek verme ve alma." maddesi ile yakından ilgili olan sosyal dışlanma ve yoksulluk bağlantısı araştırmanın genelinde ele alınmaya çalışılsa da başlı başına bir araştırma konusu olarak görülmektedir.

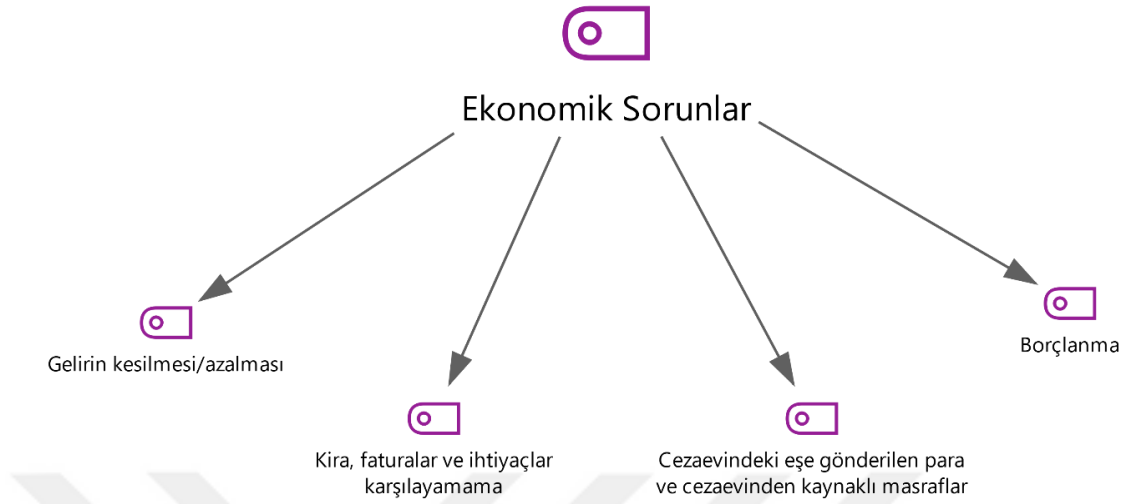
Bu sebeple hükümlü ailelerinin yaşam deneyimlerini anlamayı amaçlayan araştırmada, hükümlü ailelerinin yaşadıkları ekonomik sorunların ve gereksinimlerinin anlaşılması için katılımcılara "Eşinizin hükümlülüğü sizi ve aile üyelerini ekonomik olarak nasıl etkiledi?", "Eşinizin hükümlülüğünün ekonomik etkileri karşısındaki gereksinimleriniz neler (di)?" soruları yöneltilmiştir. Katılımcıların bahsi geçen sorulara vermiş olduğu yanıtlar doğrultusunda oluşturulan ekonomik sorunlar ve gereksinimlere dair alt başlıklar ise aşağıda yer almaktadır.

4.3.2.1. Ekonomik Sorunlar

Arditti, Lambert-Shute ve Joest (2003) hükümlü ebeveynler ile ilgili verilere bakıldığında hapisane ve yoksulluk arasındaki bağlantıların açıkça görülebileceğini söylerken Merçil (2020, s.66-69) mahpus yakınları ile yaptığı çalışmasında hapsedilmenin gözaltı sürecinden itibaren karşılanması gereken maddi sorumlulukları beraberinde getirdiğini, ailelerin bu süreçte oldukça zorlandığını ve mali yükümlülükleri tek başına üstlendiklerini ifade etmektedir.

Hükümlü ailelerinin deneyimlediği ekonomik sorunlara daha yakından bakabilmek amacı ile oluşturulan bu bölüm dört alt başlıktan oluşmaktadır. *Ekonomik Sorunlar* temasının hiyerarşik kod-alt kod modeli doğrultusunda oluşturulan alt başlıklara ve hiyerarşik kod-alt kod modeline aşağıda yer verilmiştir.

Şekil 8: Ekonomik Sorunlar Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

4.3.2.1.1. Gelirin Kesilmesi/Azalması ve Yansımaları

Hükümlü bireyin yokluğunun yarattığı psikososyal zorluklara ek olarak hükümlü bireyin ailesi bu süreçte bireyin ekonomik ve pratik katkılarının da yokluğunu deneyimlemektedir. Özellikle ailenin geçimini sağlayan kişinin¹⁵ cezaevinde olması ailenin geri kalan üyeleri için finansal güçlükler ve büyük mağduriyetler yaratabilmekte (Chui, 2010), hükümlü olan bireyin ailenin geçimini sağlayan tek kişi olmaması durumunda¹⁶ ise hane gelirinin azalması ailelerin yoksulluğu deneyimlemelerine kapı aralamaktadır.

Pek çok olumsuz deneyimde ana etken olan yoksulluk olgusunun ölçülmesi belirli parametreler çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılsa da mal, gelir ve maddi kaynakları ölçüt alan normatif değerlendirmelerin yetersizliği, tartışılması yersiz bir gerçektir. Bu başlık altında da katılımcıların yoksunluk/yoksulluk deneyimi ya da ekonomik sorunları normatif değerlendirmelerden uzak tutulmuş ve “*Eşinizin hükümlülüğü sizi ve aile üyelerini ekonomik olarak nasıl etkiledi?*” sorularına katılımcıların gelirin kesilmesi ya da azalması ile ilgili verdikleri yanıtlara yer verilmiştir.

¹⁵ Genelde geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde erkeğin-babanın olduğu görülmektedir.

¹⁶ Annenin hükümlülüğü ya da eşlerden ikisinin de çalıştığı durumlar kastedilmektedir.

Kadın katılımcılar bu süreçte ekonomik sorunlarını anlatırken sık sık evin gelirinin kesildiğini vurgulamışlardır:

Evin geliri kesildi. Daha nasıl etkilesin? (Katılımcı 8)

E gelen para kesilince, eşim gidince dükkkanı sattık, iki dükkkanı sattık, arabayı sattık. Avukatlar için geçinmek için işte. (Katılımcı 11)

(...) Paramız bitti her şeyimiz gitti. (Katılımcı 1)

Erkek katılımcılara bakıldığında ise Katılımcı 7'nin eşinin çalışmadığı ve Katılımcı 16 ve Katılımcı 17'nin evin gelirinin azaldığını vurguladığı görülmektedir. Bu durum geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadının kazancının eve ek bir katkı olarak görülmesini doğrularken Katılımcı 17'nin bu doğrultudaki söylemine aşağıda yer verilmiştir:

Allah'a çok şükür çalışıyorum, durumumuz iyi. Evin geçimini çok etkilemedi. Eşimin kazandığı para ile yatırım yapıyor, çocuklara harcayıp gezip tozuyorduk. Şimdi o yok tabi. (Katılımcı 17)

4.3.2.1.2. Kira, Faturalar ve İhtiyaçları Karşılayamama

Gelirin kesilmesi ve azalması arasındaki farklılıkta etkili olan hükümlü bireyin cinsiyeti katılımcıların¹⁷ kira, faturalar ve ihtiyaçlarını karşılama noktasında yaşadıklarını da etkilemektedir. Kadın katılımcılar “eve gelir getiren” eşlerinin yokluğunda, kendileri hükümlülük öncesinde çalışıyor olsalar ve sonrasında da çalışmaya devam etseler dahi, kira, fatura ve ihtiyaçlarını karşılama noktasında zorluk yaşadıklarını ve beslenme, konut sorunu, sağlık sorunlarının yanı sıra çocukların eğitimlerinin de olumsuz yönde etkilendiğini belirtmişlerdir. Eşinin hükümlülüğü öncesinde de sonrasında da çalışan ve evi geçindiren “ana gelirin sahibi” olan erkek katılımcıların kadınlarla benzer deneyimleri olmadığı görülürken kadınların yaşadıkları zorluklara ve ihtiyaçlarını karşılamalarına dair söylemlerine aşağıda yer verilmiştir:

Gün geldi, yemin ediyorum size, yemin ediyorum. 3 gün boyunca evimde ne ekmek ne yemek, yağ hiçbir şey. Çıkıyorum böyle apartmana çıkıyorum. İnsanlar kuru ekmeklerini kapının önüne koyarlar. Biri geliyor o kuru

¹⁷ Hükümlü birey ve katılımcının cinsiyetine ilişkin açıklama *Suçun Neden Olduğu Husumetin Aileye Yönelmesi* başlığı altında yer alan dipnotta yer almaktadır.

ekmeklerini topluyo, hayvanlarına veriyo. O kuru ekmekleri getirip ıslatıp ıslatıp yediğimiz günleri biliyorum ben. Çünkü yok... (Katılımcı 1)

Eşim ilk cezaevine girdiğinde biz kirada oturuyoduk. Kirayı ödeyemedik. Ev sahibi de eşimin suçuna başka başka laflar çıkarttı. Milletın ağızı torba değil. Bizi evden çıkarttı. Ben hastane bahçesinde yatmışım bi hafta on gün çocuklarımla, yazdı hava sıcak diye. (Katılımcı 14)

Ben çocuğumun okul masraflarını, beslenmesini karşılayamıyorum. (sesi titrer) (Katılımcı 8)

Şimdi ben interneti ödeyemiyorum bak çocuğum derse giremiyor. (Katılımcı 11)

Psikososyal Sorunlar başlığı altında Katılımcı 14'ün maddi sorunları olduğu için kızını okuldan almasının, baba yoksunluğu ve okul ile ilgili sorunlar/davranışsal değişimler bağlantısının yanı sıra yaşanan ekonomik sorunlara da işaret etmekte olduğu ele alınmıştı. Kira, Faturalar ve İhtiyaçları Karşılayamama başlığında da karşımıza çıkan bu sorun çocuklarının eğitimlerinin olumsuz yönde etkilenmesinin yanı sıra çocukların yaşadığı hak kayıplarından biri olarak değerlendirilmelidir.

4.3.2.1.3. Cezaevindeki Eşe Gönderilen Para ve Cezaevinden Kaynaklı Masraflar

Önceki başlıklarda değinildiği üzere geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin aile kurumuna etkisi ile evin geçimini sağlayan bireyin erkek olması, kadınların çalışıp para kazansalar dahi bunun eve ekstra bir gelir olarak görülmesi ailelerin yaşadığı yoksulluk/yoksunluk deneyiminde etkilidir. Geliri kesilen ya da azalan aile, ebeveynlerden birinin hüküm giymesi ile ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmakta, beslenme, konut ve çocukların eğitime erişimi gibi alanlarda sorunlar yaşamaktadır. Tüm bunlara ek olarak kadın katılımcılar bu süreçte evin ihtiyaçlarını karşılama ve yaşamlarına devam etmenin yanı sıra cezaevindeki eşlerine baktıklarını, bu durumun da kendilerini zorladığını ifade ederken erkek katılımcılar evin gelirinin kesilmemesi sebebi ile bu süreçte eşlerinin bakmanın kendilerini çok zorlamadığını dile getirmektedir:

Ben şu sürede hem gidemediğim evimin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorum hem ona bakmaya çalışıyorum. Dışardakine çok daha zor. (Katılımcı 5)

Eşimin cezaevindeki ihtiyaçlarını oğlumla ben karşılıyoruz. Parayı ikimiz gönderiyoruz yani. Onu denkleştirmek de mesele. Düzenli sabit gelirin kesiliyor düşünsene. Çalışmaya başlıyorsun ama yetmiyor, hayat çok pahalı.

E içerdeki de mecbur alacak ihtiyaını, gerekirse sen yemiyosun ona gnderiyosun. (Katılımcı 6)

Ekonomik olarak ben etkilenmedim ama etkilenmem de eşim sonuçta. (Katılımcı 7)

Eşimin cezaevinde de masrafları oluyor. Ama bu beni etkilemiyor. Ben elimden geleni yaparım çünkü kazanıyorum. Kazanmasam bile yaparım. (Katılımcı 17)

Arditti ve diğerleri (2003) hapishanedeki bireyin ihtiyaçlarının yanı sıra mahkum ailelerinin cezaevine ulaşım ve telefon görüşmeleri gibi masrafların da ailelerin ekonomik zorlanmalarını artırdığını söylemektedir. Bu bağlamda erkek bir katılımcı olan Katılımcı 16, Katılımcı 7 ve Katılımcı 17'nin görüşünü destekleyici olarak bu sürecin kendisini çok etkilemediğini belirtse de harcanacak ekstra paranın cezaevine ve cezaevi ile ilişkili olarak yol masrafına gittiğini dile getirmektedir:

Yani ekonomik etkisi şöyle gelirim kötü değil ama harcanacak ekstra şeylerin hepsi cezaevine gidiyor mesela. Gidiş, geliş yol masrafı, ona para yatırma... (Katılımcı 16)¹⁸

Bireyin yokluğunun yarattığı ekonomik ve pratik katkılardan uzak kalma durumu ve "hükümlü eşi" ya da "hükümlü çocuğu" olarak damgalanmanın getirdiği istihdama erişim sorunlarının yanı sıra cezaevi ile ilişkili masrafların varlığına işaret eden bu söylem Katılımcı 12 tarafından da dile getirilmekte, cezaevine ulaşım masraflarının aileleri zorladığı doğrulanmaktadır:

Eşimin görüşünü sıraya koyduk. Bi hafta babası gidiyo bi hafta biz gidiyoruz. Her hafta gitsem gücüm yetmez. (Katılımcı 12)

Eşin ihtiyaçlarını karşılama noktasında genel görünümden farklı bir yorum yapan Katılımcı 14'n anlatısından ise hükümlü ailelerinin maddi olarak ne kadar zorlandığı anlaşılmaktadır:

Eşimin ihtiyaçlarını ben karşılamıyorum. Yalana gerek yok. Benim eşim içerde alışıyo. Meydancı diyolar. Milletın bulaşığını yıkiyo, kahvaltısını

¹⁸ Katılımcı 16 konuşmasının devamında cezaevi ile ilişkili masraflara ek olarak cezaevinin ailelerin gündelik hayatlarını da düzenlediğinden bahsetmiş ve çalıştığı kurumdaki izin günlerinin eşinin görüş gününe göre ayarlandığını anlatmıştır. Spesifik bir başlık altında ele alınması mümkün olmasa da değerli görülen bu paylaşıma yer verilmek istenmiştir.

hazırlıyo, yeri geliyor tuvaletini yıkıyo. O paralarla yeri geliyor bana da para gönderiyo. (Katılımcı 14)

4.3.2.1.4. Borçlanma

Kira, faturalar ve ihtiyaçların karşılanması noktasında sorunlar yaşayan kadın katılımcıların eşlerinin cezaevine girmesinin ardından evin geçimini sağlamaya devam etme, ihtiyaçları karşılama, avukat¹⁹ ve eşlerinin cezaevindeki masraflarını karşılayabilme amacı ile borçlandıklarını, var olan borçlarına yenilerinin eklendiğini ya da ellerindeki mal varlıklarını sattıkları görülmüştür. Maddi yetersizlikler nedeni ile ailelerin yarısından çoğu avukat tutamadığını belirtse de geriye kalan katılımcılar avukat masrafları sebebi ile borçlandıklarını, mal varlıklarını sattıklarını bildirmişlerdir.

Kadın katılımcıların konu ile ilgili söylemleri aşağıda verilmiştir:

Dükkanı sattık, iki dükkanı sattık, arabayı sattık. Hem avukatlar için hem geçinmek için işte. (Katılımcı 11)

-Benim üç tane kiram birikmiş şu an. Su parası benim su faturalarım 2400 lira para olmuş. Aylardır ödeyemiyorum. Elektrik faturam gelmiş borç edindim ödedim. Şu an cebimde 15 lira kadar param var toplam. Beş bin lira kadar ödemem var. Ama o adam orada ya onu parasız bırakamıyorum. Zorlanıyor muyum? Çok zorlanıyorum. Ayağımdaki ayakkabı dışarı çıktığım zaman ayağım içinde ıslanır ama bakmak zorundayım. Çünkü ben burdayım. O orda. Mesela onun bi şeye ihtiyacı oldu. Nereden getirecek? Kim verecek? Ne yapacak? Mecburen gönderiyorum. Borçlanıyorum. Onun için, ev için. (Katılımcı 1)

-Peki bu süreçte cezaevinin yanı sıra avukat masrafları ile ilgili deneyimleriniz var mı? Eşiniz için avukat tuttunuz mu? Avukat ücretini karşılama konusunda da mı borçlandınız?

-Hem de nasıl borçlandım. O ceza aldıktan sonra kayınlarımı aradım. Dedim ki böyle böyle olmuş dedim. Hemen bir avukat var dedi bizim tanıdığımız bir avukat dedi. Hemen aynı gün gece. Avukatla görüştim avukat bana durumu anlattım. Avukat bana dedi dediği şey ben onu on gün içinde çıkarırım dedi. Çünkü parmak izi yok, telefon görüşmesi yok adamın, adam yapmamış, üstümüzden alınmamış, evimizden alınmamış. On gün içinde çıkarırım dedi. Ama bana 45 bin lira para vereceksin. 45 bin lira para vereceksin. Düşündüm hani, ben eşimi nasıl kurtarabilirim dedim. Eşimi ordan altyım bu bana yeter. Çocuklarıma da danıştım. 27 yaşında oğlum var 25 yaşında kızım var.

¹⁹ Gözaltı sürecinden itibaren oluşan avukat ücretleri hükümlülük süreci öncesine ait bir deneyim olduğu için katılımcılar ile detaylı olarak konuşulmamıştır. Fakat sürece ilişkin deneyimlerde katılımcılar avukat tutup tutmadıklarını, avukat masraflarının da kendilerini maddi maddi olarak zorlandığını dile getirmişlerdir.

Çocuklarıma danıştım, böyle böyle. Çocuklarımız dedi ki babamız çıksın dedi para sorun değil. E napcam ne edicem elimde para yok tabi. Arabanın birini zaten Adana'dan geldiğimizde sattık. Biri zaten pert olmuş uçurumda zaten. Bir halta yaramıyo. Dükkanım var dükkkanı hemen satışa çıkaramıyorum, köydeki çiftlik zaten hayvanlar telef olmuş, yeni telef olmuş, onu satışa çıkaramıyorum. Napıyım? Bu sefer kaynıma sordum. Napalım? Kaynım bana dedi ki tefeciye gidelim, tefeciden para alalım, evi ipotekleyelim dedi. İyi tamam dedim kaynımla birlikte gittik tefeciye, evi onların adına geçirdim. Aldım parayı avukata verdim. Avukat sekiz gün oldu, daha on gün olmadan avukat ortadan kayboldu mu? Ne yapcam ne edicem. Kaynım da dedi ki ben karışmıyorum artık. O da geri çekildi. E ben zaten burada kimseyi tanımıyorum. Benim çevrem yok zaten burada. Neyse bir iki ay öyle geçti. Başka bir avukatla görüştim. Başka bir avukatla 15 bin liraya anlaştık. 5 bin lira verdim eline. Aldım, borç aldım eline verdim. Tabi öbür avukat gitti evi ben tefecilere vermişim. Her ay dört bin lira üzerine işleniyor. Sekiz ayım oldu. Ev elden gitti. Dairem. Pisi pisine gitti yani, tefeciye gitti. (Katılımcı 1)

Bizim çok borcumuz vardı. 25 bine yakın borcumuz vardı hatta ne 25'i, 30'a yakın. Ben işten evlilik tazminatımı almak için çıktım. Dedim hem de biraz evde oturuyum artık. Ve benim alcağım parayla dedim borçları yatırırız. Eşimin parasıyla da geçiniriz, bu şekilde düşünmüştüm. Ama hiç umduğum gibi olmadı. Eşim cezaevine girince ben ortada kaldım. Borçların bi kısmına yetiyodu benim param, 13 bin aldım. Borçların bi kısmını yatırabildim. O cezaevine girdikten sonra da kaldım ortada ne yapıcım, ne edicem. E kira geliyor, faturalar geliyor. E diğer borçların taksitleri geliyor. O insanı ayrı bi yoruyor. Çok zor bir dönem geçiriyorum gerçekten. (Katılımcı 5)

4.3.2.2. Ekonomik Destek İhtiyacı

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların ekonomik sorunlar hakkındaki paylaşımlarına bakıldığında araştırma bulgularının raporlaştırılmasında göz önünde bulundurulmuş ilişkilerin deneyimlerin şekillenmesinde etkili olduğu görülmektedir. Ailelerin deneyimlerinin farklılaşmasında öncelikli etken hükümlü bireyin cinsiyeti olarak karşımıza çıkarken bireyin hüküm türü fark etmeksizin ailelerin ekonomik sorunlar yaşadığı fakat aile yaşam döngüsü daha ileri olan ailelerin, yetişkin çocuklarının ekonomik desteği ya da katkısı ile süreci görece daha rahat atlattığı gözlemlenmiştir.

Ekonomik sorunlar başlığı altında genelde kadın katılımcıların yaşadığı sıkıntılara yer verilmesi başlıklar altında değinilen geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yansıması olabileceği gibi bu durumun kadınların sosyodemografik özelliklerinden de kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Çünkü eşi hüküm giydikten sonra çalışmaya başlayan beş kadın katılımcının eğitim düzeyleri ve becerileri göz önünde

bulundurulduğunda donanım açısından daha zayıf, güvencesiz işler yapmakta, yapmak zorunda kalmakta oldukları görülmektedir.

Kuşkusuz yaşanan ekonomik sorunlar karşısında ailelerin ekonomik desteğe olan ihtiyaçları çok açıktır. Fakat araştırma kapsamında görüşülen katılımcılardan yalnızca 8'i sosyal yardım aldığını belirtirken 9 katılımcı herhangi bir ekonomik destek olmadığını belirtmiştir. Bu 9 katılımcıdan 3'ünün erkek olması ve erkeklerin tamamının sosyal yardım almaması cinsiyet etkeninin belirleyiciliği noktasında önemlidir. Eşleri cezaevine girmeden önce de sonrasında da çalışmaya devam eden erkekler genelde bu süreçte ekonomik olarak sorunları olmadığını ifade etmiştir. Evin “gelir getireni”nin hükümlü olmadığı bu durumlar gereksinim değerlendirmesini de etkilemiş olup erkek katılımcıların hiçbiri ekonomik destek gereksinimlerinden söz etmemiştir.

Ekonomik destek almayan kadın katılımcılara bakıldığında ise iki katılımcının eşlerinin terör suçu sebebi ile hükümlü olduğu ve bu nedenle gereksinim duysalar dahi ekonomik desteğe başvurmadıkları, kök aileleri ve eşlerinin ailelerinin desteği ile yaşamaya devam ettikleri görülmektedir:

Eşimin babasının evinde oturuyoruz Allah'tan kira diye kapımıza gelen yok. Bir de o olsa, borcumuz falan olsa. Altından kalkamazdım herhalde. Çünkü faturalar, çocukların ihtiyaçları, eşimin cezaevindeki ihtiyaçları. Para her şeye lazım. Ekonomik destek için eşimin durumu sebebi ile başvurmadım. İş baktım bu süreçte. Baktım kira ile zar zor idare ediyoruz. Ama işte eşinizin durumu böyle olunca (terörden hükümlü olmasını kastediyor.) olmuyor. (Katılımcı 10)

Kadın katılımcılarda karşılaşılan diğer bir konu aile yaşam döngüsü ile ilgilidir. Yetişkin çocukları olan kadınlar bu süreçte oğullarının kendilerine baktığını ifade ederken gereksinim kavramı üzerinde de durmamışlardır. Katılımcıların sosyal yardımlara ilişkin deneyimlerine ilerleyen bölümlerde detaylı olarak yer verilecek olup bu başlık altında katılımcıların ekonomik destek gereksinimleri değerlendirilmiştir. Katılımcıların ekonomik destek gereksinimleri ile ilgili olarak sarf ettiği cümlelerin örneklerine ise aşağıda yer verilmiştir:

Maddi olarak çok yıpranıyorsunuz. Eski hayatınızdan eser kalmıyor dedim ya. Bu süreçte aslında maddi destek de bekliyorsunuz. Yani eşiniz dostunuz sizden zaten kaçıyor da devletten bekliyorsunuz. (Katılımcı 1)

Cezaevine girdikten sonra her yere başvuru yapmama rağmen hiçbi cevap almadım. Çok ihtiyacım vardı. (Katılımcı 13)

4.3.3. İnfaz Sürecinden Kaynaklı Sorunlar ve Gereksinimler

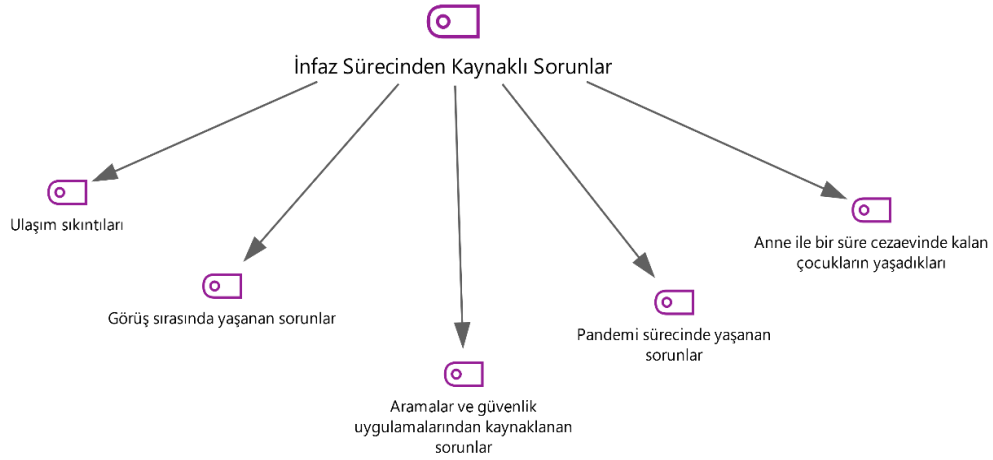
Ebeveynin ya da eşin hüküm giymesinde yaşanan sorunların her biri birbirinden zorlu deneyimlere kapı aralarken, aile üyelerinin zorlayıcı bir krizle dahil olduğu adalet sistemi ve çoğunun öncesinde yolunu dahi bilmezken yollarını ezberlediği ceza infaz kurumları aileler için sorunların ve gereksinimlerin önünü açmaktadır. Bu sebeple söz konusu başlık altında aile üyelerinin cezaevleri ile kurmak zorunda kaldıkları ilişkinin getirdiği sorunlar ve bu sorunlar karşısındaki gereksinimlerine yer verilmiştir.

4.3.3.1. İnfaz Sürecinden Kaynaklı Sorunlar

Granja (2016, s.281-282) hükümlü yakınlarının ceza adalet sistemi ile ilk temaslarının oldukça zorlayıcı olduğunu söylerken aile üyelerinin cezaevlerini tehlikeli ve şiddet içeren yerler olarak algılamalarının kaygı düzeylerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. İçerideki birey için duyulan endişeye ek olarak aile üyeleri cezaevleri ile temas noktasında kendileri ile ilgili de sorunlar yaşayabilmektedir. Özellikle ziyaretler öncesindeki arama prosedürleri ve güvenlik uygulamaları hükümlü yakınlarının anlatılarında kendisine yer bulurken ceza infaz kurumlarının merkezden uzaklığı sebebi ile ulaşımda yaşanan sıkıntılar ve görüşler esnasında yaşanan zorluklar da bu süreçte sıklıkla dile getirilmektedir.

Hükümlü ailelerinin cezaevinden kaynaklı yaşadığı sorunlara daha yakından bakabilmek amacı ile oluşturulan bu bölüm *İnfaz Sürecinden Kaynaklı Sorunlar* temasının hiyerarşik kod-alt kod modeli doğrultusunda oluşturulmuş olan beş alt başlığı içermektedir. Bahsi geçen alt başlıklara ve hiyerarşik kod-alt kod modeline ise aşağıda yer verilmiştir:

Şekil 9: İnfaz Sürecinden Kaynaklı Sorunlar Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

4.3.3.1.1. Ulaşım Sıkıntıları

Granja (2016: 284) ceza infaz kurumlarının ailelerin yaşadığı kentsel mahallelere uzak mesafelerde bulunmasının ailelerin cezaevlerine ulaşımında büyük bir sorun olduğunu söylemektedir. Elbette Granja'nın bu söylemi hükümlü aileleri söz konusu olduğunda en iyi ihtimaldir. Çünkü her hükümlü ailesi ile aynı şehirdeki cezaevinde kalmamaktadır.

Hükümlü bireyin ailesi ile aynı şehirde olmaması katılımcıların eşlerinin görüşlerine gitmesinde -özellikle kadın katılımcılar için- büyük bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır:

Eşimi can güvenliği olmadığı için Kars'a gönderdiler ve biz bi süre onu görmeye gidemedik. Maddi sebeplerden kaynaklı tabi. Yoksa Kars'a değil Fizan'a gidersin. (Katılımcı 2)

Şimdi Ankara'da değil, gidemiyorum. Ona da söylüyorum hani durumum zaten malum. Maddi durumum çok yok. Aldığım parayı da yollara harcamam. Diyorum yani. Telefonla görüşüyoruz. (Katılımcı 3)

Telefonla görüşüyo babasıyla oğlum. Ramazan'da elime fitre parası geldiğinde onu görüşüne götürüyorum. Rehabilitasyon merkezine gidiyo. Orda psikoloğa söylemiş. Ben babamı çok görmek istiyorum ama annemin durumu yok götüremiyor demiş. Sağolsun öğretmenleri de bir iki kere kendi aralarında yol parası toplamışlar. Babasını görsün diye gönderdiler. Ben de gittim gösterdim çocuğumu. (Katılımcı 14)

Ulaşım Sıkıntıları başlığında ele alınan sorunlar cezaevlerinin merkeze olan uzaklığı ve hükümlü bireylerin aileleri ile aynı şehirde olmamaları olsa da kadın katılımcıların

yaşadığı ulaşım sıkıntılarının altında yatan temel sebebin ekonomik nedenler olduğu görülmektedir. Bu sebeple *Ekonomik Sorunlar* başlığında bahsedildiği gibi evin gelir getireni olan erkeğin hükümlü olmasının ailelerde ekonomik sorunlar yarattığı ve maddi sorunların eşlerinin ve çocuklarının kendilerini ziyaretlerinde etkili olduğu söylenebilir.

Merçil (2020, s.73-75) de mahpus yakınlarının çoğunun ayda dört kez yapılan görüşlere gelecek maddi, manevi imkanları olmadığını, özellikle şehir dışında hapsedilen birey söz konusu ise ailelerin açık görüş gününde ziyarete gitmeyi tercih ettiğini ifade etmektedir.

Saha çalışması öncesi geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ile kamusal alandan “itilen” kadının özel alanda hapsedildiği için cezaevlerine ulaşımında sorunlar (araba kullanmama, yol ve ulaşım konusunda bilgi sahibi olmama gibi) yaşayabileceği de düşünülmüş olsa da kadın katılımcıların bu süreçte genelde -zoraki- güçlendiği, çocuklarını babalarına göstermek için yollara koyulduğu fakat ulaşım konusunda yaşadıkları ekonomik sıkıntıların kendileri için çok büyük bir engel olduğu görülmüştür.

Eşi ikinci kez hüküm giymiş olan Katılımcı 9, şu an oğlu ile yaşadığını, eşinin görüşlerine kendisini oğlunun götürdüğünü ifade ederken eşinin ilk hükümlülüğünde yaşadığı sıkıntıları aşağıdaki gibi ifade etmiş ve özellikle ekonomik boyuta vurgu yapmıştır:

Arabamız neyin yoktu. Köyün minibüsleri arabaları gidiyordu onlara biniyoduk gidiyoduk. Başka uzak yerlerde olunca gidemiyodum kızım. Nası gidecen bi sürü masraf oluyodu. (Katılımcı 9)

Katılımcı 9'un ekonomik boyuta yönelik yaptığı vurgunun yanı sıra eşinin ikinci hükümlülüğünde oğullarının yetişkin olmasının getirdiği avantaj ise aile yaşam döngüsü bağlamında dikkate değerdir. Katılımcıların cezaevlerinin uzaklığı sebebi ile yaşadıkları sorunlar üzerinde ailenin yaşam döngüsünün etkili olduğu görülmektedir. Bu durumu destekleyici olarak Katılımcı 11 eşinin görüşlerine oğlu sayesinde gidebildiklerini dile getirmektedir:

Eşim Ankara'da değil, Karabük'te cezaevinde. Oğlum götürüyor bizi. (Katılımcı 11)

4.3.3.1.2. Görüş Sırasında Yaşanan Sorunlar

Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik'te (25848 Sayılı Resmi Gazete, 2021) ziyaretçi kabulünden yoksun bırakma ve hücreye koyma disiplin

cezası kesinleşmiş olup bu cezaları infaz edilmekte olan kişiler dışında bulunan hükümlü ve tutukluların ziyaretçiler ile görüşebileceği, bu görüşlerin açık ve kapalı olmak üzere iki biçimde yapılabileceği söylenmektedir.

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar görüşmeler esnasında sık sık açık görüşlerde ve kapalı görüşlerde yaşadıklarından bahsetmişlerdir. Bu sebeple bu başlık altında “*Hükümlü ve tutuklular ile ziyaretçilerinin maddi temasına imkan verecek şekilde, konuşulanların hazır bulunan görevli tarafından işitilebildiği ve izlenebildiği, ceza infaz kurumunun bu iş için tahsis edilmiş özel bölümünde yapılan ziyaret ve görüşmeler*” (25848 Sayılı Resmi Gazete, 2021) olarak tanımlanan açık görüş ve “*Hükümlü ve tutuklular ile ziyaretçilerinin her türlü maddi temasının önlenildiği, konuşulanların hazır bulunan görevli tarafından işitilebilecek şekilde izlenebildiği ve ceza infaz kurumu idaresinin bu iş için tahsis ettiği özel bölümde yapılan görüşmeler*” (25848 Sayılı Resmi Gazete, 2021) olarak tanımlanan kapalı görüş uygulamasına dair katılımcıların söylemlerine yer verilmiştir.

Kapalı görüşlere ilişkin katılımcılar, eşler ve ebeveyn ile çocuğun fiziksel temasının olmamasından ve konuşulanların dinlendiği düşüncesi ile mahremiyet konusunda yaşadıkları endişelerden söz ederken açık görüşlerde²⁰ kalabalık ve gürültüden kaynaklı iletişimin sekteye uğramasını dile getirmişlerdir:

Açık görüş daha iyiydi. Bi sarılma, birbirinin kokusunu duyabiliyodun. Şimdi camdan cama. (Katılımcı 11)

Çocuklar da gidiyor görüşlere. Kapalı görüşler çok kötü oluyor ama. Çocuklar kendilerini tutamıyor. Babalarından uzak, dokunamıyorsun sarılamıyorsun. (Katılımcı 12)

İçeri girdiğimizde açık görüşse eğer iletişim çok zor. Çok kalabalık, gürültü²¹ vs. E kapalı görüş zaten hiçbir şey konuşamıyorsunuz. (Katılımcı 4)

İçeri geçiyosun kapalı görüşte zaten bi şey söyleyemezsin. Çünkü dinleniyo. Harfi harfine dinleniyo. Açık görüş desen, o kadar insan bi arada ki. Bağıra bağıra konuşuyosun sesini duyurmak için. Düşünebiliyo musun eşimin yanına oturuyorum eşim bana diyo ki elimi tutma, bu kadar milletin içinde. Helalin ya. Eşin. Bu kadar çok seviyosun, onsuz yapamıyosun, onsuz nefes

²⁰ Pandemi sonrasında açık görüşler kaldırılmış olup tamamı ile kapalı görüşe geçilmiştir. Bahsedilenler Covid-19 öncesi sürece dair deneyimlerdir.

²¹ Merçil (2020: 75) mahpus yakınları ile yaptığı araştırmasında kalabalık, pislik ve gürültünün açık görüşler için en çok dile getirilen sıkıntılar olduğunu söylemektedir.

alamıyosun. Ayda bir açık görüş oluyor yanına gidiyorsun elini tutamıyorsun. Konuştuğun zaman bağıra bağıra konuşmak zorunda kalıyorsun. Anca sesini duyurabiliyorsun çünkü. O kadar kalabalık var. Çoluk, çocuk bir sürü insan var. O görüşe gittiğin zaman öyle bir heyecanla gidiyorsun ki bütün bunlara rağmen. Öyle bir sevinçle gidiyorsun ki. Gidecem bi saat görececem diyorsun. O gardiyanlar gelip görüş bitti dediği zaman var ya. İçinden bi şey kopuyo. (Katılımcı 1)

Katılımcıların büyük çoğunluğu görüşler dışında eşleri ile telefon yoluyla ilişki kurduğunu söylerken görüş günlerine ilişkin deneyimlerini yukarıdaki gibi dile getirmişlerdir. Ziyaretçilerin cezaevini deneyimlediği, mahpusların ise dışarıdaki yaşama en yakın olduğu yer olarak tanımlanan görüşler (Ricordeau, 2012'den akt. Merçil: 2020), hükümlü aileleri için mahremiyetten uzak, gündelik yaşamın o güne göre ayarlandığı ve aralamalar sebebi ile benlik alanlarının ihlal edildiği zaman dilimleridir (Merçil, 2020).

Yukarıdaki anlatıların yanı sıra Katılımcı 8 kapalı görüşlerde çocuklarını babalarının görüşüne götürmediğini anlatırken Katılımcı 2 kızının ameliyatından önce kızını bir daha görüp göremeyeceğini bilmediği için babasının görüşüne götürdüğünü fakat orada yaşadığı sorunlar sebebi ile götürmemesinin daha iyi olacağını düşündüğünü anlatmaktadır:

(...) Bu sefer o çocuk babaya sarılmak istiycek. Onu yapamıyacak. Onun da orda öyle üzülmesini istemediğim için kapalı görüşlere götüremiyorum. (Katılımcı 8)

Kapalı görüşüne gittiğim zaman kızımı çoğunlukla götürmüyodum. Tam işte ameliyat olmadan önce götürdüğümde kapalı görüşüne girmek zorunda kaldık. Kapalı görüşüne girdik önümüzde bi cam, kızımı daha öncesinde hiç götürmemiştim. Açık görüşlerde sürekli temas edebilir, dokunabilir halde gördüğünden dolayı bi tuhafına gitti kapalı görüş. Anne dedi ben babamın kucağına gitmek istiyorum ama babam beni neden almıyor kucağına? Cama vuruyo, kucağına gitmek istiyo, dokunmak istiyo ama yapamıyo. Anlatamıyosun zaten anlamıyo, o anlamayınca sen strese giriyosun, eşin bi taraftan strese giriyor çocuğu niye getirdin? diye. Ya ben onu zaten bi daha görebilir mi göremez mi amacı ile götürdüm. Daha öncesinde kapalı görüşüne götürmüyordum. Zaten iki sene kadar da göremedi. Hiç göremedi. Keşke götürmeseydin dedim o stresi o ortamı yaşayınca. (Katılımcı 2)

4.3.3.1.3. Pandemi Sürecinde Yaşanan Sorunlar

Görüş Sırasında Yaşanan Sorunlar başlığı altında ele alınan açık ve kapalı görüşlere ilişkin deneyimler, Covid-19 pandemisinden önceki durumu kapsamaktadır. Türkiye

Cumhuriyeti'nin bulaşı engellemek ve azaltmak amacı ile Covid-19 pandemisine dair aldığı önlemler arasında tutuklu-hükümlü bireyleri korumak amacı ile cezaevine ilişkin önlemler de yer almaktadır. Ortak alanların ve araçlarının dezenfekte edilmesi, tutuklu ve hükümlülere ücretsiz temizlik ve hijyen malzemelerinin sağlanması, ateş ölçümünün yapılması ya da termal kameraların kurulması, bağışıklık sisteminin kuvvetlendirilmesine yönelik iaaşe bedellerinin artırılması, kuruma ilk kabulde ya da Covid-19 belirtisi gösterenlere yönelik önlemlerin alınması gibi tedbirlerin yanı sıra izin, görüş ve nakil gibi uygulamalar da bu süreçte düzenlenmiştir. 14 Mart 2020 itibarı ile açık ve kapalı görüşler durdurulmuş, sonrasında alınan önlemleri daha etkin uygulamak için HES kodu uygulamasına geçilerek kurumlara girişlerde ziyaretçiler ateşleri ölçülerek ve HES Kodu Kontrol Noktası'nda kodlarını okutarak cezaevlerine alınmaya başlamıştır (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2021b; Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2021c).

Bulaşı engellemek ve tutuklu-hükümlü bireyleri korumak amacı ile alınan bu önlemlere-uygulamalara aileler tüm içtenlikleri ile hak verseler de bu süreçte hükümlü bireyleri görmemenin kendilerini oldukça etkilediğini ifade etmişlerdir. Katılımcı 13'ün 14 Mart sonrasında durdurulan görüşler ve sonrasındaki uygulamalara ilişkin söylemleri aşağıda yer almaktadır:

Pandemiden dolayı 4 ay görüşler kapatıldı. Eşimi hiçbi şekilde göremedik. Son dört beş aydır gidip görüyoruz. Ankara'da eşim de. Görüşe pandemi öncesi her hafta gidiyoduk. Şimdi iki haftada bir sadece iki kişi alıyolar. Kayınvalidemle ben gidiyoruz. Çocuğuma ya annemler ya amcası bakıyor. Ama kayınvalidemle düzenli şekilde gidiyoruz görüşlere. (Katılımcı 13)

Katılımcı 11 cezaevine ilişkin olarak yalnızca pandemi sebebi ile sorun yaşadıklarını, bu süreçte sadece kapalı görüş olduğunu ifade ederken çocuklara yönelik sokağa çıkma kısıtlamasının çocukların babaları ile görüşünde sorun yarattığını dile getirmektedir:

Sadece pandemi dolayısıyla yaşıyoruz. Artık açık görüş yok. Sadece kapalı görüş. Ve on beş günde bir. Bi de çocuklara yasak olduğundan dolayı küçük kızım gitmiyor. Eskiden gittiğinde de çok kötü oluyodu zaten. Çok özliüyor ama şimdi gidemiyor. İçeri iki kişi alıyolar şimdi. Pandemiden dolayı. (Katılımcı 11)

Görüş uygulamalarında yaşanan sorunlara ayrılan bölümde bahsedildiği gibi kapalı görüşler de bu süreçte katılımcılar için büyük bir sorundur:

Şöyle söylüyüm 15 günde bir eşimi görebiliyorum sadece. Onda da sadece görebiliyorum. Önünde cam var ve telefon aracılığıyla. Ben eşimin kokusunu unuttum. (Katılımcı 5)

Gidiyorsunuz mesela pandemide hep kapalı görüş var. Evet salgın çok büyük problem ama arada cam var, mesafe var. Bu da büyük bi problem. (Katılımcı 10)

Görüşlere iki kişi alıyorlar. Açık görüş yapılmıyor. Kapalı görüşler çocukları çok etkiliyor. Anne orada ama dokunamıyorlar, sarılamıyorlar. Götürsem bir dert götürmesem bir dert. (Katılımcı 17)

Kapalı görüşler, ziyaretçi sayısına getirilen kısıtlamalar ve çocukların sokağa çıkma kısıtlamasına ek olarak aileler pandeminin yarattığı stres de zorluklardan biri olarak görülmekte ve aile üyelerinin iletişimlerini engelleyebilmektedir:

Ağlıyo mesela benim küçük kızım ben de babamı görmek istiyorum, ben de görüşe gitmek istiyorum diye. Ama yok pandemiden götüremiyoruz. Korkuyoruz yani. (Katılımcı 11)

Katılımcı 11'in söylemleri pandemiden kaynaklı endişeler sebebi ile engellenen iletişime işaret ederken katılımcıların büyük çoğunluğu bu süreçte çocuklarının uzaktan eğitime devam etmesi sebebi ile hükümlü ebeveynleri ile telefonla konuşabildiklerini, hatta bu süreçte pandemi öncesine göre çocukların ebeveynleri ile daha sık telefonda konuşmalarına vesile olduğunu ve bu durumun çocuklara daha iyi geldiğini vurgulamıştır.

Katılımcı 6 ve Katılımcı 5 ise pandeminin getirilerinin diğer bir boyutuna odaklanmaktadır:

Pandemiden dolayı bi süredir zaten kapalı görüş oluyor, alınan kişi sayısı sınırlı oluyor. Zorluklara bi de korona eklendi malum. Nasılsın napyosun diyip ne olursa olsun yaşananları ona çaktırmayıp iyi taklidi yapıp onu orda koyup geliyoruz işte. Eskiden ihtiyaçları için bi şeyler götürüyoduk artık pandemi sebebi ile onu da götüremiyoruz. O da bi avuntu oluyodu yani ashında. (Katılımcı 6)

Kısıtlı sayıda eşya alabiliyorlar içeriye. Bi atlet en basitinden. Atlet gönderemiyorum eşime. Kendi atletini gönderemiyorum. Ordan alıyo tanesi beş lira. Ya da ne biliyim bi sabun. Sabun gönderemiyosun. O ordan almak zorunda, bi terlik ordan almak zorunda. Önceden girdi çıktı yapılyodu eşyalarda ama şu an pandemiden dolayı o da yokmuş. Giren eşya orda kalıyo. Liste haline getiriliyo içeriye soktuğunuz eşyalar. Sistemleri farklı biraz. Girdi çıktı yapıyolar eşyalarda. Kirli olanı düşüttürüyo sistemden yenisini

alabilsin diye ama sen o eşyayı alamıyorsun. O eşya orda. Sen sürekli parayla yenisini alıp göndermek zorundasın. (Katılımcı 5)

Özger'in (1997) "Giyecek çamaşır getirdim sana. Adettir diye değil, sevdim diyedir." diyerek ifade ettiği sevdayı çağrıştıran bu paylaşımlar, cezaevindeki bireye götürülen eşyaların iyileştirici yönüne ışık tutarken Covid-19 pandemisinin hükümlü aileleri üzerindeki etkisinin başka bir örneğini oluşturmaktadır.

4.3.3.1.4. Aramalar ve Güvenlik Uygulamalarından Kaynaklanan Sorunlar

Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik (25848 Sayılı Resmi Gazete, 2021) Madde 6 ceza infaz kurumlarına girişteki aramalar ile ilgilidir. Bahsi geçen maddede ceza infaz kurumuna girenlerin duyarlı kapıdan geçmek zorunda olduğu, metal dedektörle aranmalarının, eşyalarının x-ray cihazından geçirilmesinin ve şüphe halinde bireylerin elle aranmalarının gerekliliği ifade edilmektedir.

Hükümlü yakınları ile yapılan araştırmalarda hükümlü yakınları cezaevi güvenlik uygulamalarından ve aramalardan kaynaklı sorunlar yaşadıklarını, uygulamaların yapılması gerektiğini düşünmelerine rağmen bu durumun kendilerini olumsuz etkilediğini sık sık dile getirdikleri görülmektedir (Loucks, 2004). Katılımcıların cezaevi aramaları ve güvenlik uygulamalarından kaynaklı yaşadığı sorunlara ilişkin söylemleri aşağıda verilmiştir:

Görüşe gidiyorsunuz, düşünebiliyor musunuz, gidiyorsunuz. Karşıdaki bayan olsa bile o kadar iğrenç bi durum ki. Her yerinize dokunuyor, hiçbi şey yapamıyorsunuz hiçbi şey diyemiyorsunuz. Saçlarını karıştırıyor, elini sütyenine koyuyo, elini küloduna koyuyo afedersin. Ve hiçbi şey yapamıyorsunuz. Diyemiyorsunuz çünkü. X-ray cihazından geçiyorsunuz üzerinde pantolon var. Fermuarı ötüyor git pantolonunu değiştir. Sütyenin mesela. İki tane sütyen ayırdım. Tellerini çıkardım gittiğim zaman onları giyiyorum. Niye? X-ray cihazından geçtiğim zaman ötmesin. Öttüğü zaman git sütyenini değiştir. Düşünebiliyor musun o kadar gardiyanlar arasında sütyenini değiştir, gel. (Katılımcı 1)

Bi alyansınızı dahi içeriye sokamıyorsunuz. Parmağınızda o alyansla giremiyorsunuz. Üstünüzde metal hiçbir şey. Yani ben kapalıyım kafamda iğneyle dahi giremiyorum. Aramaya giriyorsunuz. Pandemiden dolayı çok didikleyemiyolar ama önceden çok felaketti yani. Kadınların çamaşırların içlerine kadar bakılıyordu. E bi ayakkabını çıkartıyorsunuz ayakkabının içine bakıyo, yalınayak yere basıyorsunuz orda. Kapalısın kafadaki topuzun içine kadar elini sokuyo. Benim anahtarımın üstünde anahtarlığım kalmış. Orda

çantanızı falan belirli dolaplar var onların içine koyuyosunuz sadece o dolabın anahtarı yanınızda olabiliyor metal olarak. O anahtarın üstünde anahtarlık kalmış, o anahtarlığı dahi ben içeriye sokamadım. Ve şu an pandemiden dolayı görüşlerin tamamı kapalı. Çift camlı olan bir cam, duvar. Hiçbir şekilde kenarından köşesinden bi yerden bi şey sokamazsınız. Ama ona rağmen hiçbi şekilde o şekilde giremiyosunuz. Alyansınızla dahi giremiyosunuz. Bırakın kolyeymiş, çakıymış, bıçakmış. İmkansız. Oraya girene kadar tamı tamına üç defa aramadan geçiyosunuz. İlki xray cihazı. Çantanızı, montunuz, artık o an üstünüzde ne varsa onu havaalanlarında olan kabinler var ya onların içinden geçittiriyosunuz. Kendiniz xrayden geçiyosunuz. Sonra orda güvenlikler var işte şu ellerindeki arama, metal dedektörle üstünüzü bi kontrol ediyolar. Ordan geçiyosunuz. Sonra otobüs bekleme alanı var oraya geçiyosunuz. Ordan sonra göz okutma sistemine giriyosunuz. Kimliğinizi veriyosunuz gözünüzü okutuyosunuz. Resminizi çektiriyosunuz. Ordan sonra görüş alanına gidiyosunuz o görüş alanında yine bi xrayden geçiyosunuz. Sonra sizi bi kabine alıyolar. Didik didik üstünüzü arıyolar. O kabinden çıkıyosunuz zaten görüş odasına girene kadar yine bi xrayden geçiyosunuz. Gözünüzü okutuyosunuz öyle girebiliyosunuz. Atıyorum cebinizde bi peçete kaldı. O ne? O ne? Onun ne olduğunu çözene kadar. Başka bi yerinde bi şey var mı? Her tarafınıza elliyolar yani. İç çamaşırınızın, sütyeninizin dahi telinin olmaması gerekiyor. Onun telini dahi çıkattırıyolar. Onlar emin olduğu zaman girebiliyosunuz. Yoksa giremiyosunuz. Aynı şekilde içerden çıkarken de göz okutuyosunuz. Kazayla ağladınız mesela çıkamıyosunuz, kaldınız orda. Ağlayamıyosun bile ağız tadıyla orda. (Katılımcı 5)

Ama cezaevinde o kampüse girdiğiniz andan itibaren kötü hissediyorsunuz. Çocuklar için de zor. Aramalar vs. Yani evet güvenlik amacıyla yapılsın tabi ama etkiliyor işte. (Katılımcı 10)

Cezaevi görüş ve uygulamaları hakkında Katılımcı 7 eşi için her şeye dikkat ettiğini, aramaların çocuklar ve kadınlar için daha zor olduğunu düşündüğünü ifade ederken Katılımcı 13, Katılımcı 7'nin dile getirdiği "çocukların bezlerine bakılması"nın kendisini nasıl etkilediğini aşağıdaki gibi dile getirmektedir:

Cezaevinde ilk zamanlar zordu. Görüşe gitmek, içeriye girmek, o sürekli burda diye düşünmek. Garip bi havası var yani tuhaf bi ortamı var oranın. Tuhaf uygulamaları. İçerde bi tartışma oluyo mesela görüşün iptal oluyo. Girip çıkarken çok kez aranıyosunuz. Bi kağıt bile sokamıyosunuz içeri. Göz taraması, xray cihazı, dedektörler arama. Bir sürü aramaya tabiisiniz. Mesela bi problem oldu. Bunu çözün girin demiyolar. Giremiyosunuz. Giremezsiniz yani. Sen ordaki görevlilere muhtaçsın yani. Eşini, dostunu, evladını görceksen her şeye tamam diyosun, bi sorun çıkmasın diye her şeye dikkat ediyosun. Bunun dışında çocukların bezlerine bile bakıyorlarmış mesela. Çoğu insan bundan şikayetçi. Yani evet güvenlik amacıyla yapılmalı belki. Ama özellikle kadınlar ve çocuklar için çok daha zor bu aramalar galiba. (Katılımcı 7)

Bizim görüşlerimiz hep sabah oluyo. Hiç öğleden sonraya denk gelmedik. İlk bi aşama güvenlikten geçiyoruz. Bekleme salonunda da bekledikten sonra ikinci güvenlikte geçiyosunuz. Daha sonra gidebiliyosunuz. Herhangi bi duygu içine girmiyorum. İlk dönemlerde çocuğumla gittiğimde çok kötü oluyodum. Kızımın bezine kadar açıp kontrol ediyolardı. Benim çok ağrıma gidiyo, çok zoruma gidiyodu mesela. Gardiyanların benim çocuğumu masaya yatırıp bezine kadar açıp bakmaları çok tuhafıma gidiyodu, yadırgıyodum yani. Yani onların da işi tabi bakcaklar ama bezine kadar soymaları bu süreçte en ağrıma giden şeydi. (Katılımcı 13)

Katılımcı 16 ise cezaevi uygulamaları hakkında aramaların yanı sıra cezaevlerinin katı kuralları sebebi ile yaşanan sorunlara örnekler vermektedir:

Mesela bi seferinde çocuğu annesine bıraktım açık görüşte. Dedi ki çocuk kapalı görüşte beni anne babaya versin. Gardiyan teslim etmesin yani. Bunu kabul etmediler. Buna izin vermediler. Çocuk bağılıyor ağlıyor. Ben orda gardiyana diyorum ya bu çocuk gözünüzün önünde bunda ne var. Hayır öyle bi yetkimiz yok. Ben de öyle bi kural yok ama öyle bi insanlığınız insiyatifiniz olabilir dedim. Bi türlü kabul etmediler. En sonunda mecbur kaldılar. Bu kadar ağlatmaya değer miydi diye çok sinirlendim. Bi psikolog, doktor raporunu verdim anneye teslim etsinler diye çocuğu. Bu raporun tarihi bi gün önce olacak dedi. Bu seferlik böyle olsun bi sonrakinde ben öyle getireyim dedim. Kabul etmedi. Çocuk bi haftadır annenin yanına gideceğim diye hazırlanıyor. Düşünsenize. Kadının gözünün içine bakıyor. Biraz vicdan olsa tamam bu seferlik böyle olsun der insan. Kabul etmedi. Yalvaracak noktaya geldim. (Katılımcı 16)

Katılımcı 16'nın çocuğuna ilişkin paylaşımlarına ek olarak Katılımcı 17 eşinin cezaevinde ilk ziyaretine ilişkin deneyimlerini aşağıdaki gibi aktarmıştır:

(...) İkinci kez arandığınız, kadın cezaevine giden servislere bineceğiniz bir yer var. Orada küçük küçük dolaplar var. Arabayı taa nizamiyeye bırakmışsınız. Telefon, araba anahtarı yanınızda. Dolaplara bırakmanız gerekiyormuş eşyalarınızı. Dolaplara bırakmak için de yanınızda kilit götürmeniz gerekiyormuş. Ben bunu bilmiyorum. Avukat da söylemedi. Nerden bilsin adam benim hiçbi şey bilmediğimi? Neyse Allah düşürmesin derler ya öyle. İçeri gircem dediler ki alamayız. Eşyaları bırakın. E yanınızda kilit yok benim... (Katılımcı 17)

Bahsi geçen paylaşımda görüldüğü gibi ziyaretçilerin kişisel eşyalarının sorumluluğunun ziyaretçilere ait olduğunu hatırlatmak isteyen bu uygulama dahi katılımcılar için sorunlarla anılmaktadır.

4.3.3.1.5. Anne ile Bir Süre Cezaevinde Kalan Çocukların Yaşadıkları

5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un (5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2004) 65. Maddesi'nde:

“(1) Anaları hükümlü olup da dışarıda korumasına bırakılacak kimsesi bulunmayan sıfır-altı yaş grubundaki çocuklar, annelerinin yanında kalabilirler. Bu çocuklar gündüzleri ceza infaz kurumu bünyesindeki veya Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu veya diğer kurum ve kuruluşlara ait kreş ve gündüz bakımevlerinde barındırılırlar.

(2) Annelerinin yanında kalan çocuklara, yaş ve durumlarına ve ihtiyaçlarına göre yiyecek ve içecek verilir.

(3) Üç yaşını doldurmuş çocuklar, hâkim kararıyla çocuk yuvalarına veya yetiştirme yurtlarına yerleştirilebilirler. Bu çocukların belirlenecek bir program ve usule göre zaman zaman anneleriyle temasları sağlanır.” fıkraları yer almaktadır.

0-6 yaş arasındaki çocukların anneleri ile ceza infaz kurumlarında kalmalarının hukuki dayanağını oluşturan bu maddelere rağmen ceza infaz kurumlarında anneleri ile kalan çocukların temel gereksinimlerinin karşılanması noktasında ve cezaevi uygulamalarından kaynaklı sorunlar yaşadıkları bilinmektedir.

Görüşülen erkek katılımcılar arasında Katılımcı 16'nın oğlunun annesi ile bir süre cezaevinde kaldığı öğrenilmiştir. Annesi cezaevine girdiğinde 6 yaşından küçük olduğu için anne ile kalan çocuk hakkında katılımcının söylemleri ise aşağıda yer almaktadır:

-Cezaevinde anne ile aynı şartlarda kalıyordu bu süreçte. Çocuklara yönelik ekstra hiçbir şey yoktu. Anne ile aynı yatakta anne ile birlikte, anne ne yiyorsa onu yiyor. Bazen kullanması gereken ilaçlar oluyordu. Görüşte veriyorduk. Zar zor kabul ediyorlardı. Boyama kitabı mesela. Bir tek ona izin veriyolar. Onun dışında hiçbir oyuncuğa izin yoktu. Çocukla ilgili o günleri şu an anlatırken bile kendimi kötü hissediyorum. Boğazım düğümleniyor. (sesi titrer). (Katılımcı 16)

-İsterseniz görüşmeye ara verebiliriz ya da başka bir konudan bahsedebiliriz.

-Ben biraz kötü oldum afedersiniz. Yani çok zor. Sonrası da çok zordu benim için. 6 yaş bittikten sonra çocuk anneyi, içeriyi hatırlamasın diye didindim hep açıkçası. O yüzden hiç sormadım mesela annen nasıldı, içeride ne yapıyordunuz diye. Birkaç defa sorduğumda onun da cevaplamaya niyetli olmadığını görünce yarasını deşmek istemedim. (Katılımcı 16)

4.3.3.2. İnfaz Süreci ile İlgili Gereksinimler

*“Acı yaşamak bizim en eski çağlardan kalma yanık türkümüz
Öylesine kısık ki sesimiz ne duyurmasını ne söylemesini biliriz”*

(Arkadaş Z. Özger, 1997)

Araştırma sürecinde katılımcılara yöneltilmiş olan ihtiyaçlar/gereksinimler ile ilgili sorulara katılımcıların verdikleri yanıtların genelde yetersiz olduğu, katılımcıların genel olarak ihtiyaçlarını tanımlamakta zorluk çektikleri görülmüştür. Psikososyal ve ekonomik sorunlar karşısındaki gereksinimler için de geçerli olan bu durum ilk etapta Gramsci'nin “madun” tanımını ve Spivak'ın “Madun konuşabilir mi?” sorusunu akla getirmektedir.

Gereksinimler bölümleri analiz edilirken toplumun işleyişi içerisinde temsiliyetleri ve görünürlükleri sorunlu olan, Marksist kuramdaki proletaryadan farklı olarak konuşamayan, konuşsa da kendi adına bir şey söyleyemeyen madun tanımının -hijerarşik ve hegemonik ilişkilerden bağımsız olmayan, kendilerini daha önce üretilmiş söylemler ile ifade eden- özellikle eşi hükümlü kadın katılımcılar ile uyuşmakta olduğu düşünülmüştür.

Öyle ki bazı kadın katılımcıların eşlerinin hükümlülüğü sonrasında yalnızca eşlerine ihtiyaç duyduklarını dile getirmeleri kendilerinden ziyade içeridekini düşünme olarak anlaşılmiş ve ilk etapta araştırmacı tarafından da oldukça romantize edilen söylemler olarak algılanmıştır:

Bu süreçte benim ihtiyacım olan tek şey eşimin varlığı. Eşimin kazağına sarılıp uyuyodum. Yastığına sarılıp uyuyodum. Eşimin kokusuna ihtiyacım var. (Katılımcı 5)

Eşim gelse, başımı omzuna koysam her şeyi unutucam ben. (Katılımcı 14)

Katılımcı 8'in tek derdinin içerideki insanın ihtiyaçlarının giderilmesi ve anlaşılması olduğunu ifade etmesi de bu söylemlerden biridir:

Öncelikle benim tek derdim içerdeki insanın anlaşılması. Ben dışardayım iyi kötü biz her şekilde idare edebiliriz o yüzden benim tek isteğim içerdekinin ihtiyaçlarının giderilmesi. Ben dışarda makarna da pişirir yerim kuru ekmeğe de yerim. Biz her şekilde karnımızı doyururuz yani. Aç kalmayız. Ama o içerdeki adam kısıtlı ortamlarda olduğu için onun daha çok ihtiyacı var. Benim tek düşüncem ilk önce o. Çünkü ben burda hiçbi zaman çocuklarımı aç bırakmadım, ihtiyaçlarını pahalısı değil de tek ucuzu olsun dedim. Ama tek onun gözü kalmasın dedim. Ben bunu yapabiliyorum. Ama o içerde bunu yapamaz ki. Onun ihtiyaçlarının giderilmesi benden, bizden daha önemli. (Katılımcı 8)

Fakat bulgular ve yorumlar bölümü yazılırken çizilen bu çerçevenin katılımcıları yansıtmayabileceği, “madunun anlaşılmayı bekleyebileceği” ve gereksinimlerini tanımlama noktasında zorluk yaşarken eşlerine ihtiyaç duyduklarını bu kadar net bir şekilde dile getirmelerinin aslında salt romantik bir hayalden ibaret olmayabileceği düşünülmüştür.

Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı kadınlığı ve anneliği benimseyen/benimsemek zorunda kalan kadın katılımcıların bu süreçte eşlerinin yanlarında olmasına ihtiyaç duyduklarını belirtmelerinin aslında ekonomik gereksinimlerine, psikososyal gereksinimlerine ve hükümlülük öncesindeki yaşam standartlarına gönderme yapabileceği göz önünde bulundurulması gereken bir ihtimal olarak ele alınmıştır. Bu ihtimal doğrultusunda, kadın katılımcılara cezaevinden kaynaklanan sorunlar karşısındaki gereksinimleri sorulduğunda katılımcıların, soruyu anlasalar dahi, cezaevi ile ilgili gereksinimlerinden bahsetmeyip eşlerinin yanlarında olmasına ihtiyaçlarının olduğunu dile getirmelerinin önceki yaşamlarına dönme arzularına ve tüm bunların sorumlusu olan cezaevinin ortadan kalkması ile tüm sorunlarının çözüleceğini düşünmelerine işaret ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu sebeple, ilk etapta “konuşamadığı” -ya da kolektif bir sesle konuştuğu- düşünülen katılımcıların, eşin yanında olması ile aslında evin geçiminin üstlenilmesini ve maddi sorunların çözülmesini, evin idaresini ve çocuğun bakımını, psikososyal sorunların ortadan kalkmasını ve destek ihtiyaçlarını, cezaevi ile ilişkilerinin bitmesini kastetmekte oldukları ve cezaevi ile ilgili sorunlar karşısındaki gereksinimlerini cezaevinin yaşamlarından çıkması olarak tanımladıkları söylenebilir.

Çocuğu olan kadın katılımcıların eşlerinin yanlarında olmasına ihtiyaç duyduklarını belirtirken aile yaşam döngüsüne bağlı olarak babanın yokluğu konusundaki anlattıkları da katılımcıların ekonomik, psikososyal ve cezaevinden kaynaklı yaşanan sorunlar karşısındaki gereksinimleri ile eşlerinin bağlantısını destekler niteliktedir:

Bu süreçte biz sadece ona ihtiyaç duyduk. Yanımızda olsun, başımızda dursun. Maddi olarak da değil hani. Maddi olarak sıkıntılar var evet ama manevi olarak daha kötü. Kızımı, oğlumu evlendirdim hep boynu bükük kaldık. Acı tatlı bi sürü şey yaşadık, yanımızda olsun istedim. Ama yok hep boynu bükük, hep bi tarafım eksik. Her tarafa kendim koştum hani yanımda olsaydı beraber koşsaydık, beraber yapsaydık. Beraber bi şeylerin üstesinden gelseydik. Hep tek başına hep tek başına. Çok aşırı sıkıntı oldu. Bunları da dile getiremiyorum. Yani o sıkıntıları cümleyle anlatamam. Hangi cümleyle anlatacağımı da bilemiyorum. Her tarafa benle oğlum koştuk hani. Şu karttı, düğündü, organizeydi. Her şeyi oğlumla hallettik. Keşke o yanımızda olsaydı. (Katılımcı 11)

Mesela eşimle beraber çocuğumu parka götürmek varken kendim götürmek çok zoruma gidiyor. Bir aylık aşısını eşimle yaptırdık, topuk kanını eşimle aldirdık. Ama daha sonrasında eşimin yanımızda olmaması çok zorluyor. Keşke o olsaydı. Yani sadece o olsaydı yeterdi. Cezaevine dair tek ihtiyacım onun gelmesi. Onun dışında her şey bi şekilde halloluyor, alışiyosun, kabul ediyosun. (Katılımcı 13)

Katılımcı 13'ün cezaevi konusunda yaptığı yorumlar adalet sisteminin ve ceza infaz kurumlarında var olan durumun kabullenildiğini gösterirken adalet sisteminin ve ceza infaz kurumlarının sert imajının da gereksinimlerin dile getirilmemesinde etkili olabileceğini akla getirmektedir.

Kadın katılımcıların eş ve baba rolüne yaptığı vurgu gibi görüşülen erkek katılımcıların, çocuklarının mutluluğu ve bakım sorununa vurgu yapması da -geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillenen- evlilik kurumuna hükümlülüğün etkisini tekrar ortaya koyarken katılımcıların gereksinimlerini net olarak ifade edemediklerinin düşünülmesinin aslında doğru bir yorum olmadığını tekrar düşündürmektedir:

Şu an oğlum ve annemle birlikte yaşıyoruz. Annemle olmak çocuğun bakım sorumluluğu açısından daha iyi oldu benim için. Gereksinimimiz bu ve çocuğumun mutluluğu aslında. Artık cezaevine giremiyor. Böyle söyleyince de çok kötü oldu. Yani annesi ile kalamıyor üç senedir. Bunu anlatmak da çok zor oldu mesela. Annesine ihtiyacı var. (Katılımcı 16)

Çocuklarımla annelerine, benim eşime ihtiyacım var sadece. (Katılımcı 17)

Cezaevine ilişkin gereksinimlere yanıt olarak ulaşımı karşılamak için maddi destek, görüş ve uygulamaların aile dostu olarak düzenlenmesi gibi gereksinimlerin dile getirilmesi beklenirken katılımcılar araştırmacıya başka bir bakış açısı sunmuşlardır. Bu bakış açısında -yukarıda bahsedildiği gibi- var olan durumu kabullenme ve değişeceğine inanmama sebebi ile gereksinimler dile getirilmemiş olabileceği gibi gereksinimlerin tanımlanmasında yaşanan zorluğun katılımcıların sosyodemografik özelliklerinden kaynaklandığı da iddia edilebilir.

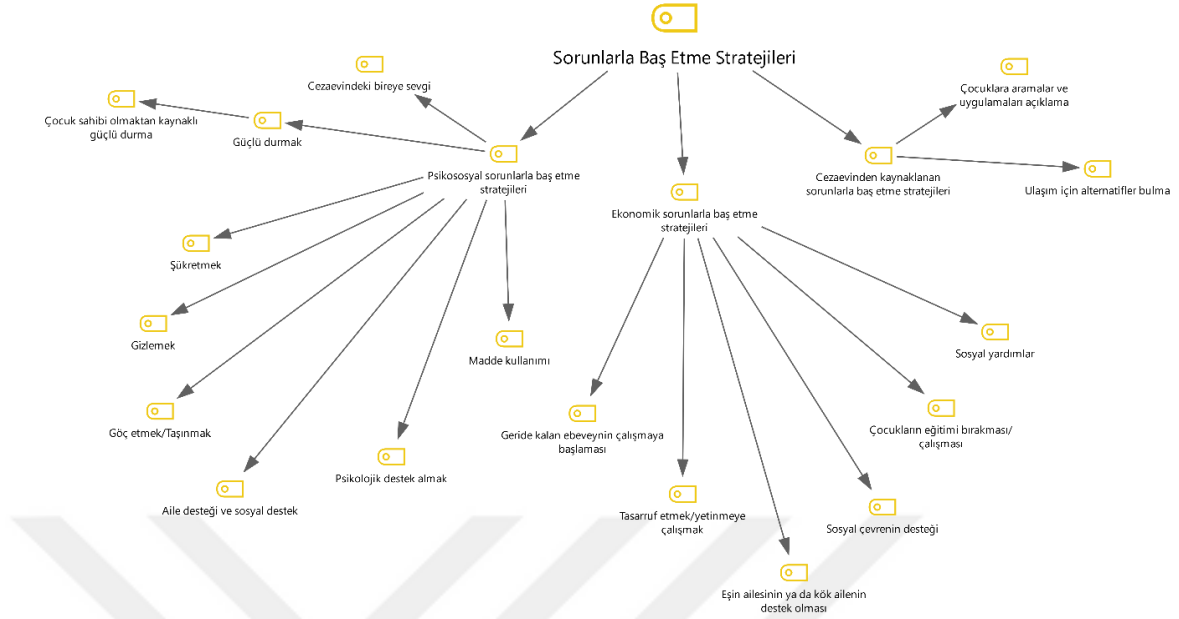
4.4. BAŞ ETME STRATEJİLERİ

Başlangıçta bireysel ya da psikolojik sorunların çözümlenmesi ya da iyileştirilmesine işaret eden, klinik tanımlama ve değerlendirmede önemli bir tema sağlayan baş etme olgusu, zamanla toplumsal ilişkilerin varlığını da içermeye başlamış ve baş etme, bireyin içsel (bireysel) süreçlerinin çevresel koşullarla (aile, aile dışı ve toplumsal) etkileşimi olarak ele alınmıştır. Uzun süredir bireysel ve sosyolojik olarak iki düzeyi ifade ettiği kabul edilen bu kavram, bireylerin ya da grupların karşılaştıkları sorunlar ya da engeller karşısında, bu sorun ve engeller ile mücadele etme amacı ile gerçekleştirdikleri eylemlere/yöntemlere işaret etmektedir (Lazarus & Folkman, 1984).

Hükümlülük olgusunun aile sistemini ve aile üyelerini derinden etkileyen bir olay olduğu çalışmanın başlangıcından itibaren üzerinde durulan bir gerçekliktir. Ebeveynlerden birinin hüküm giymesi aileleri oldukça derinden etkilemekte ve ailelerin çok yönlü ve çok boyutlu sorunlarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bahsedilen sorunları deneyimleyen aileler, bu sorunlar/engeller karşısında sorunların çözümü ya da etkisinin hafifletilmesi için çeşitli çözümler/yöntemler aramaktadır.

Bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsenen bu stratejiler, yaşam deneyimi noktasında oldukça önemli görüldüğünden bu bölüm, hükümlü ailelerinin yaşadıkları sorunlar karşısındaki baş etme stratejilerine ayrılmış ve bölümün alt başlıkları, *Sorunlarla Baş Etme Stratejileri* temasının hiyerarşik kod-alt kod modeli doğrultusunda oluşturulmuştur.

Şekil 10: Baş Etme Stratejileri Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

4.4.1. Psikososyal Sorunlarla Baş Etme Stratejileri

Ebeveyn rolündeki bireyin hükümlülüğünün aile sisteminde yarattığı değişimlere ve çocukların ve eşlerin yaşadığı sorunlara önceki bölümlerde detaylı olarak değinilmişti. Ailelerin baş etme stratejilerini ele alan bu bölümde ise katılımcılara sorulan “*Hükümlülük olgusunun psikososyal sonuçları ile nasıl baş ettiniz/ediyorsunuz?*” sorusunun yanıtları değerlendirilmektedir.

4.4.1.1. Cezaevindeki Bireye Duyulan Sevgi

“...Umut ile, seveda ile, düş ile

Dayan rüsva etme beni.”

(Ahmed Arif, 2011, s.81)

Katılımcıların psikososyal sorunlarla başa çıkmasında hükümlü eşe duyulan sevginin etkin rol oynadığı görülmektedir. Cezaevindeki bireye duyulan sevginin sorunlara katlanma ve sorunlarla başa çıkma noktasındaki etkisini katılımcılar aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

Ben eşime gerçekten aşık biriyim. (...) Onu gördüğüm zaman o bana güç veriyor. Onu görmek bana güç veriyor. Onun sevgisi bana güç veriyor. (Katılımcı 1)

(...) Çok zorlandım evet ama boşanmayı düşünmedim hiç. Hatta bana sordular. Kayınvalidem dedi. İlk eşim cezaevine girdiği süreçte. Kayınvalidemin o cümlesini asla unutmam. Sen yarın öbür gün oğlumu boşarsın hayatına devam edersin, birisiyle evlenirsin ama olan benim oğluma oluyo dedi. Benim ona verdiğim cevap ben asla senin oğlunu bırakamam oldu. Çünkü ben bu yola çıkarken bunu kafama bu şekilde yazdım. (...) Bana güç veren, sorunlar karşısında ayakta olmamı sağlayan onun sevgisi oldu hep. (Katılımcı 5)

Bireye duyulan sevginin yanı sıra Comfort (2002) eşi cezaevinde olan 50 kadın ile derinlemesine görüşmeler yaparak gerçekleştirdiği araştırmasında kadınların eşlerinin cezaevinde olması ile baş etme yollarından birinin sık sık ziyarette bulunmak ve eşlerine sevdikleri yiyecekleri getirmek olduğunu söylemektedir. Ziyarette bulunmak konusunda katılımcıların çoğunluğunun mümkün olduğunca eşlerini ziyaret ettikleri öğrenilmiş ve Katılımcı 1'in bahsettiği eşlerini görmenin kendilerine güç vermesi durumuna görüşmeler esnasında katılımcılar sık sık vurgu yapmışlardır.

İnfaz Sürecinden Kaynaklı Sorunlar-Pandemi Sürecinde Yaşanan Sorunlar başlığında bahsedilen içerideki eşe eşya götürmenin iyileştirici etkisi ise Katılımcı 6 tarafından ilgili başlıkta:

(...) Eskiden ihtiyaçları için bi şeyler götürüyoduk artık pandemi sebebi ile onu da götüremiyoruz. O da bi avuntu oluyodu yani aslında. (Katılımcı 6) cümleleri ile ifade edilmişti.

4.4.1.2. Güçlü Durmak

Katılımcıların psikososyal sorunlar ile baş etmelerine yönelik paylaşımlarında dikkat çeken bir diğer ortak tema “güçlü durma”ya yapılan vurgudur:

Yeri geldi güldüm kimse bilmedi, ağladım bilmedi. Ama güçlü durdum, hep güçlü durmaya çalıştım. (Katılımcı 3)

Her şeyle tek başıma mücadele etmek zorunda kaldım. (...) Hem erkek hem kadın olarak. Hem anne hem baba olarak. Bir evin her şeyi oldum. Bi hayatın bütün yükünü kendim sırtlamak zorunda kaldım. Etrafımdaki çevremdeki komşuların falan hepsi şahittir, hepsi bilirler, tek başıma ben mücadele ettim. Eski oturduğum yerdeki komşularıyla konuşurabilirim sizi, ben orda üç sene

oturdum. Eşim yokken oturdum. Hepsi bilirler çektiğim zorlukları, nasıl güçlü göğüslediğimi. (Katılımcı 8)

Önce Allahım'a dedim ki Allahım bana güç kuvvet ver. Güçlü durayım, eşimi çocuklarımı utandırmayayım. Eşim beni nasıl bıraktıysa öyle bulsun. Çocuklarıma da iyi bi anne olarak ayakta kalayım. Çünkü ben kendimi salamazdım. Benim üç evladım benden güç kuvvet alan bi eşim var. Onların sevgisiyle onların arkamda olmasıyla ayakta kaldım. (Katılımcı 14)

Suç olgusuna bakış açısından kaynaklı olarak eşin hükümlülüğünün güçsüzlükle özdeşleştirildiği *Tutukluk ve Hükümlülük Süreci* başlığında, eşi “öyle görme” tanımı çerçevesinde tartışılmıştı. Bu bağlamda erkek katılımcıların, içerisinde -eşin durumundan kaynaklı- gizli bir güçsüzlük itirafı barındıran “güçlü durma” durumundan bahsetmedikleri görülürken kadın katılımcıların güçlü durabilmek adına inançlarına sığındıkları da görülmektedir:

Gendim işte gendi yaşamımı öyle geçindirmeye çocukları büyütme neyin çaba gösterdim. Ne yapayım gızım? Allah'im da yardım etti. Ben de elimden geleni yaptım. (Katılımcı 9)

Çocuk Sahibi Olmaktan Kaynaklı Güçlü Durmak

Eşin ve çocukların anne/babasının hükümlü olması geride kalan ebeveyni yaşanan sorunlarla baş başa bırakırken çocuğun sorumluluğunu da dışarıdaki ebeveyne yüklemektedir. Çocuğun sorumluluğunun tamamı ile dışarıdaki ebeveyne kalması hükümlü aileleri için sorunlar ve gereksinimler noktasında belirleyici olsa da katılımcılar baş etme ile ilgili sorularda bu durumun baş etmelerine yardımcı bir etken olduğunu sık sık dile getirmişlerdir:

Yapmak zorundayım çünkü mecburum buna. Yalnız kaldığım zaman saatlerce ağladığımı biliyorum. Hıçkırma hıçkırma ağladığımı biliyorum. Ama çocuklarımın önünde yapamam bunu. Çünkü çocuklarımın önünde yaptığım zaman ben ayakta durmak zorundayım. Psikolojikmen güçlü bir anneye ihtiyaçları var çünkü. Güçlü bi büyüğe ihtiyaçları var. Bunu yapmak zorundayım, mecburum buna. (Katılımcı 1)

Ben kendimi de çocukları da toparlamak zorundayım. Çok zorlanıyorum ama en azından onlara belli etmemeye çalışıyorum artık. (Katılımcı 10)

Kızım için ayakta durmak zorundayım. (Katılımcı 4)

Evet bazen çok yorucu oluyo, bazen tükendiğin zamanlar oluyo ama mecburen ayakta durmak zorundayım çünkü 3 tane çocuğum var. (Katılımcı 8)

Eşi cezaevinde olan ve çocukları bulunan erkek katılımcılar da bu süreçte çocuklarının tek ebeveyni olduğuna vurgu yapmakta ve bu sebeplen kaynaklı güçlü durması gerektiğini düşünerek sorunların üstesinden geldiğini ifade etmektedir:

Herhalde çocukların annesi yok güçlü dur diyerek ayakta tuttum kendimi. (Katılımcı 17)

Ben bu süreçte yaşananları hep içime attım. Böyle başa çıktım belki de. Yansıtmayarak. Çocuktan dolayı güçlü durmaya çalışıyorum aslında. Ona yansıtmayarak. (Katılımcı 16)

Katılımcıların güçlü durmaya ilişkin motivasyonlarında etkili olan ve güçlü durmalarında etkin rol oynayan çocuk sahibi olma durumu, güçlü durmanın hükümlü eşleri için aslında kişisel bir seçim değil, zorundalık olarak okunması gerektiğini düşündürmektedir.

4.4.1.3. Şükretmek

Bireyin yaşadığı sorunları gidermek ve kontrol altına almak için gösterdiği bilişsel ve davranışsal çabalar olarak tanımlanan başa çıkma davranışına kaynak sağlayan önemli sistemlerden birinin din olduğu bilinmektedir (Can, 2019). Bireylerin yaşadığı zorlu olaylar karşısında sığındıkları bir alan olan din/inanç olgusu yalnızca *Güçlü Durma* başlığında ele alındığı şekli ile etkili olmamaktadır. Şükür de bireylerin zorlu yaşam olayları karşısında başvurduğu stratejilerden biridir.

Bu bağlamda katılımcılar, daha beteri var diyerek şükrettiklerini ve kendilerini bunun ayakta tuttuğunu sık sık dile getirmiştir:

Hep şükrettim. Daha beteri var, daha beteri var. Allahım bugünlere şükür. Daha güzel olacak her şey. Hep bu ayakta tuttu beni. (Katılımcı 3)

Daha kötüsü olmadığı için şükrediyosunuz sadece. (Katılımcı 17)

4.4.1.4. Durumu Çevreden Gizlemek

Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar başlığı altında ele alınan *Psikososyal Sorunlar*'da sosyal dışlanma/damgalanma olgusu hem erkek hem kadın katılımcıların dile getirdiği bir sorun

olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun kendi gibi olmayanlara yönelik takındığı tavrın yansımaları olan sosyal dışlanma/damgalanmanın bireylerde pek çok soruna kapı aralamakta olduğu; bu sebeple bireylerin iş yaşamı, çocukların okulu, aile ve sosyal çevreleri başta olmak üzere kendilerini olumsuz deneyimlerin içerisinde buldukları görülmektedir.

Ailelerin bu bakış açısına maruz kalmamak ve olumsuz deneyimlerden mümkün olduğunca uzaklaşabilmek amacı ile aile üyelerinden birinin hükümlü olduğunu gizleyebildikleri alanyazında sıklıkla tartışılan konulardan biridir. Bu araştırma kapsamında hükümlü eşleri ile yapılan görüşmelerde de katılımcıların, eşlerinin hükümlülük durumunun gizlenmesine dair paylaşımlara yer verdikleri görülmüştür:

Arkadaşlarımın bir kısmı bilmiyor. Akrabaların bir kısmı halen bilmiyor. Kuzenim geldi mesela evime. Evime geldi, hiçbi şey yokmuş gibi davrandım. Yemek yaptım, şey yaptım. Eşin nerde dedi. Şehirdışında çalışıyo dedim. Eşimi şehirdışında çalışıyo biliyo mesela çoğu insan. Ha tabiki benim oturduğum yerde oturmuyor farklı yerde oturuyor. Şehirdışından gelmişti bir günlüğüne geldi gitti. Yansıtmadım bunu. Yansıtmamaya gayret ettim. Çocuklarıma mesela olacak olan bir şeyi otururum önce kızım ile konuşurum. Şu insan gelecek, şu insan soracak, şu insanın evine gidecek, şu insanla irtibata geçecek, böyle davran şunu şöyle yap. Bu cümleyi bu şekilde kullan. Söylerim hep. Söylerim o da uygular. (Katılımcı 1)

Kızımın sakladığı gibi ilk zamanlarda ben de saklıyordum, arkadaşlarımdan saklıyordum. Taşındıktan sonra oluşan sosyal çevremden saklıyordum. Arkadaşlarımdan sakladım, hiçbirine söylemedim. (Katılımcı 2)

Katılımcıların eşlerinin hükümlülük durumunu çevrelerinden gizlemelerine erkek katılımcılarda rastlanılmaması cinsiyetin deneyimleri etkilemesine, kadın ve erkeklerin bu süreci farklı deneyimlediğine yeniden kanıt oluşturmaktadır. Bu durum Katılımcı 5'in gizleme sebebine bakıldığında somutlaşmaktadır:

Cezaevinde olduğunu herkese söylemiyosun bi kere. Çalıştığım yerde sadece müdürüm biliyo. O da izin alırken, telefonla konuşurken falan sıkıntı olmasın diye söyledim²². Onun dışında birisine söyleyen insanların bakış açısı gerçekten çok farklı. E bu kadın evli, kocası cezaevinde e bu kadının

²² Merçil (2020: 73) mahpus yakınları ile yaptığı araştırmasında, mahpusunun telefonla arayacak olmasının bireylerde gerginlik yarattığını, kısıtlı arama imkanı olan mahpus aradığında müsait olmanın önemini dile getirmektedir. Mahpus aradığında müsait olabilmek amacı ile yakınlarının gündelik işlerini mahpusu arayabileceği saatlere göre ayarladığını ve böylece dışarıda bulunanların hayatları üzerinde de cezaevinin belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Katılımcı 5'in eşi aradığında ya da görüş gününde izin alabilme amacı ile müdürüne durumu anlatması gündelik işleri ayarlayabilme amacını taşımaktadır.

ihtiyaçları var. E bu kadın yalnız. Bu kadın muhtaç. Bu düşünülürken ben nasıl söylerim ki? (Katılımcı 5)

Cinsiyetin yanı sıra hükümlü bireyin suç türü/hüküm sebebinin de ailelerin gizleme davranışında etkili olduğu düşünülmektedir. Bu konu ile alakalı olarak Katılımcı 8 ve Katılımcı 1 eşlerinin uyuşturucudan yattığını söyleyemediklerini ve suç türü/hüküm sebebinin gizlediklerini ifade etmişlerdir:

Çevremdekilere durumu o şekilde söyleyemedim. Kavga dedim yaralama dedim geçiştirdim. (Katılımcı 8)

Kızım diyo. Bazen anne arkadaşlarım soruyo, böyle seçkin arkadaşlarım var diyo. Soruyolar diyo. Anne ben cevap veremiyorum. Babam yapmamış olsa bile şu an yattığı madde uyuşturucu maddesi. Yapıp yapmamış olması anlatamazsın ki kimseye. Kimseye anlatamazsın. Söylese bile uyuşturucu demiyor yani. (Katılımcı 1)

Eşinin kızına cinsel istismarda bulunduğu ve bu sebeple hüküm giydiğini belirten Katılımcı 15 ise eşinin cezaevine girmesinin ardından güneydoğudan Ankara'ya göç ettiklerini, buraya taşındıktan sonra bu durumun bilinmesinin çocuklarını etkileyeceğini düşündüğünü ve çocuklarını koruma amacı ile kimseye gerçeği anlatmadığını, gizlediğini dile getirmektedir:

Orda beyinde kısıtlama var. İnsanların bakış açısında, görüşünde. Bi çocuk böyle bi olay yaşadıysa zaten insanların tepkisi zaten çok kötü. O yüzden ben buraya "kaçtım" diyelim. Şu anda burada hiç kimse olayı bilmiyor. Düşman sahibiydik dedim. O adama (eşinden bahsediyor) da yurtdışında dedim, çalışıyor. Ve gerçeği hiç kimseye anlatmadım. Herkesten saklıyorum çünkü çok kötü bi şey. İnsanların tavırlarını, davranışlarını tamam umursamıyorum ama çocuklarımı etkileyeceğinden eminim. (Katılımcı 15)

4.4.1.5. Göç Etmek/Taşınmak

Kızının, uğradığı cinsel istismar sonucu eşinin hüküm giydiğini ve bu olaydan sonra çocuklarını koruma amaçlı göç ettiği Ankara'da bu durumu herkesten gizlediğini dile getiren Katılımcı 15 gibi araştırma kapsamında görüşülen bireylerin göç ettiği/taşındığı görülmektedir.

Durumu çevreden gizleyebilmek için yeni bir başlangıç olarak görülen göç etme, suç türü/hüküm sebebinin yanı sıra suçun neden olduğu husumetin aileye yönelmesi sebebi ile de gerçekleşebilmektedir. Katılımcı 2 eşinin öldürdüğü adamın akrabalarının evi

basmaya geleceğini duyduklarını ve o an evden koşarak uzaklaştıklarını anlatmıştır. Eşinin yokluğunda yalnız kalmama düşüncesi ile önce eşinin ailesinin yanına sonrasında da kendi kök ailesinin yanına taşındığını dile getiren katılımcı ile yapılan görüşmenin bir kısmına aşağıda yer verilmiştir:

-Bize şey dediler evi basmaya geliyolar evden kaçın dediler. Evden biz hani o an onun şokunu mu atlattım, evden nereye kaçıcım ne yapıcım yani beynim durmuş bi durumdaydı. Sadece çocuğumun bi çantası vardı o an zaten bir yaşındaydı. Gerekli ihtiyaçlarının olduğu bi çantası vardı. O çantayla çocuğumu aldığım gibi başka bi akrabalarının evine koşar adımlarla çıktık, kaçtık. (Katılımcı 2)

-Peki sonrasında?

-Bir süre saklandık sonra ben eşimin ailesinin yanına taşındım. Böylesi daha güvenli geldi. işler beklediğim gibi gitmedi o yüzden sonrasında şehir değiştirdik. Şu an Ankara'da kendi annemle babamın yanındayım. (Katılımcı 2)

4.4.1.6. Aile Desteği ve Sosyal Destek

Katılımcı 2'nin eşinin ve kendi kök ailesinin yanına taşınmasında etkili olan güvenlik duygusu kuşkusuz yalnız kalmama ve destek görme ile yakından ilgilidir.

Martínez-Montilla, Amador-Marín ve Guerra-Martín (2017), aile başa çıkma stratejileri ile aile sağlığı ilişkisini inceleme amacı ile yaptıkları meta-analiz çalışmalarında, stresli olayların yaşam boyunca meydana gelebileceğini ve tüm ailelerin bu durumlarla ve sorunlarla karşılaşabileceğini fakat olayın şiddetinin ve sosyal desteğin başa çıkma konusunda etkili olduğunu dile getirmektedir.

Katılımcıların ailelerinden ve sosyal çevrelerinden aldığı desteğin psikososyal sorunlarla baş etmelerinde etkili olduğu katılımcılar tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir:

Eşimin ailesi beni çok seviyo, Allahım'a çok şükür. İlk evrede evin içinde boş duvarlarla konuşuyodum, saatlerce ağlıyodum. Ben hiçbi şekilde bu kadar dayanabileceğimi bu kadar ayakta durabileceğimi asla düşünmüyodum. Ya da bu kadar çabuk kendimi toplıyacağımı düşünmüyodum. Onlar olmasa yapamazdım da. (Katılımcı 5)

Bu süreçte ailem yanımda oldu. Onların sayesinde belki de atlattım. Ailem, eş dost bu süreçte beni hiç yalnız bırakmadı. Durumu bildikleri için destek oldular hep. O çıkmadığı tam olarak özgür olmadığı sürece atlattık da denemez belki ama böyle böyle üstesinden geldim yani. (Katılımcı 7)

O süreci onlarla geçirmem nasıl desem benim için çok büyük bi destektir. Hem kayınvalidem bana hem ben ona destek oluyodum. Şimdi evime de gidiyorum ama hala onlarla yaşıyorum. (Katılımcı 13)

Eşin ve anne/babanın hükümlü olmasının ardından ebeveynlerden yalnızca bir tanesi ile kalan çocuklar ve çocuklarla kalan ebeveynin bu süreçte birbirleri ile etkileşiminin de ailelere baş etme noktasında güç vermekte olduğu görülmektedir. Bu durumu Katılımcı 1, Katılımcı 6 ve Katılımcı 11 aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

Bana destek olan eşim ve çocuklarım dışında kimse olmadı. Özellikle kızım bana çok iyi bi destektir. Çok çok iyi bi destek sağolsun. Kızım bir aydır işe başlamış ben şu an koltuk değnekleri ile yürüyorum. Banyomu bile yapamıyorum. Kızım gelmeye kadar ben yemek bile yiyemiyordum. Çünkü niye koltuk değnekleri ile yemek pişiremiyorum şu an. Hem sağlık durumum hem eşimin hükümlülüğü. Kızıma çok fazla yüklenmiş o ayrı bir psikoloji zaten. Geçen gün babası aramış bana diyor ki kızımıza söyle hakkını helal etsin diyor. O benimle olmasa hiçbir şeyin üstesinden gelemezdim. (Katılımcı 1)

Zamanla alışiyosun, bi yanın hep eksik kalıyo, sızlıyor ama alışiyosun. Kendi kendimize, çocuklarla kenetlendik biz. Birlikte başardık ayakta kalmayı. (Katılımcı 6)

Çocuklarımla atlatıyorum bu süreci. Çocuklarım bana destek, arkamdalar hep. Ben de onların arkasındayım. Beraber aşıyoruz sorunları. (Katılımcı 11)

Elbette Martínez-Montilla, Amador-Marín ve Guerra-Martín'in (2017) bahsettiği sosyal destek yalnızca ailelerden ibaret değildir. Ailelerin desteğinin yanı sıra arkadaşlar, komşular ya da akrabalar da sosyal destek olgusunun kahramanlarıdır. Bu doğrultuda Katılımcı 17'nin benzer deneyimleri olan bir arkadaşının kendisine destek olduğunu dile getirirken Katılımcı 3'ün akrabalarından bahsettiği görülmektedir:

Hep bahsettiğim eşimin akrabaları yanımdaydı. Hem onun hem benim. Ama bahsettiğim arkadaşım benim bu süreci atlatmamda çok yardımcı oldu. Atlatmış da sayılmam tabii ama yine de o yanımda. O da eşinden boşandı, çocuk falan. Benzer hikayeler. (Katılımcı 17)

Akrabalarımın bi iki tanesi çok iyi insanlardır. Onun dışındakilerle de görüşmüyorum. Çevremdeki insanlardan da yani herkes kendi yağında kavruluyor. Onlardan ne bekliyorum ki? (Katılımcı 3)

Psikososyal sorunlardan bahsedilmesine rağmen Katılımcı 3'ün ifadesinde yer alan "herkes kendi yağında kavruluyor" sözü ekonomik sorunlara ve ekonomik destek

gereksinimine tekrar gönderme yaparken psikososyal sorunlarla ekonomik sorunların birbirine karıştığına işaret etmektedir.

4.4.1.7. Psikolojik Destek Almak

Katılımcıların psikolojik destek ile ilgili deneyimleri hatırlandığında farkındalıklarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Baş etme stratejisi olarak psikolojik destek almayı deneyen yalnızca 3 kadının olması da bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Bu süreçte destek almayı deneyen üç kadın katılımcıya ek olarak Katılımcı 10²³ doktor bir tanıdığıının yönlendirmesi ve yazdığı reçete ile prozac kullanmaya başladığını söylemektedir. Fakat destek almayı denediğini dile getiren kadınların farkındalıkları da teşhis ve tedavi olmaksızın antidepresan kullanan katılımcıdan farklı değildir:

İlk başta bi durumu kaldıramadım. Kaldıramadığım zaman bu hani dedim ya eşim sinirini benden çıkartıyo. Eşim sinirini benden çıkartınca o ilk girdiği yaz ailemin yanına geldim. Baktım ki aynı şeyleri sevdiklerime karşı ben de yapıyorum. Ablam dedi ki gel seni bi psikoloğa ya da psikiyatriye götürelim, bi hal çaresine bakalım. Gittim. Beni hiç dinlemeden bana bi ilaç verdi, git dedi. Neye uğradığımı şaşırđım. Beni dinlemeden bana teşhis koydu. Verdiği ilacı da kullanmadım. (Katılımcı 2)

Psikoloğa gittim ben. Bana ilaç verdi. Ama işe yaramadı kötü yaptı beni. Bıraktım ben de. (Katılımcı 11)

Para olmayınca üç çocuk da sana bakınca çok zor oluyo. Öyle olunca artık baş edemeyince psikoloğa gittim. Oğlumun devam ettiği rehabilitasyon merkezine gittim bir iki kez. Sonra devam edemedim ama. (Katılımcı 14)

Katılımcıların kendilerinin psikolojik destek almaması gibi çocukların büyük çoğunluğunun da psikolojik destek almadığı, alan üç çocuktan ikisinin ise özel durumu gereği devam ettikleri kurum/kuruluşlar bünyesinde psikolojik destek aldığı görülmektedir. Katılımcıların bu duruma ilişkin paylaşımlarına aşağıda yer verilmiştir:

Oraya girdiğimizde çocuklarım tamamen bi ruhsal bunalım geçirdiler. (Kadın sığınmaevinden bahsediyor.) Kapalı bi alan. Çocuklar dışarı çıkamıyor. Biz normal şartlarda girdik. Orda ölüm tehdidi alan var. Her türlü şeyden giren var oraya. Onları koruma amaçlı cam açılmıyor. Camdan bakılmıyor. Dışarı çıkılmıyor. Benim çocuklarım çok etkilenmişti ordan.

²³ "Aslında gitmem lazımdı ama hiç vakit bulamadım. Ama ilaç kullanmaya başladım hala da kullanıyorum. Prozac kullanıyorum. Onu da uzaktan bi doktor arkadaşına danıştım. İyi geldi ben de kullanmaya devam ettim." (Katılımcı 10)

Orada psikolog tedavisi almaya başlamışlardı zaten üçü de. Hala devam ediyorlar. Kızım da devam ediyor. Yurttan teslim olduğu için psikologluk danışmanlık tedbiri konuldu ona mahkeme kararıyla. Küçük oğlum da mecbur gidiyo. Hem hastalığından dolayı hem konuşmasında sıkıntı duyuyoruz. Babanın yokluğunu hani ben anlatıyorum da kabullenmiyor. Psikolog eşliğinde anlatıyoruz ona kabullenmesi için. Biz de hatalıyız ama biraz da kabullenmesi lazım hayatın gerçek yüzü bu. (Katılımcı 14)

Buraya yeni geldiğimiz için psikologla yeni yeni görüşmeye başladı kızım. Onun dışında destek alan yok ailede. (Katılımcı 15)

Büyük oğlumun eğitim hayatına yansdı. Bu sebeple onu bir devlet hastanesine götürüyorum. Çocuk psikiyatrisine. Hala tedavi görüyoruz. (Katılımcı 10)

Erkek katılımcıların hiçbiri psikolojik destek almazken bu süreci Katılımcı 17 aşağıdaki gibi belirtmiştir:

İnsan ne yapacağını bilmeyince çok savruluyor demek ki. Dedim ya arkadaşım var diye. Bir iki ay önce bana abi istersen bi doktora gidelim konuşur rahatlırsın dedi. Kabul etmedim tabi. Ne anlatcam ki? Tanımadığım insana. Ağırına gider yani bi de öyle çaresizmiş gibi konuşmak. Bi şekilde idare ediyorum. Arada çıkıp iki tek atıyoruz, rahatlıyorum. (Katılımcı 17)

4.4.1.8. Madde Kullanımı

Katılımcılara sorulan baş etme stratejilerine yönelik sorularda konunun psikolojik desteğe gelmesi katılımcıların duydukları ihtiyacı tekrar doğrularken psikolojik desteğe ilişkin deneyimleri profesyonel desteği bir baş etme stratejisi olarak ele al(a)madıklarını göstermektedir. Bu doğrultuda Katılımcı 12 hiç profesyonel destek almadığını, aile ve sosyal destek noktasında da sorunlar yaşadığını belirtirken sigaranın kendisinin kurtarıcısı olduğunu dile getirmektedir:

Hiç destek almadım. Sigara içiyorum. O benim kurtarıcım heralde. Ordan çıkartıyorum. O olmasa kafayı yerim. E anne babaya gidemiyom, akrabalara bi şey diyemiyom, evdekiler anlamıyo. Ben de sigarayla işte. (Katılımcı 12)

Olumsuz bir baş etme stratejisi olan alkol/sigara kullanımı da olaylarla baş etme noktasında bireylerin sarıldığı bir yöntem olabilmektedir. Önceki başlıkta psikolojik destek almadığını, psikolojik destek alırken çaresizmiş gibi konuşmanın kendisinin ağrına gideceğini belirten Katılımcı 17 de bu süreçte benzer deneyimlere sahip -eşi ile boşanmış- arkadaşı ile haftada birkaç akşam çıkıp alkol aldığını ve bunun kendisine iyi geldiğini söylemektedir:

-Arada çıkıp iki tek atıyoruz, rahatlıyorum. (Katılımcı 17)

-Ne kadar arada mesela?

-Alkolik değilim (güler). Haftada birkaç akşam çıkıyoruz işte. Bahsettiğim arkadaşım. Ben de böyle üstesinden geliyorum herhalde. (Katılımcı 17)

4.4.2. Ekonomik Sorunlarla Baş Etme Stratejileri

Ailelerin parçalanması, yoksulluk olgusunda önemli sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hükümlülük de ailelerde parçalanmaya neden olduğundan hükümlü aileleri yoksulluk konusunda önemli bir risk grubu olarak düşünülmelidir. *Ekonomik Sorunlar Başlığı*'nda ailelerin genelinin gelirlerinin kesilmesi ya da azalmasına dair paylaşımlarının, kira ve faturaları ödeme ve temel ihtiyaçları karşılama konularında yaşadıkları sorunların ve cezaevindeki eşe gönderilen para ve cezaevinden kaynaklı masrafların yer alması bu düşünceyi doğrulamaktadır.

Alanyazın taraması ve saha çalışmasından elde edilen verilerin uyuşmasına işaret eden bu duruma ek olarak bahsi geçen başlığa dair değinilmesi gereken diğer bir konu ise borçlanma başlığına ilişkin deneyimlerdir. Bahsi geçen başlık altında ekonomik bir sorun olarak ele alınan borçlanma, varlıkları satma²⁴ ya da var olan borçlara yenilerinin eklenmesini içeren deneyimler, ailelerin yaşadığı ekonomik sorunlardan birini oluşturmanın yanı sıra ekonomik sorunları giderebilme adına bulunan -mecburi- çözüm yöntemlerinden biri olarak da değerlendirilebilir.

Ekonomik sorunların çözümünde ve ailelerin geçimlerini idame ettirebilmelerinde etkin rol oynayan geçinme stratejileri ya da yoksullukla baş etme yöntemleri ile ilgili alanyazına bakıldığında ise Rakodi'nin (1995, s.418) bahsi geçen stratejileri:

- Daha fazla aile üyesinin çalışmaya başlaması ya da kendi gıdalarını üretmesi gibi kaynakları artırmaya yönelik,

²⁴ Eşinin hükümlülüğü öncesinde ve sonrasında çalışmadığını, oğlunun evi geçindirdiğini ifade eden Katılımcı 11 bu süreçte geçinebilmek adına ellerindeki varlıklarını sattıklarını aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

Dükkanı sattık, iki dükkanı sattık, arabayı sattık. Hem avukatlar için hem geçinmek için işte. Geçimimizi şu an oğlum yapıyo. O da olmasa aç kalırdık. Evli, gelinim var. O da bi şey demiyo sağolsun oğlum annesine, kardeşlerine bakıyor. Eşim varken sosyal güvencemiz vardı. O içeriye girince yatırılmadı. Bi de ona para ayıramadık aslında. (Katılımcı 11)

- Lüks yiyecek ve giyeceklerden uzak durma veya onları kısıtlı kullanma, hesaplı alışveriş yolları bulma, sağlık sorunlarını görmezden gelme ve tedaviden kaynaklanan masrafları erteleme ve çocukları okuldan alma gibi tüketim ihtiyaçlarını sınırlamaya yönelik,
- Aile üyelerinden bir kısmının taşınması ya da evli çocukların ailenin yanında kalması gibi hane halkının düzenini değiştiren stratejiler olmak üzere üç başlık altında ele aldığı görülmektedir.

Hükümlü ailelerinin özne olduğu araştırmada, aile sisteminde yaşanan değişimler, sorunlar ve gereksinimler başlıklarında ele alınan deneyimler zaman zaman ailelerin bahsi geçen değişimler ve sorunlarla nasıl baş ettiğine dair ipuçları veriyor olsa da şimdiye kadar detaylı olarak ele alınmamıştır.

Bu nedenle, bu başlık altında “*Hükümlülük olgusunun ekonomik sonuçları ile nasıl baş ettiniz/ediyorsunuz?*” sorusuna katılımcıların verdiği yanıtlar değerlendirilmektedir.

4.4.2.1. Geride Kalan Ebeveynin Çalışmaya Başlaması

Eşin hüküm giymesinin ardından geride kalan ebeveynin çalışmaya başlaması yaşanan ekonomik sorunlar ile baş edebilmek için geçerli bir yöntemdir. Araştırma kapsamında görüşülen erkek katılımcıların tamamı eşlerinin hükümlülüğü öncesinde ve sonrasında çalıştığını ifade ederken, kadın katılımcıların bir kısmının eşlerinin hükümlülüğü sonrasında çalışmaya başladığı görülmektedir. Eşi ile ikinci evliliğini yapan Katılımcı 3’ün ilk evliliğinden itibaren maddi sorunlarına yönelik paylaşımlarını ve eşinin hükümlülüğü sonrasında çalışmaya başladığını içeren söylemlerine aşağıda yer verilmiştir:

İstanbul’da ilk evlendiğimiz zaman da yeri geldi biz çöplükte oturduk, damı kapısı olmayan yerlerde oturduk. Ben gidip çöplerden çöp şişelerinden ekmek parası yapıyodum yani, adamdan gizli. Hem para vermiyor hem çalışma diyodu. Bi sürü zorluk. Makinem bile yoktu, elimde yıkadım çamaşırlarımı. Bileğimin gücüyle yani hayatta kaldım. Boşandıktan sonra hep çalıştım. Temizlik işlerine gittim. Annem, teyzelerim, çevre baskısı derken yeniden başımıza bela ettim adamı. İkinci kez evlendiğimizde çalışma dedi. Bir sene eve köye baktı güya. Hapse girince de destek olmak isteyen arkadaşlarım, akrabalarım oldu. Sen üzülme, her şey düzelinecek, bi şeye ihtiyacın olursa söyle bize. Ne söyleyebilirsin ki? Ben bi şeyi isteyemem yani çekinirim. Devletten bile bi şey isteyemezken kendi akrabandan ne istiyecen? Bi ev ne

istememez? Kirası var, faturası var, yeme içmesi, çocuğun okulu derken... Ben de çalışmaya başladım. (Katılımcı 3)

Katılımcı 4 de eşinin hükümlülüğü öncesinde çalışmadığını, sonrasında çalışmaya başladığını ifade ederken Katılımcı 9 eşinin eşinin ikinci kez hüküm giydiğini, ilk seferinde çocukları küçük olduğu için çalışmak zorunda kaldığını belirtmektedir:

Hükümlülük öncesinde çalışmıyordum, hiç ihtiyacımız olmadı. Ben mezun olduktan sonra evlendik. O dönemlerde de maaşı bize çok çok yetiyodu. Tatilimiz, yemeğimiz, gezmemiz her şeyimizi yapıyoduk. Eşim de çalışmama gerek olmadığını söyledi. Çocuğumuz da çok erken oldu. Hamilelik, çocuk derken çalışmadım. Hükümlülüğten sonra çalışmaya başladım. Bi kreşte temizlikçi olarak çalışıyorum. Sigortasız işlerde çalışıyorum tabi eşimin durumundan dolayı. Sigorta yapma taraftarı değil hiçbi işveren. (Katılımcı 4)

İşçi göttüler burdan arabası olanlar başka bi köye gidipdurulardı, pancar çapasına gidiyoduk. Oralara gittim. Başkaları da gidiyodu ben de gittim. Okula hademe tuttular bi güccük köy okulu emme ona baktım. Derkene işte öyle böyle. Sıkıntılar oldu çok da geçinmekten işte ne kadar da olsa. Çok zorluklar geçti. (Katılımcı 9)

Yukarıda verilen alıntılarda Katılımcı 4'ün eşinin durumundan dolayı sigortasız işlerde çalışması suç türü/hüküm sebebinin geride kalan ebeveynin iş yaşamını etkilediğini gösterirken Katılımcı 9'un çalışmak için bulduğu işler eğitim durumunun istihdamdaki etkisini ortaya koymaktadır.²⁵

Katılımcı 8, Katılımcı 12 ve Katılımcı 14'ün eşlerinin hükümlülüğü sonrasında çalışmaya başlamaları ve iş yaşamlarına ilişkin deneyimleri bunu doğrular niteliktedir:

Parasız günlerim oldu. Çok yaşadım bu sıkıntıları. Selpak satmaya da gittim yalan değil. Çocuğum kundaktaydı daha. 5 aylıktı. Çocuğumun midesinde reflü çıktı. Emzirdikçe kusuyodu. Sonra Sami Ulus çocuk hastanesine götürdüm. Doktor midesinde reflü olduğunu söyledi. Anne sütü dokunuyo dedi. Reflü maması yazdı. Bunu kullanacaksın dedi ama emzirmeyi de ihmal etmiyacaksın dedi. Mamanın fiyatı zaten çok ucuz değildi, 46 liraydı. Bundan iki üç sene önce. Baktım alacak gücüm yok. Camiye gittim en son, çocuğumu kucağıma aldım. Elime de selpak aldım. Selpak sattım. Ama yine de alamadım mamayı gücüm yetmedi. Üç gün üst üste gittim, dördüncü gün topladım parayı. Onun mamasını o şekilde aldım. Taşındığımda yine sıkıntılar çektim.

²⁵ Eşin suç türü/hüküm sebebine ve katılımcıların eğitim durumuna göre şekillenen iş yaşamlarına ek olarak Katılımcı 9'un eşinin ikinci hükümlülüğünde çocuklarının büyüdüğünü ve kendisine onların baktığını ifade etmesi baş etme stratejilerinin değişebildiğini, bu değişimde ise aile yaşam döngüsünün etkili olduğunu göstermektedir.

Ramazan ayıydı, yine selpak satmaya gittim. Babam öğrendi sonra benim selpak sattığımı. Babam çok üzüldü, ondan sonra bi daha da beni yollamadı. Bana her türlü desteği verdi. Kötü bi leke sürmedim kendime, kimseyi kendi arkamdan konuşurmam. Çocuklarımı da hiçbi zaman aç bırakmadım. Kötü durumda bırakmadım, gözleri hiçbi şeyde kalmam diye uğraşım. Her şeylerini aldım, eşime de her türlü destek oldum yani. İçerdayken de dışardayken de. Sigara da sardım, tütün sardım²⁶. Sararak geçim sağladım. Kalan tütünleri sardığım kişi almıyordu benden, içiyom diyodum. İyi al abla, kendine sar iç diyodu. Ben de gidiyodum kutu alıyodum, sigara kutusu. Sarıyodum, sonra komşularıma satıyodum onu da. Ordan para çıkartıyodum. Hiçbi şekilde kendimi yani düşürmedim, bu şekilde yani. (Katılımcı 8)

Plastik topluyodum, bidon, şaşal... Kilosu bi milyonu o zaman. Zabita geldi toplama dedi. Biraktım. Beş yüz bi milyar nerden vereyim zabıtaya ceza yazsa. Biraktırdılar. (Katılımcı 12)

Cezaevi sonrasında çalışmaya başladım. Mecbur çalışıyorum şu an. Çünkü evim kira. İkinci evliliğimden (Şu anki evliliğinden bahsediyor) olan çocuğum engelli. Onların hayatlarını devam ettirmek için mecburum çalışmaya. Şu an ikinci el eşya pazarında ikinci el eşya satıyorum. Sosyal güvencem yok, yeşilkartlıyım. (Katılımcı 14)

Eşinin hüküm giymesinin ardından çalışmak istediğini fakat iş bulamadığını ve bu sürece ilişkin deneyimlerini anlatan Katılımcı 2 eğitim durumunun istihdam üzerindeki etkisini kendi adına ortadan kaldırabilmek amacı ile eşinin hükümlülüğünün ardından eğitimine devam ettiğini anlatmaktadır:

Cezaevine girdikten sonra maddi sıkıntı yaşayınca ben çalışmak istedim ama iş bulamadım. Ben evlendiğim zaman ilkokul mezunuydum. Daha sonra baktım ki eşim cezaevine girdi bu kadar yüksek bi ceza da alınca artık dedim hani kendi kendime yetmeye başlamam lazım. Çünkü bi yerden başlamam lazım. Ailem biraz okumama karşıydı. Eşim de öyleydi. Şöyle söylüyüm gözümün açılmasını istemiyolardı sanki okuyan kişi böyle şey oluyomuş gibi ne derler dış geçiremiyomuşsun ona, sözünü dinletemiyomuşsun gibi algıliyolardı. Biraz da öyle oluyo. Siz bana göre okumuş, kendini artık savunabilen, kendi ayakları üzerinde durabilen bi bireysiniz, değil mi? Yani bana nazaran öylesiniz. Şu an Allah korusun benim yaşadığım şeyler sizin başınıza gelse belki benim kadar etkilenmezsiniz, hani en azından maddi açıdan etkilenmezsiniz. Çünkü kendi kendinize yetebiliyorsunuz. Durumunuz var, konumunuz var. Bende iki tarafın da eksikliği vardı ve bunu fark ettiğim zaman eşime bi mektup yazdım. Ben dedim okuycam zaten dedim benim içimde kalan bi şeydi bu. Açıköğretimden liseyi bitiricem. Başta bi karşı çıktı

²⁶ Atasü-Topçuoğlu (2012), kasaba ve şehirlerde birçok kadının, ekonomik krizler, düşük eğitimle iş bulmanın zor olması ya da çocuk bakma sorumluluğu gibi sebepler ile “aracı”nın evlerine getirdiği ham ya da ara maddeleri alıp, işleyip tekrar aracıya vererek ev eksenli çalıştığını söylemektedir. Ataerkil kültürde eve sıkışan yoksul kadınların, kayıt dışı çalıştığı bu işçilik biçimi araştırma özelinde “tütün sarma” ile karşımıza çıkmaktadır.

sen dedim ne kadar karşı çıkarsan çık, artık dışardaki durumun, dışardaki hayatın zorluklarını ben yaşıyorum. Artık izin almadan habersiz bi şekilde ailemden de habersiz gittim açıköğretime yazıldım. Çok şükür şu anda 60 puanım kalmış onu da inşallah tamamladığım zaman lise mezunu olucam. Yani böylelikle bi iş bulma imkanım da daha yüksek olacak. (Katılımcı 2)

Eğitim durumunun istihdamdaki etkisini kanıtlayan bu paylaşım kuşkusuz eşi cezaevinde olan bireylerin -mecburi- güçlenmesine de bir örnek oluşturmaktadır.

4.4.2.2. Yetinmeye Çalışmak

Eşin hüküm giymesinin ardından çalışmak, çalışmak için eğitime devam etmek gibi aktif baş etme yöntemlerinin yanı sıra kadın katılımcılar ellerinde olanla yetinmeye çalıştıklarını ve masraflardan kaçınmak için tasarruf ettiklerini sık sık vurgulamışlardır:

Şunum olsun, buyum olsun diyen, gözü yükseklerde biri değilim zaten hiç olmadım. Allahım beni aç bırakma, kimseye muhtaç etme dedim. Elimden geldiği kadar çalıştım, kimsenin beş kuruş parasını yemedim. Ailemin, başkasının. Hep alnımın teriyle. 100 lira kazandıysam 100 lira yedim. 10 lira kazandıysam 10 lira yedim. (Katılımcı 3)

Çorba pişidim orta yere sıcak bi yemek yaptım. Mesela içine atacak yağdır şudur budur yok. Bazı acıyan kişiler oldu. Verenler oldu mesela. Öyle pişidim kodum ortaya, sofraya. Çok zorluklar çektim sorma. Gomşular, akrabalar da işte köy yerinde ineği olan yoğurttur süttür verdi. Onlardan öyle öyle bi katkı oludu işte. Yağ bulamadığım yerde çorba yapardım o yoğurttan katar yirdim. Yağ olmayınca. Ne yapıyım? (Katılımcı 9)

Kendi yağımızla kavrulmaya çalışıyoruz. (Katılımcı 6)

Tasarruf etme ve yetinmeye çalışma durumu ile ilgili olarak Katılımcı 8'in kızına dair paylaşımları çocuklar için de bir öngörü sunmaktadır:

Ben burda hiçbi zaman çocuklarımı aç bırakmadım, ihtiyaçlarını pahalısı değil de tek ucuzu olsun dedim. Ama tek onun gözü kalmasın dedim. Ben bunu yapabiliyorum. Çok şükür çocuklarım da her şeyi isteyen, her gördüğünü temin etmek için ağlayan çocuklar değil. Ben eve bi şeyler alırım onlar kahvaltıda akşam yemeğinde yesin diye. Benim büyük kızım der ki anne neden parayı harcadın? Paramız bitiyo. Benim büyük kızım bunu diyebilen bi çocuk daha altı yaşında olmasına rağmen. (Katılımcı 8)

4.4.2.3. Eşin Ailesinin ya da Bireyin Kendi Kök Ailesinin Desteği

Aile Sisteminde Yaşanan Değişimler bölümünde eşin hüküm giymesinin ardından geride kalan eşlerin kendi kök aileleri ile ya da eşlerinin aileleri ile yaşamaya başladığına detaylı

olarak yer verilmiştir. Birlikte yaşama, yakına taşınma ya da destek alma durumu katılımcılar için hem psikososyal hem ekonomik sorunlarla baş etme stratejisi olarak yorumlanabilir. Ekonomik sorunlarla baş etme noktasında eşin ya da kök ailenin desteğini katılımcılar aşağıdaki gibi ifade etmektedir:

Çocuklarımın ihtiyacını annem babam karşılıyo, kiramı onlar ödüyolar. Doğalgaz, elektrik o şekilde kendimi idare etmeye çalışıyorum. Kendi evimde kalıyorum. Sincan'da yaşıyorum. Ben anne babamla görüşüyorum. Kaçarak evlendim ama daha sonra barıştık. Babam bana hiçbi zaman sırtını dönmez. Babam, annem bana hiçbi zaman sırtlarını dönmediler yani. Önceki süreçte de onlar bana destek olmuştu. Eşim varken de destek oluyolardı. O yüzden hiçbi zaman ellerini benden çekmediler. (Katılımcı 8)

Kayınvalidemin bi evi var. Oranın kirasını, kayınvalidem en azından torununa yardımcı olmak için bana veriyo. Onunla birlikte işim derken aylık 2550 civarında bi gelirimiz var. (Katılımcı 4)

Benim evimin kirası 700 lira. Kızım var, kızımın bezi var, maması vardı ilk zamanlarda. Bu masrafları eşimin ailesi ve benim ailem karşıladı. Hala da yardım ediyorlar. (Katılımcı 13)

Ailemin bana verdiği bi ev var oranın kirası ile geçiniyorum şu süreçte. Onlar da olmasa aç kalırdık herhalde. (Katılımcı 10)

Yukarıdaki anlatıların yanı sıra ekonomik sorunlarda bahsedilen cezaevindeki eşe para gönderme ile ilgili olarak da katılımcıların aileleri ve eşlerinin ailelerinin desteğinin önemli olduğu görülmektedir:

Eşimin cezaevindeki ihtiyaçlarını ben ve kayınvalidem sağlıyoruz. Eşimin babası vefat etti. Annesi yardımcı oluyor, maddi olarak. Kız kardeşleri enişterelerinden dolayı herhangi bir destek veremiyor. (Katılımcı 4)

Eşimin cezaevindeki ihtiyaçlarına da ailem destek oluyo, sağolsunlar. Babam elinden geldiğince, yapabildiği kadar. (Katılımcı 8)

Katılımcıların eşlerinin ya da kendi kök ailelerinin desteğinin yanı sıra zaman zaman hükümlü eşlerinin de cezaevinde çalışarak kendilerine destek olabildiği görülmektedir. Katılımcı 14'ün hükümlü ailelerinin maddi olarak ne kadar zorlandığını gösteren ve Ekonomik Sorunlar başlığında yer verilen paylaşımı bu duruma örnek oluşturmaktadır:

Eşimin ihtiyaçlarını ben karşılamıyorum. Yalana gerek yok. Benim eşim içerde çalışıyo. Meydancı diyorlar. Milletın bulaşığını yıkıyo, kahvaltısını hazırlıyo, yeri geliyor tuvaletini yıkıyo. O paralarla yeri geliyor bana da para gönderiyo. (Katılımcı 14)

4.4.2.4. Sosyal Çevrenin Desteği

Katılımcıların yaşadığı ekonomik sorunlar ile baş etmelerinde aktif rol oynayan kök aileleri ve eşlerinin ailelerinin yanı sıra katılımcıların sosyal çevresinin de katılımcılara destek olduğu ve bu desteğin katılımcıların ekonomik sorunlarla baş etmelerinde oldukça işlevsel olduğu görülmektedir. Eşi adam yaralamadan hüküm giyen Katılımcı 12 komşularının öz akrabalarından iyi olduğunu, eşi içeride olduğu için komşularının kendisine yardım ettiğini söylerken Katılımcı 14 de komşularının desteğini dile getirmektedir:

-Benim öz akrabamdan iyi komşularım. Millet hayır yapmayı çok seviyo. (Katılımcı 12)

-Komşularınız size hep yardım ediyorlar mıydı?

-Doğrusunu söylemek gerekirse eşim içerde olduğu için millet bize yardım ediyor. Fitresini veriyor. İyi rahat geçiniyoruz. O içerde olduğunda daha kolay, daha düzenli. En azından alacağımı vereceğimi biliyorum. Elimizdeki parayı alkole vermiyor. (Katılımcı 12)

Eşimin cezaevinde olduğunu benim komşularım biliyo. Allah razı olsun insanımızdan da. Nerde bi yardım duysalar bana yönlendiriyorlar. Yeri geliyor harçlık veriyorlar, yeri geliyor erzak alıyorlar. Benim evimde hiçbir şey yoktu. İnsanların yardımıyla oldu her şey. (Katılımcı 14)

Psikososyal sorunlarla baş etme noktasında etkili olan arkadaşlardan ekonomik sorunlarla baş etme konusunda bahsedilmemesi Katılımcı 3'ün *Psikososyal Sorunlarla Baş Etme-Aile Desteği ve Sosyal Destek* başlığındaki ifadesini akla getirmektedir:

(...) Çevremdeki insanlardan da yani herkes kendi yağında kavruluyor. Onlardan ne bekliyim ki? (Katılımcı 3)

Fakat psikososyal sorunlarla baş etme stratejilerinde aile ve sosyal desteğe ilişkin bahsedilen etkenlerden farklı olarak Katılımcı 15'in ekonomik sorunlarla baş edebilme amacı ile bir dernekten yardım aldığı görülmektedir:

İsmi vermek istemiyorum ama bi dernek vardı. O dernek başkanı ve onun tanıdığı bi bey bana çok yardımcı oldu. Ordan kaçmam için, evim için elinden geleni yaptı. Kıyafetlerimizle çıkmıştık. Evde de hiçbir şey yoktu. Kız kardeşimden iki yastık getirmiştik. Onlar sayesinde bu durumdayız. Allah o iki insandan razı olsun. (Katılımcı 15)

4.4.2.5. Çocukların Eğitimi Bırakması/Çalışması

Çeşitli sebeplerle yoksulluğu deneyimleyen ailelerde çocuk işçiliğine oldukça sık rastlanılmaktadır. Yaşanan ekonomik sorunlar karşısında daha fazla aile üyesinin çalışmaya başlamasına ve ailelerin baş etme stratejilerine işaret eden çocukların çalışması, çocuk hakları bağlamında düşünüldüğünde kabul edilemez bir durumdur.

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcıların ailelerinde -aile yaşam döngüsüne de bağlı olarak- çocuk işçiliğine rastlanılmadığı görülmektedir. Genç erişkinler yetiştiren bir aile olan 6. ve 11. aileden görüşülen katılımcılar geçimlerini oğullarının yaptığını söylerken Katılımcı 12 büyük oğlunun 18 yaşında olduğunu, 18 yaşına girmesinin ardından aldıkları sosyal yardımın kesildiğini ve bir iki ay önce pazara amcasının yanına yardıma gitmeye başlayarak para kazandığını söylemiştir. Oğlunun kazandığı bu paradan tasarruf ederken babasını düşündüğünü de vurgulayan Katılımcı 12'nin ve diğer katılımcıların ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

Oğlum çalışıyo. (Katılımcı 6)

Geçimimizi şu an oğlum yapıyo. (Katılımcı 11)

Oğlum amcasıyla pazara gidiyor. Birkaç aydır. 18 yaşından sonra gitmeye başladı. Öncesinde 18 yaşının altında olduğu için yardım alıyorduk. 18 olunca o kesildi. Sonra amcasının yanına yardıma gitmeye başladı. Mesela pazardan geliyor para getiriyö. Anne bunu bi köşeye koy. Babama. Görüşe gidince babama sigara alırız, babama para yatırırız. (Katılımcı 12)

Araştırma kapsamında çocuk işçiliğine rastlanılmaması sevindirici bir bulgu gibi görünse de saha çalışması esnasında görüşülen katılımcıların bazıları çocuklarının okul masraflarını karşılayamadıkları için çocuklarının eğitime devam edemediklerini ifade etmişlerdir. Erbay (2007: 18) çocukluklarında küçük sanayi işletmelerinde çalışmış yetişkinlerin retrospektif deneyimlerine ve çocuk işçiliğine bakışlarına yer verdiği araştırmasında, yoksulluk-çocuk işçiliği-eğitim bağlantısını “*eve girecek gelirin, çocuğun eğitimi bir birey olmasından çok daha önemli olması*” ifadesi ile özetlemektedir.

Bu doğrultuda, evde kalacak gelirin çocuğun eğitime tercih edilmek zorunda kaldığı deneyimlere aşağıda yer verilmiştir:

Büyük kızımı okula yazdırmıştım. Ana sınıfına aldılar. Eşim böyle olunca tekrar gidip kaydını sildirmek zorunda kaldım. Kaydını sildirdim zaten bi ay sonra da okulları kapattılar, dışardan eğitime devam ettiler. Onların ihtiyaçlarını ben tek başıma karşılayamıyorum. En azından baba eve para getiriyordu yani. Ev taşınması falan olsun, hale falan gidiyodu iyi kötü. O şekilde günlük ya da iki günde bir olsun para getiriyodu. Ama şimdi olmayınca ben okul masraflarını, beslenmesini karşılayamıyorum. Çocuğu aldım mecburen. (Katılımcı 8)

Ben kızımı okutamıyorum. Maddi gücüm olmadığı için kızımı ben okuldan aldım. Yalana gerek yok. Şimdi en küçük oğlumu okutuyorum onu da yardımla okutuyorum. Yardım gelmediği zaman ihtiyaçlarını karşılayamıyorum. Devlet kız çocuğuna olsun erkek çocuğuna olsun iki ayda bir 35 milyon veriyo (Şartlı eğitim yardımından bahsediyor). Ben 35 milyonla onların hangi ihtiyacını karşılayabilirim? (Katılımcı 14)

4.4.2.6. Sosyal Yardımlar

Katılımcıların ekonomik sorunları ile baş etme noktasında kullandığı bir diğer strateji olan sosyal yardımlar, ihtiyaç sahibi bireylerin gereksinimlerine yönelik planlanan ve sunulan hizmet/desteklerdir. Hükümlü eşlerinin ekonomik desteğe olan gereksinimleri oldukça açık olsa da araştırma kapsamında görüşülen katılımcılardan 9'u hiçbir şekilde sosyal yardım almadığını belirtmektedir.

Erkek katılımcılar (3 katılımcı) bu süreçte sosyal yardımlara ihtiyaçlarının olmadığını söylerken²⁷ eşi terör suçu nedeni ile cezaevinde olan 2 kadın katılımcı eşlerinin durumunu izah edemeyecekleri düşüncesi ile hiçbir desteğe başvuramadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum suç türü/hüküm sebebinin ve cinsiyetin, yardım talebi ve yardımlara erişim konusunda belirleyici olduğunu gösterirken eşi işlediği terör suçu nedeni ile hüküm giyen Katılımcı 10 sosyal yardımlara ilişkin düşüncelerini ve kaygısını aşağıdaki gibi aktarmıştır:

Sosyal yardımlaşma dayanışma vakfına ya da belediyelere de başvurmadım. Eşimin durumunu izah etmek zor geldi herhalde. Bi de terör ya. Başvursam da olmazdı galiba. (Katılımcı 10)

²⁷ Eşi cezaevinde olan erkeklerin ihtiyaçlarının olmaması sebebi ile sosyal yardım almaması erkeklerin tamamının çalışması, "gelir getirici" rol üstlenmeleri ile yakından ilgilidir. Bu doğrultuda erkek katılımcıların düşüncesi Katılımcı 7'nin sosyal yardımlar konusundaki söylemlerinde somutluk kazanmaktadır:

Ekonomik olarak ihtiyacım yok zaten. Gerek görmediğim için destek almadım. (Katılımcı 7)

17 katılımcıda sosyal yardımlardan yararlanan katılımcıların sayısının 8 olması ve ekonomik desteğe erişim oranının -görece- daha yüksek olması katılımcıların ekonomik desteği daha yaşamsal ve önemli gördüklerinin kanıtı olarak düşünülebilir. Fakat sosyal devlet olmanın gereği olan bu destek konusunda katılımcıların deneyimlerine yakından bakıldığında katılımcıların aslında bu konuda çok bilgi sahibi olmadıkları, tanımlama ve şartlar noktasında sorunlar yaşadıkları görülmektedir:

Eşi cezaevinde olanlara bi maaş bağlanıyo ya ben ona bağlandım. Zaten çocuğumun tedavi gördüğü raporlarını da çıkartınca bana çocuğumdan dolayı verdiler, eşim cezaevinde olduğu için bunu sadece prosedür olarak gösterdiler... Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfından alıyorum, 600 tl alıyorum. Bunu da zaten aslında iki sene kadar veriyolarmış. (Katılımcı 2)

Eşim sigortalı işe girince iptal olmuştu tekrar gittim yazıldım Ekim ayında. Ama aylık değil dört ayda bir verebileceklerini söylediler. O dört ayda bir de 250 tl hiçbi şeye yetmez. Kaymakamlığa gitmişim o zaman. Şartlı sağlık yardımı alıyodum sadece. Kaymakamlığa nakit yardıma gittiğimde eşimin cezaevi evrakını götürmüştüm o zaman cezaevine girdiğinde. Bana şey dediler sosyal hizmetlere git sed yardımına yazıl dediler, tarif ettiler. Hemen o gün gittim yazıldım eşimin cezaevi kağıdıyla. Kaymakamlıktan yani sosyal yardımlaşma vakfından öğrenmişim. Sağlık yardımını küçük çocuklarımda almıştım. Hala da alıyorum onu iki ayda bir. Büyük kızımın bitti diğer ikisini alıyorum. Belediyeden gıda yardımı alıyodum o da iptal oldu şu an. Yeniden evrakları tekrar götürmem gerekiyomuş. Şu an hepsi iptal oldu, büyükşehirim iptal oldu. (Katılımcı 8)

Büyükşehir de veriyor, karta çevirdiler bu sene en son. 300 milyonluk. Gittik aldık onu da geçen. Yiyecek aldık. Temizlik malzemesi aldım. Çocuklara tavuk aldım. Ama kirayı kestiler. Oğlum 18 olduğundan beri. Çocuktur diye psikolojisi bozulmasın diye ya da yaşı tutmuyo çalışamaz diye mi veriyolardı biliyorum ama. Diğer oğluma vermediler mesela. (Katılımcı 12)

Pandemi parası televizyonda vs zaten söyleniyordu. E devletten takip ettim. Başvuruyu yapıyorsunuz zaten sonucunu da e devletten takip ediyosunuz. Hükümlülük için de (destekten bahsediyor) eşimin görüşüne gittiğim bi gün gardiyan²⁸ bi dilekçe getirdi bana. Bu dilekçeyi götürceksin dedi sosyal yardım mı diyolardı oraya işte. İstenen belgeleri de çıkardım, sonra gittim. Beni aradılar üç ay sonra IBAN verir misiniz gelip diye. Gittim onu da verdim artık alıyorum. (Katılımcı 13)

²⁸ Tutuklu-hükümlü yakınlarının cezaevi ile ilgili tüm bilgilere kendi imkanları ya da içerideki birey sayesinde ulaşabildikleri bilinmektedir (Merçil, 2020). Telefon görüşmeleri, görüşler ve tutuklu-hükümlünün ihtiyaçlarını karşılama noktasında öğrenilen cezaevi kurallarına ek olarak ailelerin adli sistem içerisine dahil olması ile profesyonel desteklere erişim noktasında da bireysel bir çabadan ya da buradaki gibi inisiyatif alan gardiyanlardan-memurlardan bahsedilebilmektedir. Buradaki inisiyatif vurgusu bireylerin hizmet/desteklere erişimlerinde ve yönlendirilmelerinde oldukça önemlidir.

Katılımcıların bilgi düzeylerinin artırılması, tanımlama ve şartlar noktasında aydınlatılmaları amacı ile personelin gösterdiği çaba katılımcılar tarafından anlaşılrsa da yerine getirilemediği ve katılımcıların bu duruma içten içe sinirlendiği görülmektedir:

Şey diyolar bize güvenmiyeceksin. Biz iki sene kadar veriyoruz, bu kendini idare edebileceğin kendini toparlayabileceğin zaman zarfında veriliyor. Sonrasında artık kendi ayakların üzerinde durmak zorundasın. Yani seni ora da çalışmaya zorluyo. Çalışmak istemedim mi? Çok istedim. Ama çevre bazında dediğim gibi eşimin ailesi zaten Doğu tarafında doğmuş büyümüş, çalışmaya/kadının çalışmasına tamamen karşı. Bunu annesi de o kadar benimsemiş ki kadın çalışmaz. Evinde oturur kuru ekmeğini yer ama çalışmaz. Bu şekilde bi algı oluşturmuşlar. Ben ilk zamanlarda ondan dolayı çalışmadım. (...) Daha sonrasında dediler ki bize artık güvenmiyeceksin çalışmak zorundasın. Tamam dedim. Bana biraz daha zaman tanıyın iş başvurusunda bulundum, işkura gittim. Hani hem çocuğumu mağdur etmiyecek hem de kendim mağdur olmayacağım şekilde ilk defa çalışma hayatına atılcam bana dedim uygun bi iş. Okulda hademelik. Gittim başvuru yaptım, çıkmadı. Çıkmayınca da sonuç bu. Zorluk yaşadım mı? Yaşadım. Hem de baya bi zorluk yaşadım. Şu şekilde aslında bu yardımları iki sene sana vermeyi hak görüyorlar. İki sene sonra kendi ayaklarının üzerinde dur biz bunu sürekli vermeyiz diye seni zorluyorlar. Çalışmaya zorluyorlar seni. Hani ister çalış ister çalışma ama buraya gelme der gibi bi muameleleri var. Şey yapıyorlar. Hani derler ya kendi cebinden veriyomuş gibi kırk tane engelden atlatıyorlar. Hani demiyorlar ki bu insan zaten ihtiyacı olmasa gelmez. Onları da anlıyorum. İhtiyacı olmayıp da giden çok kişi vardır. Ama bu muameleyi sana yaptığı zaman gururun kırılıyo. Hani şey gibi görüyorlar, sadaka veriyolarmış gibi gösteriyorlar. Bunu öyle hissettiriyorlar ki. (Katılımcı 2)

Bu tür ailelere gerçekten destek olmak gerekiyor. Çünkü çocuklar burda önemli anne babalar değil. Çocukların psikolojileri çok önemli. İhtiyaçları çok önemli. Bana bi ara sosyal hizmetlerden bi memur gelmişti. Ben çocuğumu kreşe yazdırmak istiyorum ama aldığım para 630 lira falandı. Kreşe yazdırmak istiyorum dedim çok zeki bi kız gerçekten de. Bizim sana verdiğimiz para yeterli dedi. Çocuğunu yazdırabilirsin onunla kreşe dedi. Eğer dedi sen dedi bizim sana verdiğimiz parayla kiranı, elektiriğini, suyunu yatırıyorsan zaten ben bunu şimdi iptal ederim dedi. Benim o paraya ihtiyacım var, çocuğumun kreşe ihtiyacı var ama benim elektrik suya da ihtiyacım var. Elektrik su olmazsa o çocuk o evde nasıl yaşıycak. Biz nasıl yaşıycaz? Bana bunu söylemesi de çok saçma bi memurun. Yazdırırım ama aylık 630 o çocuğun kreş masrafına yetcek mi yetmiyecek. Verdikleri para tamam o çocuğun ihtiyaçları için ama çocuğa yetmez. Benim çocuklarım zor büyüyor. Çocuğumun biri mama kullandı hep. Mamaya param yetmez. Süt alır sütle büyütürüm dedim. Benim sütüm de çok azdı, ne olacak o anın psikolojisi ile. Süt de gelmiyor anneye. Yiyemeyip içemeyince. Çocukların masrafı var. Onlar dururken 630 milyon hiçbi şeye yetmezken kreşe yazdırmam nasıl yetcekti? Şu an bile 733 lira alıyorum. Tek çocuk için veriyorlar bu parayı.

Haklılar yani o amaçla veriyorlar ama çocuklar açken amacını düşünemiyorsunuz. (Katılımcı 8)

Katılımcıların personel konusundaki deneyimleri sisteme bir serzeniş olarak anlaşılabilceği gibi çocuklarının bakım yükü ve katılımcıların sosyodemografik özellikleri de hizmet/desteklere erişimde sorunlara kapı aralamaktadır:

Verdikleri hizmetler çok iyi aslında, vatandaşın ihtiyaçlarını gideriyorlar ama bazı şartlarda da çok zorlaştırıyorlar. Benim telefonda söylüyorum anlatıyorum, tamam diyolar şubeye gel. Abla benim üç tane çocuğum var bırakamıyorum. Burada gerçekten tek başımayım hiçbi şekilde akrabam yok benim. Eski oturduğum yerde komşularım vardı. E dolmuşa otobüse binemiyorum çocuklarla, taksi de yazık değil mi? Ben neden olan iki kuruş paramı taksiye vereyim. Anlatıyorum böyle böyle e devletten yapayım diyorum. İyi diyo sen bilirsin diyo. Yap o zaman kabul alırsa alırsın diyo. Tavırları bu yani. Sen bilirsin diyo ister gel ister gelme. Ben telefonda böyle söylüyorum sen bilirsin diyo. Ben de e devletten denedim hatta mesajlarım hala duruyo, şubeye gelmesi gerekmektedir diyo. Adresi zaten değiştirmişim yalan bi şey değil. Kendim zaten yardıma muhtaç biriyim. Eşimin cezaevi kağıdının resmini çekip dosyaya ekleyin yazıyo ya ordan da zaten resmini çekip yolluyorum. Ama ona rağmen şubeye gel diyolar. (Katılımcı 8)

Benim okumam var yazamıyorum. Hani ordan istedim yardım. Sosyal yardımlaşmadan yok, götür doldur getir dediler. Eve getiririm ben de kızım doldurur tekrar götürürüm. (Katılımcı 11)

Hizmet/desteklere erişim noktasında erkek katılımcılarda karşımıza çıkan “gerek duymama” olgusu aile yaşam döngüsüne bağlı olarak ailelerde de karşımıza çıkmaktadır. Yetişkin oğlu ile yaşayan kadınlar, oğlu çalışıyor ve para kazanıyorsa yardıma gerek duymadığı gibi yetişkin oğulları tarafından da engellenebilmektedir:

Oğlum çalışıyo zaten maddi olarak almadık. Kendi yağımızla kavrulmaya çalışıyoruz. (Katılımcı 6)

Gıda yardımını benim çocuklarım yemez mesela. Oğlum karşıdır. Sakın eve gıda gelmesin, fakirlerin hakkına girmeyin der. Bizden çok kötülerini var, gene ben çalışıyorum eve ekmek parası getiriyorum diye oğlum karşı geliyor. O yüzden ona başvuramam. Oğlum çalışıyor sadece 180 milyon alıyor günlük. (Katılımcı 11)

Annesi, eşi ve kardeşleri ile yaşayan Katılımcı 11’in oğlunun çalıştığı gün başına 180 lira alırken benimsediği bu tutum kuşkusuz “erkeklik” ve değişen rollerle yakından ilgilidir. Eşinin ikinci hükümlülüğünde evli oğlunun yanına taşınan Katılımcı 9 da bu durumu aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

Öncesinde almadım. Bunda da oğlan ben sana bakıyorum dedi. (Katılımcı 9)

Erişimde yaşanan sorunlar, şartlar ve tanımlama konusunda yaşanan sıkıntılar, personel ve kurumdan kaynaklı sorunlar gibi bireylerin farkındalığına dair deneyimlere ek olarak sosyal yardımlara ulaşabilen katılımcılar için sosyal yardımların oldukça yaşamsal olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Katılımcı 2, Katılımcı 8 ve Katılımcı 12 yararlandıkları yardımların kendileri için ne anlama geldiğini aşağıdaki gibi dile getirmişlerdir:

Eşi cezaevinde olanlara bi maaş bağlanıyo ya ben ona bağlandım. Zaten çocuğumun tedavi gördüğü raporlarını da çıkartınca bana çocuğumdan dolayı verdiler, eşim cezaevinde olduğu için bunu sadece prosedür olarak gösterdiler. Ben çocuğumun hastane masrafları için aldım. Çünkü çocuğumun bir muayene parası 270 tl. Bir emara girip bir ilaç alması 480 tl. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfından alıyorum, 600 tl alıyorum. Bunu da zaten aslında iki sene kadar veriyolarmış. (Katılımcı 2)

Aylık sed yardımı alıyorum sadece sosyal hizmetlerden. Kaymakamlıktan da aylık 250 alıyodum sonra eşim işe girince kaymakamlık yardımlarım iptal olmuştu. Tekrar eşim cezaevine girince tekrar başvurduğum. Kaymakamlık sadece dört ayda bir 250 tl verebileceğini söyledi. O yüzden 4 ayda bir 250 alcam. İlk kez bu ay yatcak. Çok bir şey değil belki ama çocuklarıma ekmek, süt alırım hiç değilse. (Katılımcı 8)

Kaymakamlık veriyor. Büyükşehir de veriyor, büyükşehiri karta çevirdiler bu sene en son. 300 milyonluk. Gittik aldık onu da geçen. Yiyecek aldık. Temizlik malzemesi aldım. Çocuklara tavuk aldım. (Katılımcı 12)

Katılımcıların çocuklarının hastane masrafı ya da yiyecek ihtiyaçlarında etkin rol oynayan sosyal yardımların aileler için ne anlama geldiği Katılımcı 14 ve Katılımcı 15'in ifadelerinde de kendisine yer bulmaktadır:

Eşim cezaevine ilk girdiğinde ben sokaklarda kaldım. Çünkü annem babam istemiyorlardı ikinci evliliğimi. Ben kendim karar verdim diye. Onların zorla evlendirdiğinden boşandım diye. Çocuğumu kabul etmediler. Ben yeri geldi hastanede yattım. Sonra kadın sığınmaevine girdim çocuklarımla. Orda bana eşim cezaevinde olduğu için cezaevi maaşı bağladılar. Sonra bi aylık kirami, depozitomu verdiler. Sonra da bana maaş bağladılar. Eşim cezaevinde olduğu için 1100 lira alıyorum. Bi de engelli çocuğum için 560 lira alıyorum. Engelli çocuğa veriyolar bana ödüyorlar. Devlet iki ayda bir 35 milyon veriyor. Belediyeden erzak yardımı alıyorum, gıda kartları var. Onu da alıyorum. Allah razı olsun. Böyle böyle geçinmeye çalışıyorum. (Katılımcı 14)

Kendi evimde oturabiliyorsam bu yardımlar sayesinde yani. (Katılımcı 15)

4.4.3. İnfaz Sürecinden Kaynaklanan Sorunlarla Baş Etme Stratejileri

“Hükümlü” yakını olmanın getirdiği damgalanma ve sosyal dışlanma ile katılımcıların mücadele yönteminin durumu çevreden gizlemek olduğu *Psikososyal Sorunlarla Baş Etme Stratejileri* başlığı altında ele alınmıştır.

Aynı başlık altında yer alan şükretmek ve güçlük durmak alt başlıkları ise durumun kabullenildiğinin göstergesi iken katılımcıların cezaevinden kaynaklı yaşadığı sorunlarında da durumun kabullenildiği ve üzerinde fazla durulmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Katılımcı 6'nın, adalet sisteminde ve ceza infaz kurumlarında var olan uygulamaların kabullenildiğinin göstergesi olan söylemlerine aşağıda yer verilmiştir:

Cezaevine girerken o kadar çok aranıyorsunuz ki. Her şeyi didik didik ediyorlardı pandemi öncesinde. İçeri girecek eşyaları yani. Ama sizi de ediyorlar. Metal olan her şey ötüyor. Vücudumuzu arıyorlar zaten. O an gitmektense gitmemeyi tercih edersiniz aslında. Ama içerde parçanız var, mecbur gitmek zorunda kalıyorsunuz. (Katılımcı 6)

Kabullenme ve üzerinde durmama durumları hükümlü ailelerinin cezaevinden kaynaklanan sorunlarla baş etme konusundaki deneyimlerini etkilemekte, bireylerin kısıtlı hareket imkanı ile yalnızca bazı sorunlara yönelik yöntemler geliştirebildiği görülmektedir. Bu sebeple bu başlık altında yalnızca ceza infaz kurumlarının şehir merkezlerine olan uzaklığı sebebi ile bulunan alternatiflere ve aramalar ve uygulamaların çocuklara açıklanmasına dair deneyimlere yer verilmiştir.

4.4.3.1. Ulaşım İçin Alternatifler Bulma

Cezaevlerinin şehir merkezinden uzaklığı ya da eşin başka bir şehirde yer alan cezaevinde olması hükümlü eşlerinin ve çocuklarının aile içi ilişkiler ve iletişimini etkilemektedir. Ulaşım noktasında yaşanan bu sorunlar aileleri ulaşım için alternatifler bulmaya yönlendirmektedir. Aile yaşam döngüsüne bağlı olarak yetişkin çocuklarının kendilerini cezaevi görüşüne götürdüğünden bahseden katılımcılara ek olarak katılımcıların ulaşım için farklı alternatifler bulduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Katılımcı 4 eşinin hükümlülüğünün ardından Sincan'a taşındığını ifade ederken Katılımcı 12 eşinin görüşlerine yetişebilmek amacı ile bir gün önceden Sincan'da oturan annesinin yanına gittiğini anlatmaktadır:

Sonra işime ve cezaevine yakın olsun diye Sincan'a taşındım. Her şeyi düşünmek zorunda kalmak çok zor. (Katılımcı 4)

Eşim Sincan'da olduğu için, çok uzak. Eşimin görüşü için annelere gidiyorum mesela önceki gün. Daha yakın diye. Orda kalıyorum. Kardeşim götürüp getiriyor beni. Sabah burdan çıksam bir sürü vesait. Görüşü kaçırmam, yetişemem ki. (Katılımcı 12)

Katılımcı 5 ise süreçte yaşadıklarını ve eşinin ailesinin desteğinin ne kadar önemli olduğunu anlatırken eşinin görüşlerine gittiğinde karşılaştığı kadınların cezaevine görüşlere gelebilmek için bulduğu yola değinmektedir:

(...) Ben bu işi bulamasaydım, şu an çalışmasaydım. Beni kayınvalidem kayınpederim evine almasaydı? Ben napıcaktım? Evimin kirasını, faturalarımı neyle ödeyecektim? Ben de ya katil olucaktım ya hırsızlık yapıcaktım ya da kötü yola düşücektim. Benim gibi benden daha kötü milyonlarca insan var. Yani daha geçenlerde kayınvalidemin bi arkadaşının gelini kız bırakmış gitmiş. Adam cezaevinde. Dayanamamış, yapamamış yani olmamış. Herkesin kaldırabileceği bi yük değil bu. Ben cezaevine görüşe gittiğimde de görüyorum hep. Kadın kocasını ziyarete gelmiş, dostu getirmiş. (Katılımcı 5)

Kuşkusuz Katılımcı 5'in bahsettiği durum yalnızca ulaşım için alternatifler bulmakla ilgili değildir. Hatta bu durumun genel olarak ekonomik sorunlara yönelik bir başa çıkma stratejisi olduğu söylenebilir.

4.4.3.2. Çocuklara Aramalar ve Uygulamaları Açıklama

Cezaevlerinin şehir merkezine uzaklığının yarattığı ulaşım sorununun yanı sıra aramalar ve güvenlik uygulamaları da ailelerin cezaevinden kaynaklı sorun yaşamalarına sebep olmaktadır. *Aramalar ve Güvenlik Uygulamalarından Kaynaklanan Sorunlar* başlığında tartışılan bu konu karşısında ailelerin -adli sistemin kuralları ve ailelerin psikolojik destek almadığı göz önünde bulundurulduğunda- ne yazık ki yapabileceği çok bir şey bulunmamaktadır.

Katılımcılar içerideki bireyi görmek için bu duruma katlandıklarını sık sık ifade etseler de bu durumun çocukları çok etkilediği aşikardır. “Burası iş yeri”, “askeriye”, “babam burada para kazanıyor”, “annen buradaki insanlara yardımcı oluyor” gibi açıklamalar çocuğun ebeveyninin hükümlülüğüne dair diğer ebeveynin başa çıkma amacı ile yaptığı açıklamalar olarak okunmaktadır. Aramalar ve güvenlik uygulamalarının çocuklara olumsuz etkileri karşısında ailelerin düşük farkındalık düzeyi ve babanın ya da annenin

cezaevinde olduğunun ocukktan saklanması ya da değiştirilerek anlatılması gibi gerçeklikleri bir kenara bıraktığımızda yalnızca Katılımcı 14'ün çocuklara aramalar ve uygulamaları elinden geldiğince açıkladığı görülmüştür.

Katılımcının bu başlığa ilişkin baş etme stratejisine yönelik çabasına ise aşağıda yer verilmiştir:

Kızım diyo yani anne diyo biz ne yaptık ki bu kadar arıyolar diyo. Ben de çok etkilenmesin diye kızım diyorum burda sadece baban yatmıyor. Baban suçsuz yere yatıyo olabilir ama burda ne suçlular yatıyo. İçeri neler giriyor dizilerde görüyoruz gerçek hayatta da böyle. Onlar işini yapıyo diyorum. Onlar da mecbur bunu yapmaya diyorum. Çocukları öyle avutuyorum, ne yapabilirim? (Katılımcı 14)

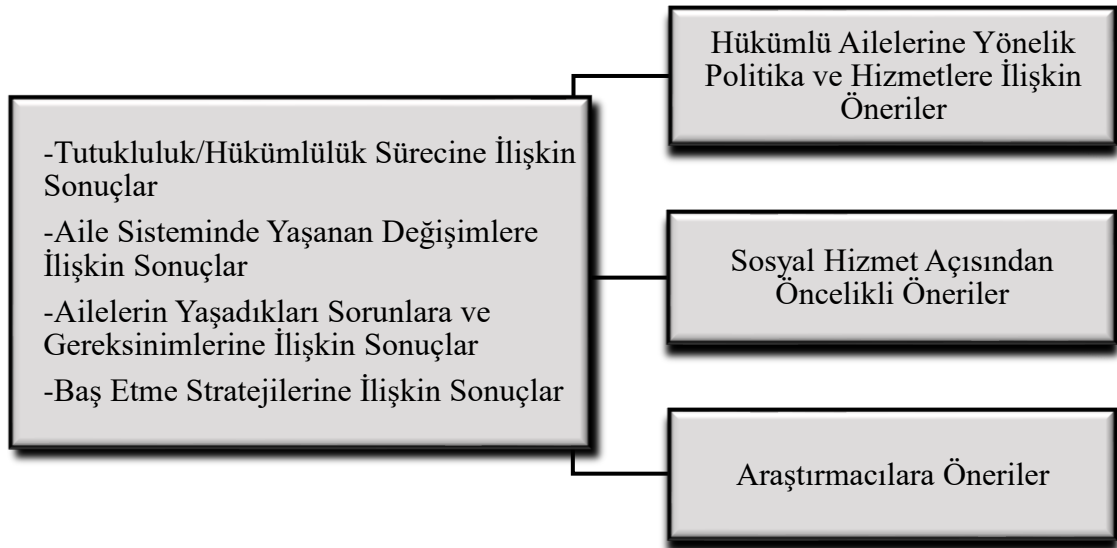

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hükümlülük konusundaki alanyazın incelendiğinde hükümlü ailelerine yönelik çalışmaların azlığının ve araştırmacının konuya ilişkin merakının ilham olduğu çalışma, ailedeki ebeveynlerden birinin hükümlü olmasının aile sistemine etkisine ve ailenin yaşadığı sorunlar, gereksinimler ve baş etme stratejilerine odaklanmaktadır. Diğer bir deyişle hükümlü ailelerinin yaşam deneyimlerini anlamayı amaçlayan araştırmanın bu bölümünde çalışmada ortaya çıkan bazı önemli sonuçlara ve ele alınan başlıca sonuçlara yönelik önerilere yer verilmiş olup sonuç ve önerileri içeren bölümün alt başlıkları aşağıdaki şekildeki gibi kurgulanmıştır.

Şekil 11: Sonuç ve Öneriler

5.1. SONUÇ

Hükümlülük durumunun aileye etkisini anlamak üzere yola çıkılan araştırmada, hükümlülük olgusunun bireysel bir meseleden ziyade aile deneyimi olduğu, ailedeki yetişkinlerden-ebeveynlerden birinin hüküm giymesinin geride kalan eş ve -varsa- çocuk için içerisinde yas barındıran bir kriz durumu olarak görülmesi gerektiği ve hükümlü ailelerinin bu süreçte pek çok zorluğu deneyimlediği sonuçlarına varılmaktadır.

Çalışmanın öne çıkan diğer sonuçlarına ise aşağıdaki başlıklar altında detaylı olarak yer verilmektedir.

5.1.1. Tutukluluk/Hükümlülük Sürecine İlişkin Sonuçlar

Katılımcıların hükümlülük süreci ile ilgili deneyimlerini açıklıkla anlatmaya hevesli olmaları saha çalışması esnasında araştırmacının en çok dikkatini çeken konulardan biridir. Katılımcıların ilk görüşmede dahi yaşadıklarını anlatmaya bu kadar hevesli olmalarının süreç içerisinde suç işleyenin kendileri olmamasından kaynaklı olduğu anlaşılmıştır. Suç işleyenin kendileri olmaması sebebi ile bu durumu konuşmayı utanılacak bir şey olarak görmediklerini sık sık dile getiren katılımcılar yalnızca hükümlülük durumunun kendilerine getirdiklerine odaklanıyormuş gibi görünseler de bu duruma ilişkin utanç ile ilgili yaptıkları açıklamalardan toplumda mevcut olan suça bakış açısını benimsedikleri anlaşılmaktadır.

Katılımcıların eşlerinin işledikleri suçların türü sebebi ile suçun hemen ardından tutuklandıkları, tutuklanma sürecinin eşler ve çocuklar için şok anlamına geldiği de bu başlık altında karşımıza çıkan bulgulardandır. Başlı başına travmatik bir süreç olan tutuklanma anına eşlerin ya da çocukların şahit olduğu görülürken tutuklanmanın aile bireylerinin yanında ya da uzağında gerçekleşmesine bağlı olmaksızın ailelerin adli süreçler ile ilgili bilgi ve farkındalık düzeylerinin düşüklüğü ve sürece anlam veremedikleri görülmektedir. Kendilerinden ziyade çocuklarını düşündüklerini dile getiren katılımcılarda dikkat çeken diğer bir bulgu ise eşi “öyle” görmek ile ilgili dile getirilen hoşnutsuzluktur. “Öyle” tabirini kullanan katılımcıların kadın olmasının suça ve suçluya bakış açısında yer alan güçsüzlük-zavallılık anlamı ile ilişkili olduğu ve kadın katılımcıların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde “güç timsali” olan eşleri ile ilgili

yargılarının sarsılmasının ve içselleştirilmiş damgalanmanın bu ifadede etkili olduğu düşünülmektedir.

Hükmün kesinleşmesine yönelik bulgularda ise ailelerin bireyin hüküm giyeceğine ya da suç işleyeceğine inanmamasının yanı sıra eşlerinin işlediği fiili yeterince suç olarak tanımlamadıkları ve bu şekilde eşlerine yönelik bir nevi aklama-temize çıkarma girişiminde buldukları görülmektedir. Hüküm giyen bireyin kötü biri olup olmadığının sorgulanmasının yanı sıra salıverilmeye yönelik umutların tükenmesi durumu, bu sürecin tutukluluktan daha kötü olduğunun ifade edilmesi ve tutukluluk durumundan farklı olarak hissedilen utanç, çaresizlik gibi duygular ile somutlaşmaktadır.

5.1.2. Aile Sisteminde Yaşanan Değişimlere İlişkin Sonuçlar

Eşin hükümlülüğünün ardından geride kalan eşlerin yaşadığı sorunlar ile baş edebilme, “*dul kadın olarak yalnız kalmama*” ya da “*erkek olarak yemek ve çocuk bakımının üstesinden gelebilme*” amaçları ile eşinin ya da kendi kök ailesinin yanına taşınabilmekte olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında bazı katılımcılar çocuklarının düzeninin bozulacağını düşündükleri için taşınmaya ve aile birleşmelerine sıcak bakmadıklarını ifade etmişlerdir. Fakat eşi hükümlü olan kadın katılımcıların çoğunluğunun bu süreçte kök ailesi, eşinin ailesi ya da çocukları ile yaşamaya devam ettiğine ya da yaşamayı denediğine rastlanılmıştır. Erkek katılımcılarda durumun farklı olmasının geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillenen ailelerde erkeklerin maddi olarak kendilerine yetebilmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde kurulan evlilik ve aile kurumunda kişilerden beklenen görevler olarak tanımlanabilecek olan rol dağılımının da hükümlülük sonrasında ailelerde yeniden yapılandırıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, baba rolüne yapılan vurgunun ve baba içerideyken annenin hem anne hem baba olmasının katılımcılar tarafından sık sık dile getirildiği ve babanın eksikliğinin, ailelerde otorite boşluğu olarak algılandığı, bu durumda annenin ya da dede, amca gibi başka bir erkeğin otorite figürü olarak şekillendirildiği anlaşılmıştır.

Bu süreçte rollerin yeniden dağıtılması yalnızca bahsedilenler ile sınırlı değildir. Eve gelir getirme görevini üstlenen ebeveynin yokluğunda geride kalan ebeveynin çalışması ya da ailenin yaşam döngüsüne bağlı olarak gelir getirici rolü evin yetişkin oğlunun üstlenmesi

gibi durumlara da rastlanmaktadır. Hükümlü ebeveynin yokluğunun ardından yaşamaya devam edebilmek adına uyarlanan aile sisteminde rol dağılımının yeniden yapılandırılmasının toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak gerçekleştiği ve hükümlü ebeveynin cinsiyetinin ve ailenin yaşam döngüsünün yaşanan deneyimlerde etkili olduğu söylenebilse de genel olarak geride kalan ebeveynin ailenin tüm sorumluluğunu aldığı görülmektedir.

Aile içi ilişkiler ve iletişim noktasında ise katılımcıların bir kısmı hükümlülüğün eşleri ile olan ilişkilerini etkilemediğini, ilişkiler ve iletişim noktasında değişim yaşanmadığını ya da cezaevi sürecinin aile bireylerini yaklaştırdığını ve olumlu yönde etkilediğini ifade ederken büyük çoğunluğu bu süreçte yaşanan olumsuz deneyimlere değinmiştir. Cezaevinin aile bireylerinin ilişki ve iletişimini etkileyen bir kurum olduğu üzerinde sık sık duran çoğu katılımcı, yaşanan olumsuz deneyimler arasında eşleri ile kendilerinin, çocukları ile hükümlü olan ebeveynin ve çocukları ile kendileri arasındaki ilişkinin değiştiğine ve özellikle küçük çocuklarının cezaevindeki ebeveyni tanımadıklarına değinmiştir.

5.1.3. Ailelerin Yaşadıkları Sorunlara ve Gereksinimlerine İlişkin Sonuçlar

Tutukluluk ya da hükmün kesinleşmesi sürecinde yaşanan şok duygusunun yanı sıra adli sürece ilişkin bilgi ve farkındalığı düşük olan aileler, aile sisteminde yaşanan değişimleri ifade ederken sorunlarına, gereksinimlerine ve baş etme stratejilerine de değinmişlerdir. Bahsi geçen tüm başlıkların zaman zaman birbirinin içerisinde yer aldığı, birbirine karıştığı görülmektedir. Ailelerin yaşam deneyimleri hakkında bütüncül bir bakış açısı sunmayı amaçlayan araştırmada değişimler, sorunlar, gereksinimler ve baş etme stratejileri birbiri ile yakından ilişkili olsa da sistematik bir bakış açısı sunabilmek amacı ile başlıklar birbirinden ayrılmış ve birbirinin içerisinde yer alan başlıklara ilişkin açıklamalar önceki ya da sonraki bölümler adres gösterilerek *Bulgular ve Yorum* başlığı altında detaylı olarak ele alınmıştır.

Bu doğrultuda, ailedeki yetişkinlerden birinin hükümlülüğünden kaynaklı yaşanan sorunlar ve gereksinimlere ilişkin sonuçlara bu başlık altında yer verilmiştir.

5.1.3.1. Psikososyal Sorunlar

Hükümlü ailelerinin hükmün kesinleşmesinin ardından hem içerideki birey için üzülp endişelendiği hem de kendileri için mücadele etmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu süreçte doğal bir kayıptan kaynaklanmayan ebeveynin yokluğu çocuk-çocuklarda psikososyal sorunların odağında yer almaktadır. Aile içi şiddet, ihmal ya da istismar gibi durumların haricinde çocuğun ebeveyninden ayrılmasının belki de yaşam boyu etkisi sürecektir travmalara kapı aralayabileceği, özellikle annenin yani temel bağlanma figürünün yokluğunun daha zor bir deneyim olduğu ve yetişkin çocukları olan ailelerde dahi ebeveyn yoksunluğunun farklı deneyimlerle karşımıza çıktığı görülmektedir.

Kuşkusuz ebeveynin yokluğunun yanında ebeveyne yönelik yapılan açıklama da çocukların psikososyal gelişimleri noktasında etkilidir. Aile yaşam döngüsüne bağlı olarak yetişkin çocuklar yetiştiren ailelerde ebeveynin hükümlülüğünün çocuğa açıklanması ile ilgili deneyimlere rastlanmamış olsa da küçük çocukları olan aileler bu süreçte çocuklarına ebeveynlerinin hükümlülüğü ile ilgili açıklama yapmanın oldukça zor olduğunu, çocuktan mümkün olduğunca gizlendiğini dile getirmişlerdir.

Ebeveynin yokluğu sebebi ile yaşanan üzüntü, endişe gibi duygulara terk edildiğini düşünmek, kızgınlık, ebeveyne öfke ya da içe kapanma eşlik ederken ebeveyn hükümlülüğünün okul başarısında ve çocukların normalden farklı davranışlar sergilemesinde etkili olduğu görülmektedir.

Hükümlü eşlerinin deneyimlerine bakıldığında ise yoğun bir yalnızlık ve üzüntü vurgusunun varlığı söz konusuysen erkek katılımcıların genelde sıcak yemeğin yokluğuna ya da çocukların bakımına odaklanmaları oldukça dikkat çekicidir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin çıkarımlar yalnızca katılımcıların yaşadığı duygusal değişimler ya da psikolojik tepkilerle sınırlı değildir. Katılımcıların sosyal dışlanmaya ilişkin deneyimleri de bu doğrultuda değişim göstermekte, erkek katılımcılar “yalnız erkek” olmalarından kaynaklı olarak çevrelerinin kendilerine “acıdığını” ifade ederken kadın katılımcılar toplumda yer alan “dul kadın” algısı nedeni ile yaşadıkları zorlukların ve sayısız erkekten aldıkları teklif ya da imaların yıpratıcılığına odaklanmaktadır.

Katılımcıların eşleri arasında adam öldürme gibi görece “ağır” suçlardan hüküm giyen bireylerin olması alanyazında karşılaşılan suçun neden olduğu husumetin aileye yönelmesini de doğrulamaktadır.

5.1.3.2. Ekonomik Sorunlar

Hükümlü eşleri ile yapılan görüşmelerde ailelerin sosyoekonomik düzeylerinin orta ve alt grupta olduğu, özellikle ailenin geçimini sağlayan kişinin cezaevinde olmasının ailenin geri kalan üyeleri için finansal güçlükler ve büyük mağduriyetler yaratarak ailelerin yoksulluğu deneyimlemelerine kapı araladığı görülmüştür.

Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında gelir getiren erkeğin cezaevinde olması yaşanan ekonomik sorunlarda oldukça etkilidir. Kadın katılımcılar “eve gelir getiren” eşlerinin yokluğunda -kendileri hükümlülük öncesinde çalışıyor olsalar ve sonrasında da çalışmaya devam etseler dahi- kira, fatura ve ihtiyaçlarını karşılama noktasında zorluk yaşadıklarını, beslenme, konut sorunu, sağlık sorunlarının yanı sıra çocukların eğitimlerinin de olumsuz yönde etkilendiğini ve cezaevindeki eşinin masraflarını karşılama noktasında zorlandıklarını belirtirken erkek katılımcıların söylemlerinden kadının kazancının eve ek bir katkı olarak görüldüğü ve kadının cezaevinde olmasının ailede yaşanan ekonomik sorunlarda çok fazla etkili olmadığı gözlemlenmiştir.

Cezaevindeki eşe para göndermenin yanı sıra cezaevine ulaşım masraflarını karşılama noktasında bile zorlandıklarına şahit olunan hükümlü ailelerinin maddi olarak ne kadar zorlandığına ilişkin en çarpıcı paylaşım kuşkusuz cezaevinde meydancılık yaparak ailesine bakan hükümlü birey hakkında eşinin anlattıklarıdır. Cezaevindeki bireylerin bulaşğını yıkayıp kahvaltılarını hazırlayarak cezaevindeyken eşinden para istemeyen hükümlü eş, yeri geldiğinde artırdığı paraları dışarıdaki ailesine göndermektedir.

Bahsi geçen örnekte olduğu gibi eşinin cezaevinde meydancılık yaparak kazandığı paradan artırdıklarına dahi gereksinim duyacak kadar sıkıntıda olabilen kadın katılımcılar, eşlerinin cezaevine girmesinin ardından evin geçimini sağlamaya devam etme, ihtiyaçları karşılama, avukat ve eşlerinin cezaevindeki masraflarını karşılayabilme amacı ile borçlandıklarını, var olan borçlarına yenilerinin eklendiğini ya da ellerindeki mal varlıklarını sattıklarını da sık sık dile getirmişlerdir.

5.1.3.3. İnfaz Sürecinden Kaynaklı Sorunlar

Aileler bu süreçte yalnızca bireyin yokluğundan kaynaklı psikososyal ve ekonomik sorunlar yaşamamaktadır. Alanyazında yer alan araştırmalardan elde edilen öngörülerini doğrulayıcı olarak, ailelerin bu süreçte infaz sürecinden kaynaklı yaşadığı sorunlara rastlanmıştır.

Halihazırda ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorluk çeken ailelerin ceza infaz kurumlarına ulaşmaları ekonomik sorunlar nedeni ile sekteye uğrarken cezaevlerinin ailelerin yaşadığı kentsel mahallelere uzak mesafelerde bulunması ya da hükümlü bireyin başka bir şehirde olması durumu daha da güçleştirmektedir.

Ulaşımda yaşanan sorunların yanı sıra eşler ve ebeveyn ile çocuğun fiziksel temasının olmadığı kapalı görüşler ve Covid-19 pandemisinin getirileri (bir süre görüşlerin yapılmaması, görüşlerin iki kişi ile sınırlandırılması, yalnızca kapalı görüş yapılması, dışarıdan eşya sokulamaması gibi) de ailelerin bu konuda sıkça değindiği durumlar arasındadır.

Dikkat çeken diğer bir sonuç ise katılımcıların -özellikle kadın katılımcıların- cezaevi güvenlik ve uygulamalarının yapılması gerektiğini düşünürken dile getirdikleri duruma ilişkin olumsuz deneyimlerdir.

5.1.3.4. Gereksinimler

Katılımcıların genel olarak gereksinimlerini dile getirmekte ya da tanımlamakta zorlandıkları görülmüştür. Gereksinimlerini dile getirme ve tanımlama noktasında yaşadıkları sıkıntının farkındalık düzeyleri ile yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Sosyodemografik özelliklere ve katılımcıların farkındalık düzeylerine ek olarak özellikle kadın katılımcıların bu süreçte kendilerine dair ihtiyaçlarından çok az bahsetmeleri, cezaevindeki bireye ve onun iyi olmasına yönelik ihtiyaçlarını daha güçlü bir şekilde dile getirmeleri toplumsal cinsiyet rolleri ile yakından ilişkilidir.

Araştırmacı tarafından ilk etapta yapılan madun ya da romantik söylemler benzetmeleri ne yazık ki gerçeği yansıtmak noktasında zayıf kalmaktadır. Kadın katılımcılar eşlerinin iyi ve yanlarında olmasını yalnızca romantik bir söylem ile dile getirmemektedirler.

Aslında bu konuda yapılacak doğru okuma kadınların evi geçindirecek, psikososyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayacak eşlerine ve eski günlerine ihtiyaç duymalarıdır.

Kadın katılımcıların sıklıkla üzerinde durduğu diğer bir gereksinim psikolojik desteğe ilişkin ihtiyaçlarıdır. Erkek katılımcılar süreç içerisinde profesyonel bir psikolojik desteğe ihtiyaç duymadıklarını dile getirirken (hatta erkek katılımcıların biri bunu bir zavallılık gibi tanımlamıştır) kadın katılımcıların psikolojik destek gereksinimlerini dile getirdikleri görülse de bu ihtiyaca rağmen erişimlerinin oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Bazı kadınlar süreci bilmediklerini ifade ederken bazıları denediklerini söylese de büyük çoğunluğu belirttiği psikolojik destek ihtiyacına rağmen böyle bir destek almadığını dile getirmiştir. Çocuklar noktasında psikolojik desteğe ilişkin deneyimler görece iyi olsa da çocukların da ebeveynleri hükümlü olduğu için destek almadığı, yaşadığı diğer yaşam olayları ya da engellilik gibi özel sebepler ile halihazırda bu deneyimin içinde oldukları bilinmektedir.

Profesyonel bir destek alma noktasında oldukça çekingen olan katılımcılar ailelerinden ve sosyal çevrelerinden aldıkları destekle durumu kurtarmaya çalışsalar da görüşme boyunca bahsettikleri anlaşılma ihtiyaçlarının tatmin olmadığı düşünülmektedir.

Aile ve sosyal çevre tarafından karşılanan bir diğer ihtiyaç başlığı ise ekonomik gereksinimlerdir. Kadın katılımcıların büyük çoğunluğunun eşlerinin hükümlülüğünün ardından ekonomik destek aldığı ya da almayı denediği bilinmektedir. Erkek katılımcılar gelirlerinin yetmesi sebebi ile ekonomik desteğe gerek duymazken kadın katılımcıların farkındalık düzeylerinin ve aile yaşam döngülerinin ekonomik destek deneyimlerinde etkili olduğu görülmektedir. Yetişkin çocukları olan ailelerde özellikle erkek çocuk varsa duruma sıcak bakmadığı için kadınların ekonomik olarak destek gereksinimleri olsa dahi bu konuda hareketsiz kaldıklarının görülmesi araştırmacıyı oldukça düşündüren bir konudur.

5.1.4. Baş Etme Stratejilerine İlişkin Sonuçlar

Ailedeki yetişkinlerden birinin hükümlü olması durumunda hükümlü ailelerinin yaşam deneyimlerini anlamayı amaçlayan ve hükümlü eşleri ile görüşmeler yapılan araştırmada, eşlerin ve ailelerin yaşadığı sorunlara ilişkin sonuçlara yukarıda yer verilmiştir. Ailelerin bahsi geçen sorunlarla baş etme stratejilerine bakıldığında ise ailelerin genelde duygusal

odaklı baş etme stratejileri ile bu sorunun üstesinden gelmeye çalıştıkları görülmektedir. Katılımcıların çoğu bu süreçte eşlerine duydukları sevginin kendilerine mücadele noktasında güç verdiğini dile getirirken kendilerinin de güçlü durmak için çabaladıklarını sık sık belirtmişlerdir. Güç ve iktidar ilişkilerinin geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillenmesi ile erkekler bu durumdan bahsetmezken özellikle kadın katılımcılar çocuklarının olduğunu ve onların başında sağ salim durabilme amacı ile güçlü durduklarını ifade etmişlerdir.

Genelde psikososyal sorunlar karşısında benimsenen bu duygusal odaklı baş etme stratejilerinde karşılaşılan diğer bir durum şükretme ve dini inanca sığınmaktır. Katılımcılar daha kötüsünün olmadığına şükrettiklerini ve böylelikle bu durumun üstesinden geldiklerini anlatırken yaşanan damgalanma ve sosyal dışlanma deneyimleri karşısında aile ve sosyal desteğin etkisi kadar durumu çevreden gizlemenin de etkili olduğu görülmüştür.

Profesyonel psikolojik desteğe erişim noktasında sorunları bulunan katılımcıların durumu çevrelerinden gizlenmeleri duygusal odaklı bir baş etme stratejisi iken suçun yarattığı sebepler nedeni ile göç eden ya da taşınan aileler de bulunmaktadır ve göç etme ya da taşınma gizlemeye göre daha aktif bir baş etme stratejisi olarak değerlendirilebilir. Problem odaklı baş etme stratejileri olarak tanımlanan bu aktif baş etme stratejileri arasında, ailelerin yaşadığı ekonomik sorunlarla mücadele edebilme amacı ile geride kalan ebeveynin çalışmaya başlaması, elindeki ile yetinmeye çalışması, sınırlı da olsa sosyal yardım alması ya da cezaevlerine ulaşım için alternatifler bulması da yer almaktadır.

Ekonomik sorunlarla baş edebilme noktasında genelde eşin ya da kendi kök ailesinin desteğini gören katılımcılardan bazıları bu süreçte sosyal çevrelerinin de kendilerine destek olduğunu ifade ederken bazı ailelerde çocukların eğitimi bırakmasına/bırakmak zorunda kalmasına rastlanması baş etme stratejilerinin doğurduğu sorunlara işaret etmektedir.

Baş etme stratejileri başlığı altında karşımıza çıkan diğer önemli başlıklar ise madde kullanımı ve çocuklara infaz sürecindeki aramalar ve uygulamalar hakkında açıklama yapmaktır. Saha çalışması öncesinde, yaşanan bu deneyim karşısında katılımcıların

büyük bir çoğunluğunun özellikle sigara kullanacağı düşünülmüş olsa yalnızca iki kişinin benzer ürünleri tükettiği görülmüştür. Bahsi geçen öngörünün yanlışlanmasının ise ailelerin ekonomik sorunları ile yakından ilişkili olduğu görülmüştür. Nitekim katılımcılardan biri eşinin cezaevine girmesinin ardından selpak satmak, tütün sarmak gibi işler yaptığını hatta tütün sarmaya aracı olan kişiye kalan tütünleri içtiğini söylediğini fakat onları da sarıp komşularına satarak para kazandığını ifade etmiştir²⁹.

5.2. ÖNERİLER

5.2.1. Hükümlü Ailelerine Yönelik Politika ve Hizmetlere İlişkin Öneriler

Mevcut alanyazının hükümlü bireyleri, onların sorunlarını ve ihtiyaçlarını ele aldığı, bu sebeple aile üyelerinin ihmal edildiği üzerinde sıkça durulmuştu. Oysaki hapsedilmiş bir eşe ya da ebeveyne sahip olmak, geride kalan aile üyelerini, aile sisteminde ve dinamiklerinde değişimler, ekonomik zorluklar ve psikososyal iyilik halinde yaşanan sorunlar başta olmak üzere birçok alanda etkilemektedir. Fakat aileler alanyazında olduğu gibi politika ve hizmetlerde de görünmezliklerini korumaktadır. Hükümlü ailelerinin görünmezliklerine dair durum, ceza ve tevkif evlerinin ya da TÜİK'in yayımla(ma)dığı istatistikler ile somutlaşmaktadır.

Hükümlü bireylerin ailelerine yönelik istatistiklerin bulunmaması, ailelerin görünmezliklerine dair somut bir gösterge iken ailelerin politika ve hizmetler bağlamında göz ardı edilmelerine zemin hazırlamaktadır. Bu sebeple hükümlü bireylere ve hükümlü bireylerin ailelerine dair istatistiklerin tutulması oldukça önemlidir.

Ailelerin bu süreçte yaşadığı olumsuz deneyimlerine ek olarak Lee, Porter ve Comfort (2013, s.57), hükümlü ailelerinin ekonomik ve sosyal refahlarında yaşanan düşüşün yanı sıra hükümlü ailelerinin gittikçe farklılaştığını³⁰ ve görünüşte ekonomik ve sosyal ilerlemeyi destekleyen kurumlardan yabancılaştıklarını dile getirmişlerdir. Yazarların yaptığı araştırmanın bulgularına göre hükümlü aileleri için cezaevi sistemi eğitim, sosyal

²⁹ (...) Sigara da sardım, tütün sardım. Sararak geçim sağladım. Kalan tütünleri sardığım kişi almıyordu benden, içiyom diyodum. İyi al abla, kendine sar iç diyodu. Ben de gidiyodum kutu alıyodum, sigara kutusu. Sarıyodum, sonra komşularıma satıyodum onu da. Ordan para çıkartıyodum. Hiçbi şekilde kendimi yani düşürmedim, bu şekilde yani. (Katılımcı 8)

³⁰ Yazarlar orijinal metinde farklılaşmak yerine marjinal tabirini kullanmışlardır. Fakat marjinalleşmenin araştırmacıya çağrıştırdığı olumsuzluk sebebi ile kelime değiştirilmiştir.

hizmet, askerlik veya sağlık kurumları yerine geçmekte, merkezi bir siyasi sosyalleşme kurumu haline gelmektedir. Ceza infaz kurumlarına önemli miktarda zaman ve kaynak ayırma durumu, ailelerin diğer kurumlardan dışlanmış ve yabancılaşmış hissetmesine neden olurken aile üyelerinin meşruiyet ve adalet algısı da bozulabilmektedir.

Bahsi geçen dışlanma durumu, paylaşılan sorunlar- ihtiyaçlar, aile sisteminde yaşanan değişimler ve ailelerin baş etme stratejilerinin genelde duygusal odaklı olduğu göz önünde bulundurulduğunda ise ailelerin desteklenmesinin gerekliliği oldukça açıktır.

Suç davranışına ilişkin koruyucu önleyici politikaların ve hizmet modellerinin oluşturulmasının yanı sıra tutuklu ve hükümlü bireyler ile yapılan profil çalışmalarında bahsedilen yoksulluk, eğitimsizlik, aile içi sorunlar gibi sorunların halledilebilmesi için aile destek hizmetlerinin oluşturulması oldukça önemlidir. Profil çalışmalarının yanı sıra geride kalan aile üyelerinin ve çocukların koruyucu önleyici politikalarla suça karşı korunması gerekmektedir. Tamamı ile başka bir araştırmanın konusu olan bu öneriye özellikle değinilmesi suçluluğun önlenmesi noktasında işlevsel olabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Ailelere yönelik önerilere gelindiğinde ise ailelerin tutuklanma, hüküm giyme ve tutukluluk/hükümlülük sürecinde yaşadığı bilinmezlik deneyiminin, kriz durumundan kaynaklandığı kadar ailelerin adli süreçlere ilişkin bilgi eksikliğinden kaynaklanmakta olduğu görülmektedir. Ailelerin bilgi eksikliğinin giderilmesinde ve süreç içerisinde, tutuklanma anından itibaren ailelerin sürekli temasta olabileceği profesyonellerin olması oldukça önemlidir. Tutuklu-hükümlü ailelerine yönelik geliştirilecek olan bir hizmet modeli ile adli sisteme ilişkin bilgilendirme sorunu çözülebilir.

Tutuklanma anı geride kalan yetişkin aile üyeleri için oldukça travmatik bir deneyimken çocukların bu ana şahit olmaları çocukların yaşayabileceği en büyük travmalardan biridir. Bu sebeple tutuklanacak bireyin bakmakla yükümlü olduğu çocuğu ya da çocukları bulunuyorsa bu durum göz önünde bulundurulmalı ve tutuklamalarda çocukların şahitliğinden kaçınılmalıdır.

Yalnızca tutuklanma anı değil bir ebeveynin ceza adalet sistemi ile olan ilişkisinin her aşamasında çocuklar dikkate alınmalı ve çocuğun yüksek yararı ilkesi çerçevesinde çocuk

dostu modeller için çalışmalar yapılmalıdır. Ek olarak tutuklanma ya da hükmün kesinleşmesi sürecinde ailelerin deneyimlediği travmatik sürece ilişkin özel destek programlarının oluşturulması gerekmektedir.

Aile sisteminde yaşanan değişimler ve deneyimlenen sorunlar bağlamında düşünüldüğünde ise araştırma kapsamında görüşülen ailelerin tamamının hükümlülükten olumsuz etkilendiği fakat ailelerin hükümlülük öncesi yaşam deneyimlerinin ya da hükümlü ebeveynin suç türünün-hüküm sebebinin bu süreçte ailelerin deneyimlerini farklılaştırdığı görülmektedir. Deneyimlerin farklılaştığı ailelere hükümlülük öncesinde ayrı yaşayan ya da aile bireylerinden birine yönelik işlenen suç sebebi ile hükümlülük olgusunun gündeme geldiği aileler örnek verilebilir. Hükümlülük öncesinde ayrı yaşayan ya da uzun yıllar ayrı yaşamış olan ailelerin bu süreçte yaşadıkları sorunlar genelde iletişim sorunları ve kopuklular bağlamında şekillenirken, hatta aile bu sebeple hükümlülük durumundan çok fazla etkilenmezken, aile bireylerinden birine yönelik işlenen suç sebebi ile hükümlülük olgusunun gündeme geldiği ailelerin durumu oldukça karmaşıktır. Çünkü aile ve hükümlü arasında yaşanan suç öyküsünde aile hükümlü bireyin mağdurudur (Katılımcı 15 ve ailesinin hikayesinde olduğu gibi) ve diğer aileler ile aynı hizmet modelinin önerilmesi yanlış olacaktır. Aile bireylerinden birine karşı işlenen suç sebebi ile ebeveynin hüküm giydiği aileler, bireyin mağduru olarak görülmeli ve bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Aile bireylerinden birine karşı işlenen suçun söz konusu olmadığı ailelerde ise, ailelerin hükümlü ebeveyn ile ilişkileri sürdürebilmeleri amacı ile oluşturulacak fırsatlar ve bireylere sunulacak destekler oldukça önemlidir. Ailelerin yanı sıra hükümlüler ile de - özellikle aile ile ilişkiyi sürdürme, dışarının koşullarını anlama amacı ile toplumsal cinsiyete ve iletişime yönelik- grup çalışmaları planlanmalıdır.

Eşlerin görüşmesi konusunda uygulanmakta olan pembe oda uygulaması, hükümlü birey ve eşinin yalnızca cinsel birliktelik için kullandığı bir uygulama olarak görüldüğünden aileler tarafından tercih edilmemektedir. Bu sebeple pembe oda haricinde planlanacak yeni bir aile görüş programına ihtiyaç vardır. Ailede yaşanan değişime ailenin adaptasyonunun sağlanmasında, eş ve ebeveyn yoksunluğundan kaynaklı psikososyal sorunların çözümlenmesinde ve aile ilişkilerinin nitelikli bir şekilde sürdürülmesinde

ailelere sağlanacak psikososyal destek de bireylere sunulacak bireysel psikolojik destek kadar yaşamsaldır.

Hükümlü ailelerinin aile ve sosyal çevrelerinden aldığı psikososyal ve ekonomik destekler çözümün kendisi değil, bir parçası olarak görülmeli, aile desteği ve sosyal destek gibi enformel desteklerin devamı için teşvik edici çalışmalar yapılmalıdır.

Ailelerin psikososyal ve ekonomik sorunları karşısında erişebileceği hizmetler hakkında bilgilendirilmesi, bireylerin güçlendirilmesi ve bu hizmetlere erişimlerinin mümkün olduğunca hızlı olması yeni olumsuzlukları engelleyecektir. Ekonomik sorunlar karşısında Silvan SYDV örneğinde olduğu gibi hükümlü ailelerine yönelik özelleşmiş hizmetlerin niceliğinin ve niteliğinin artırılması oldukça önemliken aktif yönlendirme ve vaka yönetimi ile gerçekleşecek olan bu süreçte ebeveynin hükümlülük durumunun çocuğa açıklanmasına ve ebeveyn yokluğunun üstesinden gelinmesine dair bilgilendirme çalışmaları da oldukça önem arz etmektedir.

Psikososyal destek noktasında planlanması önerilen özelleştirilmiş çalışmalara; stigmatizasyon sürecinde ailelere verilecek aktif destek, çocuklara yönelik grup çalışmaları, ailede otorite kaybı ile baş etmeye yönelik dışarıdaki ebeveynine verilecek danışmanlık hizmetleri gibi çalışmalar da bulunmaktadır.

Hizmetlere erişimin hızlandırılması ve sosyal devlet anlayışı gereği bireylere bir hak olarak sunulmasının yanı sıra hükümlü bireyin eşinin meslek edinme ve iş bulma noktasında danışmanlık alabileceği kurumlara yönlendirilmesi, çocukların eğitime devam edebilmesi için ödenen sosyal yardımların bir çocuğun ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde artırılması, cezaevi ziyaretleri için ulaşım desteği gibi yeni desteklerin oluşturulması ya da ailelere şehrin belli bölgelerinden ücretsiz servis sağlanmasının ailelerin ekonomik sorunları noktasında etkili olacağı düşünülmektedir.

Gerek yaşanan ekonomik sorunlarla mücadele etme gerek hükümlü bireyden kalan işleri devam ettirme gibi sebeplerle aile üyelerinin suça yönelebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Ailelerin ekonomik olarak desteklenmesinin yanı sıra koruyucu önleyici hizmetler de gereklidir.

Bireyin tutuklanmasının ardından uygulanmaya başlanması gereken tutuklu/hükümlü ailelerine yönelik destek programı, farklı gereksinimleri olan aile üyeleri için multidisipliner çalışmayı, hükümlü ailelerine yönelik sosyal grup çalışmalarını ve diğer kurumlarda çalışan profesyoneller için bilgi ve destek hizmetleri sunmayı da kapsamalıdır.

Hükümlü aileleri ile yapılacak sosyal grup çalışmalarının yanı sıra ailelerin kendi kendine yardım gruplarında bir araya gelmeleri ya da haklarını savunan/savundukları, özne olarak var oldukları bir sivil toplum kuruluşu altında birleşmeleri oldukça önemlidir.

Tüm bunların yanı sıra cezaevi nüfusuna ilişkin istatistiklerin daha detaylı -özellikle çocuklarına ve eşlerine ilişkin istatistikleri de içerecek- şekilde tutulması bahsettiğimiz evrenin büyüklüğünü anlama ve sosyal politikalara yön verme noktasında etkili olacak, 0-6 yaş arası anneleri ile ceza infaz kurumlarında kalan çocuklar ve anneleri için anne çocuk ünitelerinin yaygınlaştırılması-ya da kısa vadede şartlarının düzeltilmesi- vicdanımızı hatırlatacaktır.

Benimsediği ekolojik sistem yaklaşımı doğrultusunda bireyi çevresi içinde ele alan adli sosyal hizmet alanına bakıldığında ise adli sosyal hizmet alanının, merkezinde yer alan konuların yanı sıra hükümlü ailelerinin ya da hükümlü çocuklarının sorunları gibi konulara eğilmesinin gerekliliği göze çarpmaktadır. Çünkü hükümlü aileleri bağlamında oluşturulacak uygulama modellerine, desteklere ve politika ve hizmetlerin şekillenmesine giden yolda adli sosyal hizmetin sorumluluğu oldukça büyüktür.

Adli sosyal hizmet alanının gözden kaçırdığı bu alanda yapılacak çalışmalar, toplum bazında yaşanacak değişimler ve farkındalıklar, aktif yönlendirme ve vaka yönetimini içeren uygulamalar ise sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk ve sosyal değişim ajanı rollerinin gereğini yapmaları ile mümkün olacaktır.

5.2.2. Araştırmacılara Öneriler

Hükümlülük konusundaki alanyazın incelendiğinde, hükümlü ailelerine odaklanan çalışmaların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Göze çarpan bu eksiklik durumu çalışmanın önemine vurgu yapsa da sanılanın aksine araştırmacıyı sevindiren bir durum değildir. Genelde tutuklu-hükümlü bireylere odaklanan ve nicel araştırmalar

etrafında şekillenen alanyazın hükümlü ailelerin deneyimlerinin bilinmediğinin, görmezden geldiğinin, sosyal politika ve hizmetlerde göz ardı edildiğinin en somut göstergesidir. Bu gösterge karşısında bilimin ışığı doğrultusunda sorumluluk sahibi adımlar atan araştırmacılar alanyazında konu ile ilgili pek çok eksiklik bulabilirler.

Fakat araştırmanın kurgulanmasından alanyazın taramasına, verilerin toplanmasından bulguların yorumlanmasına yaklaşık bir buçuk yıl bahsi geçen konu ile haşır neşir olmuş araştırmacının sosyal hizmet ve sosyal bilimler alanındaki araştırmalara-araştırmacılara önerileri bulunmaktadır:

- İşlediği suç nedeni ile hüküm giyen bireyin eşinin ve çocuklarının deneyimlerini anlamayı amaçlayan araştırmada cinsiyet dengesi gözetilmeye çalışılsa da hükümlü kadınların sayıca az olması nedeni ile cinsiyet noktasında bir eşitlik sağlanamamıştır. Yapılacak olan nitel araştırmalarda eşit sayıda kadın ve erkeğe ulaşmak ya da çalışma grubunun ailelerin aile yaşam döngülerine göre eşit sayıda düzenlenmesi sürecin daha sistematik bir şekilde ilerlemesine ve yapılacak karşılaştırmalara zemin hazırlayabilir.
- Geride kalan aile üyelerinin tamamı ile aile sistemleri teorileri kapsamında yapılacak çalışmalar ailelere yönelik daha kuramsal bilgiler sunabilir.
- Spesifik olarak aile sistemlerine ilişkin teorilerin kuramsal temelini oluşturduğu araştırmaların yanı sıra hükümlü aileleri ile sorunlar, gereksinimler ve baş etme stratejileri konularında ayrı ayrı nicel ve genellenebilir çalışmalar yapılmasının buraya kadar sıkça bahsedilen hizmet ve politikadaki eksikliklerin giderilmesi noktasında işlevsel olacağı düşünülmektedir.
- Geniş aile üyelerinin katılımı ile yapılacak araştırmalar da aile-cezaevi ilişkisi noktasında önemli veriler sağlayacaktır.
- Ceza infaz kurumlarının hükümlü yakınlarının gündelik yaşamlarına etkisi noktasında yapılacak özelleştirilmiş çalışmalar derinlikli bilgi sunması bakımından önemlidir.
- Aile üyelerinin yanı sıra hükümlü bireylerle geride bıraktıkları ailelerine ilişkin yapılacak çalışmalar alanyazına farklı bir zenginlik katacağı gibi hükümlü bireylerin ailelerine yönelik duygu ve düşüncelerinin öğrenilmesi tekrar suç

işleme ya da rehabilitasyon noktasındaki çalışmalara ya da hükümlü bireylerin gereksinimlerine yönelik çalışmalara ışık tutabilir.

- Ebeveyni hüküm giyen çocuklarla yapılacak olan boylamsal çalışmalar gelişimsel ve psikososyal süreçlere ışık tutabileceği gibi çocuklara yönelik hizmet modellerinin geliştirilmesinde etkili veri sağlayabilir.
- 0-6 yaş arasında anneleri ile cezaevinde kalan çocuklar ya da 0-6 yaş arası çocukları ile cezaevinde kalan anneler ile yapılacak çalışmalar, çocuğun üstün yararı ve suçun şahsiliği ilkelerine dikkat çekmesi açısından önemlidir.
- Ailelerin yaşadığı psikososyal sorunlar başlığı altında değinilen sosyal dışlanma olgusuna daha derinlikli bakış açısı sağlayacak (bireylerin işlediği suç türüne ya da ailenin etnisitesi gibi özelliklere göre karşılaştırmalı analizleri içeren) araştırmaların varlığına ihtiyaç bulunmaktadır.
- Hükümlü ailelerinin yaşam deneyimlerine bütüncül bir bakış sunan bu araştırma ailelerin politika, hizmet ve desteklere yönelik deneyimlerini ele almaya çalışsa da bu deneyimler aslında başlı başına bir araştırma konusudur. Türkiye'deki sosyal politikalara ya da aile politikalarına hükümlü ailelerinin deneyimlerinden bakıldığı araştırmalara ve bu çalışmaların öne çıkan bulguları ile geliştirilecek hizmet modellerine ailelerin olduğu kadar bizlerin de ihtiyacı bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2004). *T.C. Resmi Gazete*, 25685, 29 Aralık 2004.

64. Hükümet Programı. (2015). *Başbakan Sayın Ahmet Davutoğlu Tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisine Sunulan Hükümet Programı*. Erişim: 18.06.2021, https://www.aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/64.hukumet_programi.pdf.

Acar, G , Demir, A , Görmez, D , Keser, İ . (2015). Aile ve Çocuk Suçluluğu İlişkisi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, Uluslararası Katılımlı 3. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongre Kitabı. Erişim: 03.03.2021, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/husbfd/issue/7893/103926>.

Acar, H., & Acar, Y. (2002). Sistem Kuramı-Ekolojik Sistem Kuramı ve Sosyal Hizmet: Temel Kavramlar ve Farklılıklar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 13 (1), 29-35.

Akalin, R. (2019). *Alt Sosyo-Ekonomik Düzeye Sahip Kadınların Yoksullukla Baş Etme Stratejileri ve Yaşam Mücadelesi Üzerine Nitel Bir Araştırma: Ümraniye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

Akbaba, T. (2011). *Kartal-Kadıköy Bölgesi Çocuk Suçluluğu Profili*. Doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Akgün, R., & Tezel, Z. (2017). Sessiz Kurbanlar: Eşi Cezaevinde Olan Kadınların Psikososyal ve Ekonomik Durumlarının Belirlenmesi: Kırıkkale İli Yahşihan İlçesi Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (54), 786-793.

Alşahin, M. E., & Artuk, M. E. (2018). Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21 (2), 215-238.

Ankarakenthaber.com. *Sincan Cezaevi'ne "Anne-Çocuk Ünitesi"*. (2021). Erişim: 13.01.2021, <https://www.ankarakenthaber.com/haber-sincan-cezaevine-anne-cocuk-unitesi-8660.html>.

Arditti, J., Lambert-Shute, J., & Joest, K. (2003). Saturday Morning at the Jail: Implications of Incarceration for Families and Children. *Family Relations*, 52 (3), 195–204.

Arif, A. (2011). *Hasretinden Prangalar Eskittim*. İstanbul: Metis.

Artar, F. (2012). Mahkumiyetin Mahrum Çocukları: Ceza İnfaz Kurumlarında Anneleriyle Yaşayan Çocukların Yaşam Şartları ve İhtiyaçları. *Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde s:154-164, Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.

Atasü-Topçuoğlu. (2012). Küreselleşme ve Üretimin Esnekleşmesi Sürecinde Kadın Emegi. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*. 44, 3-9.

Australian Child and Adolescent Trauma, Loss and Grief Network. (2021). *Supporting Your Child When a Parent is in Jail*. Erişim: 07.04. 2021, <https://earlytraumagrief.anu.edu.au/>; https://tgn.anu.edu.au/wp-content/uploads/2014/10/Supporting-your-child-when-a-parent-is-in-jail_0.pdf.

Avcı, M. (2011). Yazgının Yokluğunda Suçun Varlığı Meselesi ya da Ailenin Parçalanmasının Suçla İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (1), 121-140.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi. (2021). *Bakanlar Komitesi'nin Avrupa Cezaevi Kurallarına Dair Üye Devletlere Rec(2006)2-rev Sayılı Tavsiye Kararı*. Erişim: 29.05.2021, <https://rm.coe.int/cm-revision-of-epr-01072020-tr/1680a09978>.

Ayan, S. (2013). *Kasten Adam Öldürme Suçu İşlemiş Hükümlü Erkeklerin Bağlanma Stillerinin, Çocukluk Çağı Travmalarının ve Öfke İfade Biçimlerinin İncelenmesi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aykara, A. (2015). *Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşantılarının Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

- Bakker, L., Barbara A., M., & Janus, L. (1978). Hidden Victims of Crime. *Social Work*, 23 (2), 143-148.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 231-274.
- Bayır, Ö. Ö. (2018). Aile: Temel Kavramlar, Aile Yapısı, İşlevleri ve Dönüşümü. *Aile ve Çocukla Sosyal Hizmet*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Boran, P., Gökçay, G., Devocioğlu, E., & Tijen, E. (2013). Çocuk Gelinler. *Marmara Medical Journal*, 26 (2), 58-62.
- Boylu, A. A. (2018). Aile Kuramları. *Ailelerle Sosyal Hizmet*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Breen, J. (2019). Prisoners' Families and the Ripple Effects of Imprisonment. *Studies*, 97 (385), 59-71.
- Broken Hearts and Broken Homes: How Mass Incarceration Impacts Children and Families (May). (2021). Erişim: 04.01.2021, <https://kenan.ethics.duke.edu/broken-hearts-and-broken-homes-how-mass-incarceration-impacts-children-and-families-may/>.
- Buğra, A. (2001). Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi. *Toplum ve Bilim*, 89, 22-30.
- Burkay, S. (2008). Teorik Çerçeve ve Suç. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 2 (4), 1-15.
- Bülow, W. (2014). The Harms Beyond Imprisonment: Do We Have Special Moral Obligations Toward the Families and Children of Prisoners. *Ethical Theory and Moral Practice*, 17 (4), 775-789.
- Campbell, B., & Light, R. (2011). Prisoners' Families: Still Forgotten Victims? *Journal of Social Welfare and Family Law*, 28 (3-4), 297-308.

Can, N. (2019). *Başa Çıkma Davranışına Kaynak Oluşturan Dini İnanç ve Değerler Üzerine Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.

Canatan, K. (2018). Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler. K. Canatan, & E. Yıldırım (Ed.), *Aile Sosyolojisi içinde* (s. 31-95, s.217-235). İstanbul: Açılım Kitap.

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. (2021a). *Ceza İnfaz Kurumları İstatistikleri*. Erişim: 10.05.2021, <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-istatistikleri12012021090932>.

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. (2021b). *Kovid-19 Pandemi Sürecinde Ceza İnfaz Kurumları-I*. Erişim: 21.03.2021, <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/ceza-infaz-kurumlarinda-kovid-19-pandemi-surecine-dair-kamuoyu-aciklamasi17062020045113>.

Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. (2021c). *Ceza İnfaz Kurumlarında KOVID-19 Tedbirleri Titizlikle Uygulanıyor*. Erişim: 21.03.2021, <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/ceza-infaz-kurumlarinda-kovid-19-tedbirleri-titizlikle-uygulaniyor11092020025744>.

Chui, W. (2010). 'Pains of Imprisonment': Narratives of The Women Partners and Children of The Incarcerated. *Child and Family Social Work*, 15 (2), 196–205.

Cılga, İ. (2008). *Aile Mahkemelerinde Çalışma Yöntemi*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.

CİSST. (2020). *Genel İstatistikler*. Erişim: 12.03.2021, <http://cisst.org.tr/>.

Comfort, M. (2002). 'Papa's House' The Prison as Domestic and Social Satellite. *Ethnography*, 3 (4), 467-499.

Comfort, M. (2007). Punishment Beyond the Legal Offender. *Annual Review of Law and Social Sciences*, 3, 271-296.

Condry, R., & Scharff Smith, P. (2018). *Prisons, Punishment, and the Family. Towards a New Sociology of Punishment?*. Online: Oxford University Press.

Council of Europe. (2018). *Issues Policy Guidelines to Protect Children of Imprisoned Parents*. Erişim: 29.05.2021, https://search.coe.int/directorate_of_communications/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016807b339d.

Cömertler, N., & Kar, M. (2007). Türkiye'de Suç Oranının Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Yatay Kesit Analizi. Ankara Üniversitesi, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 62 (2), 37-57.

Creswell J.W. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. M. Bütün, S.B. Demir (Çev.) (4. baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çamur Duyan, G., Acar, H., Baykara Acar, Y., & Karataş, K. (2007). Boşanmış Kadınların Yaşam Öyküleri ve Yoksullukla Baş Etme Biçimleri. *Kriz Dergisi*, 15 (1), 25-38.

Dallaire, D. (2007). Incarcerated Mothers and Fathers: A Comparison of Risks for Children and Families. *Family Relations*, 56 (5), 440-453.

Danış, M. (2007). Sosyal Hizmet Mesleği ve Disiplininde Sosyal Politikanın Yeri ve Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18 (2), 51-64.

Danış, Z. (2006). Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı. *Aile ve Toplum*, 9 (9), 45-53.

Demirbaş, T. (2010). Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi. E. Gürsoy Naskali, & H. Oytun Altun. *Hapishane Kitabı* içinde (s. 3-40). İstanbul: K Kitabevi.

Demirbaş, T. (2019). İnfaz Hukuku. Ankara: Seçkin.

Demirbaşoğlu, C. (2019). *Anneleri ile Ceza İnfaz Kurumlarında Kalan 0-6 Yaş Çocukların Gelişiminin ve Annelerinin Gözüyle Yaşam Deneyimlerinin Karma Araştırma*

Yöntemiyle Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı.

Demirel, P. (2020). *Kriminoloji- Suç Bilimi-Ceza Rejimlerinde 1970 Sonrası Sıkılaştırmanın Nedenleri Etkileri*. Erişim: 16.04.2020, http://www.hukukcu.org/Ceza_Rejimlerinde_1970_Sonrasi_Sikilasmanin_Nedenleri_Etkileri-Puren_Demirel.pdf.

Dickie, D. (2013). *The Financial Impact of Imprisonment on Families*. Edinburgh: Families Outside .

DPT. (1989). *Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı .

Dumon, W., & Çev. Esengün, M. R. (1991). Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikaları. *Aile ve Toplum*, 2 (2), 5-15.

Erbay, E. (2007). *Çocukluklarında Küçük Sanayi İşletmelerinde Çalışmış Yetişkinlerin Bu Çalışma Sürecini Nasıl Yorumladıkları ve Çocuk İşçiliğine Bakışları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Oxford: Policy Press.

Farmer, M. (2017). *The Importance of Strengthening Prisoners' Family Ties to Prevent Reoffending and Reduce Intergenerational Crime*. London: Ministry of Justice.

Farrington , D., & Murray, J. (2005). Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46 (12), 1269–1278.

Folkman, S., & Moskowitz, J. (2004). Coping: Pitfalls and Promise. *Annual Review of Psychology*, 55, 745-774.

Foucault, M. (2019). *Hapishanenin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi.

Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve Şeyler*. Ankara: İmge.

Gedikkaya, F., & Altunok, H. (2018). Aile Politikalarının Kurumsallaşma Evrimi. E. A. Altay. *Aile Araştırmaları* içinde (s. 537-554). Bursa: Ekin Yayınevi.

Geller, A., Cooper, C. E., Garfinkel, I., Schwartz-Soicher, O., & Mincy, R. B. (2012). Beyond Absenteeism: Father Incarceration and Child Development. *Demography*, 49 (1), 49-76.

Giray Sözen, F., & Akdaş Mitrani, A. (2017). *Bekleyen Çocuk: Anne ya da Babası Cezaevinde Olan Çocuklar Üzerine Bir Proje*. İstanbul: TCYOV.

Goffman, E. (2014). *Damga*. Ankara: Heretik.

Gökulu, G. (2019). Suç Kuramları: Biyolojik ve Psikolojik Yaklaşımlar: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Turkish Studies Social Sciences*, 14 (4), 1471-1488.

Görgülü, T., & Cankurtaran Öntaş, Ö. (2013). Hükümlülerin Suç Davranışının Nedenlerine ve Suç Davranışı Risk Faktörlerine İlişkin Düşünceleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (2), 59-82.

Granja, R. (2016). Beyond Prison Walls: The Experiences of Prisoners' Relatives and Meanings Associated with Imprisonment. *The Journal of Community and Criminal Justice*, 1-20.

Guion, L., Diehl, D., & McDonald, D. (2011). *Conducting an In-depth Interview*. Gainesville: University of Florida IFAS Extension, Erişim: 12.03.2021, <http://edis.ifas.ufl.edu/wc105>.

Hagan, J., & Dinovitzer, R. (1999). Collateral Consequences of Imprisonment for Children, Communities, and Prisoners. *Crime and Justice*, 26, 121-162.

Hairston, J. C. (2002). *Prisoners and Families: Parenting Issues During Incarceration. From Prison to Home Conference*. Washington: The Urban Institute .

Hallaç, S., & Öz, F. (2014). Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6 (2), 142-153.

Heinecke Thulstrup, S., & Eklund Karlsson, L. (2017). Children of Imprisoned Parents and Their Coping Strategies: A Systematic Review. *Societies*, 7 (2), 1-16.

Hosseinnehad Hendvari, F. (2019). *Türkiye'de Aile Politikası: Bir Değerlendirme Çalışması*. Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

Houchin, R. (2005). *Social Exclusion and Imprisonment in Scotland*. Glasgow: Glasgow Caledonian University.

hurriyet.com. (2021). *Sincan Cezaevi Yerleşkesinde Anne Çocuk Ünitesi Hayata Geçirilecek*. Erişim: 13.01.2021, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sincan-cezaevi-yerleskesinde-anne-cocuk-unitesi-hayata-gecirilecek-41607712>.

Hükümlü ve Tutukluların Ziyaret Edilmeleri Hakkında Yönetmelik. (2005). *T.C. Resmî Gazete*. 25848. Erişim: 19.04.2021, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=8345&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.

IFSW. (2020). *Sosyal Hizmetin Küresel Tanımı*. Erişim: 19.12.2020, <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>.

Incarceration. (2021). *Sesame Street*. Erişim: 02.04.2021, <https://www.sesamestreet.org/toolkits/incarceration?language=en>.

Inwood, K., & Maxwell-Stewart, H. (2015). Prison and the history of the family. *The History of the Family*, 20 (2), 159-162.

İçağasıoğlu Çoban, A., & Özbesler, C. (2009). Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler. *Aile ve Toplum*, 18 (18), 31-41.

İçli, T., Arslan, Z., Başpınar, T., Bahtiyar, M., Dinler, V., Altay, A. (2007). *Türkiye'nin Suçlu Profili: Cezaevlerinde Bulunan Hükümlülerin Sosyal ve Ekonomik Özellikleri (Proje No: 105K014)*. Erişim: 29 Mayıs 2021, <https://app.trdizin.gov.tr/proje/T0RZeU16TT0>.

İHA. (2020) , 12 24). *Silvan SYDV'den Eşi Cezaevinde Olan Kadınlara Yardım*. Erişim: 12.24.2021, <https://www.iha.com.tr/diyarbakir-haberleri/silvan-sydvden-esi-cezaevinde-olan-kadinlara-yardim-635835/>.

İlhan, M. (2019). *Türkiye'de Kadın Cezaevlerinde Kalmak Zorunda Olan Hükümlü/Tutuklu Çocuklarının Hakları: Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği. (2020). *Çocuk Hakları Çerçevesinde Türkiye'de Cezaevinde Büyüyen Çocuklar*. İstanbul: Mazlumder İstanbul Şubesi Çocuk Hakları Komisyonu.

JIGSAW Visitors' Centre. (2021). *A Guide for Families Coping with Life after Arrest*. Erişim: 30.03.2021, <https://www.jigsawcharity.org/a-guide-for-families-coping-with-life-after-arrest/>.

Karataş, K. (2001). Toplumsal Değişme ve Aile. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12 (2), 89-98.

Karataş, K., & Baykara Acar, Y. (2011). Aile Destek Hizmetlerinde Kalite Standardı Geliştirme. *Aile ve Toplum*, 26 (26), 9-32.

Karataş, K., Erükçü Akbaş, G., & Gülhan Orhan, M. (2020). Ankara'da Çocuk Suçluluğu: Emniyet Çocuk Şubeye Gelen Olgular Üzerinden Bir Değerlendirme. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24 (1), 137-156.

Kardam, F., & Yüksel, İ. (2004). Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk. *Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies*, 26, 45-72.

Kaya, A. (2021). *Eylül'e İsyân Gibi Sözleri*. Erişim: 29.05.2021, <https://www.antoloji.com/eylul-e-isyân-gibi-siiri/>.

Keva M. Miller. (2006). The Impact of Parental Incarceration on Children: An Emerging Need for Effective Interventions. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 23 (4), 472-486.

Kinner, S., Alati, R., Najman, J., & Williams, G. (2007). Do Paternal Arrest and Imprisonment Lead to Child Behaviour Problems and Substance Use? A Longitudinal Analysis. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48 (11), 1148–1156.

Kızmaz, Z. (2004). Öğrenim Düzeyi ve Suç: Suç- Okul İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 291-319.

Koğuş Bahçesi Belgeseli. (2013). CNNTURK TV Kanalının 25 Nisan 2013 Tarihli Haberi. *Koğuş Bahçesi Belgeseli*. Erişim: 09.01.2021, <https://www.youtube.com/watch?v=JCKPWioFs7g>.

Kolay Çepni, Ş. (2016). *Eşleri Cezaevinde Olan Kadınların Yaşam Durumlarının Sosyal Hizmet Bakış Açısı ile İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Köktaş, M. (2014). Eski Hükümlülerin Yerel Yönetimlerde İstihdam Edilebilirlik Algısı. *"Türkiye'de Adalet Sistemi ve Adli Sosyal Hizmet" Sosyal Hizmet Sempozyumu 20-22 Kasım 2014* (s. 702-716). Ankara: Haberal Eğitim Vakfı.

Küçükşengül Özkan, Ş. (1990). *Kadın ve Suç (Kadının Suça İtilmesinde Ailenin Rolü)*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

La Vigne, N., Naser, R., Brooks, L., & Castro, J. (2005). Examining the Effect of Incarceration and In-Prison Family Contact on Prisoners' Family Relationships. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 21 (4), 314-335.

Lazarus, R., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. USA: Springer.

Lee, H., Porter, L., & Comfort, M. (2013). Consequences of Family Member Incarceration: Impacts on Civic Participation and Perceptions of the Legitimacy and Fairness of Government. *The American Academy of Political & Social Science*, 651 (1), 44-73.

Lehalle, S. (2019). Introduction: le ricochet carcéral chez les proches des personnes incarcérées. *Criminologie*, 52 (1): 9-18.

Lhuillier, D. (2001). *Le choc carcéral survivre en prison*. Paris: Bayard Editions.

Loucks, N. (2004). *'Prison Without Bars': Needs, Support, and Good Practice for Work with Prisoners' Families*. Edinburgh: Tayside Criminal Justice Partnership and Families Outside.

Lowenstein, A. (1984). Coping with Stress: The Case of Prisoner's Wives. *Journal of Marriage and The Family*, 46 (3), 699-708.

Manby, M. (2014). *Exploring the Emotional Impact of Parental Imprisonment on Children through Children's, Parents' and Carers' Accounts*. Huddersfield: University of Huddersfield School of Human and Health Sciences .

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Martin, E. (2017). Hidden Consequences: The Impact of Incarceration on Dependent Children. *Nij Journal*, 278 (5), 1-7.

Martínez-Montilla, J., Amador-Marín, B., & Guerra-Martín, M. (2017). Family Coping Strategies And Impacts on Family Health: A Literature Review. *Enfermería Global*, 47, 592-604.

Martynowicz, A. (2011). *Children of Imprisoned Parents*. Denmark: The Danish Institute for Human Rights, Bambinisenzasbarre, Ulster University and European Network for Children of Imprisoned Parents.

Matthews, J. (1983). *Forgotten Victims: How Prison Affects The Family*. London: National Association for the Care and Resettlement of Offenders.

Merçil, İ. (2020). Neredeyse Mahpus: Mahpus Yakınları. *Toplum ve Bilim*, 154, 58-84.

Merçil, İ. & Doğuç Ergin, S. (2020). *Dört Duvar Kadına Ne Yapar?* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Mohseni, R. A. (2012). The Sociological Analysis Of Prison: Costs And Consequences. *Journal of Law and Conflict Resolution*, 4 (1), 13-19.

Mowen, T., & Visser, C. (2016). Changing the Ties that Bind How Incarceration Impacts Family Relationships. *Criminology & Public Policy*, 15 (2), 503-528.

Murray, J., David P., F., Sekol, I., & Olsen, R. F. (2009). *Effects of Parental Imprisonment on Child Antisocial Behaviour and Mental Health: A Systematic Review*. Oslo: Campbell Systematic Reviews .

Murray, J., Farrington, D., & Seko, I. (2012). Children's Antisocial Behavior, Mental Health, Drug Use, and Educational Performance After Parental Incarceration: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 138 (2), 175-210.

Murray, L., & Murray, J. (2010). Parental incarceration, attachment and child psychopathology. *Attachment & Human Development*, 12 (4) 289-309.

Neuman, W. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. USA: Pearson Education Limited.

Oktik, N. (2018). Aile ve Toplum: Sosyolojik Yaklaşımlar. N. Oktik, & H. Ünal Reşitoğlu (Ed.), *Aileyi Anlamak* içinde (s. 1-30). Ankara: Nobel.

Özabacı, N., & Erkan, Z. (2014). *Aile Danışmanlığı Kuram ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış*. Ankara: Pegem Akademi.

Özburun, N. (2018). Derleme: Genel Sistem Teorisinden Etkilenen Aile Terapisi Modellerinin Karşılaştırılması. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1 (2), 172-188.

Özdemir, B., Göker, M., & Kayalar, T. (2014). Suçun Görünmez Mağdurları: Eşi Cezaevinde Olan Kadınlar Türkiye İçin Bir Model Önerisi. *Türkiye'de Adalet Sistemi ve Adli Sosyal Hizmet* içinde (s. 735-746). Ankara: Haberal Eğitim Vakfı.

Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 323-343.

Özger, A.Z. (1997). *Sevdadır*. İzmir: Mayıs Yayınları.

Özkan, Y., & Kılıç, E. (2013). Aile'nin Psiko-Sosyal Destek İhtiyacını Karşılama Yeni Bir Model Önerisi: Aile Sağlığı Merkezlerinde Aile Psiko-Sosyal Destek Birimi. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 13 (7), 25-44.

Öztürk, A. (2014). *Erkeklik ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet: Eşine Şiddet Uygulayan Erkekler*. Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

Öztürk, A. (2014). Eşine Şiddet Uygulayan Erkeklerin Evlilik Yaşantıları ve Şiddet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25 (2), 61-74.

Patton, M. Q. (2005). *Qualitative Research*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.

Petrosino, A., Derzon, J., & Lavenberg, J. (2009). The Role of the Family in Crime and Delinquency: Evidence from Prior Quantitative Reviews. *The Southwest Journal of Criminal Justice*, 6(2), 108-132.

Pierson, J., & Thomas, M. (1999). *Dictionary of Social Work*. London: Collins Education.

Pişkinsüt, S. (2001). *Filistin Askısından Fezlekeye: İşkencenin Kitabı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Poehlmann, J. (2010). Attachment in Infants and Children of Incarcerated Parents. J. Eddy, & J. Poehlmann (Ed.) *Children of Incarcerated Parents: A Handbook for Researchers and Practitioners* içinde (s. 75-100). USA: The Urban Institute Press.

Poehlmann, J., & Schlafer, R. (2010). Attachment and caregiving relationships in families affected by parental incarceration. *Attachment & Human Development*, 12 (4), 395-415.

Rabstejnek, C. V. (2020) *Family Systems & Murray Bowen Theory*. Erişim: 19.12.2020, https://www.researchgate.net/publication/277814784_Family_Systems_Murray_Bowen_Theory.

Rakodi, C. (1995). Poverty Lines or Household Strategies? *HABITAT INTL.*, 19 (4), 407-426.

Reiners, G. (2012). Understanding the Differences between Husserl's (Descriptive) and Heidegger's (Interpretive) Phenomenological Research. *Nursing & Care* 1 (5), 1-5.

Resmi Gazete. (1986). *Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu*. Erişim: 03.01.2021, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19134.pdf>.

Ricordeau, G. (2012). *Entre dedans et dehors: Les parloirs*. *Politix*, 101-123.

Robertson, O. (2007). *The Impact of Parental Imprisonment on Children*. Geneva: Quaker United Nations Office.

Robeyns, I. (2003). Sen's Capability Approach and Gender Inequality: Selecting Relevant Capabilities. *Feminist Economics*, 9 (2-3), 61-92.

Roth, M. P. (2017). *Göze Göz: Suç ve Cezanın Küresel Tarihi*. İstanbul: Can.

Rufaedah, A., & Putra, I. (2018). Coping with Stigma and Social Exclusion of Terror-Convicts' Wives in Indonesia: An Interpretative Phenomenological Analysis. *The Qualitative Report*, 23 (6), 1334-1346.

Rutgers University National Resource Center on Children & Families of the Incarcerated . (2014). *Children and Families of the Incarcerated Fact Sheet*. New Brunswick: Rutgers University.

Sadala, M., & Adorno, R. (2002). Phenomenology as a method to investigate the experience lived: a perspective from Husserl and Merleau Ponty's thought. *Journal of Advanced Nursing*, 37 (3), 282-293.

Sampson, R., & Laub, J. (1992). Crime And Deviance In The Life Course. *Annual Review of Sociology*, 18 (1), 63-84.

SCCJR University of Glasgow. (2020, 04 26). *Impact of Punishment: Families of People In Prison*. Glasgow.

Sharp, S. F., & Marcus-Mendoza, S. T. (2001). It's a Family Affair. *Women & Criminal Justice*, 12 (4), 21-49.

Shaw, R. (1992). *Imprisoned Fathers and the Orphans of Justice*. E. R. Shaw, *Prisoners' Children: What are the Issues?* içinde (s. 41-49). London: Routledge.

Somel, P. (2019). Türkiye’de Yoksulluk ve Çocuk İşçiliği İlişkisi Üzerine Bazı Tespitler. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1), 19-37.

Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti. (2020a). Erişim: 24.12.2020, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/chgm/uygulamalar/sosyal-ve-ekonomik-destek-hizmeti/>.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları. (2020b). Erişim: 24.12.2021, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/sygm/genel-mudurluk/sosyal-yardimlasma-ve-dayanisma-vakiflari/>.

Soytürk, S. (2013). *Hükümlü ve Tutukluların Sosyal Hizmet Gereksinimlerinin Değerlendirilmesi: Karaman M Tipi Kapalı-Açık Cezaevi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.

Sönmez, H. (2021). *Eski Tutuklu ve Eski Hükümlülerin Cezaevindeki Gündelik Hayat Deneyimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bilim Dalı.

Sunal, O. (2011). Sosyal Politika: Sosyal Adalet Açısından Kuramsal Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (3), 283-305.

Şahinli, K. (2012). *Çocuk Suçluluğuna Sebep Olan Ailesel Faktörler: Ankara Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda Bulunan Tutuklu ve Hükümlü Çocuklar Üzerine Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Ceza Adaleti Anabilim Dalı.

Şekerci, C. (2020). *Mahpus Hakları El Kitabı*. İstanbul: CİSST.

Şenol Durak, E., & Emiral Coşkun, E. (2017). Adli Psikolojinin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi. (Ed.) E. Şenol Durak, & M. Durak *Adli Psikoloji* içinde, (s. 1-11). Ankara: Nobel.

TBMM, Neziroğlu, İ. & Yılmaz, T. (2013). *Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 10*. Ankara: TBMM Basımevi.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2008). *Aile Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi ve Kalite Standartları Geliştirilmesi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020). *2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Tadros, E., & Ogden, T. (2020). Conceptualizing Incarcerated Coparenting Through a Structural Family Theory Lens. *Marriage & Family Review*, 56 (6), 535-552.

Talas, C. (1995). *Toplumsal Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.

The Five Stages of Grief. (2021). Erişim: 31.03.2021, <https://grief.com/the-five-stages-of-grief/>.

Timur, S. (1972). *Türkiye'de Aile Yapısı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Timurturkan, M., & Demez, G. (2017). "Hükümlü" Olmanın Sosyal Tezahürleri: Sosyal Dışlanma, Damga ve Suç. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (20), 138-157.

Touraut, C. (2019). L'expérience carcérale élargie: une peine sociale invisible. *Criminologie*, 52 (1): 19-36.

Turney, K., & Wildeman, C. (2014). Positive, Negative, or Null? The Effects of Maternal Incarceration on Children's Behavioral Problems. *Demography*, 51 (3), 1041-1068.

TÜİK. (2019). *Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri*. Erişim: 20.05.2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ceza-Infaz-Kurumu-Istatistikleri-2019-33625#:~:text=Ceza%20infaz%20kurumunda%2031%20Aral%C4%B1k,artarak%20291%20bin%20546%20oldu.&text=Ceza%20infaz%20kurumlar%C4%B1n%C4%B1n%2031%20Aral%C4%B1k,9'unu%20ise%20kad%C4%B1>.

TÜİK. (2020). *İstatistiklerle Aile*, Erişim: 06.05.2021, <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33730#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%202019%20y%C4%B1n%C4%B1nda%20toplam,%C3%A7ocuklardan%20olu%C5%9Fan%20hanehalklar%C4%B1n%C4%B1n%20olu%C5%9Fturdu%C4%9Fu%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC..>

TÜİK. (2021). *Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri*, Erişim: 06.04.2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ceza-Infaz-Kurumu-Istatistikleri-2019-33625>.

Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Merkezi. (2017). *Cezaevleri Raporu (2015-2016)*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Tutanak Dergisi. (2018, 11 14). Erişim: 18.01.2021, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2216.

Uğur Güler, T., & Yıldırım, Ş. (2018). Aileye Yönelik Politika ve Hizmetlerin Kamudaki Yansımaları. (Ed.) E. A. Altay, *Aile Araştırmaları* içinde (s. 555-576). Bursa: Ekin Yayınevi.

Uluğtekin, S. (2004). *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Uluğtekin, S., Baykara Acar, Y. ve Cankurtaran Öntaş, Ö. (2004). Çocuk Adalet Sisteminde Sosyal İnceleme Raporları (SİR) ve Gözetim Raporlarının Yeri. *TBB Dergisi*, 53, 35-44.

UN Department of Economic and Social Affairs. (2016). *Leaving No One Behind: The Imperative Of Inclusive Development*. New York: United Nations.

UNICEF. (2021). *Mental Health and Psychosocial Support in Emergencies*. Erişim: 14.03.2021, <https://www.unicef.org/protection/mental-health-psychosocial-support-in-emergencies>.

United Kingdom Ministry of Justice. (2014). *Transforming Rehabilitation: A Summary of Evidence on Reducing Reoffending* (second edition). United Kingdom: Ministry of Justice.

UNODC. (2019). *Özel İhtiyaçlara Sahip Mahpuslar Üzerine El Kitabı* (Çev. Albayrak, Ö. B.). İstanbul: CİSST Ceza Adaleti El Kitapları Dizisi.

Walmsley, R. (2018). *World Prison Population List* twelfth edition. London: Institute for Crime & Justice Policy Research.

Wolleswinkel, R. (2002). Children of Imprisoned Parents. J. C. (ed.) *Developmental and Autonomy Rights of Children: Empowering* içinde (s. 191-207). New York: Intersentia.

Woodward, R. (2003). *Families of Prisoners: Literature Review on Issues and Difficulties*. Canberra: Australian Government Department of Family and Community Services.

Yıldırım, B. (2020). Sosyal Hizmet Uygulaması'nda Bowen'ın Aile Sistemleri Yaklaşımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20 (47), 287-312.

Yolcuoğlu, İ. G. (2010). Sosyal Çalışmada Gereksinim Kavramı ve Çocuk Refahı Sisteminde Gereksinim Temelli Politikalar. *Aile ve Toplum*, 11 (6), 47-56.

YÖK Tez Merkezi. (2020). Erişim: 30.11.2020, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

Yusufoğlu, Ö., & Kızmaz, Z. (2015). Parçalanmış Yoksul Ailelerin Geçinme Stratejileri. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 1-18.

Zastrow, C. (2014). İnsan Davranışını Anlamada Tıbbi Modele Karşı Sistem Modeli. C. Zastrow, *Sosyal Hizmete Giriş* içinde (s. 15-18). Ankara: Nika Yayınevi.